

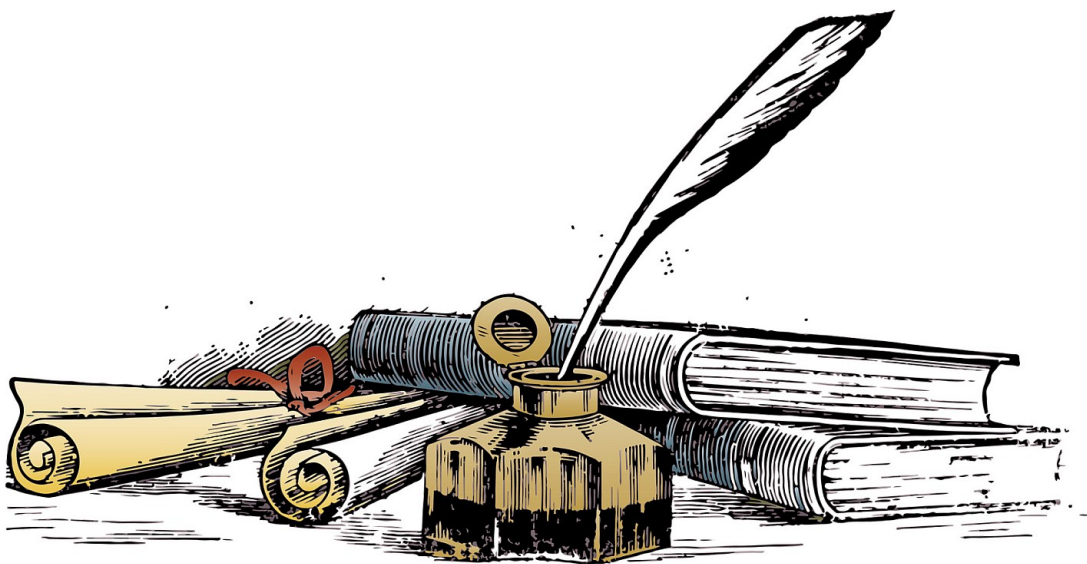

Městská knihovna v Praze

Paměti a jiné rukopisy

Vilém Mathesius

Praha

2017

e-kniha

Městská knihovna v Praze

ůjčujeme:

knihy / časopisy / noviny / mluvené slovo /
hudbu / filmy / noty / obrazy / mapy

přístupujeme:

wi-fi zdarma / e-knihy / on-line encyklopedie /
e-zdroje o výtvarném umění, hudbě, filmu

ořádáme:

setkání s autory / přednášky / koncerty /
filmová představení / výstavy /
aktivity pro děti a jejich rodiče / čtení

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.facebook.com/knihovna

www.e-knihovna.cz

Paměti a jiné rukopisy

Vilém Mathesius

Znění tohoto textu vychází z díla [Paměti a jiné rukopisy](#) tak, jak bylo vydáno v Praze nakladatelstvím Karolinum v roce 2009. Pro potřeby vydání Městské knihovny v Praze byl text redakčně zpracován.

Text díla (Vilém Mathesius: Paměti a jiné rukopisy), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uved'te autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 21. 11. 2017.

OBSAH

Paměti díl první.....	9
Úvod	10
1. Rod	11
2. Otec a matka.....	20
3. Bratr	30
4. Rodina.....	41
5. Naše kolínské byty.....	49
6. Ostatní město.....	57
7. Kolín v koloběhu ročních dob.....	64
8. Cejchovnictví.....	69
9. Kolínští lidé.....	76
10. Školákem.....	91
11. Na druhé straně kolejí.....	95
12. Gymnázium	103
13. Citové probuzení	117
14. Cesty o prázdninách.....	126
15. Praha.....	141
16. Na univerzitě.....	154
17. Rodina Moravcových	172
18. Staroměstská reálka.....	180
Verše (1892–1901).....	194
Srpen.....	195
Podivné	196
Parabola.....	197
Můj příteli!	198
Život (I)	200
Smích	201
Večer	203
Stony	204

Mé nitro	205
Usouzeno?	206
Duha	207
Bouře	208
Podzimní nálada.....	210
Píseň v duši.....	211
Dumy.....	212
Život (II).....	213
Osud	214
Jen v nitru mém	215
Vždy.....	216
Myšlenky	217
Růžový keř.....	218
Ples.....	219
Roztříštěný paprsek	222
Náš život	227
Do památníku (I).....	228
Druhovi	229
Sám (I)	230
Vzpomínka.....	231
Ecce homo.....	232
Na vějíř	233
Sestina	234
Otázky.....	236
Slza.....	237
Příteli	238
Co mám?	239
Píseň samotáře	240
Jsem sám.....	241
Zátiší.....	242
Vanitas.....	243

Dva pěvci.....	244
Přec toužím dál.....	245
Přece	246
Přání.....	247
Sapienti sat!.....	248
Na Řípu.....	249
Výčitka.....	250
Píseň.....	251
Žízním.....	252
Mé city	253
Prolog	254
Sám (II)	255
Chmurno.....	256
Moderní apoštolové.....	257
Když letí ptáci v jih.....	258
Revolucionářům francouzským.....	259
Do památníku (II)	261
Podzimní	263
Ke konci školního roku.....	264
Sextánská	266
Pečecká balada.....	267
Jičínská legenda.....	269
O Jičínu	278
Jičín a Fügner.....	280
Jičínská balada	283
Moderně mytické dueto.....	284
Sexta.....	286
Sedm hlasů z pouště	288
Začarovaný	289
Jazyková balada.....	291
Ut desint vires	293

Tři popisné básně	294
Proroctví Pepé Fialy	296
Taneční hodiny	297
Jiskry	298
Hněv Achillův	299
Sokrates	302
Vlastenectví.....	305
Budoucnost lidstva.....	308
Svatební lavička.....	309
Novomanželka	311
Quodlibet.....	316
Paměti, díl druhý, torzo.....	317
Válka.....	318
Srůstání kulturní a lidské	320
Některé rysy mé povahy	321

Paměti díl první

Úvod

Literární historie je z polovice rozbor uměleckých děl literárních a z polovice analýza osobností, které je vytvořily, a jejich života. Studium literatury tak bohaté výraznými osobnostmi a výraznými biografiemi, jako je literatura anglická, je po této stránce školou, v níž dobře poznáváme člověka i lidský život. Prošel jsem tou školou rád, neboť se tu setkával můj zájem odborný s mým zájmem čistě lidským. Odedávna jsem rád vnikal do tajemství povah i do záhad života. Některé kapitoly z *Kulturního aktivismu* a zejména oba obrazy české slavistiky, které jsem nakreslil k pozvání redakce časopisu *Slawische Rundschau*¹, dostatečně ukazují, že jsem se při tom neobmezoval na materiál anglický. I o sobě jsem vždy rád přemýšlel, a když mne na podzim roku 1932 nemoc upoutala na dlouhé měsíce na klinické lůžko, byla myšlenka na knihu, v které bych vylíčil svůj vlastní duševní růst, jednou z radostí, kterými jsem se posiloval ve zlé době. Ještě na klinice jsem nadiktoval své drahé Růžence rozvrh prvního dílu, který se měl končit naší svatbou. Netušil jsem, že ještě před koncem roku 1933 se smrtí té, která mi byla víc než polovicí života, navždy ukončí druhá velká část mé životní historie. Když jsem se vzpamatoval z toho, co mne potkalo, počal jsem znovu pracovat na své autobiografii s pomocí té, která s láskyplnou oddaností vstoupila na místo své sestry. Nový zájem o minulost mne zaplavil. Poznal jsem, že ten, komu bylo dáno v životě štěstí, nesmí naříkat, když dospělo ke konci, nýbrž jen vděčně vzpomínat. Po chvílích jsem kreslil a dokreslil obraz svého mládí. Kreslil jsem jej s pravdivostí, která nechce nikoho a nic zlehčovat, ale nechce nic okrašlovat ani zatajovat. Snad bude někdy někomu potěchou nebo poučením.

¹ Stati *Probleme der tschechischen Sprachkultur* a *Tschechische Slawistik nach fünf Jahren*.

1. Rod

Jako mnoho Čechů městského původu mám také já v žilách krev českou i německou. Můj dědeček z otcovy strany, Johann Friedrich Christian Mathesius (později užíval jenom druhého ze svých tří křestních jmen a psal se prostě Friedrich Mathesius), byl říšský Němec a narodil se roku 1797 v městě Zerbstu blízko Magdeburku na území bývalého Anhaltska-Dessavska. Byl deváté dítě tamějšího měšťana a koželuha Johanna Gottfrieda Mathesiuse (1746–?) a pocházel z rodiny, které se již skoro sto let v zdech starého města dobře dařilo. Zakladatelem této zerbské větve rodiny Mathesiusů byl jeho praděd Christian Mathesius, měšťan a koželužský velmistr (Großmeister) v Zerbstu, předtím v saském Wittenberku, z jehož osobních dat víme jen to, že se oženil r. 1706. Jeho otec, uvedený v zápisu sňatkovém, Jacob Mathesius, měšťan a koželuh ve Wittenberku, je můj nejstarší předek, kterého lze zjistit. Otec sice říkal, že pocházíme z rodiny magistra Johannesa Mathesiuse, proslulého přímého žáka Lutherova a Melancthonova, jenž se narodil 1504 v saském městě Rochlitz a zemřel 1565 jako farář luterského sboru v Jáchymově v Čechách, ale toto tvrzení nemá podstaty. Nějaké postranní spojení mého rodu s jeho je zcela možné, jak ukazuje skutečnost, že kořeny obou byly v saské oblasti. Také je málo pravděpodobné, že by jméno Mathes z latinského Matthaeus (odtud pravopis Matthesius, jenž se tu a tam vyskytá) bylo bývalo na různých místech stejně latinizováno v Mathesius (syn nebo potomek Matoušův). Již však r. 1755, kdy Adam Daniel Richter, Rector scholarum v saském Anna-berku, sebral v knize *Das alte und berühmte Geschlecht der Herren Mathesien* všechny tehdy dostupné zprávy o rodu, do něhož se přiženil, nedaly se spojit jednotlivé rody nesoucí jméno Mathesius v jediný rodokmen. V naší době se to ovšem teprve už nemůže podařit, jak ukazuje materiál sebraný v rodinném archivu Mathesiusů, chovaném původně v Lipsku a potom v Drážďanech.

Rodinným řemeslem zerbských Mathesiusů bylo, jak je vidět, kože-
lužství. Jirchářství, výroba měkkých koží, z jakých se zhotovují například
rukavice, je vlastně speciálním odvětvím koželužství, a proto se Fried-
rich Mathesius nevzdálil rodinné tradice, když někdy po napoleonských
válkách zapustil kořeny v Praze jako jirchářský tovaryš a později jako
samostatný jirchář a výrobce rukavic. Že šel ze svého vzdáleného kraje
právě do Prahy, mělo svůj dobrý důvod, neboť Praha byla až hluboko do
druhé polovice devatenáctého století známým střediskem koželužství
a jirchářství. Pěkně o tom vykládá např. paní I. R. Malá, jejíž matka po-
cházela z pražské rodiny koželužské, v prvním svazku své trilogie *Bez
počátku a konce* (Praha 1939).² Dědeček Friedrich Mathesius zemřel na
tyfus r. 1863, tedy devatenáct let předtím, než jsem se narodil, a nezbyla
po něm ani fotografie. Slyšel jsem však o něm vyprávět a ledaco se dá
o něm vysoudit i z typických povahových rysů jeho potomků. Zdá se mi,
že jimi jsou myšlenková bystrost a sangvinický optimismus, jenž vede
k důvěřivé životní náladě různého zabarvení. Z toho všeho soudím, že
můj dědeček byl muž bystrý a se smyslem pro vyšší styl života, jak
ostatně odpovídalo dlouhé měšťanské tradici jeho rodu, ale životně málo
výbojný a k lidem důvěřivý. Proto u něho, zrovna jako u mého otce, roz-
hodovala v životě tolik náhoda a proto jeho životní historie je v podstatě
historií jeho trojího manželství.

Každé z nich mělo podle vyprávění mé matky svůj zvláštní ráz. První
jeho žena byla Catharine Peyer (v dokumentech psáno také Peyre)
z Erlangen a sňatek se konal r. 1823 v Praze v evangelickém kostele
v Jirchářích. Nikdo se nikdy nedoví, kde se ti dva seznámili, zda ještě
v Německu, či teprve v Praze, ale jistě nějakou úlohu v tom měla rodin-
ná tradice, neboť otec Kateřiny Peyerové byl také kožeľuh. Kateřina
Peyerová byla o osm let starší nežli její manžel, ale jejich manželství,
třebaže podle všech známek nebylo dlouhé, bylo šťastné. V něm byl
položen základ k blahobytu mého dědečka, jenž se projevil tím, že si
konečně pro svou dílnu koupil z peněz manželky nějaký dům v Kozi

² I. R. Malá (1893–1985), autorka knih především pro mládež.

ulici (snad čp. 856/1), kdežto sám s rodinou bydlil po dlouhá léta v domě čp. 322/1 na rohu dnešní ulice Karoliny Světlé a ulice Betlémské. Bylo to v tehdejších dobách prostředí dobré a otec vyprávěl, že v témže domě bydlil nějaký univerzitní profesor, který měl na půdě složeno mnoho knih. V tomto domě se narodily všechny děti z prvních dvou dědečkových manželství. Že měl dědeček dobré zákazníky, vysvětá z toho, že můj otec jako chlapec nosíval prý objednané rukavičkářské zboží do šlechtických domů, a v bytě dědečkově visel v rámci pod sklem diplom dosvědčující, že byl zvolen čestným členem řííšsko-německého svazu rukavičkářů.

Tato šťastná perioda dědečkova života se neomezovala na dobu jeho prvního manželství, nýbrž přesahovala do manželství druhého, jež se teprve stalo vlastním základem české větve mathesiusovské. Druhou ženou dědečkovou byla chudá Češka a katolička Anežka Kašparová, dcera tesařského mistra ze Slap u Davle, v soudním okrese zbraslavském, o čtrnáct let mladší než její manžel. Oba se prý sblížili tím, že Anežka poradila dědečkovi, jak si vyhojit tvrdošíjný bércový vřed. Rok sňatku jsem nezjistil, ale podle narození dětí z manželství vzešlých se konal kolem r. 1840. Ani toto druhé šťastné manželství dědečkovo nemělo dlouhého trvání, neboť Anežka Mathesiusová zemřela již r. 1853 chrlením krve, vysílena asi vznikajícími již starostmi existenčními a porodem čtyř dětí, z nichž tři dorostly. K těm patřil i můj otec. Své děti vychovávala Anežka Mathesiusová zřejmě česky, neboť všechny tři, které vyrostly, se hlásily upřímně k Čechům. Můj otec se stal záhy členem Sokola a jeho o tři léta starší sestra odmítla, jako chudá a trdně se živící vdova, nabídku choti německého předáka pražského, že se bude starat sama o jejího synka – s podmínkou, že bude vychován německy.

O třetím manželství dědečkově vím velmi málo, bylo to však manželství, v němž přišel na mizinu. Vnější znakem toho bylo, že opustil svůj byt na rohu Betlémské ulice a přestěhoval se do domu, který si původně koupil jenom pro dílnu. Příčiny úpadku mohly být různé. Slyšel jsem, že přišel o značné peníze, které důvěřivě půjčil nějakému ba-

ronovi; je možné, že se zhoršila konkurence v jeho oboru, ale podle vyprávění mé matky působil neblaze i dědečkův třetí sňatek, sňatek s Annou Kačírkovou, o jedenadvacet let mladší nemanželskou dcerou nějaké ženy z Hořovic. Dědeček, jenž se již blížil k šedesátce, nesl, jak se zdá, svůj úpadek těžce, ale nedovedl z něho vybřednout. Je až dojmavé, že bývalý zámožný živnostník a syn starého měšťanského rodu přijal na počátku let šedesátých svou snachu, ženu svého nejstaršího syna, velmi pokorně, a říkal jí dokonce Gnädige Frau³. Tak to alespoň vyprávěla ona snacha své dceři, a ta zase mně.

Z trojho manželství dědečkova vzešlo pět dětí, které dorostly a založily si vlastní rodinu, tři synové a dvě dcery. Dnes, když píšu tuto kapitolu, téměř 150 let po dědečkově narození a více než osmdesát let po jeho smrti, není z nich ovšem už nikdo naživu, ale jejich rodiny existují a vyvíjejí se každá po svém. Z prvního manželství byl strýc Eduard (1826–1890). Dorostl ještě v době, kdy se jeho otci dobře dařilo, a odlesk toho padl i na jeho život a sebevědomí. Právě pro toto sebevědomí zůstal bohužel, jak se zdá, chladně stranou, když chudnoucí a pak zchudlá rodina jeho otce potřebovala oporu. Sloužil podle všeho u vojska a pak se dostal k podnikatelské firmě Lannově, odkud přešel podle všeho k České západní dráze,⁴ společnosti, které náležela před postátněním železniční trať Praha – Plzeň – Brod nad Lesy (Furth) a snad i trati pobočné. Měl pěkné postavení a žil se svou rodinou podle toho. Když byl r. 1883 u něho nějaký týden na návštěvě bratr, bydlil v Jungmannově třídě v bytě o čtyřech nebo pěti pokojích. Strýc skončil svou službu v Praze u ředitelství jako referent pro železniční materiál. Byl Němec a je to věc zcela přirozená. Jeho oba rodiče byli Němci a Němka byla také Elisabeth Hornsteiner, dcera lesníka ze Solné Komory, s níž se oženil někdy počátkem let šedesátých (teta Elisa). Měl dvě děti, syna Evžena a dceru Julii, jíž se v rodině říkalo Lia. Evžen, jemuž patrně ne-

³ Madam.

⁴ Vojtěch Lanna (1805–1866), významný český průmyslník, jeden z koncesionářů České západní dráhy. Vozy byly označeny BWB.

šly studie, se vyučil drogistou, ale společenská ctižádost mu zůstala a k jejímu ukojení dosáhl hodnosti záložního důstojníka. Měl svého času velkou drogerii v Praze na Václavském náměstí, ale pak se odstěhoval do Rakous a tam zemřel ještě před dokončením svého čtyřicátého roku. Jeho vdova se se třemi dcerami vrátila po čase do Čech a mívala v Plzni trafikou. Lia se provdala za aktivního důstojníka, jenž se dal přeložit k zeměbraně, aby usnadnil sňatek menší kaucí. Pocházel odněkud z Krušných hor, jmenoval se Anton Plaschka a byl mužně krásný a poctivý člověk, bohužel brzo zemřel. Jeho vdova se se třemi dětmi a s matkou, rovněž ovdovělou, odstěhovala do Písku, kde se rodina napolo počestila, ale pak odešli všichni do Vídně. Dcera, která byla vychovatelkou, zemřela ještě v dívčím věku, synové vychodili vojenskou akademii a stali se aktivními důstojníky. Po pádu rakouské říše zůstal u vojska jen mladší, kdežto starší přijal místo státního úředníka. Z rodiny jsem poznal osobně toliko tetu Elisou a sestřenicí Liu, s níž jsem si po její návštěvě v Praze občas dopisoval. Byla korespondentkou velmi dobrou. Obě ženy, matka i dcera, zemřely ve Vídni ve vysokém věku.

Tři děti vzešlé z druhého manželství dědečkova, o nichž jsem se zmínil již shora, byli dva synové, Bedřich a Petr, a dcera Vilemína (teta Mína). Ty měly už jen málo z mizejícího blahobytu své rodiny a tíže rodinného zchudnutí dopadla na ně tím tíže, že záhy přišly o matku a za deset let potom i o otce. Když zemřela Anežka Mathesiusová, bylo jejímu nejstaršímu dítěti, Vilemíně, sotva deset let, Bedřichovi sedm a Petrovi šest. Tím vším byl ovšem značně ztížen nástup těchto tří sourozenců do života a následky toho se ukázaly v jejich životních osudech. Jediný Bedřich, můj otec, se nakonec domohl existenční zajištěnosti a společenské úrovně, která se dala alespoň do jisté míry srovnávat s existenční zajištěností a společenskou úrovní strýce Eduarda. Teta Mína (1843–1905) se uchýtila v domácí službě a vdala se za skladníka v obchodě s porcelánem, jehož poznala, když tam jako kuchařka chodila nakupovat pro svou paní. Jmenoval se František Macháček a byl vdovec se dvěma dcerkami. Teta Mína měla svých vlastních

dětí šest, ale naživu z nich zůstalo jenom poslední, syn Fridolín. Vychovávala jej těžce, protože po smrti svého muže se živila, se svými dvěma nevlastními dcerami, pracně pletením na stroji. Syn se však vydal, vystudoval historii a stal se jako dr. Fridolín Macháček městským archivářem a ředitelem Historického muzea v Plzni. Jeho jméno má mezi historiky dobrý zvuk.

Strýc Petr (1847–1923) – o svém otci Bedřichu promluvím zvlášť – zůstal nejvěrnější řemeslnické tradici svého rodu. Vyučil se jirchářem a zůstal jirchářským tovaryšem až do doby, kdy mu výdělky dětí umožnily žít bez práce. Chopil se této možnosti rád, protože ho sužovalo astma, ale v jeho ochotě nepracovat byla jistě i dávka životní bezstarostnosti. Děti měl z manželství s Annou, rozenou Peškovou (teta Anna), celkem šest: nejdříve čtyři dcery, Marii, Emu, Karlu a Františku, a nakonec dva syny, Bohumila a Vladimíra. Mezi nejstarší Marií a nejmladším Vladimírem bylo rozpětí 22 let. Nežli první z dcer poodrostly, zažila rodina hodně trpké nouze. Štěstím všech byla Marie. Svou přičinností, bystrostí a vkusem se záhy domohla dobře placeného místa v obchodě se stuhami firmy Jindřich Ascher, jež byla naposled v bývalé Ovocné ulici⁵. Opatřila tam výdělek i svým sestrám a stala se oporou celé rodiny. Věnovala se obětavě svým rodičům i sourozencům a vdala se teprve téměř v padesáti letech za vdovce po své přítelkyni, advokáta dr. Arnošta Stiasného. Děti neměla. Ema měla velikou zálibu v náboženském rozjímání a vzala si kazatele svobodné církve reformované Václava Huška, rovněž vdovce. K dětem, které měl Hušek z prvního manželství, přibýly jí postupně čtyři vlastní, dvě dcery a dva synové. Karla se provdala za obchodního zástupce Karla Urbance a Fanča za úředníka Radlické mlékárny Roberta Hasmana. Obě měly po dvou dětech, dceru a syna. Vladimír, mladší syn a nejmladší z dětí, vstoupil nejprve po příkladu svého švagra do služeb Radlické mlékárny, ale potom si zařídil obchod s potřebami pro auta, motocykly a velocipedy. Jeho pozdní manželství zůstalo bezdětné.

⁵ Dnes ulice 28. října.

Starší syn Boža ukazuje výrazně rodové vlastnosti, nadání a životní optimismus. Ten se u něho projevuje bezstarostností někdy až lehkovážnou, značným sebevědomím a náročností, která si nerada odpírá jakékoli věci příjemné. Tyto vlastnosti v něm zesílilo ještě to, že byl od mládí zvyklý, aby někdo jiný z rodiny ho finančně podpíral. Jeho sebevědomí se tím nijak nezeslabilo. Vystudoval profesuru a po složení státních zkoušek z češtiny a francouzštiny (pro lajdáctví s nevalným úspěchem) pobyl zcela krátce na střední škole, neboť první světová válka ho už po roce středoškolské praxe odvolala jako záložního důstojníka na frontu. Ve válce byl jednou střelen do nohy a málem že o ni nepřišel, podruhé byl zase otráven bojovými plyny a mezi tím, než odešel z nemocnice do vzdálené posádky, byl v poslední chvíli operován na zánět slepého střeva. Po válce se již na střední školu nevrátil, ale pro svou krátkou středoškolskou epizodu se navykl i později užívat titulu profesor, a to vedlo k mnoha záměnám mezi ním a mnou.

Po demobilizaci vstoupil do služeb Ministerstva školství a národní osvěty a byl exponován v Bratislavě, kde měl na starosti záležitosti divadelní. Seznámil se tam s herečkou Zdenkou Tůmovou, dcerou bohatého továrníka z Prahy, a po nějakém čase se vzali. V té době měl už Boža kladně vyřízenou svou žádost o přijetí do služeb zahraničního ministerstva, ale na své místo vůbec nenastoupil, protože se mu při značných důchodech, které tchán poskytoval jeho ženě i jemu, nechtělo sloužit a ministerstvo nebylo srozuměno s tím, aby svou službu zahájil dlouhou dovolenou. Bohužel se jmění tchánovo po nějakém čase zcela rozplynulo a mladí manželé se musili začít starat o sebe sami. Aby se jim to lépe dařilo, rozešli se a každý pracoval na vlastní pěst. Živili se hlavně překládáním románů a jiných literárních děl, hlavně z ruštiny, a Boža od té doby zůstal už svobodným literátem. Jeho rozvedená žena si za několik let po rozchodu vzala život. Teprve v 55 letech se Boža oženil podruhé, s mladou rozvedenou paní, Milenou Rücklovou, rozenou Kahánkovou, a má s ní synka Petříka. Průběhem let se Boža vypracoval v jemného a uznávaného tlumočníka cizích veršovaných děl, především staré čínské a japonské lyriky a veršovaných klasických dramát.

Je pozoruhodné a pro dědičnost rodovou příznačné, že z pěti vnuků Friedricha Mathesiuse a Anežky Kašparové jsou tři horlivě činní v české literatuře, ať krásné, nebo odborné (Fridolín Macháček, Bohumil Mathesius, Vilém Mathesius), a čtvrtý, můj bratr, vydával alespoň několik let svým nákladem časopis pro obor, v němž pracoval, *Sociální péče o studentstvo*. Z třetího dědečkova manželství vzešla dcera Ema, provdaná Hrubá, jejíž syn, legionář, býval zřízencem na Uměleckoprůmyslové škole v Praze.

Na okraji těchto výkladů o české větvi rodu Mathesiusů se musím zmínit ještě o dvou rodinách s tímto rodem vzdáleně spřízněných, které jsem poznal, když mi bylo patnáct nebo šestnáct let, a s nimiž jsem byl od té doby víceméně ve styku. Fridolín Kašpar byl synovec Anežky Mathesiusové, a tedy blízký bratranec mého otce. Byl dlouhá léta profesorem klasické filologie na německém gymnáziu ve Stříbře u Plzně a naposled v Praze. Se svou chotí, tetou Miladou, rozenou Zdeňkovou, měl dvě děti, syna a dceru. Syn Frída, jenž po maturitě zkoušel studium na technice i na univerzitě, zahynul po první světové válce v Itálii při automobilovém neštěstí dříve, než se mohl vrátit ze zajetí domů. Dcera Anda po krátkém nezdařeném manželství s inženýrem Stenzelem, Němcem, se usadila se svou ovdovělou matkou ve vlastní vilce v Řevnicích a zůstala tam i po její smrti, živíc se jako soukromá učitelka němčiny a hry na piano.

Druhá rodina, o níž se tu musím zmínit, je s námi spřízněna vlastně velmi málo, ale s její částí se již dlouho stýkám. Teta Elisa, žena strýce Eduarda, měla bratra Rudolfa, a tento Rudolf Homsteiner se usadil v Praze. Byl mechanik plný vynalézavých nápadů, které vedly k různým patentům, a zřídil si na Žižkově malou továrnu na stroje i drobné kovové předměty. Později se stal jejím šéfem Homsteinerův zeť, Ing. Rudolf Mačat, manžel jeho nejstarší dcery Kamily. Továrna byla přenesena s původní firmou do velkého objektu v Holešovicích, ale nakonec byl celý podnik roku 1937 exekučně prodán. Rudolf Homsteiner se do smrti nenaučil dobře česky, ačkoli jeho choť byla Češka z Lipan u Kouřimě, a své děti vychovával po německu. Syn Max, inženýr, zůstal Němec. Jak

to vypadalo národnostně v rodině inženýra Mačata, moravského Čecha, nevím, ale druhá dcera Homsteinerova, Žofie, dovedla cítit německy i česky. Když jsem ji jako kvintán nebo sextán poznal, působila dojmem naprosté Němky, v pozdějších letech (po převratu) se pohybovala ve společnosti české i sokolské, ale po zřízení protektorátu se přihlásila za Němku. Nejmladší dcera rodiny, Mária, dobráčka a popelka domácnosti, se řídila podle Žofie. Žofka pracovala jako úřednice v rodinném podniku, a když se dosloužila penze, odstěhovala se s Márií do vily, kterou postavila v Dobřichovicích, původně pro letní pobyt celé rodiny.

2. Otec a matka

Můj otec i matka se oba narodili v Praze a prožili tam také prvních třicet let svého života. Byli tedy Pražáci rodem i výchovou, ale pocházeli z rodin, jejichž členové se do Prahy přistěhovali odjinud.

Můj otec Bedřich Mathesius se narodil 23. února 1846 jako syn Friedricha Mathesiuse a Anežky, rozené Kašparové. Matku ztratil již v sedmi letech a jeho mládí většinou spadalo do doby, kdy můj děd byl potřetí ženat a kdy se mu dařilo špatně. Vím o otcově mládí jen několik hlavních věcí, ale ty stačí k načrtnutí obrazu dost konkrétního. Chodil do německé evangelické školy V Jirchářích a vzpomínal si z té doby ještě za mých let na svého učitele náboženství, licenciáta⁶ teologie Růžičku, otce pozdějšího vrchního ředitele Živnostenské banky Apolla Růžičky a magistrátního rady Pavla Růžičky. Jiných škol neměl, ale škola V Jirchářích byla dobrá a dojista značně rozvila jeho veliké přirozené nadání. I sestřenice Lia, vyrostlá v dobrých společenských poměrech, ho považovala za výborného německého stylistu.

Po vychození školy se otec vyučil rukavičkářství u Budana a záhy se musil starat sám o sebe, protože v sedmnácti letech zcela osiřel. Jistě se mu tehdy nedařilo valně a matka říkávala, že si ho vzala z útrpnosti. Tato formulace je dojista romanticky přehnaná, ale není proč nevěřit matčinu tvrzení, že otec tenkrát (ženil se v třidvacíti letech) téměř nic neměl a že vypadal jako souchotinář. Byl světlého typu (sám ho pamatuji jen do běla zešedivělého) a plnovous, který podle tehdejšího zvyku nosil, jistě vyhublost jeho tváří ještě zvyšoval. Měl však vrozenou inteligenci a touhu po vyšším životě, a proto se neztratil. Ačkoli mu matka, Češka, brzo zemřela a ačkoli byl vychován na škole čistě německé, hlásil se otec od počátku k společnosti české. Je to vidět z jeho účasti v životě spolkovém. Vstoupil záhy do Tyršova Sokola a vyprávíval, že

⁶ Licenciát – akademická hodnost na úrovni mezi bakalářem a mistrem.

jako Sokol konal v dvaceti letech strážní službu na pražských ulicích za pruské okupace v létě 1866. Octl se přitom v nebezpečí života, když opilý Prušák naň tasil šavli, ale jiný Prušák, který jej náhodou znal, jej zachránil. Jako Sokol se také účastnil Purkyňova pohřbu roku 1869.

Někdy na začátku svých dvacátých let patřil otec k družině Cihlářů, patrně stolové společnosti⁷, která měla své jméno po tom, že její členové sbírali na cihly pro stavbu Národního divadla. Jistě se v tom dobře osvědčili, neboť při kladení základního kamene v květnu r. 1868 bylo Cihlářům dovoleno, aby se zúčastnili slavnostního průvodu se symbolickým nákladem cihel. Z vozu cihly brala mladistvá Sklenářová-Malá a podávala je v rukavičkách členům, kteří je pak odváželi v kolečkách na staveniště. O něco později byl otec podle vyprávění bratrova členem čtenářsko-šermířského spolku Svobodoslav, který v Praze existoval v letech 1870–1872 a z něhož potom snad vznikl Šermířský klub. Spolek se scházel na Žofině a přednášel prý v něm také někdy buditel dělnictva a radikální žurnalista Josef Barák.

V době, kdy byl členem Svobodoslava, byl otec již ženat, neboť se oženil s mou matkou v červnu 1869. Podle oddacího listu se konala svatba v katolickém kostele svatého Ducha na Starém Městě, ale matka byla hrdá na to, že po těchto oddavkách jeli ještě do evangelického kostela V Jirchářích a že i tam jim požehnali. Protože na oddacím listu není u otce uvedeno žádné zaměstnání, nevím, čím zrovna v té době byl. Žádné zaměstnání není uvedeno ani na křestním listu mého bratra z listopadu 1870. V září r. 1875, kdy otec musil jako nastávající redaktor předložit policejnímu ředitelství křestní list a vysvědčení zachovalosti, je zase označen jako rukavičkář. Z toho je patrné, že rukavičkářství bylo ještě v té době otcovou nejpevnější existenční základnou, ačkoli je jisto, že se otec zkoušel zachytit na různých místech. Důležitou epizodou v tom je jeho zaměstnání u pražského generálního zastoupení pojišťovací banky Slovenija, u něhož byl podle zachovaného vysvědčení expeditorem od začátku března 1873 do konce července 1874.

⁷ Scházející se u téhož stolu v kavárně nebo restauraci.

Tehdy o místo přišel, protože banka Slovenija se stala obětí hospodářského krachu po vídeňské Světové výstavě. Jistě se však na svém místě dobře osvědčil, neboť ředitel pražského generálního zastoupení Ladislav Černý, jenž si po pádu banky zařídil v Praze zasilatelství, si vzal otce do svého nového podniku. U něho byl otec zaměstnán podle vysvědčení, rovněž dochovaného, jako spediční úředník od začátku září 1874 do polovice dubna 1875. Tehdy se totiž stal Ladislav Černý generálním zástupcem banky Slavie v Olomouci a své pražské zasilatelství zlikvidoval.

Slýchal jsem, že na Světovou výstavu konanou ve Vídni roku 1873 byl otec nějakou korporací vyslán jako zpravodaj, a náhodou jsem objevil, že byl o něco později nakrátko také redaktorem. *Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863–1895*, sestavená Fr. Roubíkem a vydaná roku 1936 Českou akademií, uvádí na str. 6 u časopisu *Der Arbeiterfreund*, který vycházel v Liberci od 13. června 1874 až do srpna 1882, že jej od září 1875 do dubna 1876 redigoval Friedrich Mathesius. Otec nastoupil v redakci po J. M. Balákovi a otcovým nástupcem byl Lad. Zápotocký. *Arbeiterfreund* vycházel dvakrát měsíčně, měl podtitul *Sozial-politische Zeitschrift für das arbeitende Volk* a Roubík o něm poznamenává, že to byl u nás první německý list sociálnědemokratický. Byl psán německy, ale byl z valné části výsledkem české práce a české podnikavosti. Mezi redaktory bylo hodně českých jmen a vydavatelem listu byl J. R. Vilímek. Redaktorská funkce otcova byla podle všeho povahy hodně formální, neboť politickou horlivost nebo politickou náruživost jsem u otce (na rozdíl od strýce Petra, který byl skalní sociální demokrat) nikdy nepoznal, ale je příznačná pro styky, které tehdy měl.

Zdá se, že se otec ze všech sil snažil vybědnout z řemesla, kterému se vyučil, a dostat se společensky výš. Sociální hodnocení řemeslníků bylo sice v tehdejší české Praze jiné než později a matka s chloubou říkala, že rukavičkářské plesy patřily tenkrát k plesům elitním, ale i tehdy platívali asi jen řemeslníci samostatní a na samostatný podnik neměl otec peníze. Právě ze snahy dostoupit k vyšší společenské úrovni vyhledával společnost těch, kdo se již vyšinuli nad řemeslnický prů-

měr nebo kdo přišli do jeho okruhu s vyšším vzděláním. Tak se znal s členy známého pěveckého kvarteta Kytara, z nichž někteří byli rovněž rukavičkáři, a s operním pěvcem Palečkem, jenž se domohl později proslulosti jako člen carské opery.⁸ Společenská známost se studováním člověkem vedla také, jak uvidíme, k rozhodujícímu obratu v jeho životě. Tato známost byla snad ovocem otcova členství v čtenářsko-šermířském spolku Svobodoslav.

Otcovy pokusy zakotvit jinde, silněji podnícené podle všeho snatkem, zůstávaly po několik let bez trvalého výsledku. Jednotlivé nezdary (nikdy asi příliš těžké) nedovedly podle všeho nadlouho ztlumit u mladých manželů radost ze života a v obdobích dočasné prosperity si dovedli otec s matkou dopřát i výletu kočárem nebo honosného ošacení celé tříčlenné rodiny: kabáty a čapky jednotně zdobené kožešinou (fotografie „carské rodiny“ někdy z r. 1873). Definitivní rozřešení situace přineslo teprve zavedení metrické soustavy v Rakousku r. 1876 a organizování úřední cejchovnické služby. Mezi známými měl otec tehdy také technika Čeňka Smolíka, asi o šest let mladšího. Smolíkovy odborné vyhlídky byly zmařeny velkou hospodářskou krizí propuklou v r. 1875, a proto po zavedení cejchovnické služby hned do ní vstoupil a měl také otce k tomu, aby vykonal předepsanou cejchmistrovskou zkoušku. Otec zkoušku snadno vykonal a od 1. ledna roku 1877 byl ustanoven smluvním cejchmistrem v Pardubicích. V historii naší rodiny se tím počalo nové období, neboť z prostředí převahou řemeslnicko-dělnického byla rázem a definitivně přesazena do prostředí převahou úřednického. Otec i matka byli tehdy kolem třicítky a jejich vrozená a pražským prostředím posílená životní pružnost nebyla ničím oslabena. Život v Pardubicích, už tehdy společensky rušný, se jim od počátku zalíbil, a není proto divu, že brzo dokonale zdomácněli v místě, v němž se uskutečňoval jejich sen o vyšší životní úrovni.

⁸ Josef Paleček (1842–1915), operní pěvec, později působil v Petrohradu i jako režisér pod jménem Osip Osipovič Paleček.

Evelína Mathesiusová, má matka a věrná opora mého otce od svatby konané 26. 6. 1869 až do jeho smrti 3. 11. 1907, byla rodem Wenigová a její vlastní jméno bylo Eva. Říkala, že si je přinesla na svět, neboť se podle svého tvrzení narodila 24. 12. 1845 (v matrice je 23. 12.), ale nelíbilo se jí, a proto si našla jiné jméno, podobné, a toho užívala. Také ona pocházela z rodiny jirchářské, ale její rodina neměla tak úctyhodnou tradici jako zerbští Mathesiusové. Její otec a můj dědeček Josef Wenig (1820–1895) byl nemanželský syn Josefiny Wenigové, dělnice z Nové Vsi (Neudorf) u Dobřan. Z jihozápadních Čech přišel do Prahy na učení na jirchářství k Falkům na Jánském náměstí a žil tam jako jirchářský tovaryš. Znal svou práci podle všeho velmi dobře a vydělával si asi víc nežli strýc Petr, neboť nevím nic o tom, že by jeho rodina byla kdy trpěla tísnivou nouzí, ba naopak si dovedl i našetřit nějaké peníze.

Dědečka Weniga jsem znal jediného ze svých prarodičů trochu lépe, neboť po smrti babičky Wenigové k nám jezdil každý rok na Vánoce. Bylo mi arci teprve čtrnáct let, když zemřel, a těch několik dní, co u nás vždy strávil, ovšem nestačilo, aby takový mladý hoch, jako jsem tehdy byl, pronikl jeho povahou. Jeho fyzický obraz mám ovšem živě před sebou a vím, že byl vyšší, kostnaté postavy a že měl husté, ještě dost tmavé obočí a knír. Z toho, co jsem o něm slyšel a co se dá zjistit v dokumentech, vyplývá, že měl svou hlavu, a to hezky tvrdou. Když si něco našetřil, rozhodl se, že se zařídí pro sebe, a nedal se ve svém úmyslu zviklat. Se samostatným podnikáním to ovšem dopadlo špatně, a když byly úspory stráveny, vrátil se dědeček zase do svého podřízeného postavení. Ještě zajímavější je historie jeho sňatku. Jeho rodinný život byl, pokud vím, zcela spořádaný, a přece si dědeček babičku vzal teprve tehdy, když měli spolu tři děti a nejstaršímu z nich bylo už šest let a nejmladšímu tři. Nedovedu si to vysvětlit nijak jinak nežli nějakou dědečkovou umíněností, protože milenci se třemi dětmi jistě spolu žili a svatba byla pouhou formalitou. Možná že v dědečkově otálení se svatbou byl nějaký ozvuk zvyku, o němž jsem slyšel, že je rozšířen mezi německými sedláky v západních Čechách. Ti prý si neberou své děvče,

dokud s ním nemají dvě, tři děti, aby si zajistili, že jejich manželství nezůstane bezdětné.

Babička Josefina Wenigová (1814–1888) byla rodem Pučálková a byla, jak ukazují letopočty, o šest let starší než dědeček. Byla dcera chalupníka a krejčího z Hořan² u Březnice v kraji píseckém, ale její rodina se brzo přestěhovala do Březových Hor u Příbramě. Má matka mluvívala vždycky jenom o tomto hornickém městě jako o domově svých rodičů a rodina Pučálkových se tam udržela ještě dlouhá léta. Babička přišla do Prahy sloužit a provdala se za dědečka. Bydlili u Falků, kde byl dědeček dílovedoucím a babička posluhovala. Z toho si nashromáždili peníze, o které při pokusu o samostatnost kolem r. 1853 (po velké stávce) přišli. Babičku Wenigovou jsem sice jako malý hoch viděl, ale nijak se na ni nepamatuji. Její podoba ze starších let se zachovala na společné fotografii s dědečkem. Pro dohady o její povaze mám stejně málo opor jako pro dohady o povaze dědečka Weniga, ale něco se o ní vysoudit přece dá. Matka, pokud vím, ji měla velice ráda a podělila po ní podle všeho své obětavé mateřské srdce. Zdá se mi však, že v linii pučálkovské byl také kořen zvláštní netýkavosti, typické pro rodiny vzešlé z manželství dědečka a babičky Wenigových. Je to směs snadné urážlivosti se žárlivostí na přichylnost jiného, žárlivostí nikoli milostnou, nýbrž povahy širší, a znám ji dobře v tónech tlumených od matky a ve výraznější intenzitě od bratra. Na její pučálkovský (nebo alespoň wenigovský) původ soudím z toho, že se velmi silně projevila i u mé sestřenice ze strany matčiny Žany Ballingové.

Manželé Wenigovi měli čtyři děti: Marii, Markétu (zemřela záhy), Evelínu a Josefa. Matka byla prostřední z dětí, neboť její sestra Marie se narodila r. 1844 a bratr Josef 1847. Josef Wenig se stal poštovním zřízcem, ale víc o něm a o jeho rodině nevím, neboť matka s ním nežila v dobré shodě. Marie Wenigová se provdala za Fr. Ballinga, klempíře u Ringhofferů. Jeho bratr, rovněž klempíř, si zařídil na Smíchově vlastní dílnu a z té vyrostl dobře prosperující klempířský závod. Manželé

² Dnes Hořejany.

Ballingovi měli dvě dcery, Fany a Žany. Obě byly vyučené švadleny a tato dovednost se jim v životě dobře osvědčila. Žany se provdala za hodinářského tovaryše Šmejkal, ale ten za nějaký čas odešel za prací do Švýcar a tam zůstal až do smrti. U opuštěné ženy naštěstí zůstala neprovdaná sestra a ty dvě živily sebe i dvě Žaniny děti, Drahušku a Miloše, prací svých rukou. Drahuška zemřela v době dospívání na souchotě, ale Miloš vyrostl v statného mladíka a výborného studenta. Věnoval se strojnímu inženýrství, stal se velmi brzo inženýrem a potom i doktorem technických věd a po několikaleté praxi ve Francii v továrnách Peugeotových vstoupil jako náměstek ředitele do automobilových závodů Laurin a Klement v Mladé Boleslavi. Když tyto závody splynuly s plzeňskou Škodovkou, dostal se do služeb tohoto velikého podniku a byl brzo jmenován jedním z jeho četných ředitelů.

Druhá dcera Wenigových, Eva či Evelína, má budoucí matka, chodila čtyři roky do školy u sv. Ducha a potom pět let k Anglickým pannám na Malé Straně. U sv. Ducha byla škola česká, u Anglických panen se vyučovalo česky jen jednou týdně, ale všechno tam bylo zadarmo. Maminka měla zůstat v klášteře, ale rodiče nechtěli. Ve škole dobře prospívala. Bývala na své úspěchy ve škole hrdá ještě v pozdějším věku. Vyprávěla, jak jednou při zkoušce z náboženství dostala za pěkné odpovědi od pražského arcibiskupa kardinála Schwarzenberga odměnou jeho podobiznu, chlubila se, že na škole počítaly dokonce trojčlenky (*règle de trix*), a říkala, že ji její učitel Habětínek, otec pozdějšího ministra spravedlnosti v kabinetu Hohenwartově, dr. Karla Habětínka, měl k tomu, aby šla na učitelství. Rodiče rady učitelovy neposlechli, a my to velmi dobře chápeme, neboť jít na učitelství byla tehdy pro děvčata cesta ještě velmi málo vyzkoušená a znamenala odsunutí výdělkových možností o několik let, ale matka toho ještě po letech litovala. Místo na učitelství chodila do šití (rok bílé prádlo, rok šaty) a pak šla jako většina jejích kamarádek ze stejného prostředí do služby v domácnostech (u operního pěvce Bachmanna¹⁰ v paláci barona Neuspergra v Panské ulici, potom u bankéře

¹⁰ Eduard Bachmann (1831–1880), tenorista.

Gläsera v Karlově ulici – z pavlače bylo vidět do Clam-Gallasova paláce). Služba ji věru připravila lépe na řízení vlastní domácnosti, než by ji byla připravila práce na škole.

Tatínek docházel do domácnosti, protože se znal s babičkou (Wenig dělal pro dědečka Mathesiuse *Meisterstück*). Pak k žádosti Mínině přijali Wenigovi, po smrti dědečka Mathesiuse, tatínka na byt. A r. 1869 se maminka s tatínkem vzali. Maminka se vdala, když jí bylo 23,5 roku, kdežto její ženich, můj budoucí otec, byl o dva měsíce mladší. Mohlo se zdát, a matka si to jistě myslela, že děvče ze spořádané rodiny slušně placeného jirchářského tovaryše prokázalo sňatkem velikou službu mladému muži, který stál v životě bez opory v rodině a bez zajištěného výdělků. Snad to platilo v dané situaci, neboť je možné, že sňatek podchytil otce existenčně i společensky v pravou chvíli, ale koneckonců byl to otec, který z popudu svého vrozeného nadání a jistě i staré rodinné tradice přivedl matku nakonec do prostředí vyššího, úřednického. Trvalo to ovšem ještě půl osma roku, než se mu to podařilo, a tu dobu prožili spolu mladí manželé v Praze, tísnění sice ledakdy starostmi existenčními, ale chápající se jinak dychtivě všech radostí života, které jim byly dostupné. O výletech kočárem a o kožešinové parádě „carské rodiny“ jsem se již shora zmínil a ještě se zmíním. Jako svědectví o životní odvaze lze hodnotit i matčino vyprávění, že jednou, když toho bylo potřeba pro zdraví, byla s bratrem na letním bytě na Vinohradech. Oblast dnešních Vinohrad byla počátkem let sedmdesátých pro vnitřní Prahu stále ještě venkovem a rodiče bydlili v Praze nejvnitřnější, téměř pořád na Starém Městě. Jednu dobu bydlili i v známém domě u Šišlinků v Josefovské ulici¹¹ a bratr, ačkoliv se narodil v ulici Spálené, začal chodit do školy ke sv. Haštalu.

Účast rodičů na tehdejších dobrých pražských zábavách dokazují i písničky, které jsem slýchal od matky. Ráda si při práci zpívala (otec měl špatný sluch a nedovedl kloudně zazpívat, ani když chtěl), a když jsem si později dovedl její písničkový materiál trochu roztrždit, podivil

¹¹ Dnes ulice Široká.

jsem se jeho rozmanitostí. Nezpívala jen četné národní písně, umělé písně z první polovice devatenáctého století, sentimentální a oplývající titěrnými deminutivy, a oblíbené vlastenecké a společenské písně let šedesátých a sedmdesátých, nýbrž také, v reprodukci ovšem trochu volné, písně Smetanovy a Schubertovy (myslím dokonce, že i jednu píseň od Beethovena) a úryvky z operet a oper tehdy populárních.

Svou životní vervu si mladí manželé přinesli i do Pardubic a tam našla živnou půdu. Hned u přízemního domku s přední zahrádkou, v němž bydlili (v Bubenči), byla zahradní restaurace a tam se scházela dobrá a družná společnost, do níž otec rád chodil. Z vyprávění si pamatuji, že k ní patřili např. učitel Chotaš, spisovatel knih pro mládež, a městský policejní komisař Červenka. Obraz společnosti se zachoval na fotografii, na níž jsou ve skupině pečlivě uspořádané zachyceni její členové i s typickými tehdy dlouhými dýmkami a symbolickými sklenicemi piva. Pokud mohla, docházela do společnosti i matka, zvláště když se tančilo. Tančila dobře a ráda, což po ní nepodědil ani bratr, ani já. Zdá se, že si zvláště často zatančila na podzim r. 1881, kdy bratr už byl na gymnáziu v Hradci Králové, a kdy proto mohla večer s otcem beze všeho z domova odejít. Alespoň se jí prý známí smáli, že si mne vytančila.

Mé slavné křtiny koncem srpna následujícího roku byly vhodným závěrem šesti šťastných let, které rodiče prožili v Pardubicích. Křtít mne přijel do Pardubic evangelický farář Mareček z Trnávky u Kladruhu nad Labem, jehož si otec přivezl z nádraží slavnostně v kočáře. Na křtiny se sešlo, jak matka s hrdostí říkávala, sedm dortů a pivo se točilo přímo ze soudku, který poslal jeden z mých kmotrů, sládek Antonín Chlad z pardubického pivovaru. Druzí dva kmotři byli berní inspektor Ferdinand Seykora a paní Marie Pernerová, bubenečská mlynářka. Ti tři kmotři ukazují prostředí, k němuž se moji rodiče tehdy přimkli, a zřejmě také jejich společenský vzestup od dob pražských. Křtiny byly veselé a ještě po více než šedesáti letech se na ně živě pamatoval syn uvedeného již policejního komisaře Červenky, Ladislav, známý středoškolský deskriptivář a matematik a naposled zemský školní inspektor a vládní rada. Bylo mu tehdy 29 roků a spolu s mým bratrem, jemuž šlo

na dvanáctý rok, byl přibrán také trochu k obsluze hostí. Všecko se mu na křtinách líbilo, až na řeč pana faráře Marečka, která prý byla příliš dlouhá.

Z toho, co jsem slýchal od matky, dá se soudit, že přesídlení z Pardubic do Kolína značně přitlumilo společenskou vervu mých rodičů. Je třeba povážit, že do Kolína přišli o šest let starší než předtím do Pardubic, ale hlavně tu působily asi dvě věci jiné: rodina teď měla již dvě děti, což znamenalo více starostí, a v Kolíně, rozvaděném tradičními občanskými spory, bylo méně družnosti a chudší život společenský. Otec si našel jakousi náhradu v životě spolkovém, jehož se účastnil i organizačně, např. při založení Krejcarového spolku pro podporování chudé školní mládeže, ale matka, dětmi hodně poutaná k domácnosti, nemohla na Pardubice dlouho zapomenout. Byla zvyklá si svůj sen vždycky trochu přikrášlovat, ať šlo o vzpomínku na něco pěkného v minulosti, o přítomnou skutečnost subjektivně ozářenou, nebo o tužby pro budoucnost, a tento zvyk rozdíl mezi oběma městy v jejích očích ještě zveličoval. Za úbytek radostí společenských dal však Kolín otcovi a matce definitivní odměnu za jejich vytrvalé úsilí o povznesení rodiny. Do Pardubic přišli rodiče jako do nové země, v níž se teprve mělo vyzkoušet, jak se osvědčí naděje kladené do nového otcova povolání. Když otec po čtvrtstoletém působení v Kolíně umíral v našem posledním kolínském bytě počátkem listopadu 1907 na vleklou chorobu, patřil k nevelikému počtu těch rakouských cejchmistrů ve venkovských městech, kteří byli definitivní státní úředníci, a oba jeho synové byli doktory, bratr doktorem práv a já doktorem filozofie, a každý z nich již po svém zasazen do úřednické stupnice. Otcův život, jehož první samostatné kroky se dály pod oblohou zachmuřenou úpadkem rodiny, z níž se zrodil, se končil plným úspěchem existenčním, rodinným i společenským.

3. Bratr

Byly jsme v rodině jen dvě děti, bratr Bedřich a já, a byl mezi námi rozdíl dvanácti let, neboť bratr se narodil 3. listopadu 1870. Tento věkový rozdíl a bratrova povaha byly věci, které velmi podstatně zasahovaly do mého mládí.

O dětských a jinošských letech svého bratra vím velice málo. V době, kdy jsem počal chápavě pozorovat své okolí, bylo mu už několik let přes dvacet. O dřívějších jeho letech vím – kromě několika útržkových vzpomínek vlastních – pouze to, co jsem slyšel o nich vyprávět. Jedinou informátorkou mi tu byla matka, neboť bratr byl povaha nesdílňá a sám se rozhovořil o svém mládí skoro jen tehdy, když chtěl ukázat, jak se dovedl hrdinsky uskrovnovat průběhem půldruhého roku, který strávil jako primán a sekundán na gymnáziu v Hradci Králové a pak v prvních dvou letech svých právnických studií v Praze. Vyprávěl to vždy povýšeným tónem a s úmyslem didaktickým, neboť mu šlo jako rozenému chvalořečníku všeho minulého o to, aby náležitě vynikl rozdíl, který spatřoval mezi mládeží někdejší a dnešní. Z vyprávění matčina vím o těžkých neštovicích, které bratra stihly za nějaké velké epidemie v útlém věku, tedy ještě v Praze, a z nichž jen jako zázrakem vyvázl úsilím nějakého doktora Šnajdárka. Stopy této nemoci mu zůstaly v obličeji navždy.

Drobné příhody, které mi matka vyprávěla o tom, jak bratr chodil do obecné školy nejdříve v Praze a pak v Pardubicích, ukazují, jak odedávna byla silným rysem jeho povahy netýkavost, která se snadno domýšlí nějaké křivdy, a odpor k tomu, kdo mu podle jeho domněnky ukřivdil. Matka také zábavně vyprávěla, jak už v dětských letech odpovídal na domnělé příkoří mlčelivým a umíněným vzdorem. I upřílišněná šetrnost se u něho již brzy projevila, neboť na pololetní prázdniny přivezl v sekundě domů (do Kolína) ještě značný kus vánočky, kterou před nějakými sedmi nedělemi si odvezl o Vánocích s sebou z domova do

Hradce. Zbytek byl ovšem již celý zplesnivělý. Také žárlivost na všechna svá domnělá práva k osobám i věcem, která byla pro něho velmi příznačná, by se dala ilustrovat již drobnými příhodami z jeho dětství, o kterých jsem slyšel od matky.

Gymnázium počal studovat, jak jsem již řekl, v Hradci Králové, neboť v Pardubicích byla tehdy jen reálka. V únoru roku 1883 přešel pak na druhý semestr sekundy na reálné a vyšší gymnázium v Kolíně. Studoval dobře a byl vždy s vyznamenáním, ale docházel toho spíš houževnatou pílí nežli pohyblivým intelektem. Jinak vím o jeho studiích gymnazijních jen tolik, že na něho ve vyšších třídách hodně působil historik a češtinář prof. dr. Jindřich Vančura, pozdější překladatel Denisův a historiograf Klatov. Bylo to v prvních letech Masarykova působení v Praze (bratr přišel do kvinty na podzim r. 1885) a prof. Vančura prý půjčoval studentům Herbenův *Čas*.

Jasně se pamatuji na den bratrovy maturity v červenci roku 1889. Protože se dlouho od maturity nevracel, šli jsme mu všichni k večeru naproti od Kumstátů, kde jsme tehdy bydlili, ke gymnáziu. Cestou jsme potkali bratrova třídního prof. Vančuru, který už šel domů, a ten řekl rodičům: „Řekněte mu, že je baba.“ Týkalo se to, jak jsem se později dověděl, toho, že se bratr z nějakého návalu trémy vzpíral dělat ústní maturitu z němčiny, k níž se původně přihlásil. Je to má nejstarší vzpomínka na další rys bratrovy povahy – jeho nerozhodnost a otálení před důležitým krokem. Tenkrát při maturitě (a také později při jiných zkouškách) to jistě byl především nedostatek odvahy a strach, ale s postupujícím věkem bratrovým se jasněji a jasněji ukazovalo, že jeho váhavost při důležitých rozhodnutích je dána prostě nechutí k jakémukoli riziku a že má na ní stejný podíl opatrnickví i pohodlnost. S tím se ovšem docela dobře srovnávalo bratrovo stále vzrůstající mínění o vlastní hodnotě. Citlivost snadno uraženého chlapce a mladíka se postupem času změnila v klidnou náročnost a životní neprůbojnost se vyvinula v sebevědomé čekání. O nic důležitého bratr vlastně sám v životě neusiloval, nýbrž na úřad, na ženu i na povolání do ministerstva čekal, až mu je jiní nabídli. Vždycky se toho naštěstí dočkal (až na

nejvyšší stupeň v úřednické kariéře, hodnost odborového přednosty), ale někdy o trochu později, než byla pravá doba. Vše to mohu dodatečně doložit už z jeho právnických studií a vstupu do politické služby.

Práva studoval bratr opravdu v Praze, a nikoli doma, jak bývalo u nemajetných studentů zvykem. Musil se jistě v Praze dost nuzovat, neboť dostával z domova nanejvýš dvacet zlatých měsíčně, ale nijak se, pokud vím, nesnažil, aby si přivydělal kondicemi. Podával jen vytrvale žádosti o stipendia a v druhé polovici třetího roku se dočkal. Vlivem otcova představeného, vrchního cejchovního inspektora, rytíře Auerbacha, který měl zetě úředníkem v prezidiu pražského místodržitelství, bylo mu tehdy uděleno volně propůjčitelné nadání silbersteinské. Bylo to nadání skvělé, neboť neslo 400 zlatých ročně, a bylo bratrovi necháno až do složení posledního rigoróza. Mohl v Praze žít už bezstarostněji a ze svého, a celá finanční situace naší rodiny se tím zlepšila. Vliv bratrův doma ovšem hodně stoupl a není divu, že brzo potom vzal rodinou pokladnu vůbec do svých rukou. Se studiemi nijak zvlášť nepospíchal a dokončil je doktorátem teprve na sklonku šestého roku, 1. dubna 1895. Byla to ovšem veliká sláva, neboť to byl první doktor v celé rodině. Pamatuji se, s jakou hrdostí četli naši v Kolíně písemné gratulace, které bratr dostával po oznámení promoce, a jaký triumf byl po promoci rodinný oběd ve zvláštní místnosti v prvním poschodí u Choděřů. Ale když sláva došuměla, bratr zase složil ruce v klín. Otec jezdil do Prahy pro informace o úřadu, do kterého by bratr mohl vstoupit, a bratr zatím podle svého zvyku si pohodlně ležel na pohovce ve velkém pokoji. Dobře se pamatuji, jak naši byli z toho otálení celí nervózní a jak po straně hubovali.

Situace se rozřešila teprve téměř za dva měsíce vzkazem okresního hejtmana kolínského V. Kostky, který bratrovi nabídl, aby vstoupil do politické služby u okresního hejtmanství v Kolíně. Bratr nabídku přijal, a tak v červnu roku 1895 nastoupil v Kolíně svou úřednickou dráhu. Čtrnáct měsíců sloužil jako konceptní praktikant zadarmo, pak za ad-

jutum¹² zprvu nižší a později vyšší, potom byl jmenován místodržitel-ským koncipistou a koncem jara roku 1901 okresním komisařem. Při tomto druhém povýšení byl přeložen do Prahy k místodržitelství. Odešel tedy z domova teprve tehdy, když se mu blížila jedenatřicítka.

Na univerzitní studia bratrova se v podrobnostech pamatuji málo, neboť v době, kdy měl promoci, mi nebylo ještě ani třináct let. Vím, že psával z Prahy domů dlouhé a zábavné dopisy, které jsem rád čítal nebo slýchal předčítat. Pamatuji se, že nebyl zcela nevšímavý k student-skému ruchu, který tehdy – v době studentského spolku Slavia – v Praze vládl. Vždyť jednou, když Slavia konala zájezd do Kutné Hory, hostili naši dva nebo tři dny tři bratrovy starší kolegy, právníka Holeč-ka, filozofa Dobiáše (byl to pozdější prof. historie Bohdan Dobiáš) a medika Kraicze, farářského syna z Valašska, a všichni tři se mi zapsali do památníku. Kraicz byl veselý zpěvák a já jsem tehdy poprvé slyšel moravské písničky.

Nejvíce se ovšem pamatuji na bratrovy zkoušky. Vidím ještě před sebou stohy litografovaných archů, které si ukládal u svého pracovního stolku jako daný úkol. Zavíral se jako poustevník, vyžadoval naprosté ticho a před zkouškou rozčilením ani nemluvil. Rozčilena byla ovšem i matka, která při své starostlivosti byla každou zkouškou bratrovou zcela přivedena z rovnováhy. Prožíval jsem s ní její úzkosti, a proto jsem se jí později o svých vlastních zkouškách nikdy nezmínil, dokud jsem s nimi nebyl hotov. Ještě jeden fakt ze studijních let bratrových si zasluhuje zmínky, třebaže si jej uvědomuji teprve dodatečně ve vzpo-mínkách. Nepamatuji se, že by se byl šel za celá ta dlouhá léta v Kolíně jedinkrát pobavit do společnosti. Do studentských tanečních hodin nechodil, a ačkoli měl později v Kolíně kolegy z právnické fakulty, ne-stýkal se s nimi. Snad jen – a to málokdy – si zašel do Nebovid k spolu-žáku Eduardu Benešovi (později okresnímu tajemníku v Semilech), jehož otec tam měl hospodu. Neznám sice podrobnosti tehdejších bra-trových procházek, ale myslím, že byly samotářské a že v poměru

¹² Výpomoc pro úředníka bez řádného platu.

k lidem ukazoval tehdy pravidlem stejnou zachmuřenou nevlídnost, jaká se jeví na jeho tváři na všech jeho podobiznách až do doby, kdy vstoupil do úřadu.

Velmi zřetelně je to vidět na podobizně celé naší rodiny z června roku 1894, kterou naši oslavili pětadvacáté výročí svého sňatku.

Úřad znamenal po té stránce pro bratra obrat. Přicházel s lidmi do styku v kanceláři i na komisích, a pokud prokazovali druhí dosti respektu k jeho úřední hodnosti, jistě mu ten styk lahodil. Musil chodit do úřednické společnosti, a dal se dokonce přimět k tomu, aby se v soukromých lekcích u chváleného mistra naučil trochu tančit. Zvykl si seznamovat se i mimo úřad a procházel se s novými známými po náměstí. Byli to mladí soukromí úředníci různého druhu, inženýři, úředníci z bank, ze spořitelny, z cukrovaru atd. Tehdy se také bratr dostal (v mé paměti to bylo poprvé) do bližšího styku s děvčaty, a jak to bývá, osvětlilo to velmi jasně jeho zvláštní povahu. Necelý rok po bratrově promoci přijela k paní Kocwerové na návštěvu její neter, osmnáctiletá nebo devatenáctiletá dcera nadlesního. S příjemným a veselým děvčetem se Bedřich brzo seznámil, a protože paní Kocwerová i naši sblížení obou přáli, bylo vše na dobré cestě. Bratr chodil ke Kocwerům několikrát týdně a slečna jezdila s námi na výlety. Pojednou však všechno přestalo, jako když nit přestřihne. Příčinu jsem se dověděl od matky. Slečna prý mezi řečí uvedla, co její manžel bude musit nebo nebude smět dělat, a bratr, kterého ani nenapadlo, že by někdo mohl také něco od něho požadovat, rázem a neodvolatelně zchladl.

Asi za dva roky došlo k jiné, ještě charakterističtější epizodě. Byl jsem tehdy v sextě a chodil ke mně kvartán, syn kolínského okresního hejtmána. Měl mladší sestru, hezkou plavovlásku, která chodila do třetí třídy měšťanky. Rád jsem se na ni díval a ona se mnou ráda hovořila. Tato nevinná hra našich polodětských srdcí se pojednou srazila s temnou vášnivostí bratrovou. Zamiloval se ve svých více než osmadvacítiletých náruživě do plavovlasé školačky, které ještě nebylo ani čtrnáct, a nedbaje křiklavého rozdílu ve věku, přinutil matku, aby šla za něho orodovat k její mamince. Sám se o přízeň své vyvolené ucházet nedo-

vedl. Návštěva matčina se ovšem nesetkala s kladným výsledkem a bratrovy sny se rozplynuly. Od té doby nechal všecku iniciativu ve věcech ženění v rukou matčiných a omezoval se na to, že si kladl požadavky. Ještě deset let to trvalo, než se vytrvalému úsilí matčinu podařilo jej oženit. Zálibu v extrémním mládí, kterou ukázala epizoda s mladou školačkou, dokumentoval tím, že si z nabízených nevěst vybral nejmladší, Marii Kosařovou z Bělé pod Bezdězem, o devatenáct let mladší, než byl sám.

V povaze, ve zvycích i v názorech byli jsme s bratrem praví protichůdci. Jedině velký rozdíl mezi námi ve věku a konejšivý vliv matčin způsobily, že mezi námi dlouho nedošlo ke konfliktům, a když k nim konečně došlo, že to nedopadalo zle. Dokud jsem neodrostl dětským střevíčkům, hrával si se mnou bratr často a rád. I když jsem vyrostl, bylo vše v pořádku, pokud jsem se bratrovi ve všem podřizoval. Tak tomu bylo na našich společných cestách o prázdninách a za našeho víc než šestiletého soužití v Praze. Ke sporům však docházelo, jakmile jsem si chtěl ve svém životě zařídit něco po svém. Když jsem začal po maturitě jezdit ke kamarádům na svatováclavskou pouť a posvícení do Zásmuk a Horních Krut, kabonil se na to bratr a o tom, že si zase zvu oplátkou kamarády na bartolomějské posvícení k nám do Kolína, nesměl ani vědět. Protože býval na posvícenskou neděli doma, směli kamarádi přijet teprve až v pondělí na zlatou hodinku¹³.

Nejhůře ovšem bylo, když jsem začal chodit s Růženkou Moravcových. Pokud jsme jezdili domů společně, bylo mu třeba vždycky nějakou záminkou vysvětlovat, proč odcházím v neděli už před devátou z domova a vracím se teprve ve čtvrt na jedenáct. Bylo obtížné hledat pořád nové výmluvy pro stejnou věc, a proto jsem se s matkou smluvil, že budeme s bratrem do Kolína jezdit střídavě každý zvlášť. Důvod se našel v otcově chorobě a v tom, že matka nás právě proto potřebovala mít častěji doma. Načas bylo dobře. V Kolíně se ovšem obecně vědělo, že chodím s Růženkou, a zpráva o tom se konečně donesla i bratrovi.

¹³ Dozvuky posvícenské zábavy.

Nevím, jak o tom mluvil s matkou, která byla při mně, ale bratra se bála. Se mnou si promluvil v Praze. Bylo to jednou v neděli na podzim, když jsme si po obědě vyšli na obvyklou procházku. Sotvaže jsme zahnuili kolem kavárny Slavie na nábreží, počal mi bratr rozčileně domlouvat, že si svou známostí kazím kariéru. Věděl jsem, že jednou k takové rozmluvě dojde, a proto jsem mu bez váhání odpověděl, že se o těch věcech nedá debatovat a že jedině život ukáže, jedná-li správně, či nikoliv. Urazil se a prohlásil, že mi už o tom ani slova neřekne. Slovu dostál, ale potíže nepřestaly.

Počátkem prosince roku 1906 (to jsem již druhý rok suploval na staroměstské reálce) jsem si odbyl druhé rigorózum a nachystal jsem se k promoci. Matka beze všeho souhlasila, abych na promoci pozval také Moravcovy, a s Růženkou jsem umluvil, že pojede do Prahy s panem Moravcem. Nepočítali jsme však s bratrem. Když jsem byl v Kolíně několik dní před promocí, řekla mi matka celá zděšená, že hrozí, že z promoce hned odejde, objeví-li se na ní někdo od Moravců. Sepjatýma rukama mne prosila, abych dbal na těžkou nemoc otcovu a bratrovi vyhověl. Růženka, která znala už z mého vyprávění, jak to u nás chodí, pochopila situaci a svému otci cestu do Prahy rozmluvila. Moravcovi byli velmi rozumní, a proto z toho nevznikla na jejich straně žádná nevůle, ale den, na který jsem se tolik těšil, byl mi pokažen. Nemohl jsem nikdy bratrovi zapomenout, že mi radost z něho zkazil zcela bez důvodu, z pouhého rozmaru své žárlivé náročnosti.

Přišel ovšem čas, kdy bratr poznal (nebo kdy se matce podařilo mu vysvětlit), že se musí smířit s tím, že jsem si našel nevěstu. Vždycky však našel způsob, jak by ukázal, že u nás doma rozhoduje on. Když jsem poprvé uváděl Růženku k nám do rodiny, čekal na nás v pantoflích a bez límečku u košile¹⁴. Snad to bylo z rozpaků (to tvrdila vždycky Růženka), snad z naduté povýšenosti. V každém případě to však byla nezdvořilost, která se nedala omluvit. Pak zemřel otec a přestěhovali jsme se do Prahy. Když jsem se oženil, nenajali jsme si s Rů-

¹⁴ Dle tehdejší módy se natvrdo škrobené límečky ke košilím připínaly.

ženkou zvláštní byt, protože jsme nevěděli, kam budu jmenován, a zařídili jsme si svým nábytkem dva ze tří pokojů, které patřily k našemu rodinnému bytu. Byli jsme oba mladí (Růžence bylo jedenaadvacet a mně necelých šestadvacet), oba veselí a spokojeni, a není proto divu, že i v našich pokojích bylo veselo. Bratrovi, ačkoli měl sám před svatbou, to bylo kupodivu proti mysli a pohrozil matce, že se odstěhuje, nebudeme-li ve svých pokojích žít tiše. Poznali jsme, že není radno žít s ním pod jednou střechou, a rozhodli jsme se, že se odstěhujeme raději my. Ačkoli jsme nevěděli, budu-li muset jít učit po prázdninách do Plzně, kam jsem byl jmenován, či budu-li přikázán službou do Prahy, najali jsme si po návratu z Anglie ještě na konci prázdnin vlastní třípokojový byt na Letné a na svatého Václava roku 1908 jsme se tam přestěhovali. Začali jsme tak žít úplně samostatně, ale našim zkušenostem s bratrovou podivínskou náročností tím nebyl ještě konec. Příležitosti k tomu, aby se uplatňovala na náš úkor, arci ubýlo.

Podivná povaha bratrova se projevovala ovšem i v jeho vztahu k rodičům. O jeho poměru k otci nemám v paměti živý obraz. Otec proti bratrovi leckdy vybuchl – neměl rád například jeho pohodlné povalování na pohovce a říkal mu, že na pohovce shnije –, ale bratr se, pokud vím, neodvážil proti otci vystoupit z mezí. Divoká bolest, kterou projevoval při otcově poslední nemoci a při jeho smrti, nebyla proto v zřejmém rozporu s jeho dřívějším chováním. U matky to bylo jinak. Tu bratr postupem času víc a víc terorizoval trucováním a hrozbami, a když po jeho svatbě žila u něho, někdy několik týdnů na ni nemluvil, jestliže mu bylo proti mysli něco, co řekla nebo udělala. S matčinou smrtí však jako by byl na všecko zapomněl, a když u nás po převratu zavedli Den matek, nosil jí v ten den na hrob s rozcitlivělým dojetím květiny. To matka ovšem patřila již minulosti a minulost se jevila bratrovi stále v jasnějším zlatém ozáření, kdežto na přítomnost se díval stále zakysleji a škarohlídstěji. Snad to bylo proto, že pro minulost jeho požadavky byly už splněny, kdežto pro přítomnost si nemohl to, nač si dělal nárok, vynutit někdy ani trucováním, ani hrozbami. Prostředky, které se mu

osvědčovaly při vymáhání své vůle v rodině, musily koneckonců selhat v úřadě a v životě veřejném.

Bylo to vidět na konci jeho úřednické kariéry. Na pražském místodržitelství pracoval nejdříve v oddělení pro věci církevní a později v oddělení pro záležitosti stipendijní. V těch se průběhem let stal opravdu odborníkem a bylo zcela přirozené, že byl po převratu povolán do Ministerstva školství a národní osvěty jako referent pro sociální péči o studentstvo. Trvalo to ovšem delší dobu, nežli došlo k jeho povolání do ministerstva, protože v té věci podle svého zvyku nehnul ani prstem, nenabídl své služby a prostě čekal. Zdá se, že tímto zdržením zmeškal pravou chvíli pro to, aby byl účasten povyšování tak, jak mu podle stáří a kvalifikace náleželo. Škodil si podle všeho na horké půdě ministerstva také tím, že příliš poslouchal pochlebníky, kteří se snažili z jeho přízně něco získat, a nijak se netajil se svým negativním míněním o těch ze svých kolegů, kteří se mu z té nebo oné příčiny nezamlouvali. Ať to bylo jakkoli, nedomohl se hodnosti odborového přednosty, po které toužil a která byla v té době několikrát přiřčena i úředníkům mladším, a skončil svou úřednickou dráhu jako ministerský rada. Odešel z úřadu ve zlém.

Když mu bylo šedesát, naznačili mu, že je na čase, aby zažádal do penze, a že odejde se slávou, když v tom vyhoví. Bratr si však postavil hlavu a myslel si, že si ještě v posledním okamžiku hodnost odborového přednosty vytrucuje. V tom se však velice zklamal. Když nepomáhaly domluvy, byl dán na penzi z úřední moci a jeho odvolání proti tomu bylo zamítnuto. Jediná věc, které svým postupem dosáhl, bylo to, že mu ministr na rozloučenou ani nepoděkoval za jeho opravdu poctivou práci a úspěšnou činnost v organizaci péče o studentstvo, o níž měl upřímný zájem. Jeden čas dokonce vydával vlastním nákladem, třebaže s úřední podporou, i časopis zvaný *Sociální péče o studentstvo*. Byly to ovšem jen tenké sešitky vycházející několikrát do roka, neboť pro něco většího neměl bratr dost podnikatelského vzletu, ale byl to přece dostatečný důkaz o tom, jak mu vlastní obor jeho práce ležel na srdci.

Abych však obraz bratrův nezkreslil, musím na konci své charakteristiky ještě výslovně zdůraznit jeho obětavost. Bylo pro mé mládí velkou výhodou, že zrovna v době, kdy jsem šel na gymnázium, podchytil naši rodinu finančně penězi ze svého stipendia a že mne později, kdy jsem studoval na univerzitě, vydržoval v Praze skoro úplně sám po celých osm semestrů. Byl opravdu schopen značných obětí pro ty, které měl rád, ale jeho láska byla zvláštní, náročná. Vyžadovala, aby se to, co dávala, hlasitě a vděčně uznávalo a aby se za to již předem platilo poslušností a přitakáváním.

V bratrově životě bylo neštěstím (to je ovšem příliš ostrý výraz pro život, který neselhal vlastně v podstatě, nýbrž jen ve své plnosti), že se nesetkal s vlivem dost trvalým a dost silným, aby mohl korigovat nežádoucí rysy jeho povahy. Takový vliv bývá možný především u matky a u ženy. U bratra však obě tyto možnosti selhaly. Matce připomínaly stopy neštovic v bratrově obličejí těžkou nemoc z jeho dětství, a proto ho vždy jen konejšila, ustupovala mu a nakonec se ho bála.

Bratrův sňatek byl z obou stran sňatek z pouhého rozumu. Bratr si bral svou ženu, protože měla pěkné věno a protože její mládí zaručovalo, že před ním neprožila ještě žádný románec a že ji bude moci snadno ovládnout. Švagrová si bratra zase brala pro jeho úřední postavení, aby se mohla ve svém rodném městečku blýsknout. Její rodiče ji k sňatku nenutili a bez onoho ctižádostivého důvodu si lze těžko vysvětlit, proč by se byla ve svých devatenácti letech odhodlala k sňatku s mužem osmatřicetiletým, jenž se svou holou hlavou vypadal nad svá léta a jehož podivínskou povahu musila již tušit. Popravdě je třeba říci, že při sňatku nepochodil dobře ani bratr, ani švagrová. Každý z nich by byl potřeboval partnera temperamentnějšího, který by mu byl dodal chybějícího životního vznětu. Dostali se však k sobě lidé, z nichž jeden se stavěl k životu mdle z přílišné opatrnosti a druhý asi pro nedůvěru ve své zdraví. Jistě jen proto zůstalo jejich manželství bez dětí. Že při jiné ženě mohl být bratrův život citově a kulturně bohatší, je vidět z toho, jak na něho dovedla působit má prudší povaha za našeho šestiletého soužití v mládeneckém pokojíku v Praze.

Ještě jiná věc ukazuje, co může znamenat vliv ženy. Oba, bratr i já, byli jsme asi reakcí na malou hospodárnost rodičů vedeni k tomu, že jsme se navykli úzkostlivě šetřit penězi. Má Růženka mne však tomu odvykla a naučila mne zdravé zásadě, že rubem moudrého spoření je moudré utrácení, ale bratr dostal za ženu stejnou škudlilku, jako byl sám, a proto oba žili většinou pod úrovní svých příjmů a svého jmění.

4. Rodina

My čtyři, otec, matka, bratr a já, jsme tvořili celek, který žil teplým životem spokojené rodiny. Nerušily jej valně ani občasné výbuchy prudké povahy otcovy, které ostatně vždycky rychle přecházely, neboť matka po zkušenostech v prvních letech manželství, o nichž leckdy vyprávěla, jim čelila metodou neodpírání a my chlapci jsme ovšem v takových chvílích chlácholili, jak jsme mohli. Kladně byl náš rodinný život určen hlavně dvěma věcmi, matčinou péčí o domácnost a otcovým smyslem pro formy.

Starat se o domácnost, o rodinu a hlavně o nás chlapce bylo vlastním smyslem matčina života. Hrdě říkávala, že si pro rodinu dovedla všecko odepřít a že po léta ani nevěděla, co je to divadlo a jiné zábavy. V této krajní formulaci bylo snad trochu matčiny záliby v autostylizačním přepínání, ale opravdu se mohu už asi do patnácti let stěžít upamatovat na večer, kdy matka nebyla doma, a i potom se to stávalo velmi zřídkka. Zdá se mi, že tuto svou obětavost nijak tíživě necítila, protože jí byla něčím samozřejmým. Měla mimoto šťastnou povahu (myslím, že jsem ji po ní podědil), že si dovedla ve všem vybrat jasné stránky. Popravdě nutno přiznat, že rodina jí byla vskutku vším a že se o nás všemožně starala. Bylo jí chloubou, že jsem na ulici nikdy jako jiné děti nežadonil, aby mi něco koupila k snědku, protože jsme ovoce a sladkého pečiva měli dosyta doma a na cukroví jsem nebyl zvyklý. To se u nás kupovalo jen čtyřikrát do roka, když jsme my hoši měli svátek nebo narozeniny, a bratr obyčejně světil¹⁵ svůj díl tak dlouho, až jsem jej také snědl.

Velmi pečlivě mě matka chránila od společnosti uličníků. Myslím, že skoro až do páté třídy obecné mne denně doprovázela do školy a po škole zas na mne čekávala. Měl jsem ovšem od třetí třídy do školy na malé

¹⁵ Šetřil si, schraňoval.

město poměrně daleko. Při vší své ostražitosti mne však matka nijak nevyučovala ze společnosti kamarádů. Chudé hochy, které jsem měl rád, zvávala k nám do bytu a hostila je, abych si s nimi mohl dosyta vyhrát, a ještě v primě chodila se mnou a s kamarády z gymnázia na lesní louku u veltrubské silnice, kde jsme hrávali pasáka. Žertem říkávala, že dvakrát – s bratrem a se mnou – vystudovala gymnázium a dvakrát maturovala. Nehonila mne k učení, ale ochotně pomáhala, kde mohla. Až do kvarty jsem se dával od ní zkoušet ze slovíček latinských i řeckých, řecká jsem jí ovšem přepisoval latinkou.

Její výchovná metoda, založená zcela jen na instinktu, záležela v laskavosti a sympatii. Nevím, jak hovořila s bratrem o samotě. Se mnou byla hodně důvěrná a také já jsem se jí mohl se vším až do konce s důvěrou svěřit. Když se mi něco přihodilo ve škole, nikdy mne nehubovala, nýbrž hleděla mi to rozmluvit a dodat mi kuráže. Později, když jsem už chápal problémy praktického života, poučovala mne o různých situacích životních příběhy z vlastní zkušenosti. Když mi bylo sedmnáct nebo osmnáct let, ze zlosti mne jednou pleskla a otec v žertu zapsal datum toho dne na vnitřní stranu dveří u prádelníku s poznámkou, že jsem toho dne byl poprvé v životě bit. Byla to jistě pravda, neboť sama mne matka neudeřila a otci to taky nedovolila. Její metoda byla jistě výborná pro rozvoj dobrých vlastností a vzpomínám na ni s velkou vděčností. Na potlačení náklonností nedobrých však nestačila. Bratrova umíněnost a náročnost by se byla včasným okřiknutím jistě oslabil. Avšak bratr byl první syn, který se studii vyšinul nad úroveň rodičů i příbuzných, a matka si brzo navykla dívati se naň s pocitem pýchy a podivu. Bratrova povaha se tím vyvíjela bez korektivu, a když ukončil studie a vstoupil do úřadu, přimísila se brzy k matčině pýše a podivu i bázeň před ním. Kdyby nebylo slovo tyranizovat příliš ostré, řekl bych, že se navykl ji tyranizovat svou trucovitou uražeností. Ze strachu, aby nehuboval, podrobovala se ve všem jeho vůli a donucovala prosbami i mne, abych mu vždy ustupoval a vyhovoval. Vytvořila dokonce komplikovaný a leckdy velmi nepohodlný systém toho, co se mu smí říci a co se mu nesmí říci, o čem smí vědět a o čem nesmí vědět, a tak

jsme oba, matka i já, vedli v lecčems vlastně dvojí život. Přes tuto svou slabost k bratrovi správně rozeznávala jeho povahu a dobře věděla, jak špatně by se mu žilo, kdyby po její smrti zůstal sám a nikdo se o něho nestaral. Když viděla, jak mu léta ubíhají a jak si nedovede najít nevěstu, neustala, dokud mu tuto otázku nepomohla rozřešit.

Naše ženitby – bratrova i má – byly ovšem ranou pro její naivní ctižádost. Viděla se v nás a představovala si, že se oženíme velice výhodně. To u ní znamenalo nevěstu z nějakého dvora, která by oplývala vším, čeho domácnost žádá. Byla to anticipace nevěst, které se ku konci války a po válce vdávaly z venkova do měst. Naše nevěsty byly však městské a z rodin středně zámožných. To bylo pro matku zklamáním a ve chvílích roztesknění, které se u ní projevovalo zpíváním smutných písniček (*Harfenice ubohá*), se k němu beze všeho přiznávala, třebaže ženitbu bratrovu ujednala sama. Byl to stesk vyvěrající z dvojí sentimentální iluze, iluze matky o jedinečnosti jejích synů a iluze měštky o nepřeborném nadbytku na venkově. Naštěstí tento stesk nešel do hloubky a zčeřoval jenom někdy a jenom povrchově klidnou celkem hladinu matčina života. Nevadil v ničem ani jejímu dobrému poměru k snachám.

Otcův podíl v našem rodinném životě byl zcela jiný. Nebyl nijak nepečlivým otcem, ale proti matčině nikdy neustávající starostlivosti se vyznačoval jeho poměr k nám jakousi bezstarostnou nevšímavostí. V mimořádném případě ovšem ochotně zasáhl svým důvtipem a organizační pohotovostí. Pro bratra intervenoval v Praze za dob jeho právnických studií i po doktorátě a náš poslední byt v Kolíně dal praktickým přepažením zřídit tak, že jsme poprvé v mé paměti měli byt s předsíňkou a vnitřní spižírnu. Mne bral rád s sebou při cestách po Kolínsku i do Prahy a také při jiných četných příležitostech se ukazoval ke mně otcem laskavým a ochotným. Ale přes soustavnou a denní starost o nás (stejně jako přes jiné denní starosti) se přenášel s bravurní lehkostí. Nevím, jak to bylo u bratra, ale já jsem to cítil jako hoch velmi dobře a dráždilo mne to. Asi ve čtrnácti nebo v patnácti letech jsem

otce dokonce zle pohněval opovážlivou poznámkou, že ani neví, do které třídy zrovna chodím.

Nejvýrazněji se otec jevil jako hlava rodiny tehdy, když mu připadl nějaký reprezentativní úkol. Měl jemný smysl pro funkci formy, zejména pro význam forem tradičních. Zřetelně to bylo vidět ve způsobu, kterým jsme slavívali Vánoce a který podle mého dohadu určoval on. Program pořadu byl pevně stanoven a všechno mělo svůj určitý čas a svého vykonavatele. Ryby kupovali otec a matka společně vždy dva dny před Štědrým dnem a vždycky v poledne. Hned po nákupu se ryby zabily, očistily a rozdělily na porce. To vše obstaral u kuchyňského stolu vždycky otec sám, opásaný pro tu funkci širokou, bílou zástěrou. Matka přitom trnula strachy, aby se nezranil, ale otec nepovolil. Při rozdělení rybích porcí podle jejich příští kuchařské úpravy se přitom pokaždé vybojovávaly žertovné šarvátky mezi otcem, který přál kapru na černo, bratrem, který miloval kapra na modro, a spolkem, který jsme uzavřeli matka a já, abychom získali co nejvíce porcí pro smažení.

Vánoční smrček se kupoval o několik dní napřed, ale do bytu se přinesl z půdy teprve na Štědrý den ráno a naplnil byt hned svou svěží vůní. Protože to býval smrk od země až do stropu, měli jsme všichni tři, otec, bratr i já, od rána až do pozdního odpoledne hodně práce, abychom jej vyzdobili. K zdobení vánočního stromku byl jsem příbrán velmi záhy, už na obecné škole, a nepamatuji se, že by poznání pravdy o Ježíškovi bylo bývalo pro mne nějakým mezníkem. Jesličky, které jsme vždy měli, jsem si později strojival sám, již před Štědrým dnem. Matka, zatímco jsme strom dostrojovali, již při petrolejové lampičce smažila ryby a vypila si přitom svou první skleničku piva. Večeře se podávala na parádním oválovém stole a svítilo se při ní o stojací lampě, které se jinak celý rok neužívalo. I příbory byly ovšem parádní, s malovanými jahůdkami. Před večeří přečetl bratr z Kralické bible část evangelia svatého Lukáše o narození Páně, což jsme vyslechli stojíce, a otec potom krátkým proslovem děkoval Bohu za uplynulý rok a přál nám veselých Vánoc. Večeře záležela z rybí polévky, ryby na černo s knedlíkem, smažené ryby se salátem a smažených vdolečků s povidly. Když

jsem byl menší, mívali jsme i muziku, to jest vařené křížaly v povidlové omáčce. Později to přestalo. Teprve po večeři se rozsvítil stromek a rozdávaly se dárky.

Po smrti babičky Wenigové jezdíval k nám dědeček, pokud byl zdravý, na Vánoce. Přijížděl na Štědrý den odpoledne a zdržel se několik dní. Naproti na nádraží chodíval mu bratr a doma u nás ho čekala černá káva s rumem. Dědeček nám vždy přivezl párky od Dlouhého z Celetné ulice, kde tehdy bývaly zvlášť dobré, a matka vždy stejně hubovala, proč si dělá takové výlohy. O Vánocích se u nás hodně hrály karty, zejména když byl u nás dědeček. To se hrávalo na Boží hod a na Štěpána celé odpoledne. I já jako malý hoch jsem znal až šest různých her. Hrávalo se však vždy jen o ořechy a karbaníkem se nikdo z nás nestal. Na Boží hod jsme my hoši chodili s otcem, stejně jako na Velký pátek, do evangelického kostela, ale jako o Velikonocích, tak také o Vánocích jsme přišli pokaždé pozdě, asi doprostřed kázání, ale dále než ke dveřím nebo jen za dveře jsme se pro nával nikdy nedostali. Po kostele jsme se šli všichni tři oficiálně projít po náměstí. Zvlášť obřadně mi připadala tato promenádní procházka, když jsem byl v prvním nebo v druhém roce univerzity. Tehdy totiž jsme dostali otec a já k Ježíšku cylindry (bratr jej měl o něco dřív), a když jsme všichni tři tak vyšnoření v jedné řadě vyrukovali (otec menší v prostředku a my větší, každý z jedné strany), vypadali jsme jistě úctyhodně. Připomínám, že otec měl výrazný obličej, jehož ušlechtilé tahy a bílý knír byly hodny úředníka mnohem vyššího, než jakým vskutku byl.

Na Silvestra jsme čekávali s přáním Nového roku až do půlnoci. To však, myslím, byl spíš nápad bratrův (ten vždycky rád dlouho vysedával) než otcův. Alespoň se pamatuji, že jsme se často všichni až na bratra po půl jedenácté prospali a pak teprve zase k půlnoci vstali. Bratr od doby, co vedl rodinnou pokladnu, dělal na Silvestra bilanci za celý rok a my ostatní jsme mu aspoň nepřekáželi. Gratulační návštěvou, kterou otec konal na Nový rok dopoledne okresnímu hejtmanu jako svému představenému, se náš vánoční rituál končil.

Vánoce byly pro nás jako pro mnoho jiných rodin nejslavnostnější a nejobřadnější dobou roční. Velikonoce se s nimi v tom daleko nemohly měřit. Už proto ne, že se o nich protestantské zvyky otcovy a katolické zvyky matčiny nepoměrně více rozcházely než o Vánocích. Katolická tradice velikonoční je mnohem dramatictější než tradice protestantská, a tak Velikonoce u nás, až na návštěvu nás tří mužů v evangelickém kostele na Velký pátek, byly zabarveny katolicky. Alespoň jsem tak cítil já, který jsem hodně žil životem matčiným a se zájmem jsem sledoval katolický pořad svátků od „odletu zvonů do Říma“ na Zelený čtvrtek dopoledne až do Vzkříšení. Plnou slávu Vzkříšení jsem ovšem poznal teprve mnohem později. Jiných význačných svátků v našem rodinném životě nebylo a neděle se od všedních dnů lišila hlavně tím, jak jsme strávili odpoledne. Chodívali jsme všichni společně na procházku (na Kutnohorské předměstí, na konec Knirschovy zahrady nebo na Ovčárku až k přejíždce, teprve později jsme chodívali po Ovčárce k třicátému telegrafnímu sloupu), nebo pokud žil pan Kocwera, tu a tam na návštěvu k nim.

Nestejná starostlivost o rodinu a nestejný zájem o její denní osudy byly mezi otce a matku rozděleny tak, že tato nestejnost nijak nerušila soulad našeho rodinného života. Vždyť větší míra těchto vlastností u matky a menší jejich míra u otce se nám zdá být obecně v souhlasu s přirozeným stavem věcí a daleko spíše opak toho nám připadá něčím nápadným a abnormálním. Mimo to byli otec i matka stejně ladění v jedné důležité věci, která obyčejně velmi výrazně zabarvuje rodinný život: ve svém zaměření hospodářském. Oba byli děti velkého města a oba byli nadáni velkou chutí do života, a proto se nelze divit, že neměli mnoho smyslu pro soustavné hospodaření. Žádný z nich nebyl mrhač a žádný z nich neměl choutky, které by byly ohrožovaly samy hospodářské základy rodiny, ale oba měli drobné koníčky, kterým rádi povolovali – otec například rád nad potřebu si kupoval různé druhy papíru, per, držátek a tužek a matka zase se ráda dávala lákat takzvanými výhodnými nákupy a hromadila často zbytečné zásoby potravin a věcí látkových – a zejména žádného z nich ani ve snu nenapadlo, že

by bylo dobře dát v lepších dobách nějaký groš stranou pro doby horší a pro nepředvídané potřeby. Hospodařilo se u nás nikoli snad ze dne na den, nýbrž jak to bývá u úředníků, z měsíce na měsíc. V dobách, na které se pamatuji, byly výkyvy v tom směru asi už menší, neboť temperament matčin a zejména otcův se léty klidnil – když mi bylo deset let, šlo jim oběma na sedmačtyřicet a naše hospodářství se také stabilizovalo vydatným stipendiem bratrovým.

Z let dřívějších jsem však leccos slyšel, co ukazuje, že si naši dovedli popřát. Ema Macháčková, o osm let starší než bratr, která před odstěhování rodičů z Prahy do Pardubic bydlila blízko nich v Dušní ulici, mi vyprávěla, že otec někdy najal drožku a jel s celou rodinou za bránu na výlet, a bratr říkal, že v Pardubicích otec objednával ruské rybičky, čaj a podobné věci ve větším přímo z Hamburku. I stará fotografie, na nichž jsou oba rodiče s bratrem teprve asi tříletým, všichni v zimních kabátech se stejnými kožešinami a s kožešinovými čepicemi (říkali jim prý tehdy proto carská rodina), neukazuje na to, že by jim byla v době, kdy otec ještě nebyl cejchmistrem, nezajištěná existence vadila v radosti ze života. Tyto drobnosti do charakteristického světla staví fakt, na který se již pamatuji, že teprve z prvních peněz z bratrova stipendia si rodiče vyplatili ze zastavárny otcovy zlaté hodinky se zlatým řetízem (sám nosil stříbrné hodinky se stříbrným řetízem) a rodinné losy (dva Rudolfovy a jeden lublaňský). Tyto věci byly zastaveny asi někdy, kdy nastala náhlá a mimořádná potřeba peněz (možná že při úmrtí babiččině), a byly v zastavárně klidně nechány, až je bratr vyplatil.

Neuvádím tyto věci proto, že bych je chtěl rodičům vytýkat, nýbrž jen pro doplnění jejich charakteristiky. Otcova a matčina nepevnost v soustavném hospodaření nikdy, jak jsem již řekl, za mé paměti neohrozila hospodářskou existenci naší rodiny, a pokud je tato podmínka splněna, je podle mé životní zkušenosti příliš malá hospodárnost menší zlo nežli hospodárnost příliš veliká. Myslím, že právě hospodářskou ležérností mých rodičů byla – vedle jejich nadání pro rodinný život – vytvořena u nás doma atmosféra, v níž se mi za chlapeckých let volně dýchalo a v níž jsem, pokud ovšem dovoľovaly hranice našich příjmů,

žil podle svých tehdejších tužeb plně a bez stísněností. Pocit životní volnosti a plnosti, který jsem si právě proto z domova odnášel, byl drahocenný přínos do života. Poznal jsem jeho plnou cenu teprve později, když jsem viděl, jak trpké vzpomínky na své mládí mívají lidé, jejichž rodiče byli mnohem zámožnější než moji, ale jejichž dětská léta byla přílišnou hospodárností nebo příliš jednostrannou hospodárností tísněna a poutána. Snad by to bylo u nás vypadalo hůře, kdybych nebyl vyrůstal v rodině úřednické, pro niž je stálý měsíční plat pevnou kotvou. Ale za daných poměrů bylo to u nás dobré tak, jak to právě bylo, a protože mne možná zrovna nedostatek smyslu pro soustavné hospodaření, který jsem viděl doma, soustavnému hospodaření naučil, mohu v daleké perspektivě vzpomínek beze vší výhrady říci, že z hospodářských slabůstek mých rodičů padl na můj život jen jas, a žádný stín.

5. Naše kolínské byty

Byl jsem dítě úřednické rodiny a nejvnitřnějšími kulisami mého dětství a jinošství byly nájemní byty. Mé první vzpomínky spadají do doby, kdy jsme v Kolíně bydlili na jižní straně Karlova náměstí v domě U Zlatého jablka (čp. 21/1.). Byl to náš druhý byt v Kolíně. Když se naši měli stěhovat z Pardubic do Kolína v prosinci roku 1882, našel jim sluha cejchovního úřadu byt v Taubrově domě v ulici Na Hradbách, který pak vyhořel v létě roku 1897 při požáru židovské ulice. Jiný prý nemohl nalézt. Nebydlili jsme tam ani půl roku, neboť již v květnu roku 1883 jsme se přestěhovali k Zlatému jablku. Tam jsme zůstali čtyři roky a vzpomínky, které odtamtud mám, jsou tedy z mého třetího a čtvrtého roku. Bydlili jsme ve druhém poschodí na straně ke Kutnohorskému předměstí a byt, který měl všechny místnosti v jedné dlouhé řadě, se končil velkým pokojem se dvěma okny na náměstí. Odtamtud jsem se díval na vojsko v tmavomodrých uniformách pěchoty s koženými telaty na zádech, které přišlo z Kutné Hory na pohřeb starému baronu Voithovi. V Kolíně nebyla vojenská posádka, a proto to byla pro mne podívaná zcela nová.

Na druhé straně sahal náš byt zase až k síni, společné celému druhému poschodí a dlážděné cihlami. Z ní se šlo po jednom nebo dvou schůdcích k nádvořímu křídlu domu, vystavěnému zřejmě později, kolem něhož šla pavlač, krytá dlažkami. Na pavlači bydlil dlaždič Josef Hvězda (později mu říkali Milánek podle způsobu, jakým lidi rád oslovoval), a ten mne hostíval bramborovou polévkou, kterou jsem od malička rád jedl. Vzadu na dvoře byla dílna zámečnicka Lešáka, jehož rodina se později vzmohla na tovární výrobu vah. Z nádvoří strany, obrácené k děkanskému chrámu, k nám mohutně zaznívaly zvony z blízké zvonice a odtamtud mne také jednou vyděsil nezvyklý hřmot, když na zvonici o Velikonocích oznamovali poledne velkou řehtačkou. Už od Zlatého jablka mám vzpomínku na výbušnou povahu svého otce, který

jednou, když jsme v létě obědvali ve velkém pokoji, se nějak nepohodl s matkou a ze zlosti počal kutálet talíře po podlaze. Nevím, co ho to napadlo, ale bylo to jistě rozumnější nežli třískat ze vzteku talíři o zem. Z pozdější doby se na nic takového již nepamatuji. To se domácí neshody vyřizovaly už jen hádavým hubováním. U otce ostatně výbuchy hněvu rychle přecházely, jak to bývá u všech prudkých povah typu v podstatě dobráckého. I na bratra se pamatuji, když se jako kvintán nebo sextán nahlas učil v alkovně nazpaměť Erbenův *Štědrý večer*. Celkem jsou však mé vzpomínky z té doby ještě jen jako útržky pohádkového světa, které se na okamžik objevují v mezerách trhajících se mlh.

Jasnější a souvislejší jsou mé vzpomínky teprve z našeho třetího bytu v domě u Kumstátů na Havlíčkově třídě, tam, kde tvoří roh s Růžovou uličkou (čp. 150/IV.). Nastěhovali jsme se tam v květnu roku 1887, a nežli jsme se zase odstěhovali, bylo to asi v říjnu roku 1890, chodil jsem už do školy a bratr udělal maturitu a šel na studie do Prahy. Dobu odstěhování si určuji ze dvou vzpomínek. Pamatuji se, že to bylo ještě u Kumstátů, kde jsem v září r. 1890 slyšel zprávu o poboření Karlova mostu povodní, a jiná vzpomínka mi zase ukazuje, že jsme v zimě toho roku bydlili už u Hesslerů. Strhla se jednou veliká vánice a ve čtyři hodiny, když bylo po vyučování, čekal na mne tatínek u školy ve Školní ulici, kam jsem chodil naposled ve třetí třídě od podzimu 1890 do léta 1891. Tatínek byl ve vysokých botách (jindy se tak na něj nepamatuji) a domů jsme šli cestami prohrabanými ve sněhu, jejichž stěny byly až na metr vysoké. Byla to pro mne nezvyklá podívaná a určitě se pamatuji, že jsme šli Kutnohorskou ulicí k náměstí, a to byla cesta, která vedla k Hesslerům, a nikoli ke Kumstátům. I u Kumstátů jsme bydlili v druhém poschodí a naše dva pokoje s alkovnou uprostřed šly v jedné čáře od pavlače k ulici. Kuchyň byla přes chodbu. Z pokoje, který šel na ulici, byla vyhlídka do kraje. Pamatuji se, jak jsem se na podzim díval, kouřili se už z komína ratbořského cukrovaru, který bylo vidět daleko na obzoru.

Tam jsem měl už v domě také svoje kamarády. Byl to Lojzík berního inspektora Weiczera z prvního poschodí (měl asi čtyři starší sestry

a chodili jsme se tam dívat, když mladší z nich byly oblečeny do plesu), děti krejčího Hurta, který bydlil v přízemí a spravoval dům pro majitele žijícího v Praze, a Gustav Mates, syn okresního sekretáře, našeho pozdějšího souseda v druhém poschodí. Hrávali jsme si už nejen v bytě, nýbrž i na dvorku a na nejzadnější ze tří zahrádek, která byla na konci dvorku. Jednou jsme se dokonce pokoušeli sehrát jako živí herci známou loutkovou hru *Pan Franc ze zámku*, ale zmohli jsme se jen tak na jeden výstup. Někdy jsem si směl hrát i na Vaitě, vyvýšeném a ze škváru udusaném chodníku, který šel na druhé straně ulice podél zdi klášterní zahrady a na němž bylo mezi akáty několik laviček.

U Kumstátů jsme také měli na bytě rok nebo o něco déle Vladimíra Bártu, syna správce cukrovaru z Velimě. Byl synovec kolínského evangelického faráře Duška a začal zrovna chodit do gymnázia. Byl to divoký hoch, jenž dlouho na gymnáziu nevydržel, a já jsem se leccemu od něho naučil a leccos jsem od něho slyšel, co nebylo pro mne dobré. Musím ještě říci, že jsem již u Kumstátů vypěl v náruživého čtenáře. Hltal jsem knihy z naší knihovny, zejména svazky obou sbírek nakladatelství Šimáčkova, *Libuše* a *Matice lidu*, které jsme po léta odbírali. U Hesslerů, v domě čp. 88/1., v Zámecké ulici na rohu Karlova náměstí proti Měšťanskému pivovaru (pozdějšímu Lidovému domu), kam jsme se nastěhovali asi v říjnu roku 1890, jsme pobýli jen dva roky nebo o něco málo déle, neboť na podzim roku 1893, kdy jsem začal chodit do gymnázia, jsme bydlili už zase na náměstí. U Hesslerů jsme měli byt v prvním poschodí do Zámecké ulice a pokoje – dva větší a jeden malý jako klíčka – byly řaděny vedle sebe tak, že okna ze všech šla na ulici.

V době, kdy jsme tam bydlili, připravoval se bratr, pokud byl doma, pořád na nějaké zkoušky (tam byli u nás také hosty tři jeho kolegové při studentském zájezdu do Kutné Hory) a já jsem odtamtud dokončoval obecnou školu. Měl jsem už za kamaráda kvartána, mladého Rodra, syna obchodníka z druhého poschodí, a vyměňoval jsem si s ním známky a vypůjčoval jsem si od něho knížky ke čtení. Byl to poslední kamarád, kterého jsem měl kdy přímo v domě. U Hesslerů se také naposled značně rozšířila má dětská znalost lidí poznáním sousedů.

Vzpomínám zejména na manžele Nechanických, kteří delší čas bydlili vedle nás. Byli z hor odněkud od Paky a pan Nechanický důsledně říkal „trvám“ místo „myslím“. Paní byla starší než její manžel, byla podruhé vdána a její syn z prvního manželství, sochař a dobrý kreslíř Militký, přišel z Německa, kde pracoval, umřít domů na souchotě. Manželé Nechanických měli výrobu prádla a celý den u nich hrčely dva šicí stroje, u kterých dvě mladé švadleny, útlá a výbušná Fany a zavalitější a klidnější Žany, rychlým a neúnavným tempem šily tucty dětských košilek. Bylo tam vždy živo a já jsem tam rád chodil. Manželé byli vážní, ale dobrosrdeční, a v zimě mne hostili plackami ze syrových brambor, které si pekli přímo na bubínku přistaveném k pokojovým kamnům. Naučil jsem se je tam jíst a později v životě jsem šířil tajemství jejich přípravy v rodině i mezi známými.

S odstěhováním od Hesslerů přestal být pro mne dům, v kterém jsme zrovna bydlili, světem pro sebe. Má zkušenost, omezená zpočátku jen na náš byt a rozšiřující se pomalu na celý dům, se už počala přelévat přes tyto úzké meze, a jakmile se jednou dostala do volného prostoru ulic a náměstí, pozbyl dům významu. Na Šmudlače neboli Šmudle, podle majitele tam říkali také U Darebných, na severní straně (v domě čp. 72/1.) Karlova náměstí, hned vedle tehdejšího Grandhotelu, kam jsme se přestěhovali na podzim roku 1892 nebo na jaře 1893, jsem už zcela žil Kolínem (alespoň Karlovým náměstím a hlavními ulicemi) a dům, ve kterém jsme bydlili, se v mém životě scvrkl jen na velikou skořáпку našeho bytu. Na Šmudle jsme se zase dostali do druhého poschodí a měli jsme tam dva velké pokoje, každý se dvěma okny, oba na náměstí, velikánskou klenutou, ale tmavou kuchyň a velkou tmavou komoru přes síň.

Hlavní život města jsme měli přímo pod okny. Ve středu, v pátek a v neděli byly na náměstí týdenní trhy, z nichž mi v paměti uvízla zejména dvojí řada vozů naložených zelím hlavně ze Starého Kolína, které o podzimních nedělích stávaly přímo před našimi okny. Na jarlinky, které zaplnily náměstí několikrát do roka, se z té doby tolik nepamatuji. Spíš se mi v paměti zachytly momenty z každoročního průvodu o Božím těle (z těch dob mám rád píseň *Chval, Sióne, Spasitele*)

a ze svatováclavských koncertů, které v té době začaly být na náměstí pořádány. Nezapomenutelná je ovšem vzpomínka na velký požár židovské ulice v létě roku 1897. Bylo to v neděli večer a od stolu, u něhož jsme večeřeli, jsme zahlédli první kotouče dýmu, které se vyvalily nad pravou polovinou protější strany náměstí. Oheň trval dlouho (vyhořelo tehdy, myslím, asi sedm domů) a oharky létaly tak daleko, že i na našem domě polévali střechu, tehdy ještě šindelovou, aby nechytila. Já jsem se byl podívat až u ohně a poprvé jsem pocítil, jak je to smutné, když je vidět, jak v hořícím bytě chytají záclony. Viděl jsem to zrovna, když hořel Taubruvův dům, ve kterém jsme před léty bydlili.

I když jsme se zrovna z okna nedívali, pronikal čilý život z náměstí k nám do bytu svou stránkou zvukovou. Zejména za letních večerů šuměl nám do oken ruch z hlavního korza na chodníku pod námi až do desíti hodin. Toho všeho jsem si už tehdy všímal, třebaže se mi pro barvy, vůně a zvuky okolního světa smysly doopravdy otevřely teprve o trochu později. Roky, které jsme prožili na Šmudle, mne provedly nižším gymnáziem a bratra přes poslední univerzitní zkoušky a doktorát k službě u okresního hejtmanství. Tehdy jsem také jako kvartán začal dávat kondice sekundánu, synu okresního hejtmána.

Byt v domě U Města Prahy, čp. 29/11, na tehdejším Mariánském náměstí, do něhož jsme se nastěhovali v září roku 1897 (pamatuji se, že hned první den večer jsem šel odtamtud do divadla v blízké Zámecské restauraci), byl náš poslední byt v Kolíně. Zůstali jsme tam přes deset let a já jsem tam prožil nejdůležitější část svých kolínských let. Tam jsem se rychle rozvíjel ve vyšších třídách gymnázia, odtamtud jsem maturoval a šel do Prahy na studie, odtamtud jsem jel o čtyři léta později nastoupit suplentské místo, tam jsem ztratil otce, a když se matka v prosinci roku 1907 stěhovala do Prahy a byt v domě U Města Prahy mi přestal být domovem, měl jsem již jako mladý doktor filozofie tištěno několik vědeckých pojednání a má svatba byla otázkou jen několika měsíců. Dům má dlouhou frontu na Mariánské náměstí a krátkou frontu do ulice Prokopovy. Náš byt byl nárožní a byl právě nad hostincem. Mimo rohový pokoj jsme měli jeden malý do ulice a druhý větší na ná-

městí. Hlavní frekvence šla po protější straně náměstí ve směru Pražské ulice a bezprostředně před námi bývalo živo jen o trzích, kdy se k zájezdní hospodě sjelo více povozů.

Dole v hostinci bývalo hlučno ovšem i jindy, podle toho, jak se hostinskému podařilo tam nalákat hosty. Když jsem večer ve větším pokoji studoval, často mi do Homéra nebo Platona zaznívala zdola plačtivá pijácká písnička, naříkala tahací harmonika nebo pobrukovala basa několikačlenné kapely. Nic z toho, ani rytmické mlácení do stolu, které znamenalo podle všeho vrchol rozjařenosti, mne nerušilo. Připadalo mi to spíš jako pikantní podbarvení zcela jiného světa, který se mi otvíral v mých knihách. Tím, že jsem později býval doma nejvíce o hlavních prázdninách, utkvělo mi Mariánské náměstí v paměti hlavně tak, jak se mi jevilo za horkého červencového nebo srpnového odpoledne. Je to obraz daný hlavně zvukově. Zezadu, z Krausova dvora, hučí mlátička, zdolejška z náměstí časem cvakne o dláždění podkova, jak přešlápne kůň u čekajícího povozu, a ze strany z chodníku je slyšet, jak si listonoš Pěšina, sedící s dlouhou dýmkou a sklenicí piva před okny svého přízemního bytu, povídá s podomkem Šrámkem. Dosud působí na mne tato vzpomínka dojmem spokojené lenivosti. Není to dojem nepříjemný, neboť se spojuje s vědomím, že nikdy a nikde jsem si nedovedl po práci v Praze tak rychle a tak důkladně odpočinout jako v posledním bytě, který mi byl otcovským domovem.

Všech pět kolínských bytů, které postupně vstoupily do mé paměti, byly byty pro naši čtyřčlennou rodinu rozsahem dostatečné, neboť vždycky vedle kuchyně měly aspoň dva pokoje, ale byly vesměs z dob, kdy se o moderním rozvržení bytu u nás ještě nevědělo. Žádný z nich nebyl bytem pod jedním uzavřením a do pokojů se chodilo většinou přes kuchyň. Zvláštní koupelnu jsme neměli nikde a předsíňku velkou jako dlaň jenom u bytu posledního, kde otec dal od kuchyně u vchodu oddělit úzký pás, a ten rozdělit na předsíňku a spížku. Podlahy v pokojích byly obyčejné, prkenné a natíraly se lakovou barvou na hnědožluto. Pach čerstvě natřené podlahy byl u mě dlouho sdružen s představou nového bytu. Voda tehdy nebyla ještě v Kolíně zavedena do domů a štoudev

s vodou na vaření, v níž plovat křen, patřila k nutným rekvizitám kuchyně nebo chodby. Voda k pití se uchovávala v konvi, ale o dobrou pitnou vodu byla nouze, protože domácí, kteří měli studni, neradi dovolovali pumpovat vodu děvčatům z jiných domů. Když bylo potřebí víc vody na koupání, platil se krejcar za donesení putny, které se tehdy v Kolíně říkalo soudek. Na Pražském předměstí jsme si mohli dát donášet i horkou vodu z blízkého pivovaru.

Svítilo se ovšem petrolejem, neboť elektřina byla tehdy v Kolíně výsadou jen několika továren, které si samy vyráběly proud, a plyn, dlouho ještě bez Auerových hořáků¹⁶, měly tu a tam jen lepší krámy a hostince. Nábytek jsme měli prostý a teprve při posledním stěhování byl doplněn na zařízení opravdu pohodlné. Nejlép se pamatuji ovšem na byt poslední. V rohovém pokoji, kde jsme jídali jen o Vánocích a kde jsem v létě o prázdninách studoval, jsme měli parádní leštěný nábytek, tvrdý, tmavohnědý. Byl tam oválový stůl, stojící u pohovky potažené lakovým plátnem a obklopený několika vycpávanými židlemi se stejným povlakem, malý psací stůl, skleník, skříň, knihovna se zaskleným hořejškem a skříňka na způsob nočního stolku. V druhých dvou pokojích byl nábytek většinou měkký, se světlejším, žlutohnědým nátěrem. V pokojíku, jdoucím do ulice, který patřil rodičům, byly dvě postele, knihovnička ve způsobu nízké police, prádelník a čtverhranný stůl se židlemi z ohýbaného dřeva. Pokoj na náměstí, v němž jsme bydlili s bratrem, měl dvě postele, starou velkou pohovku, na které jsem v dřívějších letech spával, vysokou polici na knihy, dva šatníky, uprostřed stůl s vysokými gotickými židlemi s pleteným sedadlem i opěradlem a u jednoho z obou oken na nízkém pódiu matčin šicí stroj se židlí.

Chloubou našeho zařízení byly stojací hodiny asi z počátku 18. století, kterým jsme říkali štokury. Stály v rohovém pokoji na psacím stole. Stěny byly zdobeny zarámovanými fotografiemi, velkou křídovou podobiznou otcovou a černými i barevnými reprodukcemi obrazů, mezi nimiž

¹⁶ Auerovy hořáky – plynové lampy s punčoškou.

byl pohled na Národní divadlo ze železného mostu¹⁷ a Mánesův obraz „Kde domov můj“. Nic nebylo v našem bytě honosného, ale nic, co by skličovalo. Byl to rámec domácnosti, v níž se v mezích důchodů nepříliš vysokých žilo klidně a pohodlně. Připomínám, že matka, pokud sahá má souvislá paměť, měla pro domácí práci vždycky k ruce služebné děvče nebo (jedenkrát, když jsme bydlili na Šmudlačce) místo toho na krátký čas posluhovačku. Tím jí bylo umožněno, aby se se starostlivou péčí věnovala rodině, zejména ovšem mně, jejímu nejmladšímu členu.

¹⁷ Řetězový most císaře Františka I. spojoval v letech 1841–1898 Národní třídu s malostranským Újezdem.

6. Ostatní město

Narodil jsem se v Pardubicích, ale vyrostl jsem v Kolíně. Když se v prosinci roku 1882 naši přistěhovali do Kolína, byly mi sotva čtyři měsíce. Od té doby jsem žil stále jen v Kolíně, až do října 1901, kdy jsem šel po maturitě do Prahy na univerzitu. I potom mi byl Kolín domovem, do kterého jsem se vracel na každé prázdniny, delší i kratší. Změna v tom nastala teprve koncem roku 1907. Tehdy mi zemřel v listopadu otec a v prosinci nato se matka odstěhovala do Prahy, kde jsme si s ní a s bratrem zařídili vlastní byt. Tehdy jsem ovšem už měl v Kolíně nevěstu, a mé spojení s ním se proto nepřerušilo ani matčiným odstěhováním.

I když jsem si po svatbě roku 1908 odvezl mladou choť do Prahy, zůstal Kolín městem, kde žila její rodina a kam jsme pravidelně dojížděli buď spolu, nebo jednotlivě. To jsou jistě všechno momenty, které u každého mohou vytvořit silný citový vztah k určitému místu. U mě platily dvojnásob, protože jsem vždy celou svou povahou tíhl k tomu, abych pevně kořeny zarostl do půdy tam, kde mi bylo dáno žít, a protože léta prožitá v Kolíně byla pro mne vesměs léta šťastná. Nemoc a smrt otcova je bolestně ukončily, ale jejich vlastní jas tím nezašel.

Do mého rozvíjejícího se vědomí vstupoval Kolín pomalu a postupem času v měnící se podobě. Nejdříve, v mých raných dětských letech, byly to jen jakési útržky vnějšího obrazu města. Neměly samostatné existence a byly pouze kulisami pro výjevy, které se mi z nějaké příčiny vryly do paměti. Byla to třeba Havlíčkova třída zrovna před klášterem, měkce pokrytá nově napadlým sněhem a obestřená průsvitným šerem časného zimního večera. Tak jsem ji spatřil jako malý klučík jednou před Vánocemi, když někdo z rodiny se mnou běžel z bytu u Kumstátů podívat se na pohyblivé jesličky vestavěné do vozu, s kterým se jeho majitel na chvíli zastavil u kláštera blízko křižovatký ulic. Nebo to byl chodník na východní straně náměstí někdy

před svačinou koncem února nebo počátkem března. Tam jsme se rojili pod dozorem maminek a chův, v paprscích odpoledního slunce. Slunečním teplem kvapně tál sníh na střechách a na chodníku na kouscích při domech, kde nebyl ušlapán, a bystřinky špinavé vody se hnaly přes chodník drobnými kaňony, vyrytými do vysoké a tvrdé kůry, která vznikla za zimu na frekventované části chodníku ušlapáním střídavých vrstev sněhu apopelu (smetat sních z chodníků nebylo ještě tehdy zvykem). Byli jsme rozjařeni vítězným nástupem teplejšího počasí i prudkým pohybem bystřinek a se šťastným zájmem dětí jsme běhali od bystřinky k bystřince, sledovali jsme, jak se pomalu spojují v mohutnější potůčky, a hlavním z nich jsme dávali jména řek, které jsme znali ze školy.

Jindy to byla zase západní část náměstí blízko nároží, které náměstí tvoří se Zámeckou ulicí. Byl zimní večer někdy už po šesté hodině, byl mráz a všecko bylo v blikotu plynových pouličních svítlen nějak sychravě šedivé, domy, chodník i rozježděný sníh v jízdní dráze. V této scénérii jsem se vydával na neobyčejné dobrodružství. Bayerův Dolf, syn sládka ze Zámeckého pivovaru, se tam projížděl na železných sáňkách, do kterých byli zapřažení dva kluci, a naši mne pečlivě zabaleného posadili k němu, aby mne také povozili. Nevím už, jestli jsme jeli okolo bloku domů mezi náměstím a Kovářskou ulicí, nebo okolo náměstí. Ale ať tak nebo onak, byla to velká věc, že jsem se vydal na tak dlouhou cestu ve večerním soumraku sám a v průvodu cizích dětí.

Skutečně počal Kolín žít v mých představách teprve tehdy, když jsem si uvědomil samostatnou existenci budov. Byl to velký krok v rozsahu mých lokálních zkušeností, a pátrám-li ve své paměti, zdá se mi, že jsem jej učinil poměrně pozdě. Jistě to bylo tím, že jsem dlouho nikam nechodil sám. Vždycky někdo se mnou šel, nejčastěji ovšem matka, a protože jsem si sám nemusil hledat cestu, ani jsem si neuvědomoval, že místnost, do které jdu, nebo poschodí, v němž místnost ta je, jsou neodlučitelně části většího celku, budovy. Domy, v nichž jsme bydlili, k tomu poznání nevedly, protože pojem budovy byl při nich zastiňován pojmem domova a ten byl složen jinak. Začátek k samostatnému chá-

pání budov jako částí města jsem jistě učinil s budovami školními. Bylo to asi tehdy, když jsem ve čtvrté třídě obecné začal chodit do školy u svatého Jana na Kutnohorském předměstí. Jistě mnoho pro mne po té stránce znamenala zkušenost s komplexem Kocwerovy továrny, který jsem postupně poznával při našich návštěvách u manželů Kocwero-vých. Komplex ležel mezi Zahradní ulicí a pověstnou tehdy lidovou hospodou Na Kamenici a měl frontu do Zahradní ulice. Byla to řada budov obepínajících v pravém úhlu prostranný dvůr, v jehož středu stálo komplikované stavení s vysokým továrním komínem, a za vším vzadu se rozkládala zahrada veliká jako park a ve svých částech různě upravená.

Jiný rozsáhlý komplex, který jsem brzo poměrně poznal, byl kolín-ský kapucínský klášter s rozsáhlou zahradou. Tehdy provozoval klášter zahradnictví ve vlastní režii a z návštěv pro nákup jsme se s matkou navykli chodit do klášterní zahrady i odpoledne na pouhou procházku. Z obyvatelů kláštera jsem blíž poznal jen frátera kuchaře, který obstarával i zahradnictví. Zato jsem důkladně prolezl alespoň přízemí kláš-tera a především ovšem zahradu. Její přední a vyvýšená část, rozdělená v záhony a pyšníci se za raného léta vysokými a pestrými lodyhami slézu, mne tak nezajímala jako části zadní a dolejší, které byly ohrani-čeny zdí, klikatící se do podivných koutů, a kde vše divoce rostlo. To byl opravdu uprostřed Kolína svět pro sebe.

Od budov a komplexů jsem pak rychle postoupil k ulicím a ještě dří-ve, než jsem vyšel z obecné školy, jsem si už se zálibou kreslil podle školních výkladů plán vnitřního města. Tak jsem rychle dospěl k celko-vé místní orientaci, pro kterou jsem ostatně měl jistě nadání, neboť mi v životě nikdy nedělala potíží ani ve velkých cizích městech. Samostat-né procházky v době, kdy jsem chodil do nižšího gymnázia, ve mně utvrdily poznání Kolína jako soustavy domů a jiných budov, tvořících náměstí a ulice. V těch letech to bylo však pro mne město, které jako by nemělo svých barev, svých vůní a svých zvuků, a bylo jen soustavou linií a neutrálně šedivých ploch. Samostatnou zkušeností zmizelo z města všechno tajemné, co mi v dětských létech zabarvovalo jeho

některé části, např. střed Karlova náměstí, a já jsem se ve svých třinácti nebo čtrnácti letech zmocnil již úplně Kolína svým ještě polodětským rozumem, který dovede být tak kupodivu racionalistický. Teprve s počínajícím dospíváním jsem se počal Kolína zmocňovat i citově.

Začalo to v té podivuhodné třídě, v kvintě, v níž celý svět měl pojednou pro mne novou tvář. Barvy, vůně a zvuky jako by se byly probudily a obraz Kolína se mi měnil podle hry počasí a doby denní i roční. Nebyly to už jen pouhé kulisy, nýbrž skutečný činitel v mém duševním životě. Vzpomínám třeba na nedělní odpoledne na podzim, kdy dláždění bylo ranním deštěm do bělava vymyto a kdy mi náměstí připadalo jako čistě uklizený pokoj. Nebe bylo šedé a také město bylo sladěno do tónů šedých a lomeně žlutých. S chladným podzimním vzduchem to vše vytvářelo atmosféru, která nás sama nutila, abychom si hráli na mladé intelektuály a dali se do úvah a rozumování. Jinak bylo v neděli dopoledne za mrazivého, ale slunečného dne. Hra světla a stínu se měnila na čistém sněhu v hru tónů teple oranžových a modravých, sníh zpíval pod koly vozů a odněkud z dálky se ozývaly zvonky koní klusajících se saněmi. Lidé zvesela pospíchali a každý jako by měl chuť se na druhého zasmát a říci mu něco zábavného. V takových chvílích jsme nerozumovali. Sršeli jsme studentskými vtipy, jako by do nás byla vjela elektřina, a cítili jsme se vysoko nade vším, i nad děvčaty, jejichž zmrzlosti jsme se smáli.

Přišlo jaro a s ním podivné nálady, které byly milé, a přece činily nespokojeným. Na dolejší ostrově odkvetla střemcha a s pivoňkami a liliemi přišlo Boží tělo. Na čtyřech stranách náměstí se objevily oltáře, obklopené břízkami, a za cinkotu zvonečku a ve vůni kadidla se bral průvod od jednoho k druhému. Jako nekatolík jsem přihlížel ke všemu jen zpovzdálí, ale tradiční obřadnost okázalého letního svátku se mi líbila. Jistě zejména pro to, že byla provázena zpěvem krásné hymny *Chval, Sióne, Spasitele*. Krásné melodie měly tehdy vůbec nade mnou velkou moc. Staré bratrské a luterské písně (z těch především Lutherova píseň vítězné důvěry *Hrad přepevný je Pán Bůh náš*) byly snad mým jediným potěšením při bohoslužbách v evangelickém kostele, které pro

nekonečnost kázání faráře Duška mne nudily, a pro krásný zpěv jsem v sextě chodil nějaký čas s kamarádem do děkanského kostela na májovou pobožnost. Chodili jsme tam vždy jen na konec, abychom slyšeli píseň *Zvěstuj Těla vznešeného, jazyku náš, tajemství*. Zpívaly ji mladé dívčí hlasy někde v hlavní lodi (my jsme stáli u vchodu v lodi vedlejší) a jejich svěžest a čistota nás uchvacovaly. Když jsme pak za hlaholu zvonů vyšli z kostela do houstnouceho májového soumraku, cítili jsme všechno kouzlo jarního večera, jehož tu pro sebe užila zkušená kouzelnice nálad, katolická církev. Chodívali jsme pak vlhou nocí dlouho, třeba až do desíti hodin, a filosofovali jsme po svém a rozbírali jsme básničky. Pozdě večer jsem se rád procházel také tehdy, když počaly kvést na Kouřimském předměstí lípy nebo když po Kolíně rozkvetly akáty, jejichž krásná nahořklá vůně je charakteristická zejména pro Zálábí¹⁸. Nebyl jsem samotář (tím jsem nebyl nikdy), a proto jsem nechodil za takových večerů vonící temnotou sám, nýbrž s kamarádem. Ovšem jen s jedním, neboť pouze ve dvou lze vést hovory jdoucí z hloubi duše a srdce, k jakým nás ponoukala nálada těch chvil.

Poněvadž jsem nikdy nechodil do studentských hospod, stýkal jsem se s kamarády z gymnázia mimo školu a divadlo (v septimě a oktávě k tomu přistoupily na šest týdnů na podzim ještě taneční hodiny) jenom pod širým nebem. Dvě místa v Kolíně tím nabyla pro mne zvláštního významu jako naše shromaždiště, Karlovo náměstí a dolejší ostrov. Důležitější ovšem bylo náměstí, neboť tam jsme se procházeli navečer a v neděli také dopoledne skoro po celý rok od nejnižších tříd. Zejména od kvinty patřila (pokud nás léto neodvedlo na dolejší ostrov) promenáda na náměstí mezi pátou a sedmou hodinou k pravidelnému dennímu programu, a když ji něco zmařilo, cítil jsem v něm mezeru. Vždycky bylo jisto, že tam najdu dobrou společnost a že mne pravidelný pohyb a příjemný hovor osvěží. Chodilo se nám to tam opravdu pěkně. Náměstí je veliké a pravidelné (jeho výtvarnický klid nebyl tehdy ještě rušen ani neúměrně obrovským Bílkovým *Husem*, ani špatně

¹⁸ Zálábí – část Kolína.

zasazenou městskou spořitelnou) a podél pohodlných chodníků byly na něm už tehdy široké pruhy jízdní dráhy postupně vydlažďovány žulovými kostkami. Jistě je to jeho zásluha, že pokládám dobré dláždění vždy za neklamnou, ale také nepominutelnou známku civilizace a že ve mně stále ještě žije touha, ne všude snadno splnitelná, abych se vždy mohl k večeru osvěžit pohodlnou a příjemnou promenádou na vzdušném prostranství.

Na dolejší ostrov jsem chodíval s matkou již od dětství. Pamatuji se, že jsem se tam jako malý hošík (to jsme bydlili ještě u Zlatého jablka) jednou zaběhl a na chvíli ztratil a že matka tím byla pro blízkost vody celá vyděšená. Nového významu pro mne nabyl ve vyšším gymnáziu. Tehdy bylo uloženo středním školám, aby se staraly také o hry svého žactva pod širým nebem, a byly jim dány též nějaké peníze na opatření věcí k tomu potřebných. Hřištěm kolínského gymnázia se stalo volné prostranství v přední části dolejšího ostrova. Tam jsme hrávali kriket a zejména podbíjenou, která se, myslím, podobala oblíbenému dnes volejbalu. Někdy jsme se pokusili též o kopanou, kterou jsme ovšem hráli jen s jednou brankou. Kopaná, která k nám tehdy v posledních letech devatenáctého století teprve pronikala, byla hra pro nás zakázaná, a proto nás tím více lákala. Při jedné brance bylo ovšem možné změnit kopanou při nejmenším nebezpečí, že budeme dopadeni při činu, obratem ruky v podbíjenou¹⁹.

Na hry na dolejší ostrov nás nechodilo mnoho, a proto se snadno vytvořila dobře sebraná parta. Hry pod širým nebem jsem míval vždycky rád – jako malý chlapec jsem rád hrával špačka a v primě jsem chodíval hrát s kamarády na paseku u veltrubské silnice pasáka – a partie podbíjené na udupaném hřišti uprostřed stromů dolejšího ostrova jsem si brzo zamiloval. Zejména horlivě jsem podbíjenou pěstoval v sextě s několika oktávány, mezi nimiž byl pozdější rakouský vyslanec v Praze Rudolf Marek, tehdy syn přednosta kolínské stanice na trati Státní dráhy, a kvintány, k nimž patřil také Leo Bondy, syn zámožného ob-

¹⁹ Starší název pro odbíjenou.

chodníka s obilím. Ten se později věnoval, jako Lev Borský, politické žurnalistice a byl prvním československým vyslancem u Quirinálu²⁰. Od Města Prahy, kde jsme tehdy bydlili, nebylo na ostrov daleko a sotva jsem v létě skončil kondici, na niž můj žák, syn kolínského okresního hejtmána, mimo středu a sobotu, ke mně docházel do bytu, spěchali jsme oba na ostrov.

Ostrov mi však tenkrát nebyl jen místem společné zábavy, nýbrž i místem samotářských toulek. Nebyl tehdy ještě upraven zahradnickým architektem do nynější podoby a v spleti svých křivolakých cest se zdál rozmanitější, větší než dnes. Našel jsem si tam při břehu místa, o nichž jsem si namlouval, že o nich nikdo jiný neví, a potají jsem je navštěvoval. Lyrická potřeba mých šestnácti a sedmnácti let, které lahodilo, když jsem na nich mohl pobýt chvíli sám, nebyla však nijak podbarvena melancholicky, a proto jsem měl svá zamilovaná místa nejraději s květy a v záři letního slunce. Teprve později, zejména za dob univerzitních studií, jsem se počal místo po ostrově toulat po borcích na zálabské straně a naslouchat jejich táhlému a jakoby nekonečnému šumění.

²⁰ Římský pahorek s královským palácem, později sídlem prezidenta.

7. Kolín v koloběhu ročních dob

V městě nežije dítě tak těsně s přírodou a s jejími změnami jako na vesnici, ale do malého města, jakým byl Kolín v době mého mládí (měl tehdy kolem 13 000 obyvatel), vniká přece příroda přímo i nepřímo do té míry, že střídání ročních dob je v něm vyznačeno bohatšími znaky než pouhými rozdíly v teplotě. Tak se to jeví i v mých vzpomínkách. Sotvaže začalo foukat ze strnišť, věděli jsme, že je čas pouštět draka. Mně ho dělával otec, který byl v takových věcech zručný, a dělal mi ho v takových rozměrech, že jsem ho sám neudržel ve vzduchu. Pouštěli jsme draka buď na polích za starým židovským hřbitovem, kde se říká „Na Palečku“, nebo na Zálábí na poli za hospodou Na Špici – dnes restaurace Arko –, kterou se tehdy končily domy na ovčárecké silnici. Bylo to pole zálabského cukrovaru a od října tam byly krechty²¹ s řepou. Svážení řepy znamenalo, že se říjen definitivně ujal vlády. Na silnicích k oběma kolínským cukrovarům se objevily řady těžkých povozů, vrchem naložených okleštěnou řepou. Kluci, vyzbrojení tyčkou s hřebíčkem na konci, vyskakovali na zád' vozů a kradli řepu. Doma z ní vařili sirup nebo dělali řepánky. Když začala kampaň, bylo z mostu vidět, jak zálabský cukrovar svítí svými obloukovkami a vypouští obláčky bílé páry.

Zatím se počalo sklízet také zimní zelí a na nedělním trhu se objevovaly vrchovaté fůry zelných hlávek ze Starého Kolína. Někdy jsme si zelí nakládali sami. Musili jsme vždy čekat na kruhadlo a na palici k stloukání zelí v sudě, protože byla po nich v tu dobu shánka, a když jsme se jich dočkali, nastal u nás cílý ruch. Zelí se krouhalo do necek, závěje jemných bělavých řízků se promíchávaly solí a kmínem a udušávaly v sudě. Při tom všem jsem mohl jen málo pomáhat, ale zato tím horlivěji jsem chroupal vyřezané košťály.

²¹ Chráněný kryt (často jáma) na ukládání brambor nebo řepy přes zimu.

Tak se přiblížily sychravé dny Dušiček. Na Zálabí byla cesta, po níž jsme šli od mostu na hřbitov, vroubená drobnými krámky se svíčkami a páchla kouřem z pálících se knotů. V ty dny jsem doma směl rozsvěcovat svíčky a ovšemže jsem přitom popálil kuchyňský nábytek. Na Dušičky svítila matka v kuchyni u kříže celý den malou petrolejovou lampičkou na památku svých rodičů. Bylo-li doma peří k sedrání, dralo se v tmavých dnech podzimních od rána do večera. Bývala k tomu zjednána nějaká babka z chudobince a odpoledne jí pomáhala matka i služebné děvče. Proto rychle přibývalo sedraného peří pod poklopeným kamenným hrncem na stole i pápěrek v koši pod stolem. Pohádky se při tom nevyprávěly.

Mikulášským jarmarkem se ohlásily Vánoce, neboť na něm se v cukrářských boudách na náměstí poprvé objevily vánoční stromečky, zdobené cukrovím a papírovými řetězy. To bývalo už hodně zimavo a v paměti mám mikulášský jarmark sdružen s popraškem sněhových krupiček. Zato tím útulněji bývalo doma ve vyhřátém pokoji, zejména při intimním světle petrolejové lampy. Jeden čas otec lepil z potištěných kartonových archů stínidla na stolní lampu a měl ve mně dychtivého pozorovatele. Stínidlo, představující zasněženou vánoční krajinu se zamrzlým mlýnem a četnými chaloupkami, v nichž svítila okénka opatřená žlutavou blankou, hřejivě podněcovalo mou fantazii, neboť jsem měl rád jak sníh venku, tak teplo, které jistě bylo za všemi těmi osvětlenými okénky.

Kolem Vánoc se začínalo bruslit. Když mi bylo asi deset let, dostal jsem k ježíšku brusle a hned druhý den na Boží hod dopoledne jsem měl první lekci v bruslení. Tenkrát bylo kluziště na městské straně Labe, na prostranství před Knirschovou loukou. Bylo to asi tam, kde dnes stojí městské lázně. Kluziště nebylo veliké, ale bylo k němu blízko. Jaká to byla výhoda, ukázalo se, když o něco později kluziště před Knirschovou loukou přestalo existovat a musilo se chodit bruslit až na Měkovinu za zálabský cukrovar. Z města to bylo dobré půl hodiny, a když mi v nižším gymnáziu přibýlo práce, zbývalo mi málokdy dost času na tak dalekou vycházku. Ve třinácti nebo čtrnácti letech jsem

přestal bruslit a nikdy jsem se již k tomu sportu nevrátil. Jistě k tomu přispělo i to, že jsem v něm neměl valných úspěchů.

Sanice bylo u Kolína málo, a když sanice byla, měli jsme sotva kdy příležitost projet se po saních. Pamatuji se vlastně jen na jednu takovou vyjíždku s paní Kocwerovou po silnici ke Kutné Hoře, a pokud vím, zajel tehdy kočí polovinou saní do příkopu. Sáňky jsem neměl. Rohačky tenkrát ještě ostatně nebyly a s krátkými tehdejšími sáňkami se nejezdilo jako dnes s rohačkami po svahu dolů, nýbrž po rovině a někdo je musil táhnout nebo tlačit. Kulovat jsem se směl zřídkakdy, a tak mi v zimě zbývala z tělesných zábav vedle bruslení jen procházka v mrazivém vzduchu. O lyžaření se koncem století počínalo u nás teprve povídat.

Sníh se tehdy ani v městě neodklízel a průběhem zimy se změnil na chodnicích sypáním popele v tmavou kůru a mimo chodníky se rozjezdil v nahnědlý poprašek. Když přišlo tání, byly ulice plné špinavých bystrínek. Tím se už doopravdy hlásilo jaro. Pak počali na Vajtě a před gymnáziem ořezávat akáty a brzy potom jsme vyrukovali s husičkami²² a kuličkami. V stromořadí před gymnáziem, kam jsem měl od Kumstátů jenom skok, se v ušlapané půdě pěkně dělaly dolíčky a pěkně se tam cvrkalo.

U Kumstátů jsem vůbec nejvíc užil dětských her pod širým nebem, neboť jsme si hrávali na zahrádce, na dvoře i na blízké Vajtě nebo před gymnáziem. U Hesslerů jsem se musil spokojit už jen s vydlážděným dvorem a u Darebných jsem ani na dvůr nepáchl. Jarním svátkem býval den svatého Josefa. Od časného rána až přes poledne vyhrávaly obě kolínské kapely, proslulá Kmochova i šumařská Kubíčková, po městě Josefům, od kterých se dala čekat přiměřená odměna. Město bylo plné hudby a všecko bylo veselé, zvláště když se den vydařil a bylo sluníčko. Za městem v polích se zatím rozvoněla země a rozezpívali skřivánci. Na trhu se objevily bělavé květy bledulí a brzo kočičky a řehtačky ohlašovaly blízkost Velikonoc. Na Velikonoční pondělí jsme chodívali odpo-

²² Dětská hra, varianta hry zlatá brána.

ledne do Borků, kde jsme v příkopě, pečlivě vyhloubeném v žlutavém písku, kouleli o závod malovaná vajíčka. Byl jsem rád, když jsem cestou do Borků objevil, že na některém živém plotě už vyraží lístečky.

Prvního dubna byla švanda doma při vyvádění lehkomyšlných lidí aprílem, posledního dubna jsme chodívali po setmění za město se podívat, jak na okolních vrších pálí čarodějnice. Bylo vidět ovšem jen pevné nebo kmitající se ohnivé body. Na prvního máje časně ráno burcovala Kmochova hudba město budíčkem a pak ještě na náměstí vyhrávala. Potom však byl obyčejný všední den, neboť politické oslavy prvního máje se rozmohly teprve později.

Tepla přibývalo a přišla doba koupání. Od primy nebo sekundy až asi do sexty to byla naše největší radost. Koupávali jsme se na plovárně u Vacků na městské straně Labe proti hořejší špici dolejšího ostrova. V písečném Labi je ostatně koupání všude příjemné a jde jen o to, aby bylo dost mělko a ve vodě aby nebyly jámy od vybírání písku. U Vacků jsem se také učil plovat. Na plovárně jsme bývali celé odpoledne a ti z nás, kterých se chytalo slunce, byli brzo osmahlí jako cikáni. Později jsem se chodil s bratrem koupat v poledne před obědem. Někdy jsem se s ním také projel na loďce, ale sám jsem neveslovával. (Ve sportech jsem vůbec nevynikal.) Jednou nás při takové projížďce navečer přepadla bouře, jejíhož příchodu jsme nepozorovali. Musili jsme přirazit s loďkou narychlo u ostrova a utéci se pod ochranu rozsáhlého deštníkového přístřeší, které v dřívějších dobách na ostrově stávalo.

Venku s blížícím se létem zatím už vymetávalo a kvetlo obilí. Pohled na pole pevně a hustě stojících klasů mne vždy těšil a procházka v neděli odpoledne mezi lány dorůstajícího obilí mi bývala rozkoší. Snad jsem už jako dorůstající hoch instinktivně cítil sílu stále se obnovujícího života, snad mému vkusu, tíhnoucímu ke klasičnosti, lahodily stejnoměrné řady tenkých a pružných stébel. Potom přišel čas vedřin²³ a školních výletů. Když v deset nebo v jedenáct hodin dopoledne dostoupila teplota určité výše, odpadalo odpolední vyučování úplně, nebo

²³ Zkrácené vyučování na školách v době veder.

alespoň zčásti. Příležitostí k tomu bylo hodně, neboť i v nejvyšších třídách gymnázia jsme měli dvakrát týdně od dvou do čtyř a škola trvala skoro až do poloviny července. Prázdniny přicházely skoro současně se žněmi. Studenti se rozprchli a v městských dvorcích zahučely mlátičky. Městem se rozlila líná nálada parného léta.

Na Porciunkuli, slavené v klášteře 2. srpna, se objevily první čerstvě naložené okurky. Bylo to příjemné vyrušení z lenosti srpnových veder. Když přišlo koncem srpna bartolomějské posvícení a posvícenský jarmark, byla největší parna za námi a večery byly už opět chladnější. Posvícenský jarmark, připadající na kolínskou zlatou hodinku, býval svátkem celého kraje a náměstí i přilehlé ulice se již od rána plnily návštěvníky z venkova. K polednímu a zejména odpoledne nebylo tam už k hnutí. Nevím, jak to bylo se mnou dříve, ale ve vyšším gymnáziu a ještě několik let po maturitě mne ta pestrá směsice lidí lákala a prochodil jsem na jarmarku obvykle celý den. Chodil jsem vždycky rád mezi lidi a ještě jako odrostlejší student jsem provázel o prázdninách každý den ráno matku, když chodila na trh a do některých krámů po denních nákupech.

Kolínským jarmarkem jsme se vlastně loučili s létem. Pak přišlo už září a začínalo opravdu foukat ze strnisek. Nežli se otevřely v polovici září školy, byl podzim na krku a koloběh ročních dob od podzimu do podzimu se počínal znovu. Byl to opravdu koloběh od podzimu do podzimu, neboť jsem se od doby, kdy jsem začal chodit do školy, naučil počítat měsíce podle školního roku, a nikoli podle roku občanského. Mé životní spojení se školou tento zvyk ve mně uchovalo ještě po dlouhá léta.

8. Cejchovnictví

Každá rodina žije v atmosféře dané povoláním svého živitele. Já jsem prožil mládí v ovzduší cejchovnictví. Když jsem se narodil, byl můj otec cejchmistrem v Pardubicích. O čtyři měsíce později, v prosinci roku 1882, byl přeložen do Kolína a tam zůstal až do své smrti v listopadu roku 1907. Vrchní cejchovní inspektor pražský, rytíř z Auerbachu, který měl mého otce rád, chtíval jej sice později povolát do Prahy, ale otec věděl, že by tam měl službu méně pohodlnou a také méně výnosnou, a proto se vždy vymluvil na námitky své choti. Auerbach hubovával a říkal, že v takových věcech přece vždy rozhoduje muž, a ne žena, ale odpor otcův koneckonců respektoval, a tak jsme zůstali v Kolíně.

Jako ostatní tehdejší venkovští cejchmistři byl otec pouze úředníkem smluvním. Teprve později, když mi bylo asi dvanáct let, smluvil se s několika kolegy z různých zemí předlitavských²⁴, jejichž úřady vykazovaly stejně rozsáhlou agendu jako cejchovní úřad v Kolíně, a společně zahájili akci o to, aby byli ustanoveni úředníky definitivními. Otec jako výborný německý stylista spisoval dlouhé petice k vídeňské říšské radě, jeho kolega z Litoměřic pomáhal zase svými styky s německým poslancem na říšské radě doktorem Funkem. Později zasahoval v té věci i známý otcův, mladočeský poslanec na říšské radě Sehnal, ředitel cukrovaru v Bečvářích, a jeho přičiněním také vlivný český politik dr. Pacák. Dlouho se akce nedařila a teprve roku 1900 byli někteří z petentů (těch bylo myslím sedm) jmenováni definitivními úředníky. Otec byl mezi nimi. Jako úředník smluvní dostával otec v Pardubicích 300 zlatých ročně, v Kolíně 400 zlatých ročně. Jako definitivní úředník byl zařazen do tehdejší XI. hodnostní třídy, jejíž základní plat byl (vedle malého příbytečného²⁵) 600 zlatých ročně. Malý plat nás tolik nezaráží,

²⁴ Neoficiální název pro rakouské císařství po rakousko-uherském vyrovnání v r. 1867.

²⁵ Příplatek k platu na úhradu nájemného.

povážíme-li, že otcova povinnost záležela jen ze dvou úředních dnů týdně. Toliko ve středu a v sobotu (často pouze jen dopoledne) úřadoval otec v místnostech cejchovního úřadu. Jindy dohlížel na zkoušení měř a vah mimo úřad nebo prohlížel míry a váhy za doprovodu obecních orgánů u živnostníků. Za takové komise a revize byl zvláště honoren a diety a cestovné činily průměrem více než plat. Mimoto nám vynášely otcovy komise podle tehdejšího zvyku od průmyslových podniků a od velkostatků hodně darů v naturáliích. Kromě zvěřiny (a někdy i ryb) a piva jsme dostávali z cukrovarů v homolích i kostkách cukru víc, než jsme stačili spotřebovat, a čistého lihu z kolínské rafinerie jsme měli po celý rok tolik, že jsme na něm i vařili. Denaturovaný líh jsem dlouho vůbec neznal. Darů se scházelo nejvíce o Vánocích, kdy Kolínem projížděly s nimi povozy továren a velkostatků a podle seznamu je skládaly u jednotlivých úředníků. Byla to instituce obecně známá a uznávaná (vždyť v čele seznamů byl vždy sám okresní hejtmán), a neměla proto v sobě mnoho nebezpečí pro státní autoritu.

Cejchovní úřad měl své samostatné místnosti v Kovářské ulici v domě čp. 95/1., který tehdy patřil advokátovi na odpočinku dr. Vrťátkovi. Otec byl ve svém úřadě svrchovaným pánem a já jsem se v něm ovšem velmi dobře vyznal. Na dvůr, kde byl přístavek s přístroji na měření sudů, jsem mnoho nechodil, ale často jsem býval ve vlastním cejchovním úřadě. Byl v přízemí a záležel z velké místnosti první, prostranné jako nějaká dílna, klenuté a chladné, a ze stejně dlouhé, ale o něco užší místnosti sousední, která byla rozdělena přepážkou v jakousi předsíň bez oken a vlastní kancelář. V první místnosti se zkoušelo a cejchovalo a od kovadliny na cejchování a od ražebných želez to tam páchlo jako u zámečníka. Ve velkém zamřížovaném okně s východním sluncem pěstoval otec květiny. Míval jsem z nich rád zejména Áronovu hůl²⁶, která každého jara vyšlehla podél mříže vysokým stvolem, plným drobných lístků a pupat, jež se později rozvinula v nafialovělé květy.

²⁶ Áron plamatý, *Arum maculatum*.

Vlastní kancelář měla od okna ke dveřím dva velké úřední psací stoly a okolo protilehlé zdi stolky s jemnými kontrolními váhami v zasklených skříňkách. V první místnosti úřední sluha Trejbal, vyučený klempíř, zarostlý a se silnými brýlemi, zkoušel a cejchoval přinesené míry a váhy, v kanceláři otec cejchování zapisoval a potvrzoval. Na hodinu tam přicházel i formální přednosta úřadu, pouhý státní funkcionář. Fungoval též jako účetní, kdežto otec byl jen úředníkem technickým. Po celou dobu, na kterou se pamatuji, byl tímto formálním přednostou dr. Vrtátko, který fungoval jako státní funkcionář také u kolínského okresního soudu.

Ke konci roku pracoval otec hodně také doma. Bývalo v tu dobu málo komisí a bylo třeba připravit roční výkaz o činnosti úřadu. Říkali jsme mu po německu Jahresausweis a velké jeho tabely stály otce hodně počítání. Býval mrzut, když mu součty shora dolů a zleva napravo neklapaly. Myslím, že jsem se při těchto ročních výkazech učil dbát o přesnost dokladů, stejně jako jsem se později z právnických výkladů bratrových a jeho úředních konceptů učil přesné formulaci myšlenek.

Pro obohacování mých dětských zkušeností byla důležitá především otcova úřední činnost mimo úřad. Týkala se celého okresního hejtmanství kolínského, tedy soudního okresu kolínského a kouřimského, a zasahovala často i do politických okresů sousedních, buď že otec tam byl povolán k dočasné úřední substituci²⁷, nebo že jednotlivé strany si vyžádaly jeho úřední výkon, protože měly s Kolínem lepší spojení než se sídlem svého okresního hejtmanství. Otec jezdíval skoro vždy kočárem, a protože jsem jej zpravidla doprovázel, zejména dokud mi to ještě dovolovala větší volnost na obecné škole a na nižším gymnáziu, znal jsem hlavní silnice a hlavní místa politického okresu kolínského opravdu dobře.

Jednotlivé druhy otcových komisí měly své osobité zabarvení. Byly tu nejprve cukrovary, jichž na řepařském Kolínsku bylo deset a všechny tehdy ještě pracovaly. Znal jsem je velkou většinou jen

²⁷ Zastupování.

z doby podzimního klidu, neboť dávaly své váhy přecejchovávat ještě dříve, než se začala klestit řepa. Mám je proto v paměti ztichlé, s rozsáhlými dvory zalitými klidným podzimním sluncem a s dostatkem času pro všechny a pro všechno. I pro fotografování. Mám takový obrázek, kde mne laskavý pan cukrmistr, nebo kdo to byl, zachytil v stáří asi desíti let na dvoře cukrovaru v Plaňanech.

Ale poznal jsem cukrovary také v plné práci uprostřed kampaně. Myslím, že to byl cukrovar ve Svojšicích, ale jistě to byl cukrovar v Bečvářích. Chodili jsme po půdách prosycených teplem a charakteristickou vůní surového cukru, neboť se přecejchovávaly váhy na jeho vážení. Vodili nás kolem strojů neúnavně a hlučivě běžících, a když se setmělo, vše bylo zalito bílým světlem obloukovek. Milo a útulno bylo večer v úřednické kanceláři vestavěné do mírného svahu tak, že okna zadní její části byla až u země. Jaký to byl kontrast, když pak jsme vyjeli z té vsí záře na zpáteční cestu skoro dvouhodinovou do tmavé noci. Vryl se mi ten dojem tím hlouběji do paměti, že jsem se i v Kolíně rád ze starého mostu díval za tmavých zimních nocí na bílé obloukovky visící na štíhlých stožárech nad budovami zálabského cukrovaru, a ještě po létech, když jsem jezdíval v době kampaně z Kolína do Prahy nebo nazpět, s dychtivostí jsem čekával na cerhenický cukrovar, jehož veliké okno přímo na trať obrácené svítivalo v tu dobu známou bílou září obloukovek.

Ale na svážení řepy se nepřipravovaly cukrovary jen přecejchováním vah na svých vlastních dvorech, nýbrž i přecejchováním vah filiálních, roztroušených po celém rajónu, a také řepaři se stejně pojišťovali. Váhy stály u silnice na kraji vsí nebo i uprostřed polí a zajížd'ky k nim mne seznamovaly s podzimním venkovem. Dýchal jsem pach přeorávané půdy a jídal jsem brambory, které mi na blízkém poli ochotně nakradli a u váhy v ohničku upekli váhařský montér a dělníci, kteří na váze překládali zatížení.

Jiné to bylo, když váha byla ve dvorci. Znal jsem jich celou řadu, kam jsme dojížděli pravidelně: u Kaudersů ve Svojšicích, u Baurů v Libodřicích, u Roubíčka otce v Radovesnicích a u Roubíčka syna ve Veltru-

bech, u Vančurů v Hranicích, u Hrabaně otce v Sedlově a u Hrabaně syna v Nebovidech, u Steinů v Žabonosech, u Švarců v Uhlířských Janovicích. Všude bylo něco jiného – v Uhlířských Janovicích pávi, ve Svojšicích klouzání ze stohu dolů –, ale všude se opakoval typ velkého hospodářství a nadprůměrným venkovem vystoupá životní úroveň.

Majitelé nebo nájemci dvorů byli lidé zajíždějící do Prahy nebo i do Vídně a dovedli si zařídit, jako třeba ve Svojšicích, kravíny, které mne udivovaly rozlehlostí a čistotou, a uměli, jako třeba ve Veltrubech a v Žabonosech, znalecky a s rozhledem pohovořit o problémech zemědělství a venkova. Bylo mezi nimi hodně židů, a mám-li být upřímný, nesmím popřít, že se průměrně lépe reprezentovali než křesťané. Nebylo u nich typicky venkovského naříkání, které se u křesťanů často stěhuje ze statku i do dvorce, nebylo u nich netečné nedůvěřivosti, společensky nepříjemné, a nebylo u nich ovšem ani naduté hrubosti, s kterou majitel dvora někde u Týnce nad Labem (jméno jsem už zapomněl) řekl do očí mému otci úředníkovi tato neomalená slova: „Já mám dva syny. Jeden je hloupý, a tak šel na studie a bude úředníkem. Druhý je chytrý. Toho si nechám u hospodářství.“ Otec měl pěkné vystoupení, dovedl dobře hovořit a cítil se i ve styku s lidmi opravdu zámožnými a společensky velmi vyspělými jako rovný mezi rovnými. Proto asi považoval pod svou úroveň, aby agrárnímu hrubiánovi nějak odpovídal.

Svět pro sebe byly panské pivovary. Tam otec vždy jezdíval na celý den, neboť obsah měřených sudů se určoval váhou vody, která se do nich vešla, a pak se teprve vpaloval do dna. Jako je pro mne představa mostní váhy stojící v polích sdružena s čoudem hořící bramborové nati a představa dvorce s nasládlým pachem kravína, sdružuje se mi vzpomínka na pivovary s vůní pivovarské smoly, kterou se požahovaly sudy před měřením, a s příjemným zápachem dubového dřeva sudů, do něhož se vpaloval cejch. Důkladněji jsem vlastně znal jen pivovary dva: pivovar na panství barona Hrubého z Jelení v Červených Pečkách a pivovar na panství hraběte Sternberga v Zásmukách u Kouřimě. V Červených Pečkách vládl pan sládek Emler, bratr pražského archivá-

ře a univerzitního profesora²⁸, v Zásmukách po léta pan sládek Procházka a potom pan sládek Linhart.

Cukrovary mi připadaly velikými podniky, v nichž se úředníci mému zraku ztráceli. Pivovary naproti tomu byly pro mne zcela ovládnuty postavou svého sládka. Proto se tak dobře pamatuji zejména na oba sládky zásmucké. První z nich, Procházka, byl originální starý mládenec se zájmy umělecky zabarvenými. V pivovarské zahradě, vybudované na širokých terasách, se chlubil řadami krásných stromovitých fuchsii (nevím, zdali je tam vypěstoval právě on) a v pokojích měl plno nástrojů pro komorní hudbu. U něho jsem si poprvé zadrnkal nejenom na mandolínu a na kytaru, nýbrž i na cello. Později jsem ho slyšel chválit i jako duchaplného vypravěče, ale v době, kdy byl v Zásmukách, byly takové věci ještě mimo dosah mého chápání. Jeho nástupce Linhart byl zase člověk typu spíše knižního. Říkalo se o něm, že čte Platona v originálu, a sám jsem se přesvědčil, že četl anglicky. Jeho štíhlá postava a klidný přitlumený hlas se mi vždycky zdály být v nesouhlase s jeho povoláním. Na pečeckého pana Emlera se pamatuji málo. Nějak mi ho vytiskl z paměti jeho švagr stavitel Dajbých, který u něho se svou paní žil a kterého jsem poznal také jako režiséra při ochotnické divadelní zkoušce (zkoušela se veselohra *Praha je Praha*²⁹), a zejména jeho syn, o něco starší než já, s kterým jsem si hrával. Měl jsem v Pečkách i jinak víc samostatné zábavy, neboť jsem směl na stáčecím stroji samostatně naplnit a zazátkovat pokaždé několik lahví.

Ale netoliko místo, na které byl otec úředně volán, bývalo pro mne zajímavé, nýbrž i sama cesta. Kočárem se cestuje pomalu – do Kouřimě trvala nám cesta tři hodiny, a do Černých Bud u Sázavy dokonce čtyři hodiny, a protože obvykle nespěchal ani otec, ani fiakrista, bývalo dost času k prohlížení krajiny a někdy i k malé zastávce. Seznámil jsem se tak intimně s vlnitým a úrodným krajem kolínským a kouřimským, s jeho vesnicemi a nesčetnými městečky, s jeho poli a kousky lesíků. Na

²⁸ Josef Emler (1836–1899), profesor pomocných věd historických.

²⁹ Napsali Oskar Blumenthal a Gustav Kadelburg, přeložil a upravil Jakub Arbes.

Zálabí, tj. na sever od Labe, jsme jezdívali mnohem méně než na jih od Labe, kde leží převážná většina politického okresu kolínského, a zálabské písky a borky uvízly mi v paměti daleko spíše z peších vycházek a výletů.

Kolínsko, kterým jsem jezdíval s otcem, je kraj úrodný i s bohatými lány polí, s dobrými silnicemi a s alejemi ovocných stromů, které se na jaře pyšní bílými květy a na podzim hromadami červených, žlutých a zelených jablek, do nichž sadaři třídí sčesanou úrodu. Je to kraj kultivovaný, v němž na každém kroku je vidět požehnané výsledky staleté práce. Lehce zvlněný povrch udržuje v rozhledu ještě zbytek rozmanitosti, která doleji na Labi, v ploché rovině za Poděbrady, už docela mizí, ale je to jen nevtíravá připomínka svobodné přírody, kterou si tu jinak člověk celou podrobil. To je kraj, který sytil mou dětskou potřebu dojmů a zkušeností a který tím, že mi podával dojmy a zkušenosti bohaté a milé, posiloval ve mně lásku ke skutečnosti, životní kladnost a víru v lidskou práci. Jsem za to vděčen jemu i otci, s kterým jsem jej projížděl.

9. Kolínští lidé

Kolín ovšem nebyla jen naše rodina, školy, do kterých jsem chodil, a otcův úřad. Bylo to veliké lidské kolektivum o tisících členech a z toho množství jsem postupem času poznal nějakou tu stovku lidí stykem a vyprávěním tak důkladně, jak je možné jenom při dlouhém pobytu v malém městě. Byl to základ – a to dobrý základ – pro mou znalost lidí a lidských osudů. Neboť malé město je kolektivum dost veliké, aby poskytlo příležitost poznat různé vrstvy a různé typy lidí, a přitom umožňuje zase jeho postižitelný rozsah poznání důkladné.

Moji rodiče, na jejichž vztahu k ostatním tenkrát především závisel můj styk s lidmi, měli oba povahu společenskou. Svědčí o tom nejenom drobnosti z jejich pražského života, které jsem slyšel, nýbrž zejména to, co vím o šesti letech, která strávili v Pardubicích. V Kolíně ovšem, jak jsem již výše vyložil, jejich společenská verva proti době pardubické klesla, ale samotářsky jsme přesto nežili. Otec si chodíval jednou nebo dvakrát týdně večer do své společnosti, zprvu do Zámecké restaurace, později spíše do Plzeňské pivnice Foustkovy, na jejímž místě stojí dnes obchodní dům Baťův. Někdy jsme šli všichni na vojenský koncert do zahrady v Zámecké restauraci nebo v Grandhotelu. I výletu kolínských baráčníků³⁰, kteří byli tehdy jakýmsi zábavním střediskem úředníků a obchodníků, do zádušního lesa konárovskeho a do Pflanzery strovmovky, pořádaných v prvních letech toho spolku, jsme se zúčastnili, a ještě když mi bylo patnáct nebo šestnáct let, tančila matka tehdy již padesátiletá na nějaké zábavě v Zámecké restauraci. Ale společnost, s kterou se tak naši stýkali, byli už jen známí, a nikoliv přátelé jako v Pardubicích, a také spolek, jemuž otec v Kolíně nejvíce věnoval práci, neměl úkoly zábavné, nýbrž dobročinné. Byl to Krejcarový spolek, je-

³⁰ První spolek baráčníků (Vlastenecko-dobročinná obec baráčnícká) vznikl v Kolíně 1873, později se tyto společenské organizace rozšířily i jinde a trvají dodnes.

hož založení otec v Kolíně podnítil podle vzoru pardubického. Pojmenován byl podle toho, že členským příspěvkem byl krejcar týdne, a staral se o ošacení a stravování chudé školní mládeže. Zdá se mi také, že se teprve v Kolíně zřetelně projevila příznačná matčina nechuť k přijímání návštěv. Raději sama téměř nikam nešla na návštěvu, aby nemusila na oplátku zvát. Ani nejlepším jejím známým se nepodařilo proniknout do naší domácnosti a také na návštěvy z příbuzenstva se matka dívala nevlídně. Zato před návštěvami známých bratrových a známých mých se tato nechuť kupodivu zastavovala a matka se měnila ve vlídnou a veselou hostitelku.

Jak to bývá, patřili naši kolínští známí k několika kategoriím. Přehled jejich typických reprezentantů nejen ukáže společenské prostředí, v němž jsem vyrůstal, nýbrž poskytne také poučný průřez jedním úsekem tehdejší střední vrstvy kolínského obyvatelstva.

Třídou pro sebe byli manželé Kocwerovi. Pan Kocwera, jistě o nějakých deset až patnáct let starší než můj otec, měl výrobu lihovin a sodové vody, obchod s vínem, ementálským sýrem, střívky atd. Dodatečně jsem slyšel, že přišel do Kolína odněkud z jihu bývalé habsburské monarchie. Paní Kocwerová byla asi z Českomoravské vysočiny, neboť tam, v okolí Proseče, byl její bratr nadlesním a také obě její sestry, paní Knoellová a paní Malcová, tam byly provdány za lesníky. Majetek pana Kocwery rostl. Pamatuji se, že mu původně patřil dům vedle Hospodářské záložny v Rubešově ulici, kde byl později původní Erhartův obchod s látkami a nakonec třípatrový moderní dům. Začas však koupil rozsáhlý tovární komplex v Zahradní ulici, který patřil otci germanisty Otokara Fischera. Tam soustředil výrobu a obchod ve velkém. Prodej v drobném, hlavně výcep lihovin, přestěhoval z původního domu na druhou stranu Rubešovy ulice o něco doleji k Labi. Tam vládla paní Kocwerová až do doby, kdy silný revmatismus ochromil její vysokou a statnou postavu tak, že mohla chodit jen o berlích. Paní Kocwerová nebyla manželka pana Kocwery, nýbrž jeho družka, a jmenovala se vlastně Josefina Růžičková. Na to jméno zněly také její navštívenky. Sňatku obou bránily rakouské zákony, které nedovolovaly rozvedené-

mu muži, aby se znovu oženil. Vlastní manželka Kocwerová byla v Kolíně neznámá a ukázala se tam prý jen o jeho pohřbu.

Nevím, jak se rodiče s Kocwerovými seznámili. Byli jsme však zřejmě z těch, kdo bývali v pohostinném domě Kocwerových rádi vidáni, protože přinášeli do samoty stárnoucí dvojice trochu ruchu a trochu rozptýlení. Později se ovšem jejich domácnost oživila dětmi různého stáří, neboť paní Kocwerová si k sobě vzala syna po jedné ze svých sester, Ottu Malce, o několik let staršího než já, a pan Kocwera si přivezl po smrti svého bratra z Opavy hned pět sirotků najednou, čtyři děvčata a jednoho chlapce. Ale ti byli všichni manželům Kocwerovým věkem přece jen příliš vzdálení. Chodívali jsme ke Kocwerům občas v neděli po svačině a zůstávali jsme leckdy na studenou večeři (obvykle to byl ementálský sýr a chleba s máslem). Jen v domě v Rubešově ulici bývaly i večere teplé, plnění hlemýždi nebo žabí stehýnka na různých způsob, a k těm bývala zvána větší společnost.

Já jsem ovšem nesesádal při hovorech dospělých, nýbrž bavíval jsem se po svém. A k tomu bylo v rozsáhlém továrním komplexu Kocwerově (na dům v Rubešově ulici se pamatuji jen matně) hodně příležitosti i hodně vhodných společníků. Mimo Ottu Malce a děti opavského Kocwery bývaly tam na kratších nebo delších návštěvách i jiné děti z příbuzenstva. Zejména dcerky jedné ze sester paní Kocwerové, děvčata Knoellová, Maria a Lidka, si přišly aspoň nějaký rok měšťanky vychodit u tety v Kolíně. Jedna byla asi v mých letech, druhá o trochu mladší, a obě byly rozkošné plavovlásky tiché a mírné povahy, na něž jsem se díval s chlapeckým obdivem svých třinácti a čtrnácti let jako na svaté obrázky. Také jeden z jejich bratrů, Hugo Knoelle, starší nežli já, byl u tety někdy na návštěvě a já jsem si s ním na rozsáhlém dvoře továrny velmi rád hrával na indiány. Po smrti pana Kocwery přijela zas k osamělé tetě na delší čas nejstarší dcera jejího bratra, slečna Anna Růžicková, mladá, asi osmnáctiletá děvče. O jejím románku s mým bratrem, který se dříve skončil, nežli začal, jsem již vyprávěl v jedné z dřívějších kapitol.

V rozsáhlé domácnosti a v obchodě manželů Kocwerových bylo mimoto hodně zajímavého služebnictva a také jinak jsem měl u Kocwerů vždy dost příležitosti k tomu, abych se seznamoval s lidmi. Na některé figurky, s kterými jsem se tam setkával, jsem se živě upamatoval mnohem později, když jsem se začel do Dickense. Tak byly blízké jeho drobným postavám. Patřili k nim například plachý a uctivý účetní Kocwerův pan Černý, který s četnou svou rodinou bydlil v domě, a alkoholický písař notáře Hájka pan Pospíšil, který byl u Kocwerů denním hostem. Byl to samotářský stařík s tváří obrostlou nepořádným bílým vousem a s baňatým, červeným nosem pijáka, a sedával nad svou večeří sám u velikého stolu nahrblý a zamlklý. Když něco říkal, řekl to překotně, a proto jsme mu žertem říkali pan Pospíšil. Vzpomínám-li zdálky na návštěvy u Kocwerů, vidím, jak bohatým zdrojem zkušeností mi byly. Byl to ovšem zdroj, který mi zůstal otevřen jenom v chlapeckých letech. Manželé Kocwerovi zemřeli krátce po sobě s rozdílem nějakého roku ještě dříve, než mi bylo patnáct nebo šestnáct let, a jejich dům, přešlý dědictvím na bratra paní Kocwerové, Růžičku, se nám stal domem cizím.

Ke zkušenostem mého raného mládí patří vedle návštěv u Kocwerů a známostí ze sousedství, které jsem zachytil při výčtu našich bytů, také ty známosti mých rodičů, které bych nazval známostmi obchodními. Byli to majitelé nebo vedoucí obchodů a živností, s nimiž se naši blíž seznámili při nakupování nebo objednávání. (Známosti ty mne vedly do obchodů, dílen, zahrad i domácností a vedle lidí mne seznamovaly i s věcmi.) Nejvýraznějším prostředím, s nímž jsem tak přišel do styku, byl ateliér fotografa Františka Krátkého, do něhož jsem jako chlapec chodíval s otcem opravdu velmi často. Otce tam snad vábilo poloumělecké ovzduší a snad i trochu tradice, neboť vím z vyprávění matčina, že sousedem mých rodičů v druhém křídle přízemního domku v pardubickém Bubenči byl také fotograf, nějaký pan Bíbl. U Krátkých bylo veselo, neboť oba bratři, kteří závod tenkrát vedli, František a Karel, byli mladí svobodní muži a František i temperamentem prozrazoval, že je akademický malíř. Také otec obou bratří, kterého jsem v jejich závodu zahlédl, patřil zřejmě nějak k malířskému cechu. Byl to menší stařík

s rubensovskou bradkou a s dlouhými šedivými vlasy, které mu padaly téměř až na ramena, a jednou jsem ho zahlédl, jak s paletou v levé ruce maluje průsvitnými barvami na mléčném sklu ve dveřích vedoucích zvenčí do čekárny ateliéru renesanční ornament. Ateliér bratří Krátkých byl, jako je podnes, ateliér další rodinné generace na východní straně Karlova náměstí v přístavku v zahradě velkého dvoupatrového domu, vedle něhož tehdy stála pěkná jednopatrová barokní budova hotelu U Modré hvězdy a dnes honosný, ale méně pěkný dům Městské spořitelny. Přístavek byl vyvýšený, takže k jeho dveřím vedlo několik schodů, a záležel z čekárny s čalouněným nábytkem a ukázkovými fotografiemi a z vlastního ateliéru, do něhož skleněná stěna a strop vpouštěly plné světlo, regulované posuvnými záclonami. Za ateliérem vedla někam dozadu chodba s dřevěnými stěnami, v níž se prováděly po zachycení snímku další práce. Chodba stoupala a zase klesala a v době, kdy si Krátký najal i krám v bývalém domě Kocwerově v Rubešově ulici, mohlo se jí dojít až do toho domu.

V ateliéru bratří Krátkých bylo mnoho věcí, které mne mohly zajímat, ale největší radost jsem měl ze zvláštní garderoby, kterou si tam pan Krátký nashromáždil. Byly tam vysoké, nahoru se rozšiřující rejterské boty, rejterský palaš³¹, rejterská nebo rytířská přilba, různé sametové pláště a podobné věci. Nevím, k čemu to tam všechno bylo, ale myslím, že to bylo v nějaké souvislosti s oblíbenými tehdy živými obrazy a kostýmními žánry. Však sám také figuruji jako chlapec asi pětiletý nebo šestiletý ještě s několika jinými dětmi na dvou kvartových fotografiích toho druhu. Na jedné, která měla představovat dětskou domobranu, sedím na houpacím koni, na levé noze, obrácené k divákovi, mám jednu z obrovských rejterských bot (druhou měl na pravé noze zase klouček chráněný krunýřem a přilbou a opírající se o palcát), na hlavě mám přilbu a od ramen mi visí v bohatých řasách sametový plášť. Na druhé fotografii sedím jako malíř s malířským baretem na hlavě a šerpou kolem pasu na vysoké židli u štaflí, v levé ruce mám paletu

³¹ Těžký rovný jednostranně broušený jezdecký nůž.

a štětcem v pravé ruce jako bych maloval na obrácený portrét nějakého starého pána našeho dlouhosrstého psíka Tasíka, jenž nehnutě sedí na vysokém podstavci jako model. My děti jsme braly všechny tyto věci ovšem nesmírně vážně, třebaže účel celé sestavy byl žertovný.

Pan Krátký byl podnikavý člověk a dal se také na výrobu stereoskopických fotografií, napnutých na papíru, a průsvitných diapozitivů. Otec si pořídil početnou jejich sbírku, která je dosud v majetku mého bratra. Bývala to pro mne pěkná zábava, když jsem si je směl ve zvláštním kukátku prohlížet, a byla to pro mne také zábava poučná. Poznával jsem tak české kraje, zejména Krkonoše a bojiště u Hradce Králové z r. 1866, a obrázky z pražské Jubilejní výstavy³² jsem si osvěžoval své vzpomínky na ni.

V době největšího rozmachu svého stereoskopického podnikání si najal pan Krátký krám v Rubešově ulici v domě, který patřil panu Kocwerovi, a zařídil tam panorama, v němž si mohli lidé za malé vstupné prohlížet v kukátkách, zapuštěných do stěn velikého dřevěného válce, stereoskopické obrázky. Zvláštní přístroj posunoval tyto obrázky automaticky v malých časových intervalech a každý týden byla zařazena nová série obrázků. Podnik byl však záhy likvidován, protože se asi nevyplácel.

Velikým potěšením mi ovšem byla také strojní dílna truhláře Pospíšila na Kutnohorském předměstí u svatojánské školy, kam jsem chodíval zase se svou matkou. Nejenomže jsem tam viděl v chodu různé stroje, jimiž se dřevo podávalo se zdánlivou lehkostí, nýbrž mohl jsem si též od dělníků vyprosit, aby mi s odbornou zručností zhotovili špačka, pátku nebo dřevěnou šavli. V dílně vládl pan Pospíšil, ale zastavovali jsme se také v jeho skladu nábytku v Kutnohorské ulici vedle Součkovy vinárny. Ten řídila paní Pospíšilová, žena, kterou veliké vole dělalo kupodivu

³² Všeobecná zemská jubilejní výstava trvala od 15. 5. 1891 do 18. 10. 1891 a osobně ji navštívil císař František Josef I. Byla připomínkou stého jubilea konání průmyslové výstavy, pořádané v pražském Klementinu u příležitosti korunovace Leopolda II. za českého krále.

nehezkou. Také k sestře paní Pospíšilové, klempířce paní Červinkové, jsme chodívali na Červenici. Byla to rozsáhlá zahrada se zahradním domkem už zcela za městem na Pražském předměstí (dnes je na tom místě celá vilová čtvrť) a podnes se pamatuji, jak jsem si tam trhával rybíz z osypaných keřů. Synem této kolínské klempířské rodiny byl žurnalista a překladatel Vincenc Červinka.

Jiná velká zahrada, do které jsme chodili, byla Kárníkova zahrada na opačném konci města na Kutnohorském předměstí, až u železniční trati proti lihovaru. Dnes stojí na jejím místě továrna obecně zvaná draslovka. Patřila zahradníku z povolání, ale my jsme tam chodívali, myslím, hlavně na procházku. Byla pečlivě upravená a mne udivovaly hlavně stromkovité rybízy, jejichž půlka nesla ovoce červené a půlka bílé. Stará paní Kárníková mne někdy navečer hostila mým zamilovaným jídlem, bramborovou polévkou. Setkávali jsme se tam často s tehdejší kaplanem Růžičkou, pozdějším kolínským děkanem, veselým a již tehdy značně obtloustlým knězem.

Ke známostem z krámů patřila i známost s rodinou Knížkových. Pan Knížek byl obchodvedoucí v skladu suken, který patřil Křesťanské obchodní společnosti, založené proto, aby dělala konkurenci židovským obchodníkům, kteří měli v Kolíně v obchodě s látkami téměř monopol. Sklad byl nejdříve na náměstí u Hesslerů, v domě na rohu Zámecké ulice, a pak v Pražské ulici u Náglů. Když společnost likvidovala, převzal pan Knížek její sklad jako samostatný obchodník, ale za nějaký čas nadělal dluhů a ujel do Ameriky. V Kolíně nechal svou paní s dvěma dětmi, ale ta vychovala syny tak, že se starší z nich stal řádným a zámožným obchodníkem. Manželé Knížkovi, poměrně mladí, byli oba Pražáci, oba byli hovorní, a proto se naši s nimi dobře bavívali. I na mne z nich vanulo trochu lepší, pražské atmosféry.

Rodinu drogisty Řezníčka mohu jen napolo zařadit mezi známosti obchodní, neboť styky našich s ní byly víc povahy společenské. Manželé Řezníčkovi, mladší než moji rodiče, pocházeli oba z rodin úřednických a vzhledem i chováním se hodně vymykali z tehdejšího obchodnického průměru. Nevím, zdali s tím nějak souviselo, že jim obchod

nešel dobře. Zachraňovalo jej obyčejně to, že si pan Řezníček dovedl svými společenskými styky opatřit větší dodávku chemikálií a technického skla pro některý z okolních cukrovarů. Styky s rodinou Řezníčkovou byly pro mne důležité i později, neboť jsem v jejich knihovně našel úplné lidové vydání spisů Goethových a Schillerových a z toho jsem těžil. Papírník a knihař Merz, jehož výnosný obchod byl na rohu Mostní ulice a Havlíčkovy třídy, patřil zato zřejmě k známostem obchodním i společenským, neboť byl naším dodavatelem papíru, per, tužek a vůbec všeho papírnického zboží, a patřil mimoto s ředitelem měšťanské školy Svobodou, stavitelem Sklenářem, majitelem hlavní trafiky Porgesem a jinými k společnosti, s níž se otec scházival v neděli večer v restauraci U Poustků.

Stejně jako obchodní a společenské známosti mých rodičů uváděly mne do různých rodin i domácností také mé vlastní známosti ze školy. Byly to známosti s rodiči spolužáků. U bratra se pamatuji jen na jeden takový případ, sahající hluboko do mého raného dětství. Je to spolu první má vzpomínka na Zálábí, které tehdy bylo ještě hodně stranou vnitřního města. Chodívali jsme tam k Holým do starého hostince, který stával tam, kde je dnes na Jiráskově náměstí hostinec U Lípy. Naše známost s rodinou Holých vznikla tím, že jejich syn Prokop, později farář někde na Příbramsku, který studoval na gymnáziu o nějakou třídu výš než bratr, chodíval k nám. Říkával jsem mu prý jako malé dítě Topot a matka ho hostívala sladkým pivem, které jsme mohli ze Zámeckého pivovaru dostat, kdykoli jsme chtěli. Student Holý byl slabého zdraví a ten sladový odvar prý mu dělával dobře na prsa. Já se zase pamatuji, že jsem u Holých, jejichž domek stával u Labe, jídal smažené ryby. To byla také jedna z mých pochoutek.

Mne samého seznámila škola hlavně se třemi rodinami, které vesměs patřily k vrstvě sociálně nebo majetkově vyšší. Evžen Hammerschlag byl mladší syn bývalého vojenského lékaře, který se v Kolíně usadil jako praktický lékař v pěkném patrovém domku v ulici vedoucí podél kláštera na Kouřimské předměstí. V Kolíně se dr. Hammerschlagovi nějak nedařilo, a odstěhoval se proto později někam do Králík, ale začas se zase

vrátil do Kolína. Rodina přijala potom jméno Hrbenských a dcera Gisella se stala chotí profesora Markalouse (spisovatele Jaromíra Johna). Evžen i jeho starší bratr byli důstojníci z povolání a po převratu vstoupili do československé armády.

Viktor Turnau byl syn bohatého obchodníka se sukny, který už v době, kdy jsem s Viktorem chodil do obecné školy, se obchodu vzdal a se starším bratrem si koupil velkostatek Radovesnice nedaleko Kolína. Na návštěvu na radovesnickém záměčku se ještě dobře pamatuji. Později se rodiny obou bratří někam odstěhovaly a jejich jméno se mi zase obnovilo v paměti, když syn staršího z nich, dr. Josef Turnau, činný jako režisér v Německu, režíroval v třicátých letech v Národním divadle pražském pohostinsky několik her.

Toník Fifků byl nejstarší syn lékárníka Fifky, jednoho z předáků kolínských mladočechů. Kdežto s Hammerschlagem a Turnauem jsem chodil jen do obecné školy, byl Fifka mým spolužákem plných dvanáct let, od druhé obecné až do oktávy gymnázia. Přes tento dlouhý školní styk jsme k sobě nikdy doopravdy nepřilnuli. Snad právě proto jsem do rodiny k Fifkům chodíval jen jako menší chlapec. Byla to rodina velmi hudební a nejmladší z jejích synů, Jan Fifka, býval barytonistou na Národním divadle.

Známostí skoro školskou jsem byl uveden i do rodiny zámožného obchodníka s obilím Bondyho. Jeho nejstarší syn Leo (později Lev Borský) byl o rok mladší než já a ke skutečnému styku školskému jsem se s ním dostal teprve na gymnáziu. Již však jako chlapec jsem chodíval do pohodlné domácnosti ovdovělého obchodníka, který měl u bytu vždy k dispozici rozsáhlou zahradu. V rodině, kde byli čtyři chlapci, nebylo ovšem o zábavu nouze.

Teprve v tomto souvislém přehledu vystupuje zřetelně příznačný fakt, že ze čtyř rodin, na které tu vzpomínám, byly tři rodiny židovské. Jistě se tím projevila vliv známého židovského smyslu pro rodinný život a pro pěstování přátelských styků. Pro úplnost je třeba uvést, že jsem tři roky, od tercie do sexty, chodil do rodiny okresního hejtmána Kostky jako domácí učitel jeho nejstaršího syna Emila. I tato zkušenost, o jejíž

stránce preceptorské mluvím v jiné souvislosti, patří do odstavce o mých konexích školských.

Vlastní společenská vrstva, do níž naše rodina patřila, byla ovšem střední vrstva úřednická. Tvořili ji hlavně úředníci, od kterých se dnes napořád požaduje vzdělání středoškolské, ale kteří je tehdy mívali ještě jen zřídka. Byli to berní adjunkti, oficiálové a kontroloři, oficiálové a kontroloři poštovní, okresní sekretář z hejtmanství a k nim se družili jednotlivci z řad učitelských a nějaký ten úředník soukromý. S těmi všemi se rodiče dobře znali a často se s nimi stýkali, ale jen ve veřejnosti (většinou na procházkách, hlavně na volné promenádě při západní straně Karlova náměstí). Na návštěvu jsme k nim nechodili a oni k nám ovšem také ne. K tomu, abych je dobře poznal, nebylo toho ostatně ani zapotřebí, neboť životní styl byl u nich u všech v podstatě stejný a nelišil se od životního stylu naší rodiny. Všude to byl život drobných denních starostí a stejnoměrné práce, neboť křivka příjmu se pohybovala stále v téže výši a nedovolovala prudké vybočení z obvyklých kolejí.

Teprve později, když jsem mohl to, co jsem tak dobře věděl o střední vrstvě úřednické, srovnat s novými zkušenostmi z prostředí obchodnického, které vyplynuly z mých styků s rodinou Moravcových, vyvstaly mi jasně před očima přednosti i nedostatky průměrného úřednického života. Obchodnické furiantství, které v dobách blahobytu rádo zapomíná na možnost horších let a které se často přes rameno dívá na pracovníky, jejichž výdělků jsou skrovnější, mi zřetelně ukázalo, jakou výhodou pro rozvážné budování života je tradiční pracovitá skromnost úřednických rodin a jak úrodnou prstí jsou právě proto tyto rodiny pro vzrůst obětavých intelektuálů. Na druhé straně jsem však na pozadí praktické energie obchodnické neméně jasně poznal, jak úřednické nuzování spolu s poměrnou existenční zabezpečeností dusí životní dynamiku.

Klidná hladina úřednického života byla ovšem někdy také rozryta záluďnými víry. Nejsenzačnější událostí toho druhu v Kolíně byla za mého mládí značná defraudace na berním úřadě, která přivedla hlav-

ního viníka, berního, jinak muže s patriarchálním prošedivělým plnovousem a střízlivými brýlemi, na několik let do žaláře a jeho spoluviníku, bernímu kontroloru, vtiskla do ruky revolver, jímž sám na sobě provedl ortel. Současně s defraudací v Kolíně defraudoval syn provinilého berního, úředník, pokud se pamatuji, záložny v Mladé Boleslavi, veliký obnos na svém ústavě. Byla to zřejmě smluvená hra a vzbudila daleko široko rozruch. I mne tyto smutné věci rozrušily, protože jsem oba kolínské viníky i jejich rodiny (byli to ženatí lidé s odrostlými dětmi) dobře znal ze styků svých rodičů s nimi. Zato jsem byl divákem zcela neinteresovaným při jiné kolínské defraudaci, již se dopustil úředník Kolínské úvěrní banky, ústavu, z něhož vzešla Pražská úvěrní banka. Můj nezájem byl dán tím, že úředníci postižené banky, slušně placení a skoro vesměs neženatí, tvořili společnost pro sebe a jejich život nebyl naprosto takový, aby byl vzbuzoval k nim sympatie. Myslíím, že právě z toho světa vzal kolínský Karel Leger látku k svému *Hořkému románu*.

Když mluvím o úpadkových zjevech v kolínských rodinách, nemohu se nezmínit o kolínské patricijské honoraci, neboť rodiny, které k ní patřily, propadly kupodivu téměř jedna za druhou rozvratu a rozkladu. Buď se dostávaly, jako rodina Formánků ze dvora nebo rodina civilního inženýra Čeňka Kroutila, na cestu vymření tím, že se jejich synové neženili a dcery nevdařovaly, nebo rod pokračoval v rodinách svých dětí, ale v těch nebyl život zdravý. Někdy se jednotlivý člen přece uchránil a rod v něm pokračoval celkem bez nápadného poklesu, ale jindy zachvátil úpadek celou rodinu. Nebylo to jen u rodin ryze českých, jako např. u rodiny advokáta a bývalého purkmistra dr. Cyvína nebo u Formánků z podzámeckého mlýna, nýbrž i u rodin původem německých. Dokladem toho byla rodina zakladatele kolínského lihovaru Latzla, jehož pamatuji a jenž neuměl ještě pořádně česky.

Když jsem se blíže seznámil se životem v Anglii a viděl jsem, jak se tam rodiny z vyšší střední třídy po generace drží na dosažené úrovni společenské, majetkové a intelektuální, poznal jsem, že rychlé upadání úspěšných rodin českých je jednou z nejpálčivějších otázek našeho

národního prostředí. V Anglii bojuje proti úpadku vyšší střední třídy houževnatě stará tradice dobré internátní výchovy, u nás záleží všechno na pečlivé, rozvážné a mravně pevné matce. Mohu to doložit na historii rodiny Radimských ze zálabského mlýna. I ta byla požívačným životem dr. Ladislava Radimského, bratrova spolužáka, nahlodána červem úpadku, ale ubránila se, a to jistě bylo zásluhou paní Radimské, která se po předčasné smrti svého manžela ujala vedení rodiny. Jenom zcela výjimečně dovede dát dětem péče otcovská, co jim zanedbává nebo nedovede dát péče mateřská.

Proti úpadkovým zjevům, které jsem v Kolíně poznal, je zapotřebí ovšem postavit vzestup velmi početných rodin, které vzešly z poměrů často velmi skrovných. Ukázkou toho je skutečnost, že v práci řemeslníků, kteří za mého dětství a mládí měli v Kolíně pouhé dílny, pokračují jejich synové nebo vnukové v menších i větších továrnách. Hra těchto úpadků i vzestupů čeří ovšem neustále hladinu našeho sociálního života a nedovoluje společenským formám, aby náležitě zpevnily.

Ze všech těchto pramenů se obohacovala moje znalost lidí individuálně. Znenáhla se však rozvíjel přede mnou i zajímavý obraz městského kolektivu, jemuž jsem dobře porozuměl ovšem teprve později. V době, kdy jsem v Kolíně žil, se měnilo jeho obyvatelstvo v společenské struktuře i v politické barvě. Doktor Václav Řezníček, později ředitel knihovny Národního muzea, který koncem osmdesátých let v Kolíně redaktoroval, vylíčil jako autor nejmenovaný v knížce *Rok mezi Přeloučí a Prahou* povídkovou formou boj o Kolín mezi mladočechy a staročechy. Události, o kterých vypráví, jsou mimo dosah mé paměti, ale staročeši byli vedle mladočechů důležitým činitelem v místní politice i po svém smetení ve volbách do říšské rady roku 1891. V Kolíně měli dokonce svůj poslední, velký stranický sjezd. Pamatuji se, že se konal v Grandhotelu a že doktor Rieger byl tehdy hostem u svého kolínského příbuzného, advokáta doktora Hanče. Zvláštním způsobem uvítal sjezd jeden z předáků kolínských mladočechů kupec Nosek: vystrčil ze všech oken svého jednopatrového domu v Pražské ulici rýžová košťata s navěšenými hadry na podlahu. Vidím tu divnou slávu ještě

dnes jasně před očima a pamatuji se, jak rozvážní lidé na tu hrubost hubovali.

K staročechům patřily kolínské patricijské rodiny, jako majitelé obou kolínských mlýnů, podzámeckého i zálabského, majitelé velkých městských usedlostí, dvorů, soukromníci žijící z investovaného jmění, ředitelé továren, starší advokáti a lékaři, tu a tam některý vyšší úředník atd. Většina úředníků, zámožnější obchodníci a řemeslníci a mladí zástupci svobodných povolání se hlásili k mladočechům. Na zemském sněmu z nich zasedal lékař doktor Šil. Nový odstín přibyl do kolínské místní politiky, když se v Kolíně někdy v letech devadesátých ustavila organizace strany radikálně-státoprávní, vedené pozdějším pražským primátorem dr. Baxou³³. Vstoupili do ní zejména mladší obchodníci a živnostníci. Z mladočechů přešel k radikálům z nějakých osobních důvodů doktor Šil.

Boj mladočechů a radikálů o kolínskou radnici byl po léta nejdůležitějším faktorem v kolínském veřejném životě a natropil mnoho škod. Ani ta, ani ona strana nemohla za tehdejších volebních řádů sama o sobě dobýt na radnici většiny a k moci přicházela z nich vždy ta, ke které se z důvodů ryze oportunních přidala právě hrstka kolínských staročechů. Boj byl veden hlavně místními časopisy, mladočeskými *Kolínskými listy* a radikálními *Labskými proudy*. Po právu nutno říci, že mladočeši, kteří za bojů se staročechy nepostupovali způsobem nejslušnějším, byli v boji s radikály stranou úrovně lepší. Proto s nimi pracovali zpravidla i nečetní kolínští realisté, například evangelický farář Dušek. Jen tu a tam, obyčejně v období voleb, vystoupili i realisté se samostatným časopisem. Tak se dostal do Kolína někdy roku 1899 redaktor Pelant a o několik let později redaktor Hájek, známí potom z účasti v zahraničním odboji. Tón na straně radikální udával především redaktor *Labských proudů* František Moravec³⁴. (S rodinou mého tchána neměl přes stejné jméno nic společného.) Byl to bývalý učitel,

³³ Karel Baxa (1863–1938), v letech 1919–37 primátor Prahy, předseda ústavního soudu.

³⁴ František Moravec (1859–1928).

který se do Kolína dostal tím, že tam byl z trestu přesazen z některého pražského předměstí, myslím, že z Vršovic. Byl to muž nesporně nadaný, ale jeho nadání Kolínu jenom škodilo, neboť jeho dravé péro docela zbytečně rozeštvávalo kolínské obyvatelstvo.

Boj byl zcela osobní a byl veden na nůž. Když se radikálové zmocnili kolínského Sokola, nezbylo mladočechům než si založit jednotu novou, a tak byly v Kolíně dvě jednoty sokolské, z nichž každá patřila do jiné župy. Když se mladočeši chopili myšlenky vyšlé od realistů, aby se v Kolíně založilo městské dívčí lyceum, zmařili radikálové její provedení tvrzením, že dívčí studium – a to na lyceu trvalo jen do sedmnácti let – podlamuje brannost národa. Když se Kolínu v architektu Kříčkovi dostalo konečně starosty s náležitou energií a s náležitým rozhledem (od té doby Kolín podruhé to štěstí ještě neměl), zorganizoval redaktor Moravec proti němu pod rozmanitými záminkami demonstrace. Využil k tomu třeba i toho, že Kříčka dal pokutovat lidi, kteří vylévali špínu prostě na ulici před dům. Demonstrace se nakonec staly tak divoké, že se Kříčka, mladočech s realistickými styky, raději starostenství vzdal a z Kolína se vystěhoval. Usadil se v Praze a stal se platným členem pražského městského zastupitelství. Redaktor Moravec, který po léta svým štváním podlamoval v Kolíně tvořivou občanskou spolupráci, myslil ovšem svůj státoprávní radikalismus upřímně. Dokázal to články, které za první světové války uveřejňoval ve svém listě a pro které byl posléze uvězněn. Byly po válce vydány jeho synem, legionářem a faktorem³⁵ v kolínské tiskárně Bayerově (za druhé světové války byl popraven), s názvem *Kolín za války*³⁶. Když byl při té příležitosti redaktor Moravec i v pražských novinách oslavován jako neohrožený bojovník proti Rakousku, nemělo se přitom zapomínat na zlo, které působil dlouhá léta svým bojem proti vlastním spoluobčanům. Jeho činnost je názorným dokladem toho, že radikální negace, ke které jsme byli za Rakouska sváděni, škodívala často mnohem více nám než Rakousku.

³⁵ Pracovník, který vede a organizuje práci, zvláště v tiskárně.

³⁶ V redakci Františka Moravce (Robura) vyšlo v r. 1932.

Otec se do politiky v Kolíně vůbec nemíchal, ale já jsem kolínské politické zápasy prožíval, jakmile jsem je počínal chápat, s intenzivním zájmem místního vlastence. Kladnému rysu mé povahy se přičilo všechno to zbůhdarmé podkopávání dobrých snah, všechno to plané štvání, všechna ta opozice pro opozici. Bolelo mne, když jsem viděl, že od konce století Pardubice Kolín neodvratně předstihují, a nemohl jsem neuznat, že z velké části jsou tím vinny nesmyslné boje místních stran kolínských. Měl jsem o politiku vždycky veliký zájem, ale nikdy jsem se jako student ani jako dospělý muž vlastního politického života aktivně neúčastnil. Je to jistě trochu dědictví po otci, ale má o to bezpochyby zcela zásluhu i ten fakt, že jsem za svých mladých let v Kolíně příliš dobře viděl, jaké vlastně bývají základy stranického boje a jakých metod se v nich užívá. Dělnické strany za mého pobytu v Kolíně se téměř ani nedostaly do mého zorného pole, protože v záležitostech městských neměly tehdy účasti. Počal jsem poznávat jejich snahy teprve tehdy, když jsem přišel na studie do Prahy. Jejich oprávněné požadavky si zato získaly mé sympatie tak pevně, že jsem od doby, kdy jsem jako suplent³⁷ nabyl volebního práva, volil vždycky – až na jedinou výjimku po převratu – některou z obou našich stran socialistických.

³⁷ Učitel, který dosud nesložil potřebnou státní zkoušku.

10. Školákem

Pět let, v kterých jsem chodil do obecné školy, mohu ve svých vzpomínkách rozdělit dvojím způsobem: podle učitelů, které jsem měl, a podle školních budov, do kterých jsem chodil. První tři roky byla naše třída umístěna v přízemí dívčí školy ve Školní ulici. Je to velká budova, která byla postavena v době, kdy o požadavcích školní hygieny ještě zřejmě mnoho nevěděli. Její fronta jde na sever a na jih jsou jen obráceny schody, chodby a vedlejší místnosti. Naše třída byla k tomu ještě po celé tři roky v přízemí, a proto je s ní u mě spojena představa chladu a šera. Nedívím se, že jsme si v těch raných školských letech vyprávěli o chodbách, po nichž jsme do třídy chodili, a o vedlejších místnostech, které k ní patřily, historky dětsky hrůzostrašné. Podnět k nim mohl dát třeba jen sklenář, který v nich nožem uhlazoval kyt na oknech nově zasklených. V naší fantazii se změnil v loupežníka, který přepadá s nožem v ruce. Jediná výhoda této školní budovy byla ta, že byla téměř ve středu města a že jsem ji zejména od Kumstátů, odkud jsem začal chodit do školy, měl téměř za rohem. Přesto mne vždycky někdo z rodiny do školy vedl a po škole zase na mne čekal. Byla to ovšem skoro vždy matka, ale živě se pamatuji na to, jak jednou u školy čekal otec. Bylo to, jak jsem už shora vyprávěl, v zimě odpoledne a zrovna přestala vydatná vánice. Otec měl holínky (později je již u něho nepamatuji) a domů (bydlili jsme tehdy už u Hesslerů) jsme šli po cestičkách, které metaři nakvap vyhrabávali ve vysoké vrstvě sněhu. Nebe bylo zas už modré a mně se ta cesta sněhovými průchody velice líbila.

Když jsem ve čtvrté třídě začal chodit do budovy chlapecké školy na Svatojánském poli, jako by se bylo v mém školním životě všechno kolem mne rozjasnilo. Už to znamenalo hodně, že škola stojí na volném prostranství, a nikoli v řadě domů v úzké ulici. Mimoto jsme měli po oba dva roky třídu ve východní frontě a v prvním poschodí a okny k nám vždy proudilo jasné světlo a zrána i slunce. Do školy jsem měl ovšem na

Svatojánské pole mnohem dál, ale i to byla pro odrostlejšího chlapce výhoda. Cesta z náměstí vedla až na nedlouhou Kutnohorskou ulici prostornou Havlíčkovou třídou, v níž bylo vždycky dost místa pro dovádění chlapců ubírajících se do školy nebo ze školy. Ve mně už také tehdy hrála klukovská radost ze skotačin, a i když jsem se jich neúčastnil, protože se mnou chodila matka, bavil jsem se alespoň upřímně tím, co prováděli jiní.

Učitele jsem měl za pět let obecné školy dva. V první a v druhé třídě to byl Josef Tafl, starý pán s hlavou už skoro úplně bílou. Když mne poprvé přivedli do školy, myslel jsem proto, že je to pan ředitel. Na to, jak nás učil, se už vůbec nepamatuji. Víím jenom, že jednou – myslím, že to bylo v první třídě – jsem u něho nepochodil s dobrým klukovským nápadem. Psali jsme už inkoustem a já jsem navrhl ještě dvěma sousedům (byli to hoši z dobrých rodin), abychom si inkoustem začernili ruce a dělali kominíky. Návrh byl přijat a proveden, ale pan učitel Tafl nás za to všechny tři nechal klečet u tabule. Do školy jsem hned od začátku chodil rád a naši se mnou v té věci neměli žádné potíže. Čítanky (slabikářů tehdy nebylo) jsem ovšem spotřeboval v první třídě celkem šest exemplářů a zasouvacích penálů také hezkou řádku. Užíval jsem jich prý jako vhodné zbraně v šarvátkách se spolužáky.

Mnohem více než na učitele Tafla se pamatuji na svého druhého učitele Antonína Bergra, kterého jsem měl od třetí třídy do páté. Byl to učitel ještě mladý s narezavělým knírkem a přihlazenými vlasy. Učil nás velmi dobře. Obzvlášť si vzpomínám na jeho hodiny mluvnické a na písemná mluvnická cvičení, která nám ukládal. Vše bylo soustavné a metodické a na mne jako šité. Bylo jistě zásluhou učitele Bergra, že jsem na gymnáziu v primě udivil svého profesora češtiny přesným výkladem o tom, kdy se v češtině smí užívat přechodníku, a že jsem v kvartě, když jsem počal dávat kondice, nepřišel do rozpaků a cvičil svého žáka v matematice a latině metodou soustavných psaných cvičení. Dnes ovšem víím, že tato cílevědomá metodičnost nebyla výhradní zásluhou učitele, třeba to byl učitel výborný, nýbrž že se opírala o metodické propracování učiva na obecné škole vůbec. Tím spíše mi

ovšem později vystoupil rozdíl, který je po té stránce mezi školou obecnou a školou střední. Pamatuji se dobře i na naše hodiny psaní, a to proto, že bylo u nás v třetí třídě na zkoušku zavedeno písmo stojaté místo obvyklého písma ležatého. Listy z mých sešitů byly jako vzor nového písma vyvěšeny ve škole v Konárovicích. Také výklady dějepisné a zeměpisné mne už tehdy hodně zajímaly. Z dějepisu jsem toho věděl o hodně víc, než nám povídali ve škole, neboť mi doma matka předčítala již dřív, než jsem sám uměl číst, ze Zapovy *Česko-moravské kroniky*³⁸, jejíž objemné svazky nám půjčoval profesor Jindřich Vančura. Zapovo *Vypsání husitské války* jsme měli doma v knihovně a přečetl jsem si je sám velmi záhy. Ve svých požadavcích byl učitel Berger rozumně přísný. Pamatuji se na jeden svůj konflikt s ním. Jednou neprávem myslil, že jsem se sousedem mluvil, a přes mou obhajobu mne nechal stát v lavici. Když za nějakou chvíli mi dovolil, abych si sedl, sedl jsem si s ohrazením, že jsem opravdu nemluvil. Za to mne postavil před lavice. Když jsem si i ten trest odbyl a šel jsem na místo, řekl jsem: „A přece jsem nemluvil.“ Učitel Berger se zasmál, řekl mi, že jsem jako Galilei, a věc tím byla vyřízena.

Po jedné stránce byly vztahy mezi mnou a učitelem Bergrem trochu delikátní. Učitel Berger učil na obecných a měšťanských školách v Kolíně také evangelickému náboženství a na to jsem nechodil, ačkoliv jsem byl evangelík. Matce se nelíbilo, že náboženství učí učitel, a nikoli duchovní, a proto jsem chodil na obecné škole na náboženství katolické. Úředně se proti tomu nedalo nic namítat, protože jsem patřil k vyznání luterskému a v Kolíně se vyučovalo evangelickému náboženství jenom podle vyznání reformovaného. Velkého významu pro mne tento zvláštní postup mých rodičů neměl. Biblická dějprava, kterou nás v první a druhé třídě učil kaplan Růžička, se jistě dětem nevykládala o mnoho jinak v hodinách katolických nežli v hodinách evangelických. Ostatně jsem biblickou dějpravu znal už předem z domova, a jednou

³⁸ Karel František Zap (1812–1871), jeho *Česko-moravská kronika* vycházela z díla F. Palackého a byla velmi populární.

jsem proto panu kaplanovi zkazil závěrečný efekt jeho výkladu. Skončil své vyprávění o sv. Třech králích větou, že nám teprve příště poví, jak oklamali ukrutného krále Herodesa, kterému měli při návratu říci, kde se Ježíšek narodil. Pyšný na svou informovanost jsem mu do toho vykřikl, že se dali jinou cestou, a napjaté očekávání se tím předčasně vybi-
lo. Katolická liturgika u svědomitého katechety Štělly v třetí třídě mne uvedla do komplikovaného řádu katolických obřadů a znalost toho mi v pozdějším studiu nevadila. Na výklady z katolické věrouky ve čtvrté a páté třídě se vůbec nijak nepamatuji. Asi mne nijak nezajímaly a veselý katecheta Tomášek, který nás tehdy učil, se podle všeho s nimi ani mnoho nenamáhal. K zpovědi a přijímání jsem ovšem se svými katolickými spolužáky nechodil. Skutečnost, že otec, ač evangelík, nic nenamítal proti tomu, jak to matka pro mne s vyučováním náboženství na obecné škole zařídila, dosvědčuje, že v naší rodině nebylo ani stopy po náboženské nesnášenlivosti. Učitel Berger měl však proto na mne přece trochu svrchu.

Aby byl obraz mého učení na obecné škole úplný, jest ještě třeba říci několik slov o nepovinné němčině, kterou jsme měli ve čtvrté a páté třídě a které nás učil učitel Moravec. Na to, čemu nás učil a jak nás tomu učil, se již nepamatuji. Jistě nepostupoval tak jasně a tak metodicky jako v české mluvnici učitel Berger. Zato zcela zřetelně vidím ještě dnes učitele Moravce, jak stojí před našimi lavicemi. Je také na co se pama-
tovat. Byl to hubený dlouhán, jemuž sahaly naše lavice svými horními deskami zrovna ke kolenům a jehož ovětralý dlouhý obličej s rozcu-
chanou brádkou a se skřípcem na táhlém nose měl v sobě něco drsně nepořádného. Drsně také jednal s námi. Zdálo se mi, že mu jde o to, aby mu zůstalo ve třídě co nejméně žáků. Když někdo zlobil, vyhnal jej a už se mu nesměl do němčiny vrátit. Každý z nás trnul strachem, že jej co nejdříve vyžene také. Úsudek, který jsem si později už jako student utvořil o učiteli Moravcovi z jeho činnosti ve straně radikálně-státo-
právní a v redakci *Labských proudů*, byl jenom doplněním a potvrzením dojmu, který ve mne zanechaly hodiny němčiny.

11. Na druhé straně kolejí

Teprve z pozdější zkušenosti jsem poznal, že jsem ve srovnání s jinými dětmi jezdil s našimi poměrně brzo a poměrně často po dráze na delší výlety. Jistě se v těchto cestách obrážela životní pohyblivost, která byla otci i matce vrozena a kterou ještě posílilo mládí prožité v Praze let šedesátých, ale umožněny byly hlavně tím, že tehdejší přednosta kolínské stanice na trati Společnosti státní dráhy Brdička, dobrý otcův známý, se přičiňoval o příznivé vyřízení, kdykoli si otec zažádal o poukázky na jízdu za režijní cenu. Teprve když mi bylo asi čtrnáct let, přestali otci ve vídeňské centrále režijní jízdy povolovat. Ještě dnes se pamatuji, že se příslušný přípis počínal slovy „Wir bedauern...“³⁹. Rozumí se samo sebou, že jsme jezdili především po trati Státní dráhy. Pamatuji se, že jsem v době, kdy mi bylo asi deset let, jel s otcem do Pardubic. Byla to má první návštěva v mém rodišti. Obědvali jsme u otcova nástupce Šmída, který ještě bydlil v Bubenči v bytě, ve kterém jsem se narodil, a navštívili jsme mou kmotru mlynářku Pernerovou v mlýně za Bubenčem a mého kmotra berního inspektora Seykoru, bydlícího v zámku. Až za Pardubice jsme všichni jeli v červnu roku 1894, abychom výletem oslavili pětadvacáté výročí svatby otcovy a matčiny. Jeli jsme do Chocně a pěšky jsme šli do Brandýsa nad Orlicí, odkud jsme se zase vlakem vrátili. Program nebyl dobře promyšlen, neboť se pěší cesta protáhla přes horkou dobu polední, a naši hubovali na délku cesty i na parno. Otce jsem jednou nebo dvakrát doprovázel jako malý hoch do Českého Brodu, když tam jezdil na substituci, a jednou, myslím, při stejné příležitosti také do Čáslavi. Na stranu zcela jinou jsem se dostal v létě roku 1893, když jsem se ještě jako žák obecné školy s matkou zúčastnil výletu celého kolínského gymnázia zvláštním vlakem do Brandýsa nad La-

³⁹ Je nám líto...

bem. Odtamtud jsme šli pěšky do Staré Boleslavi a Houšťky, která byla tehdy ještě zamořena komáry.

Více však než všechny tyto vyjížd'ky na různé strany znamenaly pro mne zájezdy do Prahy. Vyprávěli mi, že jsem byl v Praze již jako malé dítě a pak zase roku 1887, ale z té návštěvy mám v paměti jen nesouvislé útržky vzpomínek na babičku Wenigovou a na domácnost strýce Petra s malými dětmi a s charakteristickým pachem jircháře, jenž se doma myje po návratu z práce. Souvislé vzpomínky na Prahu se mi uchovaly v paměti teprve z mých zájezdů v roce 1891. V tomto roce Jubilejní výstavy jsem byl v Praze (a ovšem na výstavě) celkem sedmkrát. Je to jistě velmi mnoho, povážíme-li, že mi tehdy bylo teprve necelých devět let. Otec byl na Jubilejní výstavě, pokud se pamatuji, třináctkrát. S matkou jsem byl tehdy v Praze jednou, a to zase na výpravě celého kolínského gymnázia. Všecky tyto mé zájezdy do Prahy byly vždy jen na jeden den. Pamatuji se z tehdejší doby jen na jeden svůj delší pobyt v Praze, myslím, že třídní. Bylo to v době, kdy byl v Praze návštěvou císař, a bydlili jsme s otcem na Bělského třídě⁴⁰ nedaleko výstaviště v hotelu Tivoli. Byl to nový dům, jenž stál tehdy ještě o samotě, a když jsme ráno z něho vyšli, viděl jsem hned napravo v dálce výstavní bránu a za ní známé obrysy Průmyslového paláce. Jednotlivé návštěvy Prahy z té doby se mi ovšem v paměti slily, ale celkový obraz vzniklý z tehdejších zkušeností je výrazný. Přijížděli jsme do Prahy časně. Ulice bývaly ještě lehce zamlženy a nebývaly otevřeny ještě ani uzenářské krámy, na jejichž teplý párek jsem se vždycky těšil. Z obchodu jsem si zapamatoval dům U Města Paříže v Celetné ulici (dnes stojí na jeho místě obchodní dům Baťův) a obchod s poštovními známkami v malém bazaru mezi Příkopy a Ovocným trhem. Na ulicích mne ovšem nejvíc poutala koňská tramvaj. Výstražné pískání jejích kočí a stejnoměrné dusání jejích koní bylo pro mne dlouho charakteristickým zvukem Prahy. Různobarevné tramvajové lístky (každá trať měla jinou barvu) jsem ovšem horlivě sbíral. Svezl jsem se také po elektrické dráze, kterou asi

⁴⁰ Dnes Dukelských hrdinů.

v délce osm set metrů postavil Křížík v době Jubilejní výstavy jako výstavní objekt v Ověnecké ulici na Letné. Když jsme po ní jeli, musili kvůli mně zastavit, protože mi za rychlé jízdy v otevřeném voze uletěl klobouk. Byl jsem tehdy také někdy v Národním divadle, a to odpoledne na *Cestě kolem světa v osmdesáti dnech*, v níž hrál Mošna nějakého legračního kuchaře. Na hřišti v městských sadech (dnešních sadech Vrchlického) jsem se při zatáčce svrhl s trojkolkou, na jaké bylo možno se tam za poplatek projet, a do klece s papouškem jsem strkal prst tak všetečně, že mne do krve klovl.

Můj otec se podobal asi nějaké osobě známé z veřejného života nebo z úřadu, a to nám vydatně pomáhalo při příležitostech zvláště slavnostních. Strážníci nás uctivě zdravili a beze slova nás pouštěli tam, kam bychom se jinak nebyli dostali. Při svatojánském ohňostroji jsme se tak mohli usadit na připravených židlích na lávce Novotného a při císařových jízdách Prahou jsme mohli procházet pečlivě udržovaným špalírem hned za císařským průvodem. Na Jubilejní výstavu se pamatuji velice dobře. Vidím jasně před sebou obrovskou homoli znázorňující denní spotřebu cukru v Čechách, stejně jako ojíňené stroje na výrobu umělého ledu, prodavačky v holandských čepečkách roznášející van Houtenovo kakao, stejně jako výrobu párků, které se na místě udily a prodávaly. Nejvíce na mne působily ovšem večery u světelné fontány. Kaskády různobarevných světelných proudů, nepřehledné množství lidí a zpěv vlasteneckých písní se tu spojovaly v mohutný dojem, který nemohl nepůsobit na dětskou mysl. Abych se otci v tom vzrušení a hemžení neztratil, připjal mi vždy pod ramena svůj řemen a za ten mne držel. Náhodou jsem byl na výstavišti svědkem toho, jak se protrhl balon Kysibelka⁴¹, jenž nad výstavou vzlétal jako balon upoutaný a jenž tehdy zrovna letěl volně.

Byl jsem v Praze také na výstavách, které následovaly po výstavě Jubilejní, např. na africké výstavě doktora Emila Holuba a na Národo-

⁴¹ Kysibelka – nyní Mattoniho minerální voda; pojmenována podle místního jména Kysibl (něm. Gieshübel), dnešní Stružná u Karlových Varů.

pisné výstavě československé. Žádná z nich mi však nezanechala v paměti obraz tak zřetelný jako výstava Jubilejní, ač z výstavy Národopisné mi stále ještě zní v uších svérázné zvuky slovácké kapely, která tam v jedné restauraci vyhrávala.

Druhý bod, kolem něhož se soustřed'ují mé rané vzpomínky na Prahu, je povahy zase zcela jiné. Je to ruch mezi tehdejšími českými univerzitními studenty, k nimž náležel v těch letech i můj bratr. Z bratrových bytů v Praze jsem poznal jen dva poslední. Skutečně posledním byl byt v Měšťanské besedě u kustoda Umělecké besedy, kde byl bratrovým sousedem mladý profesor obchodní školy Kheilovy Raulich, později ředitel obchodní akademie v Prostějově⁴², kdežto jeho byt předposlední byl na Staroměstském náměstí, kde s bratrem bydlil obchodní akademik Manhal, později úředník Pozemkové banky. Ostřeji než tyto byty se mi však zaryla do paměti návštěva v paláci barona Nádherného ve Vodičkově ulici. Tam byly místnosti studentského spolku Slavia a do nich mne bratr zavedl. Pamatuji se, jak mi tam ukazoval psací stůl Nerudův, který básník Slavii odkázal. Když Slavia rozvíjela prapor a průvod šel Prahou, stáli jsme na chodníku před Choděrovým restaurantem. Bylo to výhodné místo, neboť z oken prvního poschodí nad námi se dívala deputace francouzských studentů, kterým nedovolila policie jít v průvodu. Tam jsem poprvé slyšel provolávat *Vive la France* a u francouzských studentů jsem viděl jejich známé modré barety. O významu toho všeho jsem se dozvěděl teprve mnohem později, ale upomínka na věc samu mi zůstala sdružená s představou studentského života v Praze. Patřil k této představě i fakt, že jeden z bratrových spolužáků, právník Raul, byl pro politické provinění relegován⁴³ z univerzity.

Je kupodivu, že v mých dětských vzpomínkách z Prahy figurují příbuzní jen ve vzpomínkách nejranějších, a přece měli v té době v Praze

⁴² Hugo Raulich (1866–1940), první ředitel prostějovské obchodní akademie (zal. 1894).

⁴³ Vyloučen.

otec i matka každý vdanou sestru a ženatého bratra. Matčiny sourozence jsem, pokud vím, vůbec nepoznal, ze sourozenců otcových mám z té doby přece jen v paměti obraz tety Míny, menší zavalité ženy s bílými vlasy. Kdy a kde jsem se s ní setkal, nevím. Chudost našich styků s pražskými příbuznými vyžaduje vysvětlení. Snad byli mezi našimi a jejich příbuznými v Praze nějaké nevůle (jistě tomu tak bylo mezi matkou a jejími sourozenci), možná že jednodenní zajížd'ky do Prahy nestačily časem na návštěvy u nich, ale pravá příčina malých vespolečných styků byla jinde. Záležela ve známém faktu, že se často trhají rodinné svazky tam, kde část rodinných příslušníků se vyšine do jiného prostředí. Moji rodiče, kteří se dostali do třídy úřednické a žárlivě (myslím, že až příliš žárlivě) si toto postavení střežili, ztráceli kontakt s příbuznými, kteří byli zatlačeni do třídy dělnické a zřízenecké. K tomu přistupovalo jistě i to, že se naši nechtěli přiznat, že jejich příjmy nejsou takové, jak si to jejich sourozenci asi představovali, a že je proto mimo dosah jejich možností poskytovat finanční pomoc, se kterou se snad tu a tam počítalo.

Doplněním tohoto obrazu o stycích naší rodiny s příbuznými a zároveň potvrzením podaného vysvětlení jsou mé vzpomínky na tu část naší rodiny, která patřila k oblasti úřednické. Byl to nejstarší otcův bratr, strýc Eduard, a otcův bratranec ze strany matčiny, Fridolín Kašpar. Strýce Eduarda jsem nikdy neviděl, neboť zemřel už roku 1890. Zato bratr, jak jsem se dověděl nikoli od něho, nýbrž od sestřenice Liy, byl u něho jako studentík jednou v Praze na prázdninách. Bylo to prý roku 1883. Také u strýce Kašpara, který byl profesorem na německém gymnáziu ve Stříbře za Plzní, se bratr zastavil roku 1888, když o prázdninách po septimě se rozejel na Šumavu. Já jsem se dostal do Stříbra po tercii o prázdninách 1896. Nevím, kdo se mnou jel do Prahy, ale z Prahy jsem jel už se strýcem. Strýc si žil ve Stříbře pohodlně a blahobytně. O vedení domácnosti se dělila strýcova paní, teta Milada, s jeho neprovdanou sestrou, tetou Fany. Byt zabíral celé první patro, měl asi pět pokojů a patřila k němu zahrada. Dobře se vařilo a sto deset kilo, které strýc vážil, ukazovalo, že myslí doopravdy své heslo „Nežli

boží dárek zkazit, raději břicho povytáhnout.“ Žil jsem u nich jako v peřinách, a přece jsem se necítil docela volně. Byla to rodina bez dynamičnosti, a ne srostlá v dokonalý celek. Strýc, klidným životem zcela zpohodlnělý, se zajímal snad jen o procházky, které by ho nenamáhaly, a teta Milada byla vždy nějak ustrašená a jakoby utísněná soužitím se svou švagrovou o řadu let starší. Ani přítomnost dvou dětí – sestřenice Aninky, tehdy asi pětileté, a bratrance Frídy, asi desítiletého – domácnost nijak nerozjasňovala. Zatuchlost, v níž celá rodina žila, byla patrná už z toho, že strýc, ačkoliv byl sám Čech a celá jeho rodina byla česká, vydržel z pouhé setrvačnosti a pohodlnosti dlouhá léta na malém německém městě a nic na to nedbal, že jeho děti nakonec nevěděly, jsou-li Češi, nebo Němci. Když si v roce 1904 nebo 1905 zažádal po synově maturitě o místo v Praze, bylo už pozdě.

V Praze se také víc nežli předtím ve Stříbře projevovaly sentimentální vrtochy tety Milady, neboť teprve tam se ukázala pravá tíže toho, že čekala veliké dědictví od své starší sestry. Ta byla provdána za pana Rosiňáka, jenž býval na Smíchově restaurátérem nebo hoteliérem, ale už na konci minulého století vyhrál statisícovou hlavní výhru na rakouský státní los. To bylo na tu dobu bohatství opravdu veliké, a protože manželé Rosiňákoví neměli děti, počítala teta Milada s jistotou, že jednou připadne její vlastní rodině. Jak ukazoval život, který vedl pan Rosiňák po svém zbohatnutí, byl to muž velmi rozumný, ale jeho žena měla ještě více sentimentálních vrtochů než teta Milada, a tak se stalo, že celé veliké jmění manželů Rosiňákových přišlo nakonec do rukou úplně cizích a náhodných. Jedině stará, zanedbaná vila v Řevnicích s rozsáhlou, ale stejně zanedbanou zahradou připadla tetě Miladě nebo – podrobnosti si již nepamatuji – sestřenici Andě, a to jedině tím, že pan Rosiňák, jenž svou ženu přežil, měl spravedlivější srdce nežli vlastní sestra tety Milady.

Pro mne, nastávajícího kvartána, bylo ovšem šest neděl, strávených mimo domov a v novém prostředí, bohatým pramenem zkušeností. Byl jsem v kraji plném kopců a lesů, chodil jsem sbírat ryzce a brusinky a zkoušel jsem praktickou cenu své elementární němčiny. Z města jsem

si nejlépe zapamatoval přírodní park, který se hned za gymnáziem táhl na hodinu cesty daleko, a kostelní věž, na níž se od dob, kdy se ve Stříbře kutalo, stále ještě zvonilo v jedenáct hodin dopoledne. Také modravá silueta Přimdy a jiných rázovitých kopců daleko na obzoru mi uvízla v paměti. Dobrý pozorovatel vnějšího světa jsem tehdy ještě nebyl. Strýc se mnou zajel i do Mariánských Lázní a z toho výletu jsem si zapamatoval jen náš drahý oběd v Kursaal a polského žida, který si někde u potůčku bez ostychu vyplachoval vodou z minerálního pramene krk.

Aby se má poznávací schopnost alespoň trochu pevně zmocnila lidí a místa, bylo tehdy třeba delšího pobytu nebo častého dojíždění. Mimo do Prahy jsme tenkrát po dráze častěji jezdili jen do Trnávky, úpravné vesničky u Kladruhu nad Labem na trati Státní dráhy Kolín–Pardubice. Byl tam luterský kostel a luterská fara a jezdívali jsme tam občas, protože jsme tam my, mužští členové rodiny, církevně patřili, a to jak v období pardubickém, tak v období kolínském. Bylo to nejdříve za faráře Marečka, starého pána, který v srpnu roku 1882 přijel do Pardubic mne pokřtít, a když odešel na penzi do Jičína, za jeho nástupce Ferdinanda Hrejsy, který se později stal farářem u Salvátora v Praze a potom profesorem na Husově teologické fakultě⁴⁴. Farář Mareček byl jako obrázek ze starých časů. Kulatou, zdravě zarůžovělou tvář měl hladce vyholenou, ale pod bradou nosil vousy a jejich stříbrná běl tvořila s jemnými vlasy téže barvy pěkný rámec pro přátelský úsměv, který u něho snad nikdy nezmizel. Byl vdovec a vládl na faře sám. Farář Hrejsa byl tehdy mladý muž sotva třicetiletý a o vládu v domě se dělil se svou paní, drobnou, skromnou a hovornou hospodyňkou.

Do Trnávky jsme jezdili jen o zvláštních příležitostech, a faru, kostel i ves jsme proto viděli vždy v zabarvení svátečním. Ačkoli jsem vždycky prožil celý den na faře a v kostele, nepůsobil na mne pobyt v Trnávce nábožensky. Nebylo jinak, ani když jsem v květnu roku 1896 jako tercián

⁴⁴ Ferdinand Hrejsa (1867–1953), profesor evangelické bohoslovecké fakulty (dnešní Evangelická teologická fakulta).

dojížděl do Trnávky každou neděli na cvičení konfirmační a když jsem posléze byl v trnáveckém kostele konfirmován. Toužil jsem tehdy po náboženské zkušenosti, ale nedostavila se. Snad jsem ještě nebyl pro ni zralý, snad vadil rozumářský postup protestantismu, který se mne nedovedl zmocnit celého. Jistě však bylo vinno i ovzduší trnávecké fary, které jak jsem později poznal, bylo hodně typické pro český protestantismus vůbec. Bylo to ovzduší poctivé a solidní, ale zřejmě orientované na věci tohoto světa. Farář Mareček byl starý zkušený praktik a nijak se svou praktičností netajil. Farář Hrejša dával mnohem víc najevo důstojnost svého povolání (zejména to ukazoval hlubokou modulací hlasu při modlitbách a kázáních), ale ve svém srdci byl stejně praktický. Z protestantismu, s kterým jsem se v Trnávce setkával, nesvítila svatost ani nešlehala všechno smiřující láska. Při potulkách na faře dostal jsem se jednou i do farské kanceláře, která byla v podkroví. Listoval jsem v tlustých svazcích úředních zápisů a v jednom z nich jsem četl četná jména žen s připojenou poznámkou „padlá“. Nevím už, zdali jsem porozuměl významu toho slova hned, či jsem jej pochopil teprve po čase, ale to vím, že mne dlouho studil v mladé duši nelítostný úřední cejch, kterým byla v knihách křesťanské církve označena věc, jež jistě v nejednom případě znamenala velkou oddanost a velké utrpení. Má představa křesťanství byla už tehdy jiná.

12. Gymnázium

Se střední školou jsem byl od mládí ve styku téměř bez ustání. Od osmi let, která jsem strávil na gymnáziu v žákovských lavicích, oddělilo jen univerzitní čtyřletí dobu, kdy jsem začal učit na střední škole, a po čtyřech letech středoškolské praxe jsem se jako univerzitní docent (a po dalších třech letech jako univerzitní profesor) ujal sám výchovy středoškolských profesorů v celém rozsahu svého speciálního oboru. Mohu užít toho označení plným právem, neboť od počátku své univerzitní činnosti jsem na rozdíl od valné většiny profesorů na filozofické fakultě pojímal své vědecké úkoly tak, aby byly ve shodě s potřebami střední školy. A i jinak jsem se nikdy nepřestal zajímat o problémy středoškolského vyučování a středoškolské výchovy. Navenek se to ovšem projevovalo hlavně kritikou našich středních škol. Způsob mého myšlení a můj cit pro záměrnou organizaci práce se vždycky vzpíraly tomu, co bylo a je na nich mechanického a ze stanoviska jednotného názoru na cíle středoškolské výchovy neurovnaného. Věděl jsem o tom dobře ze svých zkušeností žákovských i profesorských a živě mi to znovu připomněla osmiletá zkušenost otcovská v době, když na gymnáziu studoval můj syn. Ale to vše nic nezměnilo na skutečnosti, že jsem měl vždycky střední školu rád. Rád jsem na ní studoval a rád jsem na ní učil, a když roku 1924 šel můj hoch do primy, řekl jsem mu, že jistě pozná stejně jako já, že na dobu strávenou na střední škole se rádo vzpomíná po celý život. Je to dáno tím, že do osmi let mezi 11 a 19 je vtěsnáno neobyčejné rozvinutí našich schopností a našeho sebevědomí a že těchto podivuhodných osm let, prožitých v atmosféře na výsost intelektuální a ozářených na konci prvními paprsky tužeb erotických, je nám dopřáno prožít s hrstkou kamarádů, mezi nimiž se vždycky najde nějaký přítel pro celý život. I pět let připadajících na obecnou školu je malý zázrak, ale jeho existenci si uvědomují jen ti druzí, rodiče nebo jiní příbuzní a učitelé. Na střední škole jsme však, především ve třídách

vyšších, sami cítili, jak míza života nám prudčeji a prudčeji koluje v žilách a závrať z toho nás až rozkošně opájela.

Také doba studií univerzitních je doba velká a významná, doba rozpětí sil a rozběhu do života. Ale zabarvuje ji už blízkost problémů existenčních, která nedovoluje, aby se mládí tak bezstarostně ponořilo samo do sebe jako na střední škole, a krátkost jejího trvání a rozmanitost i síla individuálních zájmů činí univerzitní symbiózu mladých lidí – alespoň na filozofické fakultě – zpravidla méně intenzivní, než bývá jejich symbióza středoškolská. Mně k tomu ještě osud dopřál vystudovat gymnázium na malém městě, a to znamenalo vychutnat všechno to, čím může být nadanému a vnímavému hochu osm let gymnazijních studií, ve formě zvlášť koncentrované.

Rozdíl mezi středoškolským studiem na malém městě a středoškolským studiem v městě velkém jsem si ovšem uvědomil teprve v Praze u svého syna. V době, kdy chodil do gymnázia, bydlili jsme ve čtvrti, kde nebylo střední školy toho typu, který se mi zdál nejvhodnější. Chodil tedy, vlastně jezdil, do svého reálného gymnázia do jiné čtvrti hezký kus cesty na druhý břeh Vltavy. S nikým ze spolužáků se po škole nevidal, a když si jednou zapsal nepovinný předmět, kterému se učilo brzo odpoledne, bylo těžkým problémem, jak to časově stihnout. Naproti tomu jsme bydlili v Kolíně všichni spolužáci na dosah ruky, viděli jsme se denně navečer na náměstí a žili jsme tak stále i mimo školu svým kolektivním životem. Být studentem znamenalo pro nás již na gymnáziu něco téměř stavovského, neboť jsme dobře cítili, že občas žije a cítí s námi gymnazisty celé město. Ve velkém městě se tento pocit ozývá zpravidla teprve u studentů vysokoškolských.

Podle svého úředního určení podávala nám střední škola vědomosti a zase vědomosti. Měli jsme sice ve svých primitivnějších učebnicích značnou výhodu proti gymnazistům pozdějším, zejména popřevratovým, neboť jsme nebyli látkově tak přetěžováni a myšlenkově přepínáni jako oni učebnicemi, které pro vědeckost (někdy jen předstíranou) už docela zapomínají na didaktiku a metodiku. Také výběr předmětů byl tehdy na reálném gymnáziu střídmější než dnes. Kolínské reálné

a vyšší gymnázium (to byl tehdy jeho úřední titul⁴⁵), do něhož jsem chodil od podzimu 1893 do léta 1901, bylo organizováno tak, že jeho nižší stupeň připravoval pro pokračování ve studiích jak na gymnáziu, tak na reálce, kdežto vyšší stupeň byl čistý typ klasického gymnázia. Na nižším stupni bylo pro všechny žáky od primy do kvarty po čtyřech hodinách týdně povinného kreslení a od sekundy do kvarty po dvou týdenních hodinách povinného rýsování. V kvartě jsme měli jako zvláštnost v letním semestru půl roku čistou chemii. Tercie a kvarta byly rozděleny na pobočky gymnazijní s povinnou řečtinou a pobočky reálné s povinnou francouzštinou. Žáci poboček gymnazijních mohli po kvartě pokračovat ve studiu dál na svém ústavě, kdežto žáci poboček reálných, když chtěli na střední škole studovat dál, musili odejít někam na reálku.

I při střídém celkem programu kolínského reálného gymnázia se však téměř neustále zatěžovala jen paměť a myšlení se cvičilo pouze tu a tam. Je až kupodivu, jak málo bylo předmětů, které mi, jak dnes vidím, přinášely na gymnáziu skutečný myšlenkový zisk. Zcela musím při takové přehlídce škrtnout přírodopis a dějepis, který byl tehdy ještě spojen se zeměpisem. O skutečné myšlení biologické nebo historické jsme na celém gymnáziu ani nezavadili. Kamarád o rok starší, který ze speciálního nadání už tehdy čítal odborné časopisy přírodovědecké, mi na dvouhodinové procházce pověděl o problémech biologických víc poučných a zajímavých věcí nežli náš profesor za půl druhého roku vyšší botaniky a vyšší zoologie a o skutečných problémech historických jsem se dověděl teprve mnohem později z vlastního studia knižního.

Naproti tomu matematika, k níž se v nejvyšších třídách připojila matematicky orientovaná fyzika, měla vždy svou dobrou intelektuální funkci. O myšlenkovém významu chemie, kterou jsme měli všeho všudy jen půl roku v kvartě, se nedá u mě mluvit. Z osmiletého studia češtiny a české literatury byl plodný jen rok pátý, kvinta, v níž jsme celý rok četli *Malou slovesnost* od Leandra Čecha a Františka Bílého.

⁴⁵ C. k. státní české reálné a vyšší gymnasium v Kolíně.

Vděčně na tu knihu vzpomínám, neboť nás neobyčejně obohacovala nikoli svou literární teorií, nýbrž tím, že to byla obsažná, vkusná a na svou dobu moderní antologie literární, jejíž ukázky byly vybrány pro svou uměleckou hodnotu, a nikoli pro historickou dokumentárnost. Trochu myšlenkového pohybu nám přinesly také naše povinné přednášky v septimě a oktávě (v septimě jsem přednášel o Hálkovi a Heinovi, v oktávě o básnickém díle Macharově), ale ty byly dílem zcela našich soukromých zálib a snah, k němuž nám škola vlastně ničím nepřispěla. Mimo tyto dvě výjimky byla naše čeština od primy až do oktávy sucho-pár mechanického učení, v první polovici mluvnického a v druhé polovici literárněhistorického.

Gramatika latinská a řecká byly pro mne již zajímavější, neboť šlo o cizí jazyk, jehož struktura se chtě nechtě srovnávala s češtinou. Skutečný požitek jsem však měl jen z gramatiky řecké. Bylo to jistě zásluhou profesora, ale také asi tím, že se řecká skladba probírala až ve vyšších třídách, kdy je mysl žáků už vyspělejší, a že dialektické výklady nutné pro chápání Homéra a Herodota jí ubíraly strohé normativnosti. Zvláštní byl rozdíl v hodnotě četby latinské a řecké. Zatímco řecká četba mi byla pro svou literární zajímavost požitekem od začátku do konce, ať šlo o *Ilias*, *Odysseu*, Sofokla, nebo Xenofonta, Herodota a Platona, bavili mě z četby latinské jenom básníci Ovidius, Vergilius a Horatius, kdežto prozaici mne až snad na povídatvého Livia jenom nudili. Nejvíce ovšem Caesar a Cicero. Bůh ví, proč se jim na gymnáziích stále ještě věnuje tolik drahocenného času. Němčina, která byla pro nás relativně obligátní, mi přinesla nejvíc v kvintě a sextě, kdy jsme měli pěknou čítanku, nezátíženou ještě výklady historickými, a k tomu dobrého profesora.

Tato bilance byla určena několika činiteli. Vím z pozdější zkušenosti, že by bývala byla bohatší, kdyby se bylo postupovalo podle učebních osnov mířících více na myšlenkovou výchovu než na encyklopedické vědění a kdybychom byli měli pro to vhodné učebnice. Neboť dobrou pracovní osnovu a dobrou učebnici nemůže snadno docela pokazit ani profesor hodně prostřední, kdežto na to, aby se dobrých výsledků dosáhlo i při nevhodných osnovách a špatných učebnicích, je zapotřebí

profesora opravdu výborného. Cesta k lepším osnovám a k lepším učebnicím vede ovšem jen přes emancipaci od německého fanatismu poznatkového, a ta byla za Rakouska těžko myslitelná, a ani za republiky, jak ukazují výsledky tehdejšího úsilí o reformu středních škol, jsme k ní nedospěli. Po लेकर stránce jsme dokonce ve svém systému středních a vysokých škol stále ještě němečtější než Němci, protože pro menší kulturní propracovanost lpíme více než oni na literě a méně dbáme o ducha.

Třetím činitelem jsou na střední škole vedle osnov a učebnic profesori. Jimi se teprve škola stává tím, čím je. Je přirozené, že jsou mezi nimi, jako v každém povolání, lidé nadaní a lidé bez nadání, lidé pečliví a lajdáci, lidé laskaví a zlí urputníci, markantní osobnosti a lidské nuly. Na tom, jakým profesorům nás dá náhoda v průběhu středoškolských studií do ruky, nejvíc závisí výtěžek, který si ze studií odneseme, a pocity, s nimiž na ně později vzpomínáme. Měl jsem štěstí, že jsem zůstal na gymnáziu ušetřen styku s typem profesora, který považuji (vedle profesora mravně vadného) za nejhorší metlu našich škol, s profesorem zběsile přísným. Setkal jsem se s ním teprve později mezi gymnazijními profesory svého hocha a vím, jak dovede trhat nervy dětem i rodičům a znechucovat studium. Jeho kolegové a představení ho přitom zpravidla považují bohužel za výborného učitele a nevidí, že to, čemu se u něho žáci učí pod terorem a s nechutí, prospívá jejich mysli stejně málo jako jejich tělu strava, kterou by jedli z donucení a s odporem. Moji gymnazijní profesori byli víceméně laskaví, a jestliže se mezi nimi tu a tam objevil některý, který rád bez příčiny pohonil nebo pouštěl hrůzu, nepřesahovalo to nikdy meze. Když jsem později jako středoškolský profesor poznal, jak se snadno snižují známky z mravů, divil jsem se sám, že jsem za osm let svého pobytu na gymnáziu měl z mravů jen dvakrát známku druhého stupně. Nemohli si na mě profesori po té stránce jistě nijak zvlášť stěžovat, ale přece myslím, že má živá povaha a usilovné náběhy k samostatnému myšlení se někdy velmi zřejmě octly v rozporu se středoškolským ideálem, jímž u nás byl

a dosud bohužel je hoch, který tiše sedí v školní lavici, poslušně se učí všemu, co se mu uloží, a nemyslí dál a jinak než jeho profesori.

Celkem je na mých středoškolských vysvědčeních zapsáno za osm let v rubrice profesorů u předmětů povinných (relativně obligátní němčinu v to počítaje) dvacet šest různých jmen. Že to znamenalo časťou a zhusta neorganickou změnu v osobě toho, kdo předmětu učil, je vidět ze skutečnosti, že se na latinu vystřídalo u nás ve třídě za osm let osm různých profesorů a na češtinu za stejnou dobu profesorů šest. Bylo to zřejmě nepedagogické a jistě z velké části zbytečné, protože kolínské reálné a vyšší gymnázium mělo v době, kdy jsem na něm studoval, stále tytéž paralelky od primy do kvarty. Byl to však přirozený následek administrativního principu, který v Rakousku převažoval na středních školách nad principem pedagogickým a který na nich zůstal v převaze (zdá se, že ještě větší), bohužel, i v Československu. Ve jménu toho principu se neúprosně, bez ohledu na škodlivé následky pedagogické požaduje, aby každý profesor měl každý rok jednou provždy stanovené minimum týdenních vyučovacích hodin, a nikoho nenapadne, že by bylo pružnější a pro pedagogický postup výhodnější, kdyby se požadovalo jen průměrné roční minimum za období řekněme pětileté. Je přirozené, že se mi všech těch šestadvacet různých profesorů, kteří mne na střední škole učili, nevrylo stejně dobře a stejně výhodně do paměti. Nebyli přece všichni z nich vyhraněné osobnosti a dobří učitelé a neučili mne všichni ve třídách vyšších, v nichž teprve dovedou žáci tyto vlastnosti plně oceniti. Vybírám z nich čtyři, kterým jsem podnes vděčný za to, co jsem od nich v době svých gymnazijních studií myšlenkově získal.

První z nich byl Jan Němec, klasický filolog. Dostal jsem ho hned v primě na latinu a na češtinu, ale po půl roce odešel na dovolenou pro oční chorobu. Nevím, co už tenkrát ohrozilo jeho jinak dobrý zrak, ale byla to věc vážná, neboť v stáří úplně oslepl. Po půl roce se zase vrátil a od tercie jsem ho měl na řečtinu až do oktávy. Byl to štíhlý muž, jemného podlouhlého obličej, klidný, pevný, logický v úsudku a střídmy v řeči. V soukromém životě zašel (prý vinou své choti, duševně zřejmě

zatíženě) až do zámezí šetrnosti. Dobře, ač pro budoucnost své rodiny nešťastně, se oženil s dcerou nájemce dvora a bydlil ve vlastním jednopatrovém domě, jehož přízemí pronajímal. Přes všecku zámožnost však nosil barevné košile, jaké tehdy nosívali jen řemeslníci a dělníci, jídal, jak se vyprávělo, velmi chudě a dával se holit snad jen jednou v roce. Když zarostl a podlouhlou inteligentní tvář mu vroubil černý kadeřavý vous, připadal mi jako muž ze starého Řecka. Pak se zase vždy dal zcela oholit až na knír a hra se opakovala. Ve škole však měl celý svůj postup dobře promyšlen. Ve svých požadavcích nešel nad přístupnou míru a všechno dobře a jasně vyložil, ale to, co nám uložil, chtěl, abychom také opravdu uměli. O řecké literatuře nám mnoho nevykládal, ale musili jsme čtenému textu dobře rozumět a odůvodnit, proč co a jak překládáme. Řečtí spisovatelé mluvili tak ke mně jasnou řečí a její krása a ušlechtilost působila na mě bez prostředníků. Neobyčejně jasně dovedl profesor Němec vykládat řeckou mluvnici. V syntaxi postupoval induktivně a nechával nás, abychom sami odvozovali pravidla z příkladů, které nám přečetl a vyložil. Zvláštní tvary nářečí homérského nám vykládal geneticky tak jasně, že jsem se v nich bez námahy vyznal. Znal jsem už v sextě z jeho výkladů indoevropské kmenové stupňování lépe, než je zná mnohý z germanistů při státní zkoušce, při níž jsem byl přísedícím. Jeho hodiny byly cvičením v jasném myšlení a mnoho jsem jimi získal.

Dr. Ignác Kadlec byl klasický filolog, filozof a němčinář. Byl z rodiny tuberkulózní a za mé paměti mu zákeřnou tou nemocí zemřeli dva bratři, oba advokáti. Byl postavy malé, slabé, trochu na stranu zkroucené a měl jemnou, bílou pleť, která nápadně vynikala mezi kaštanovými vlasy a lehce naryšavělou, do špičky stříženou bradou. Nosil silné brýle se šedými skly. I on se dobře oženil, ale žil jinak než profesor Němec. Byl – vedle faráře Duška – jediný z mých gymnazijních profesorů, o němž jsem měl dojem, že žije opravdu plným kulturním životem. Odbíral anglický filozofický časopis *Mind*, jezdil do Prahy na umělecké výstavy, a když se v Kolíně chystal nějaký koncert, opatřil své paní, dobré pianistce, potřebné noty, aby mu program předem přehrála. Byl

přísný protestant se sklonem k svobodné církvi skotské a od primy až do oktávy nás vodil ve školním roce každou neděli do kostela. Ve své protestantské horlivosti neznal mezí a svým nespravedlivým vynášením všeho protestantského nad vším katolickým mne mimoděk učil snášenlivosti. Jeho učitelská horlivost byla až dojemná. Začínal nám dávat otázky, už když vcházel do dveří, a přes svou útlou tělesnou konstituci intenzivně zkoušel a vykládal až do konce hodiny. Nikdy nepomenu, jak mu zazářil obličej, když nám mohl vyprávět o něčem, co bylo mravně krásné. Měl jsem jej bohužel jen dva roky na němčinu, ale byly to zrovna dva důležité roky, kvinta a sexta. Přišel právě včas, aby ve mně důkladným výcvikem tvaroslovným utvrdil to, čemu jsem se naučil za minulá čtyři léta, v nichž jsem měl každý rok na němčinu jiného profesora, a aby mi ukázal, jak může být literatura krásná. Německé básně, kterým jsme se u něho v pečlivém výběru učili nazpaměť a které jsme pořád musili znát jako stálý umělecký repertoár, rozněcovaly mne stejně jako současná četba *Malé slovesnosti* a z prozaických parafrází starých německých pověstí jsem se tehdy poprvé seznamoval s duševní oblastí germánskou. Bylo to nejen rozhojnění mých vědomostí, nýbrž i značná posila mé kulturní dychtivosti.

Doktor Otakar Kádner, kterého jsem měl v septimě a oktávě na filozofickou propedeutiku, nebyl v Kolíně pevně zakořeněn jako profesor Němec a profesor Kadlec. Byl teprve kolem třicíti let a neměl ještě definitivu. Rozumíme-li sklonem pedagogickým instinktivní a nepotlačitelnou touhu hledat nejlepší cesty pro poučení a výchovu jiných, byl založen spíš vědecky než pedagogicky, třebaže se později stal profesorem pedagogiky na pražské univerzitě a nástupcem Drtinovým. Jako učitelský syn a středoškolský profesor, který jak žertem říkával, učil snad všem předmětům mimo náboženství, se k pedagogice jistě dostal přede vším svou orientací věcnou a vědeckou zvědavostí. Filozofie byla už tehdy jeho hlavním oborem a jeho výklady z logiky i psychologie byly bohaté a bystré. Dávaly tušit velikou píli, kterou se i později vždy vyznačoval, a břitkou kritičnost. Působily na mne tím více, že se Kádner nezavíral v profesorskou upjatost, nýbrž jednal s námi kamarádsky.

Někdy mu uklouzla poznámka až cynická. Snad to byl následek kritičnosti, která příliš dobře zná u každé věci skryté slabiny, snad to byl odlesk životní zkušenosti mladého profesora, jehož plat nebyl přiměřený vzrůstající rodině a který, dokud nedosáhl definitivy, musil se k tomu ještě skoro každý rok stěhovat na jiné působiště. Prof. Kádner nám ve svých výkladech lépe než kdo jiný za gymnazijních let ukázal, že ve vědě existují problémy, o jejichž řešení se teprve usiluje, a jako první z profesorů mi dal do ruky odbornou literaturu svého předmětu. Byla to jedna z Ribotových monografií, myslím, že *Maladies de la volonté*.⁴⁶ Měl tu knihu vypůjčenu z pražské univerzitní knihovny a asi na týden ji půjčil zase mně. Uměl jsem tehdy již dost francouzsky, abych si v ní mohl číst, a našel jsem v ní mnoho zajímavého. V prof. Kádnerovi jsem vůbec ze všech profesorů na střední škole našel nejvíc předzvěstí příštích studií univerzitních a ze všech svých gymnazijních profesorů jsem s ním i v budoucnosti měl nejstálější styky. Fyzicky vypadal už za mých gymnazijních let celkem tak, jak jej znali později jeho posluchači univerzitní a jak je zachycen na obálce své *Obecné pedagogiky*. Jen jeho drobně stavěná postava byla trochu štíhlejší a jeho muzikantská kšice byla ještě bez stříbrných nitek.

Zvláštní, ale významné místo mezi mými profesory měl Čeněk Dušek, farář kolínského sboru evangelické církve reformované. Vyučoval nás náboženství po celých osm let, a to tak, že dvě třídy byly vždy spojeny v jedno oddělení. Chodil jsem tedy na náboženství střídavě jeden rok s třídou o stupeň vyšší a druhý rok s třídou o stupeň nižší. Nábožensky na mne Dušek nepůsobil. Neměl typ zbožnosti, který by mi byl býval blízký, a jeho hněvivý a nenávistivý odpor ke katolictví mne spíš dráždil. Jeho kázání, která jsem musil poslouchat po celý školní rok neděli co neděli, mne unavovala délkou. Ale jako kulturní člověk širokého a svobodného rozhledu imponoval. Vzdělal se hodně v cizině, zejména ve Skotsku, a z jeho nebojácných výkladů historických a příležitostných poznámek politických vanul na nás vzduch mnohem volněj-

⁴⁶ Théodule Armand Ribot (1839–1916).

ší, než na jaký jsme byli zvyklí. V souhlasu s tím byl i jeho fyzický zjev. Byl vysoké majestátní postavy a měl mohutnou hlavu s šedými, pečlivě rozčesanými vlasy a šedou pěstovanou bradou. Oblékal se s nevtíravou elegancí kultivovaného a zámožného člověka. Je přirozené, že se jeho vliv na nás projevoval teprve ve vyšších třídách. V tu dobu mne také z pouhé laskavosti začal učit anglicky. Zprvu jsem k němu chodil na angličtinu se spolužákem Putnou do pokojíku u evangelického kostela, později sám na faru do farní kanceláře. Gramatickými výklady se nijak zvlášť nezdržoval (doplňoval jsem si je ze staré Sládkovy⁴⁷ anglické učebnice, kterou jsem si vypůjčil z gymnázia). A brzo jsme přistoupili k četbě. Četli jsme pasáže z *Lalla Rookh* od Tomáše Moora. Podle dnešních zkušeností vidím, že to nebyla četba nejvhodnější a že by lehký a zajímavý text prozaický byl býval mnohem víc na místě. Čeňku Duškovi však náleží zásluha, že mne první uvedl do angličtiny a že to učinil způsobem nepedantickým a zajímavým. Byly to základy, na kterých jsem v Praze na univerzitě mohl stavět dál.

Ríkává se, že ze studia středoškolského je nejcennější to, čemu se studenti naučí mimo školu z vlastní záliby. Není to pravda do písmene, ale je v tom pravdy hodně. Studium ze soukromé záliby má všechny citové výhody pravého autodidaktismu a zpravidla také zřetelně ukazuje směr speciálního nadání. Střední škola, má-li být opravdu přípravou pro odborné učení vysokoškolské (to je ovšem jen jeden z jejích úkolů), musí takové soukromé studium podporovat. Objektivní podmínky, jichž je třeba přitom dbát, jsou dvě: studentům musí po splnění školních povinností zbývat trochu času nejen pro tělesné osvěžení, nýbrž i pro studium ze soukromé záliby, a musí se jim pro takové studium dostat rady o vhodných pomůckách. Nedbá-li se první podmínky, šidí studenti školu, a tím ovšem se zeslabuje jejich cit pro povinnost. Nedbá-li se podmínky druhé, je nebezpečí, že zbytečným tápáním ztratí mnoho energie i času a někdy i chuť k další práci. O obojím mohu mluvit z vlastní zkušenosti. Volného času jsem sice neměl na gymnáziu

⁴⁷ Josef Václav Sládek, *Průpravná mluvnice anglického jazyka*.

nazbyt, ale nebyl jsem přece tak časově sešněrován jako o třicet let později můj syn. Snad byly pro mne výhodou krátké vzdálenosti malého města, ale jistě volného času studentům, kteří se chtějí věnovat soukromému studiu, na našich reálných gymnáziích po převratu spíš ubylo, než přibýlo.

Volného času jsem tedy trochu měl, cítil jsem také stále jasněji, že mne vábí moderní filologie, ale jakými cestami bych měl postupovat v samostatném jejím studiu, mi bylo zcela nejasné. Zřetelně se ten nedostatek jevil ve srovnání s mým dobrým kamarádem Jaroslavem Peklem⁴⁸, který chodil o rok výš. U toho se už na nižším gymnáziu projevil – snad vlivem otce, venkovského učitele – živelný zájem přírodovědecký a časopisy *Vesmír* a později *Živa*, jakož i dobré české vědecké příručky, jako Fricova *Zoologie* a Krejčího *Geologie*, mu brzo ukázaly správnou cestu k samostatnému studiu. Já neměl nic takového. Filologické časopisy typu *Vesmíru* nebo *Živy* u nás tehdy neexistovaly (dnes by se s bývalým *Vesmírem* mohla srovnat *Naše řeč* a s bývalou *Živou* zase třeba *Slovo a slovesnost*) a o *Listech filologických*, v nichž aspoň tu a tam bych byl našel něco poučného, mi po celou dobu gymnazijních studií nikdo nepověděl. S vědeckými příručkami to bylo stejné. Když jsem se po letech seznámil s učebnicemi, jichž se užívá na amerických kolejích, které alespoň zčásti odpovídají nejvyšším třídám našich středních škol, poznal jsem, jaká to byla škoda, že také naše učebnice neměly alespoň v nejvyšších třídách praktické rady a bibliografické pokyny pro další studium.

V situaci, v jaké jsem byl, omezoval jsem se tedy na praktické studium cizích jazyků – vedle latiny, řečtiny, němčiny a franštiny, jimž se učilo na gymnáziu, a angličtiny, které mne učil farář Dušek, jsem se trochu probíral i italštinou a ruštinou a mimoto jsem si tu a tam kupoval cizí vědecké knihy, na které mne náhodou upozornila kritická rubrika *Národních listů* nebo *Časopisu českého musea*, jehož několik ročníků měl bratr jako člen České matice. Pokud vím, opatřil jsem si tak

⁴⁸ Jaroslav Peklo (1881–1955), botanik, profesor ČVUT.

francouzsko-německý a anglicko-německý slovník středního typu z nakladatelství Langenscheidtova, Gossovy *A Short History of Modern English Literature* a Dowdenovy *A History of French Literature* z Heinemanovy sbírky *Short Histories of Literatures of the World* a svazeček o gótštině ze *Sammlung Goeschen*. Užitek, který jsem z těch knih tehdy měl, se ovšem ani zdaleka nedal srovnat s tím, co ze svých vědeckých příruček získal už na gymnáziu kamarád Peklo. Že bych byl už na gymnáziu mohl s vhodnými příručkami (třeba německými) ve filologickém studiu dospěti mnohem dál, a přijít tak na univerzitu už s hotovějším úsudkem, ukazuje fakt, že jsem alespoň dvakrát narazil samostatně na témata vědecky správná. V sextě jsem si začal pořizovat (ale ovšem nepořídil) slovník k tehdejší studentské hantýrce a v septimě jsem jako ozvěnu bojů o Hálek vypracoval přednášku na téma Hálek a Heine, v níž jsem rozbořem jejich básní dokazoval, že jde o básníky zcela rozdílného typu.

Že jsem se mohl už tehdy tak zabrat do Heina, bylo zásluhou jiného mého staršího přítele, právníka Pleplara. Byl o dost starší než já, a když jsem se s ním někdy v sextě nebo septimě seznámil, byl už na konci svých právnických studií. Byl nevlastní syn soudního rady Vítka, rozený někde v Korutanech, a studoval německy. Vyprávěl mi hodně o německé společnosti a o německé literatuře a na leccos v českém životě mne naučil se dívat kriticky. Heine byl jeho zamilovaný básník a hodně mi z něho citovával. Myšlenkově jsem vůbec na gymnáziu – a později i na univerzitě – získával především od přátel starších, než jsem byl já. Kromě Pekla a Pleplara si vzpomínám ještě na Rákosníka, sextána, kterého jsem poznal jako kvintán při společných hodinách náboženství. Byl to hoch přemýšlivý a duševně velmi samostatný a hleděl například do latinské literatury vniknout hlouběji, než jak předpisovala škola. Rychle jsem se s ním sblížil a byli bychom se jistě stali dobrými přáteli. Naneštěstí zemřel tento syn chudé kominické rodiny z Poděbrad ještě koncem sexty nebo počátkem septimy na souchotě.

S vlastními mými spolužáky mne kromě záležitostí naší třídy a společného skotačení spojovaly spíš probouzející se zájmy umělecké. V kvintě a ještě trochu v sextě to byly záliby básnické, které mne spojovaly zejména s Tomášem Dědicem, synem bednáře z Třeboně, jež přivedl do Kolína na studie starší jeho bratr, odborný učitel. Později to byla hudba a zpěv, z nichž jsem leccos poznal od Jaroslava Smoláka, učitelského syna a tenoristy naší třídy. To bylo ovšem hlavně až později po maturitě, když jsem k Smolákovým jezdil do školy do Horních Krůt v Posázaví na svatováclavskou pouť a posvícení.

Celkem se o naší třídě dá říci, že byla prostředně dobrá (z dvacíti abiturientů jsme maturovali čtyři s vyznamenáním), a já jsem se spolužáky dobře vycházel. Byl jsem po celých osm let nejlepší žák ve třídě a slabší spolužáci potřebovali ve vyšších třídách mé rady a pomoci zvláště v latině a v řečtině. Stávalo se, že jsem k jejich žádosti nahlas před hodinou překládal uloženou pasáž z klasika, kterého jsme četli, a když mne některý rozzlobil, trestával jsem ho tím, že jsem mu při zkoušení soustavně vytýkal v překladu chybu za chybou. Rád jsem se bavíval taškařinami, které naše třída prováděla před vyučováním nebo na hromadných třídních výletech, ale nočních toulek a flámů jsem se ovšem neúčastnil. Ti ze třídy, kteří měli rádi přezdívký, říkali mi Mát'a. Zkratkami křestního jména jsme si říkali jenom se Smolákem, a to teprve až na samém konci gymnázia.

Ještě jednu mimoškolní zkušenost ze svých dob gymnazijních musím zaznamenat: kondice. Mne ani nenapadlo, že bych mohl dávat hodiny, a jistě ani naši na to nepomyslili, ale přišel okresní hejtman kolínský, který byl tehdy představený nejen otcův, nýbrž i bratrův, a jeho přání, abych vyučoval jeho synka, bylo ovšem třeba respektovat. Tak jsem se stal na počátku kvarty preceptorem sekundána a skončil jsem tuto funkci teprve na konci sexty, když můj žák dokončil na kolínském gymnáziu kvartu reálného oddělení a musil odejít do kvinty někam přes pole na reálku. První rok jsem učil zejména latině a matematice, v druhém a třetím roce k tomu přistoupila ještě franština. Pro mne tím nastala situace trochu komická. Sám jsem začínal v kvintě franštinu

jako nepovinný předmět o dvou hodinách týdně, kdežto můj svěřenec současně začínal v tercii reálného oddělení franštinu jako předmět povinný s třemi týdenními hodinami. Učebnice jsme měli stejné, ale oni ovšem postupovali rychleji než my, a mně nezbývalo než učit se honem napřed, abych mohl sám dělat učitele. Šlo to dobře, neboť jsem se kondicí ujal rád a rád jsem učil. Poznal jsem už na obecné škole u učitele Bergra, jak je možno postupovat při vyučování metodicky, a na gymnáziu jsem se v hodinách profesora Němce znovu přesvědčoval, jaký užitek přináší promyšlený postup při vyučování. Takové praktické poučení padlo u mě na dobrou půdu, a když jsem se stal preceptorem, nebyl jsem dlouho na rozpacích, jak si vyučování zařídit. Dosáhl jsem tím pěkných výsledků, a to mne v mém metodickém postupu ještě utvrdilo. Tříletou praktickou zkušeností preceptorskou se mi ovšem zbystril zrak pro metodické chyby těch, kdo učili mne. Zároveň se mi tím však dostalo základny, o kterou jsem se mohl opřít, když jsem o šest let později po absolvování filozofické fakulty beze vší další metodické průpravy sám začal učit na střední škole.

13. Citové probuzení

Živel citový nebyl u mne nikdy přespříliš zatlačován živlem intelektuálním a podivný půvab dospívání záležel ovšem u mne stejně jako u jiných především v postupném rozžihání jeho barev a v jejich kouzelné svěžesti. Citové probuzení, které provázelo zejména druhou polovici mých gymnazijních studií, jsem prožíval s radostnou dychtivostí. Nedovedly ji kalit ani nutné zmatky dospívajícího chlapce, které u mne nikdy neměly tragické tíživosti. Snad to bylo dáno šťastnou povahou, kterou jsem zdědil po rodičích, a laskavým ovzduším rodinným, v kterém jsem vyrůstal, snad to bylo umožněno tím, že první doteky chlapeckých snů milostných splývaly téměř s prvními dojmy uměleckými. Půvab dívčí tváře a stříbrný tón dívčího hlasu působily na mne zvláštním kouzlem již někdy ve dvanácti letech a pamatuji se, jakou tichou rozkoší mne tehdy jednou naplňoval pohled na věneček světlohnědých vlasů, který mělo okolo hlavy otočeno o něco starší děvče sedící přede mnou v zámeckém divadle při představení nějakého kouzelníka. Na obličej děvčete se nepamatuji. Protože jsem neměl sester, chyběl mi k dívčímu světu nejpřirozenější most, a protože jsem byl v navazování společenských styků vždycky plachý, nedostal jsem se až do tanečních hodin u děvčat dál než ke kradmým pohledům. Jediné děvče, s kterým bych se byl mohl v kvintě, a zejména v sextě, sblížit, byla plavovlasá sestřička mého tehdejšího žáka, která tenkrát docházela měšťanskou školu. Tuto možnost však v prvním stadiu rozvoje udusil citový vrtoch mého bratra, který se přes svých osmadvacet let počal oklikami (a ovšem marně) ucházet o plavovlásku sám. Byl jsem tehdy ostatně v stadiu motýlím, kdy vzrušený zájem chlapcův těká od dívčí hlavičky k hlavičce nikoli pro donjuanské choutky dobyvatelské, nýbrž prostě proto, že chlapci ještě nejde o skutečnost, ale o útržky pohádek na totéž téma. Své pohádky jsem ovšem prožíval sám v sobě se slastnou intenzitou a psal jsem o nich podle básníků, kteří se mi zrovna líbili, verše nálad většinou zachmuřených.

Ze stadia motýlího jsem se nedostal ani tanečními hodinami, které mne s děvčaty příbuzného stáří přiváděly na dobu svého trvání v soustavný společenský styk. Byly to studentské taneční hodiny, které od počátku října do počátku prosince pořádali kulhavý a zlostný taneční mistr Černohlávek a do kterých jsem chodil v septimě a oktávě. Tenkrát je pořádali Černohlávek v sále sokolovny, kdežto o rok dříve, když jsem byl v sextě, se konaly v sále na hořejším ostrově. Tam jsem se šel několikrát podívat, nikoli ze zájmu o děvčata, nýbrž proto, abych se pobavil tím, jak studenti zlobí Černohlávka. Korporativní duch studentský byl v našich tanečních hodinách vždycky velmi živý a vzplanul chvilkovou stávkou, kdykoli se nám zazdalo, že se někdo dotkl naší studentské cti. Na hořejším ostrově, pokud se pamatuji, to byl jednou štiplavý výrok jedné z tanečnic, v hodinách, do kterých jsem byl zapsán, to bývala skutečnost, že se mezi tanečnický vmísil nestudent. Již z toho je vidět, že společenské předpisy, které pro nás v tanečních hodinách platily, nebyly nijak zvlášť přísné. Ani zvláštní úbor nám nebyl předepsán. Proto mne překvapilo, když mi vyprávěl přítel Pleplar, který studoval na německém gymnáziu v Hostinném, že oni musili mít v tanečních hodinách frak a bílé rukavice. V tom rozdílu se jistě ohrázel rozdíl v rázu společenského života v tehdejší venkovské městě českém a německém.

Do tanečních hodin se mi mnoho nechtělo a pamatuji se, jak jsme si s kamarádem Peklem navzájem dodávali odvahy dokazováním, že tanec patří k obecnému vzdělání. Má tréma byla pochopitelná, neboť mne v tanečních hodinách čekaly dva nové nevyzkoušené úkoly: tanec a zábava s děvčaty. Tanečník jsem byl špatný. Nic mi přitom neprospíval můj smysl pro rytmus, neboť tělo nebylo dost povolné, aby se dalo rytmem lehce vést. Valčíku jsem se ani za dva kurzy obstojně nenaučil. Skutečný požitek z tanečního pohybu jsem poznal teprve po letech po příchodu tak zvaných moderních tanců. Nikdy jsem se jim soustavně neučil, ale dámy z naší společnosti mne trochu přiučily volnému foxu a takto výrazně rytmizovaná procházka vyhovovala mým tanečním

schopnostem mnohem lépe než vířivý pohyb valčíku. Ani v zábavě s děvčaty se mi v tanečních hodinách nedařilo lépe.

V Kolíně tehdy nebylo ještě studentek a rozdíl mezi myšlenkovými zájmy mých tanečnic a mými byl veliký. Vězel jsem až po uši v knižním ovzduší svých gymnazijních studií a byl jsem ještě příliš naivní a příliš nezkušený, abych byl dovedl z něho vykouknout do světa, v kterém žila patnáctiletá a šestnáctiletá děvčátka z venkovského města, nebo abych je byl uměl pobavit, jako mí kamarádi, veselým tlacháním. Dcerky z předních rodin se mi přičily svou slečinkovskou afektovaností a u děvčat prostších jsem zase někdy mimoděk narazil na kopýtko vulgárnosti. První rok mne ještě bavila novost prostředí, ale v oktávě jsem se vracíval z tanečních hodin znuděný a rozmrzelý.

Teprve později se situace pro mne zlepšila. Upoutala mne jedna z mých tanečnic, černovláska, dcera skladníka z lihovaru, která mi při tanci tiše zpívala písničky, podle nichž jsme tančili. Pak jsem již do tanečních hodin chodil rád kvůli ní. Dokonce jsem se k ní dvakrát nebo třikrát připojil, když jsem ji potkal v městě, a vyměnili jsme také dva nebo tři kratičké dopisy psané ve verších, jejichž doručování obstarával její bratr, chodící kolem gymnázia do obchodní školy. Ale i toto sblížení patřilo k mé motýlí periodě a po příštím létě (bylo to léto před maturitou) dohasly jeho dozvuky rychle a klidně. Alespoň mne nijak nebolelo, když se rok po našem seznámení stala má tanečnice nevěstou dozorce finanční stráže, mnohem staršího, než byla sama.

Taneční hodiny tedy nenaplnily mou chlapeckou touhu po lásce konkrétním obsahem, ale nepřinesly mi ani zkušenosti, které by ji byly podryly. Obojí bylo dobré, neboť tím se stalo, že jsem svou pohádku lásky, když opravdu přišla její chvíle, mohl prožívat s plnou oddaností a horoucností. Ještě jiného nebezpečí zůstal jsem ušetřen. Nemohlo být jinak, nežli že z řečí spolužáků i lidí dospělých, z novin i z knih ke mně zaléhaly méně čisté nápovědi o lidském milování. Musím se přiznat, že mi takové věci, zejména když jsem se s nimi setkal v tisku, rozpalovaly krev. Ale kout mé duše, v němž se jejich zbytky hromadily, zůstával kupodivu dobře oddělen od mých snů o lásce a při styku s děvčaty ne-

zůstávalo z toho všeho v mém podvědomí pranic. Je lidským údělem, že se oblast nesobecké touhy vždycky jednou promísí s oblastí vášně, ale bylo kusem mého životního štěstí, že se tyto oblasti u mne promísily teprve tehdy, když se promísit směly, a že právě proto láska jako princip vyšší podržela vrch nad milováním.

Do takovéto hry probouzejících se citů může ovšem ze všech umění nejlépe vždy promlouvat básnictví a s tím jsem také byl v nejdůležitějších letech vyššího gymnázia v styku opravdu živém. Hudba a výtvarné umění měly naproti tomu tenkrát pro mne význam jen zcela podružný. S hudbou jsem se seznámil, jak tomu u nás bývá, pokusem o výcvik v hudbě výkonné. Asi od desíti do třinácti let jsem se učil hrát na housle, a to tak, že učitelé (první rok to byl Kmochův místokapelník Vojtěchovský, potom starý muzikant z kapely podružného řádu Borčický⁴⁹) dávali mi hodiny u nás v bytě. Dát mne učit hrát na housle nebyla myšlenka šťastná, protože mám sice dobrý smysl pro rytmus, ale neměl jsem a nemám dobrý hudební sluch, který je ovšem pro správné tvoření tónů na houslích nezbytný. Spíše by se byl pro mne hodil klavír, ale ten byl tenkrát ještě víc než dnes výsadou rodin opravdu zámožných. Ve hře na houslích jsem to ovšem daleko nedotáhl, ale bez užitku těch několik let, které jsem jí věnoval, přece nebylo. Dueta, která jsem zejména s Borčickým ustavičně hrával, byla založena vesměs na dobré starší hudbě, symfonické nebo operní, a z té doby uvízlo mi v paměti mnoho melodií, o které jsem se mohl opírat později, když jsem se začal o hudbu soustavněji zajímat jako posluchač. To bylo ovšem teprve za mých studií v Praze.

Umění výtvarné vstoupilo do mého života v době gymnazijních studií v míře ještě menší. V povinném kreslení, které jsem měl na gymnáziu první čtyři roky, jsme na vyšším stupni kreslili a barvou pokládali podle předloh ornamenty antické a renesanční nebo jsme podle sádrových modelů křídami stínovali reliéfní ozdoby téhož původu. Cvičil se

⁴⁹ Josef Borčický, kapelník kolínské taneční kapely, v jejímž čele ho r. 1870 vystřídal František Kmoch.

tím jenom smysl pro pečlivou kresbu a opatrné kolorování větších ploch, ale víc nic. K estetickému vnímání uměleckých výtvorů nás nikdo nevedl, a teprve prázdninové cesty do ciziny a ovšem Praha ve mně probudily smysl pro hodnoty architektonické, sochařské a malířské. Toho opoždění bylo škoda, neboť při dobré vůli a vhodné metodě jsme mohli již na gymnáziu vniknout do vyzrálého výtvarného umění klasických kvalit alespoň natolik, jako jsem houslovými duety vnikl do klasické hudby. Zejména u mne by se to bylo dobře osvědčilo, neboť můj vkus i má povaha tíhnou ke klasicismu.

Kapitolou pro sebe bylo v mých gymnazijních letech divadlo. Chodil jsem tenkrát do divadla často, někdy denně, a to, pokud se pamatuji, již asi od tercií. Byl jsem tam váben tím, že se tam scházeli studenti, a mimoto nebylo mi dvacet haléřů, které jsme tehdy platili vstupného, penízem těžce dostupným. Hrál se tehdy v Zámecké restauraci, kde bylo divadlo nedávno předtím nově zřízeno, a my studenti jsme stávali v nižších třídách vzadu za sedadly a v třídách vyšších po jejich pravé straně. Tam někdy mezi nás přicházeli i jiní, jako mladý typograf Mordych, který měl navštívenky s titulem „t. č. člen lidské společnosti“, a redaktor Pelant, který byl na chvíli existenčně připoután ke Kolínu. Přestože jsem chodil tak často do divadla, nepamatuji se ani na jedno představení, z něhož bych se byl vracel s dojmem tak silným, jakým na mne působila třeba jen jediná báseň z *Malé slovesnosti*. Při tehdejšímu repertoáru kolínského divadla to nebylo nic divného. Hrály se velkou většinou operety, které soustavně pěstovala společnost paní Zöllnerové. Jejich hloupoučkový obsah mne ani jako kvintána nedovedl rozechvět a jejich hudba neimponovala ani jemu skrovnému hudebnímu vzdělání. Brzo, snad již v sextě, jsem na ně vůbec přestal chodit. Činohry, které později tento repertoár doplňovaly, pokud se pamatuji hlavně zásluhou společnosti paní Procházkové-Malé, byly vybírány především ze senzačních kusů starší francouzské produkce (Sardouova⁵⁰ *Vlast*) nebo

⁵⁰ Victorien Sardou (1831–1908), francouzský dramatik.

z naturalistických dramát doby pozdější (Halbe⁵¹, Hauptmann⁵², Tolstoj⁵³ atd.). Ani ty ve mně nedovedly rozezvučet žádnou příbuznou strunu. Podle dnešní zkušenosti vím, že by se to bylo podařilo daleko spíše Shakespearovým veselohrám, klasické tragédii francouzské nebo básnickým dramatům Goethovým a Schillerovým. Po těch ovšem bylo tehdy na venkovském divadle stejně málo slechu a vidu jako dnes. Jediným skutečným obohacením byly na sklonku mých gymnaziálních let pohostinské hry Východočeského divadla, pořádané vždy v délce jednoho týdne, které přinášely v dobrých reprodukcích opery Smetanovy, Čajkovského, Bizetovu *Carmen* a Offenbachovy *Hoffmannovy povídky*.

V pohledu zpět se mi však tato operní představení jeví spíše jako předzvěst Prahy než jako dozvuk Kolína. Chodil jsem na ně ostatně ještě jako univerzitán a nepamatuji se přesně, co z nich patří do doby před maturitou a co do doby po maturitě. Proto je už nepočítám k výtežku svých skutečných gymnaziálních let.

Čtenářské vzpomínky sahají u mě hluboko až do dětských let, neboť první dvě z nich patří ještě době, kdy jsme bydlili na Kutnohorském předměstí u Kumstátů. Nedovedl jsem snad ještě ani číst, když mi matka večer co večer předčítávala ze Zapovy *Kroniky*, kterou nám půjčoval profesor Jindřich Vančura. Nevím, jak daleko jsme v tom došli, ale jednotlivé záblesky vzpomínek ukazují na starší dobu českých dějin před válkami husitskými. O válkách husitských jsem četl snad již sám, neboť jsme měli doma v knihovně Zapovo jejich vypsání. Pamatuji se, že jsem již u Kumstátů užil toho, co jsem věděl o husitském obléhání Karlštejna, při hře s kamarády. Hrady se zubatým cimbuřím, které jsem si tenkrát robil z papíru a které jsem proti kamarádům buď hájil, nebo dobýval, byly také jistě vzaty z knihy Zapovy, která byla zdobena četnými rytinkami. Že jsem již tehdy sám hltavě četl, vím určitě ze vzpomínky na to,

⁵¹ Max Halbe (1865–1944), básník a dramatik.

⁵² Gerhart Hauptmann (1862–1946), držitel Nobelovy ceny za literaturu 1912, hlavní představitel německého naturalismu.

⁵³ Lev Nikolajevič Tolstoj (1828–1910), ruský spisovatel.

že mne bolívaly oči, když jsem četl (jistě potají) příliš dlouho do soumraku. Běžel jsem potom vždy na pavlač a díval se dolů do zahrádek, protože jsem slýchal, že zelená barva očí osvěžuje. Z knih, které mi tenkrát přišly do rukou, mi pevně utkvěl v paměti román o vůdci záporožských kozáků Sahajdačném⁵⁴, který tehdy vyšel v Šimáčkově *Matici lidu*. Tu jsme odebírali, stejně jako jeho *Libuši*. Z této druhé sbírky se mi zachytly v paměti zase romány Václava Vlčka⁵⁵, které mne rozechvívaly prvními nápovědami o osudové hře lidských srdcí. Ty jsem však, myslím, četl teprve o nějaký rok později.

Nemělo by smyslu, kdybych tu vypisoval celý repertoár své chlapecké četby. Vypadal tak, jak to přinášela doba, a šel od knih pohádkových (dosud živě cítím, jak každý po svém na mne působili svými pohádkami věcný Erben, básnická Božena Němcová a rozechvělý Beneš Třebízský) k románům Vernovým, k Chocholouškovu⁵⁶ *Jihu* a k dílům Jiráskovým. Místo pro sebe v něm měli Karafiátovi *Broučci*, které jsem četl v drobném svazečku, v němž snad vyšli poprvé. Četl jsem ve svých chlapeckých letech překotně a nemohl jsem si večer stýskat na nedostatek knih. Leccos jsme měli doma, leccos mi přibývalo darem zejména o Vánocích a na gymnáziu k tomu ještě přistoupily zásoby žákovské knihovny. Důležitou úlohu v obohacování naší knihovny, a tím i rozhojňování mé četby, měl kolínský Literární spolek. Tam bývaly pravidelné přednášky a po nich se mezi přítomné členy losem rozdělovaly za sníženou cenu nové knihy. Otec byl členem této užitečné instituce a vždycky jsme čekali s napjatou zvědavostí, co se mu na takové schůzi podaří získat.

Vliv toho, co jsme už měli v knihovně doma, i nových přírůstků přinášných z Literárního spolku určoval do značné míry mou četbu i tehdy, když se mi na vyšším gymnáziu *Malou slovesností* otevřely zrovna v době

⁵⁴ *Sahajdačnyj*, román Danilije Lukiče Mordovceva (1830–1905).

⁵⁵ Václav Vlček (1839–1908), autor romantických historických próz a románů

⁵⁶ Prokop Chocholoušek (1819–1864), autor romantických historických povídek a románů, z politických důvodů byl několikrát vězněn. Povídkový cyklus *Jih* líčí dějiny a život jižních Slovanů.

největší jinošské vnímavosti brány poezie. To jsem už čítal mnohem méně, ale zato intenzivněji, jak toho básně vyžadují. Každá báseň, která mne tehdy zaujala, byla mi opravdu citovým a estetickým dobrodružstvím a jeho prožívání bylo prohlubováno a prodlužováno reprodukcními ozvěnami v mých vlastních veršovníckých pokusech. Prošel jsem postupně dvěma periodami básnického rozvíjení.

Ohniskem první z nich byl Jaroslav Vrchlický, od něhož jsme měli doma v knihovně několik svazků a který byl ovšem také bohatě zastoupen v *Malé slovesnosti*. Okouzloval mne hudbou svých veršů a bravurou svých rýmů, rozněcoval mne svou radostí z krásy a strhoval mne svým kulturním zájmem, který obepínal všechny doby a všechny země naší vzdělanosti. Byl pro mne civilizačním básníkem v nejkrásnějším slova smyslu, neboť jsem se jeho očima učil chápat krásu života a lidského úsilí.

Zcela jinak na mne působil J. V. Sládek, který u mne v posledních letech gymnazijních vystřídal (nebo spíš organicky doplnil) Jaroslava Vrchlického. Vrchlický mne učil rozhlížet se kolem sebe vnímavými očima a odpovídat na všecko s rozjásanou duší, Sládek mi byl naproti tomu učitelem vnitřního soustředění a mužné sevřenosti. Již jeho příchod ke mně byl jiný než příchod Vrchlického. V *Malé slovesnosti* byl málo zastoupen a mostem k němu mi byl jediný svazek, který otec přinesl z Literárního spolku. Byla to sbírka *V zimním slunci*, vyšlá roku 1897. Přechod od jiskřivého bohatství Vrchlického k sporé málomluvnosti Sládkově byl příkrý a je až kupodivu, jak mne Sládek hned při prvním skutečném setkání zaujal. Jistě se o to zasloužila vnitřní příbuznost mezi Sládkovým laděním básnickým i lidským a tehdejšími potřebami mého duševního růstu. Že můj vztah k Vrchlickému a Sládkovi byl dán nějakým, alespoň dočasným výběrovým příbuzenstvím, vyplývá ze skutečnosti, že jsem tak jako k nim nepřilnul k žádnému básníku, s nímž jsem se na vyšším gymnáziu setkal.

Zeyer mne sice vábil kouzelným oparem svých básnických vyprávění i náladovým rytmem svých veršů, ale svět jeho snů nebyl světem mým, a Svatopluk Čech zůstal zcela stranou mého vyspělejšího čtenář-

ského zájmu, třebaže byl v naší rodinné knihovně zastoupen několika svazky, mezi nimiž bylo i první vydání populárních tehdy *Písní otroka*. Věc se Svatoplukem Čechem byla tím zvláštnější, že ještě na počátku kvinty jsem počal psát ve strofách (ale ovšem nikdy nedopsal) moderní a městský protějšek k jeho nejpobulárnější skladbě *Ve stínu lípy*, jemuž jsem dal výmluvný titul *Ve stínu kaštanů*. Myslím, že se malý vliv, jímž Svatopluk Čech na mne působil po plném citovém probuzení, dá nejspíše vysvětlit tím, že má potřeba literárních dojmů byla tehdy především lyrická, a Svatopluk Čech plnokrevným lyrikem nebyl.

Zajímavý byl případ s Macharem. V oktávě jsem si jej vyvolil za téma svého řečnického cvičení, a pročel jsem se proto jeho dílem soustavněji nežli dílem kteréhokoli jiného básníka. Přesto mi duši nerozhřál, ačkoli jsem se jinak rád dával ošlehávat jeho ironickými pointami. S jinými básníky let devadesátých jsem se blíže seznámil teprve za studií univerzitních.

14. Cesty o prázdninách

Do školy jsem chodil vždycky rád, a proto mi prázdniny neznamenal osvobození od něčeho nepříjemného. Spíše naopak. Ubylo příležitosti ke styku s kamarády, a zejména na gymnáziu mi byly prázdniny dobou osamělosti. Na letní byt se tehdy z venkovských měst až na malé výjimky nejezdilo, studovat o prázdninách jsem začal ve větší míře teprve na univerzitě, a proto jsem brzo nevěděl, co počít s volným časem. Ráno jsem provázival matku na jejích nákupech a bavil jsem se pozorováním ruchu na trhu a v krámech. Přes den jsem trochu četl a k večeru jsem chodil s našimi na procházku. Když se blížila polovice září a s ní zase počátek školy, vítal jsem to jako osvobození a od prvních dnů, kdy se studenti počali sjíždět, jsem chodíval každé dopoledne vytrvale před gymnáziem, abych se s nimi setkal co možná brzo. Teprve postupem času nabývaly mé prázdniny alespoň zčásti bohatšího obsahu.

Oživující rozmanitost do nich vnesly především prázdninové cesty, na které jsem počal s bratrem jezdit roku 1899 po sextě a které zůstaly v našem životě pravidelnou institucí až do roku 1903, kdy pokračování v nich překazila těžká otcova nemoc. Byl jsem bratrovi na nich jistě dobrým a podnětivým společníkem, ale hlavní prospěch přinášely mně, neboť mne seznamovaly zrovna v době největší vnímavosti s novými kraji a s novými lidmi a brzy mne vedly přes hranice do blízké ciziny. Každá z těchto cest byla pro mne objevem nového světa a rozšířením obzoru. Třebaže jsem si skutečnou útratu (jízdné, byt a stravu) platíval sám ze svých úspor, byly tyto cesty prvním velkým darem, který bratr přinesl mému rozvíjejícímu se životu. Bez bratra bych se byl na cesty sotva sám vydal a on je umožňoval i peněžně, neboť těch vedlejších vydání, která hradil on ze své kapsy za nás oba, bylo také dost.

O první z našich prázdninových cest, která nás vedla v první polovici srpna r. 1899 do severovýchodních Čech, se zasloužil kolínský okresní hejtman, tehdy bratrův představený, a to tím, že o ni projevil

zájem a nakonec se rozhodl, že se jí sám zúčastní se synem, jenž po vychození kvarty na reálném oddělení kolínského gymnázia přestal právě být mým žákem. Cestu jsme nastoupili sami dva, bratr a já, a to jízdou do Turnova, kde jsme se na nádraží setkali s bratrovým kolínským spolužákem Eduardem Benešem, jenž byl tehdy okresním tajemníkem v Semilech. Beneš vyprovázel tehdy do Turnova dr. Vladimíra Nováka, profesora fyziky na brněnské technice, jenž se vracel ze svatby se sestrou Benešovy paní, a nás dva vzal zpátky s sebou do Semil. Kus této cesty do Semil jsme vykonali pěšky, protože bratrův kamarád nám chtěl ukázat vyhlídku z Krkavčí skály, ale nějak si spletl cestu, a Krkavčí skálu jsme nenašli. Do Semil jsme došli utmácení a náš turistický výstroj s baťohy na zádech byl tehdy asi v podkrkonošském městě nezvyklý, neboť se přihnal nějaký zřízenec a podával panu tajemníkovi klíč od okresní stravovny v domnění, že nás, vandráky, tam vede. Po krátkém pobytu u Benešových (vystoupili jsme přitom na Kozákov a poznali Železný Brod) jsme se vrátili do Turnova a odtud jsme v cestě pokračovali již ve čtyřech s okresním hejtmanem a jeho synem. Po dráze jsme dojeli do Tanvaldu, jenž byl tehdy poslední stanicí na té trati, a odtud jsme se dali dovézt kočárem přes Wurzelsdorf⁵⁷ do Harrachova. Tam stál již tehdy český hotel U Krakonoše, a v tom jsme se ubytovali.

Druhý den jsme šli přes Nový svět a podél Mumlavy jsme stoupali na Krkonoše. Poobědvali jsme v Labské boudě, podívali jsme se na Sněžné jámy a k prameni Labe a k Labskému vodopádu a namířili jsme pak dál k Petrově boudě. Cestou tam na nás uhodila náhlá změna počasí, citelně se ochladilo a zamlžilo se tak, že jsme stěží viděli několik metrů před sebe. Do Petrovy boudy jsme div hlavou nevrazili a opravdu jsme se až polekali, jak se na nás najednou vyhoupla z mlhy. Přespali jsme až někde v podkroví, a protože i ráno bylo nevlídné, sestoupili jsme do Špindlerova Mlýna. Odtamtud se okresní hejtman se synem vrátili zase domů a ostatek cesty jsme vykonali s bratrem sami. Počasí

⁵⁷ Kořenov u Desné.

se vyjasnilo stejně rychle, jak se předtím zakabonilo, a my jsme si za krásného slunečního dne udělali výlet ze Špindlerova Mlýna na Harrachovu skálu a do Mísečných bud. Po této zastávce jsme zase vystoupili na Krkonoše a podle Špindlerovy boudy a Dívčích kamenů jsme se dostali na okrajovou cestu, z níž je daleká vyhlídka do Pruského Slezska. Krásný obraz širokého kraje, který pod námi ležel v sluneční záři, mi již nikdy nevymizel z paměti a Krkonoše se mi staly navždy milými právě pro své volné výhledy do dálky. Zastavili jsme se v Boudě prince Jindřicha⁵⁸, jež mě udivila svou výstavností, na pozdní oběd a večer jsme se ubytovali pod Sněžkou v Luční boudě.

Druhý den jsme vystoupili na Sněžku, jejíž kužel, stále ošlehávaný větry a posetý kamením, mi připadal velmi divoký. Od Luční boudy jsme sestoupili dolů do Petzeru⁵⁹ a já jsem se přesvědčil, že dlouhé sestupování může stejně unavit jako dlouhé stoupání. Přes Janské Lázně jsme se dostali k železnici a po ní do Trutnova. Bylo to první sudetské město výrazně německé, které jsem poznal, a já jsem se tam cítil jako cizinec, zvláště když jsem v papírnickém obchodě nedostal jinou tužku nežli s velkoněmeckými barvami. Přenocovali jsme v Trutnově v českém Národním domě a prohlédli jsme si tam zejména pomníky na bojšti z r. 1866. Cestou do Náchoda jsme se zastavili ve skalách Adršpašských a Wekelsdorfských⁶⁰ a z Náchoda jsme udělali pěkný výlet přes Běloves do kladských lázníček Chudoby⁶¹. Velmi se mi líbila jejich čistota a úpravnost a dlouho jsme vzpomínali na to, že jsme tam platili při svačině za řízek dortu pouhých pět feniků, tedy našich šest haléřů, kdežto v Kolíně stál tehdy takový řízek, možná o trochu větší a obsahem hodnotněji, celých deset haléřů.

Z Náchoda jsme jeli do Nového Města nad Metují a odtamtud jsme se vydali pěšky do České Skalice. Když jsme přijeli do Nového Města,

⁵⁸ Na polské (tehdy pruské) straně Krkonoš; otevřena 1889, zničena r. 1946, asi požárem. Z boudy vedla do Karpacze jedna z tehdejších sáňkařských drah.

⁵⁹ Pec pod Sněžkou.

⁶⁰ Adršpašsko-teplické skály (Wekelsdorf se nazývaly Teplice nad Metují).

⁶¹ Dnes Kudowa-Zdrój v Polsku.

byli jsme dlouhou jízdou ve vlaku a parnem zmoření a vyprahlí, ale nechtěli jsme se zdržovat, a hned jsme začali šlapat. Žízeň nás však příliš trápila, a proto jsme se v blízké obci, myslím, že se jmenovala Křinec⁶², zastavili beze všeho v jednom domku (krámy nebyly otevřeny, protože byla neděle nebo svátek) a ptali se, zdali by nám mohli poskytnout nějaké občerstvení. Pohostili nás velmi ochotně okurkovým salátem a výbornou smetanou a počítali ho opravdu velmi lacino. Ke Skalici jsme se blížili už ve tmě, a protože se nám nakonec zdálo, že scházíme z cesty, šli jsme za světélkem, které jsme stranou viděli. Když jsme přišli blíž, poznali jsme, že je to světélko hořící na velikém kříži uprostřed hřbitova, ale od hřbitova jsme už cestu do města snadno našli. V hospodě, do níž jsme v České Skalici zašli, jsem poprvé žádal o večeři a nocleh podle pokynů vydaných pro studentské noclehárny, ale hospodský slyšel mou žádost velmi nerad a po nějakém tahání vyřídil věc tím, že mne ubytoval v jednom pokoji s bratrem, ale počítal nocleh o trochu levněji. Podruhé jsem se o seznam studentských nocleháren už nestaral. Druhého dne jsme si ještě prohlédli ratibořické údolí, jehož malé rozměry mne stejně překvapily jako přízemní zámek Babiččiny paní kněžny, a pak jsme už přímo jeli domů.

Druhá má cesta s bratrem, konaná na konci července a na počátku srpna r. 1900, mířila na Šumavu. Jeli jsme přes Prahu až do Hluboké a tam jsme vystoupili, abychom si prohlédli hlubocký zámek a letohrádek v oboře⁶³. V zámku a letohrádku jsem se poprvé na svých cestách setkal s díly výtvarného umění, která mne upoutala. V zámku to byla Schwanthalerova⁶⁴ socha tesaná z kararského mramoru, v letohrádku pěkná sbírka rozměrných pláten s výjevy ze světa zvířat. Bylo to tu i tam vyspělé umění cizí a předzvěst toho, co jsem poznával zakrátko za hranicemi, když tam naše prázdninové cesty zamířily. Z Hluboké jsme pohodlně došli do Budějovic, které byly tehdy napovrch městem tak

⁶² Asi Krčín, dnes součást Nového Města nad Metují.

⁶³ Letohrádek neboli zámek Ohrada.

⁶⁴ Ludwig von Schwanthaler (1802–1848), sochař, zde alegorická socha *Dunaj*.

německým, že nám strážník na českou otázku ani neodpověděl. Když jsem se o dvacet let později v Budějovicích zase zastavil, tenkrát už se svou vlastní rodinou, vypadaly už docela česky. Ze své první návštěvy v Budějovicích jsem si odnesl zejména vzpomínku na bohatství pitné vody v tomto podhorském kraji, neboť ta tekla do kašen města bez přestání.

Po noclehu v Budějovicích jsme jeli vlakem do Zlaté Koruny a odtamtud jsme vystoupili na Klet'. Stoupali jsme na vysoký kopec k polednímu a udělali jsme přitom velmi špatnou zkušenost s lahví koňaku, kterou jsme měli v batohu. Trochu jsme zabloudili a tím, jakož i poledním vedrem jsme byli hodně zmoření. Domnívali jsme se, že nás koňak osvěží, ale po dvou doušcích se nám rozlila po těle taková únava, že jsme na vrchol Kleti v pravém slova smyslu stěží dolezli. Tehdy jsem pochopil, proč se výkonní sportovci alkoholu chrání. V chatě na Kleti, která byla tenkrát v českých rukou, jsme se řádně osvěžili několika sklenicemi kávy s výbornou pramenitou vodou a po dobrém odpočinku se nám to vesele scházelo dolů do Krumlova. Krumlov jsme si prohlédli jen zběžně (vynahradil jsem si to o čtvrt století později, když jsem v Krumlově pobyl se svou rodinou asi týden) a dost brzo jsme na druhý den pochodovali proti toku Vltavy do Vyššího Brodu. Pod hradem Rožmberkem, jenž jak jsem se později přesvědčil, působí dojmem, jako by pobělohorská šlechta z něho teprve před týdnem byla odjela, jsme pouze prošli. Z Krumlova do Vyššího Brodu je to dost daleko, a když jsme tam k večeru došli a ubytovali se v hospodě, chutnala nám výborně jak večeře, tak Prelatenbier z klášterního pivovaru. Na večeře jsme se vůbec při pochodech těšili, protože jsme si při nich popřáli, abychom se, jak jsme říkali, řádně zrestaurovali. Na pochodě jsme se mezi dnem leckdy všelijak odbyli ze zásob.

Druhý den ráno jsme si prohlédli klášter (v paměti mi uvízla hlavně myšina, kterou byla pronikavě cítit velká a bohatá klášterní knihovna) a pak jsme se vydali proti proudu Vltavy dál. Po noclehu ve vsi, jejíž jméno mi vypadlo, jsme vystoupili na Třístoličník. Pamatuji se, že jsme šli od rána v dešti a že nám nakonec bylo jedno, jdeme-li potokem, nebo vedle

něho. Chvilku jsme se před deštěm chránili v dřevorubecké chatě, která byla skoro zcela vyplněna dřevěnou palandou pro společný nocleh, ale usušili jsme se teprve v turistické chatě na Třístoličníku. Tam jsme se také dobře nasýtli obědem, který nám připravili z konzerv, a popili jsme si chutného bavorského piva, s nímž jsem se tam poprvé setkal. Vystoupili jsme také na rozhlednu, vyčnívající nad vrcholky lesa. Zpočátku jsme byli obaleni cáry mlhy jako vatou, ale pak se pojednou mlhy na okamžik rozevřely a my jsme viděli hluboko pod sebou sluncem ozářený kraj, který se táhl až někam k Dunaji a nad nímž jsme v dálce spíš tušili, nežli dalekohledem opravdu zachytili, obrysy Alp. Dolů se nám to osušeným a džbánky piva rozjařeným šlo velmi dobře. Až se naše veselá nálada a náš zpěv příkře odrážely od ponurého ticha hlubokých šumavských hvozdů, v nichž jsme člověka nepotkali a v nichž se ani ptáček neozval. Nakonec jsme šli už tmou a v Českých Troubách⁶⁵ jsme musili hospodu budít. Slavila se tam zrovna ten den nějaká svatba a nám vykázali nocleh prostě na lavicích v šenkovně. Večeři jsme nedostali, a bylo velkou výhodou, že jsme se předtím na Třístoličníku tak dobře naobědvali. Z Českých Trub jsme šli dlouhým pochodem do Kunžvartu⁶⁶ a cestou, nemýlím-li se, jsme shlédli pramen Vltavy a popili vína v obci, která je ze všech v Čechách nejvýše položena, Bučině.

Výstupem na Luzný⁶⁷, na nějž jsme se druhého dne z Kunžvartu vydali, jsme poznali Šumavu opravdu divokou. Planina pod vrcholem Luzného je pusté místo prostoupené slatinami, jimiž lze procházet jen po cestách vydlážděných dřevěnými kůly, a vrcholný kužel Luzného je tak poset kamením, že po výstupu nahoru se nám úplně ztratila cesta, kterou jsme tam došli a po níž jsme se měli vracet. Nezbyvalo, nežli jít nazdařbůh podle mapy a podle malého kompasu. Když jsme šli asi hodinu, poznali jsme podle povahy lesů (byly teď smíšeně bukové proti

⁶⁵ Dnes České Žleby, dříve též České Koryto (Böhmisch Rohren), podle napajedla pro koně jedoucí po Zlaté stezce z Prachatic do Pasova.

⁶⁶ Dnes obec Strážný, dříve též Kužvarda, (Kuschwarda). Nedaleko je zřícenina hradu Kunžvart.

⁶⁷ Hora Lusen v Bavorsku.

dřívějším čistě jehličnatým) a pak i podle slunce, že jsme šli špatně a že sestupujeme do Bavor místo do Čech. Na návrat už nezbývalo času, a proto jsme šli dál. Přišli jsme konečně do malé vsi a uviděli jsme tam jednopatrovou budovu a před ní u rozsáhlého stolu muže svlečené z kabátů, kteří hráli karty a popíjeli ze džbánek pivo. V domnění, že je to hostinec, zamířili jsme k nim, ale jeden z mužů nám běžel naproti a vysvětloval nám, že je to škola a že hostinec je o kousek dál. Pohovořili jsme s ním a odešli se občerstvit do hospody. Za chvíli jsme dostali od laskavého pana učitele písemný vzkaz, že asi za půl hodiny projíždí blízkou vesnicí pošta, kterou bychom se mohli dostat k železniční stanici. Uposlechli jsme toho upozornění a brzo jsme ujížděli pohodlně královskou bavorskou poštou. Jeli jsme opravdu jako páni, neboť sedadla byla měkce vyčalouněna a koně dobří. Vůz sám i pěkná uniforma postilionova byly v bavorských státních barvách, modré a bílé, postilion cestou po starém zvyku vesele vytruboval, takže to byla idylka jako za starých časů. K večeru jsme dojeli do Grafenau a v hospodě, kde jsme se ubytovali, jsme zažili dvojí pěkné překvapení: v novinách jsme se dočetli o zavraždění italského krále Umberta a při placení jsme poznali, že Bavoráci nějak nevěří novým rakouským stříbrným pětikorunám a přijímají je jen se značnou srážkou.

Druhého dne jsme odjeli přes Světlou (Zwiesel) do Eisensteinu⁶⁸, poslední zastávky své šumavské cesty. Tam jsme se zdrželi asi dva dny, neboť jsme si chtěli prohlédnout Černé i Čertovo jezero a zamýšleli jsme také vystoupit na Javor⁶⁹. Při cestě po obou našich jezerech nás zastihla prudká bouře, před níž jsme se utekli do hotelu Rixi na Špičáku, a odtamtud jsme se rozměrným oknem jeho jídelny dívali při kávě na příval, který se strhl. Na Javor jsme sice nevystoupili, ale bratr mne povozil na lodičce po Javorském jezeře a v restauraci na jeho břehu jsme si připili na zdraví, neboť mi toho dne bylo zrovna osmnáct let. Z Eisensteinu jsme se vrátili přes Klatovy, Plzeň a Prahu přímo do Kolína.

⁶⁸ Železná Ruda.

⁶⁹ Hora Grosser Arber v Bavorsku.

První dvě prázdninové cesty zavedly mne a bratra do českých pohraničních hor, na severovýchod a na jihozápad. Při třetí cestě jsme se vydali počátkem září 1901 už docela za hranice, tentokrát do Bavor. Byla to cesta nikoli po krajích, nýbrž po městech. První naše zastávka, a to dvoudenní, byla v Norimberku. Starobylé město Hanse Sachse a Albrechta Dürera, korunované starobylým hradem, poskytlo nám hojně dojmů ze středověku a raného novověku. Současnost jsme poznali na výročním trhu, který se konal na rozsáhlém volném prostranství a z něhož mi nejvíce utkvělo v paměti opékání slanečků nabodnutých na velkých kovových jehlicích na volném ohni. Bylo to jídlo jako stvořené pro milovníky bavorského piva, neboť jeho intenzivní slaná chuť nutila pít a zase pít. Mnohem více podnětů skutečně kulturních nežli Norimberk, úmyslně zahleděný do minulosti, poskytl nám Mnichov, do něhož jsme dojeli přes Ingolstadt a Augsburg. V mnichovských pinakotékách a v jeho glyptotéce jsem se poprvé setkal s bohatými sbírkami umění malířského a sochařského. Prohlíželi jsme je dychtivě a odcházeli jsme z nich nejen s duší napojenou dojemem, nýbrž také s hlavou třeštící od únavy. Milý byl v Mnichově celý bodrý způsob života, výrazně charakterizovaný přátelskou pospolitostí všech hostů v Dvorním pivovaru. Líbilo se mi v Mnichově tak, že jsem se tam stavoval později i s Růženkou na cestách do Paříže nebo zpět. Po světové válce jsem však neměl odvahy do Mnichova zajet, protože jsem nechtěl vidět, jak jej změnila výsledky prohrané války. Doplněním dojmů mnichovských byla návštěva v Herrenchiemsee⁷⁰, rozkošnickém sídle nešťastného bavorského krále, zamilovaného do krásy.

Poslední zastávkou na naší cestě Bavorskem bylo Řezno. Tam jsem se poprvé setkal s Dunajem a poprvé jsem měl dojem, že německé, podle akademických představ dostavěné gotické katedrály na mne nijak nepůsobí dojemem zvlášť impozantním. V Řezně – a později i v Kolíně nad Rýnem – se mi spíš líbily prostší stavby románské a ve Francii

⁷⁰ Zámek imitující Versailles, postavený na ostrově v Chiemském jezeře pro bavorského krále Ludvíka II. (1845–1886).

a Anglii se mi toto poznání doplnilo zjištěním, že gotické chrámy, jejichž nedostatky nebyly napravovány restaurací a dostavováním, jsou mnohem krásnější nežli školsky dokonalé gotické katedrály v Německu. Walhalla poblíž Řezna, panteon slavných Němců nebo za Němce prohlašovaných mužů, mi byla nepříjemná jako dokument domýšlivosti moderního Německa nacionálního. Naše cesta Bavorskem netrvala dlouho, celkem asi jen týden, ale byla pro mne plná poučení a kulturních zkušeností.

Příštího roku, v druhé polovici července r. 1902, jsme s bratrem zamířili na východ. Dojeli jsme do Blanska a odtamtud jsme navštívili Macochu a Sloupské jeskyně. Při návratu z tohoto výletu jsme se na nádraží rádi svezli bryčkou s moravským skladatelem Hrázdirou²¹. Byl to hovorný, veselý a vtipný společník, jenž podle všeho neměl příliš v lásce panáčky [kněze, pozn. red.]. Potom jsme se zastavili v Brně. Tam jsem na trhu z úst Líšňanek poprvé uslyšel nefalšovaný moravský dialekt. Z Brna jsme jeli tratí vedoucí přes Vlárský průsmyk na Slovensko. Cestou jsme přenocovali v Bučovicích, ale kupodivu jsme si ani nevzpomněli, že bychom odtamtud mohli odskočit do Luhačovic, jež už tehdy začaly rozkvétat. První naše zastávka na Slovensku platila Trenčianským Teplicím, jejichž zarámování lesnatými kopci se mi velmi líbilo. Na noc jsme dojeli do Trenčína, a protože se nám hlavní, maďarský hotel zdál příliš drahý, ubytovali jsme se v židovské hospodě. Byla čistá a dobře jsme tam pojedli. Mile působilo, že současně s námi večeřela v sousední místnosti celá četná rodina hospodského s patriarchálním otcem v čele. Druhý den jsme si vyšli na Trenčínský hrad a potěšili se z jeho výše vyhlídkou do Pováží. Měl jsem přitom silný dojem, že Slovensko patří k jinému zeměpisnému útvaru nežli naše země. Na hradě jsme se setkali s českým krejčím, v Trenčíně usedlým písmákem, jenž nám ledaco zajímavého vyprávěl.

²¹ Cyril M. Hrázdira (1868–1926), žák Leoše Janáčka a první dirigent Národního divadla v Brně, pod jeho vedením byla poprvé uvedena *Její pastorkyňa*.

Z Trenčína jsme jeli do Žiliny a cestou jsme si prohlédli Súľovské skály, na jejichž ostré půdě jsem si rozbil podrážky. Šli jsme potom proti Váhu do Vrútek malebným údolím pod hradem Strečnem a z Vrútek jsme dojeli do Turč. Sv. Martina. Tam jsme názorně poznali maďarský útlak, jímž Slovensko trpělo. Viděli jsme budovy, které maďarská vláda zabavila Slovenské matici, a sami Slováci nám radili, abychom se neubytovali v Národním domě, protože je tam nepořádný židovský nájemce, kterého jim úřady vnutily. Zašli jsme proto do malé hospody na náměstí a tam jsem večerel v půjčených trepkách, protože boty jsem si musil narychlo poslat k ševci, aby mi je podrazil. Přes noc to bylo hotovo. Druhý den jsme si prohlédli město, zejména slovenské muzeum, a tak jsme se seznámili s právníkem Vančem, jenž se později stal předákem Národní strany slovenské a nakonec na sklonku republiky ministrem⁷². Třetí den ráno jsme se chtěli vypravit na Kriváň, ale když jsme se probudili, hustě pršelo, a proto jsme se rozhodli, že Slovensko opustíme.

Je škoda, že jsme před deštěm nezamířili na jih, na Bratislavu, tehdejší Prešpurk. Místo toho jsme se však vydali na sever Jablunkovským průsmykem a dojeli jsme do Těšína, tehdy hodně německého. Po zastávce tam, při níž jsem si všiml, že si polský živel vede v městě sebevědoměji než živel český, jsme odjeli do Frenštátu a druhý den ráno jsme vystoupili na Radhošť. Vyhlídka z Radhoště na hradby zalesněných kopců se mi velmi líbila. Navštívili jsme tam i baču v jeho kolibě, ale při jeho málomluvnosti jsme si s ním valně neporozprávěli. Z Radhoště jsme sestoupili do Rožnova a pak jsme zabočili na Hostýn a odamtud do Kroměříže. Kroměříž se mi zdála v letním úpalu všechna zprahlá, a ani zahrada při arcibiskupském zámku nečinila výjimku. Při zastávce v Prostějově jsme navštívili ředitele obchodní akademie Raulicha, bratrova spolubydlícího z jeho studentských let, a pak jsme jeli přes Olomouc domů. Olomouc byla tehdy napovrch stejně německá jako Budějovice a udělali jsme tam s průvodčím tramvaje tutéž zkuš-

⁷² Miloš Vančo, slovenský ministr spravodlnosti ve dvou vládách J. Tisa (v letech 1938–39).

nost jako přede dvěma roky s policejním strážníkem v Budějovicích: na českou otázku nám vůbec neodpověděl. Jinak nás ovšem olomoucké stavební památky zajímaly, ale nic mně z nich v paměti zvlášť výrazně neuvízlo.

Pátá a poslední prázdninová cesta, kterou jsme s bratrem podnikli, se mi jeví při pohledu zpět jako syntéza čtyř cest předešlých, neboť harmonicky spojovala turistiku po kraji a prohlídku velikého a umělecky významného města. Vykonali jsme ji v druhé polovici srpna r. 1903 a vedla nás přes Českosaské Švýcarsko do Drážďan. Jeli jsme drahou do Hřenska, vyšli jsme k Převysovské bráně⁷³ a potom přes Edmundovu soutěsku do Šandavy⁷⁴, čistotného a milého turistického městečka saského. Tam jsme přenocovali a druhý den ráno jsme parníkem dojeli do Drážďan. V Drážďanech jsme se zdrželi čtyři dny a bydlili jsme v hotelu proti Frauenkirche. Drážďany na mne velmi působily svou úpravností i uměleckým bohatstvím a rád jsem tam zajížděl i po svatbě. Zavezli jsme tam jednou s Růženkou na výlet i obě její mladší sestry. S bratrem jsme si ovšem důkladně prohlédli drážďanské stavitelské památky, obrazárnu v Zwingeru i sbírky v Grünes Gewölbe, ba zašli jsme jednou večer i do proslulé drážďanské opery. Dávali tam tenkrát *Hoffmannovy povídky*. Zdá se mi, že jsme zašli i do zoologické zahrady a že to byla první zoologická zahrada, kterou jsem v životě viděl. Z Drážďan jsme podnikli ještě výlet o trochu dál na sever, do Míšně. Tam jsme jeli parníkem a zpět osobním vlakem, přičemž jsme vyzkoušeli instituci, kterou jsme z domova neznali, čtvrtou vlakovou třídu. Byla velmi levná a hodila se zejména pro cestující s velkými a nemotornými zavazadly, jako jsou např. nůše, neboť to byl v podstatě nákladní vagón s lavicemi kol dokola u stěn. V Míšni jsme si prohlédli hrad, restaurovaný po německém způsobu tak důkladně, že vypadal jako novostavba, a pak slavnou továrnu na porcelán. Tam jsem teprve poznal postup výroby i pravou podstatu uměleckého porcelánu. V Míšni jsme také chvíli po-

⁷³ Pravčická brána, dříve též Prebišská brána (podle něm. Prebischtor).

⁷⁴ Bad Schandau.

seděli při víně v příjemné společnosti zdvořilých Sasfků, jejichž řeč je neustále proplétána výrazy *bit šejn* a *dank šejn*⁷⁵. Potom jsme se přes Drážďany vrátili zase domů.

Pět prázdninových cest, které jsem vykonal s bratrem v letech 1899–1903, mi přineslo veliký užitek. Nabyl jsem zkušeností v cestování doma i za hranicemi a ve věku, kdy bývá vnímavost velmi lačná dojmů, jsem poznal výrazné horské kraje, zcela odlišné od krajinného rázu oblasti, v níž jsem vyrostl, a velká zahraniční města bohatá uměleckými památkami i uměleckými sbírkami. Mnichov mne připravil na studijní pobyt v Praze a Drážďany mi pražské zkušenosti doplnily. Je příznačné pro psychologii češství, že bratra a mne ani nenapadlo, abychom se podívali do Vídně, ač to jinak bylo nasnadě. Kolín měl s Vídní dvojí přímé železniční spojení, přes Českou Třebovou a Brno a přes Jihlavu a Znojmo, a Vídeň přece byla centrem státního útvaru, k němuž naše země tehdy patřily. Nic to však neplatilo vůči pocitu, že Češi jsou ve Vídni nevítanými cizinci. Tak se stalo, že jsem císařskou Vídeň v plném jejím lesku vůbec nepoznal. Přišel jsem do Vídně ponejprv teprve r. 1920, to už se svou rodinou, a tenkrát byla již Vídeň zchudlá, krvácela z ran, které si sama zasadila zbytečně riskovanou válkou, a byla od našich zemí oddělena hraničními a celními šraňky. Nežli jsem poprvé poznal Vídeň, znal jsem už poměrně dobře Paříž, Londýn i Berlín.

Vedle prázdninových cest konaných s bratrem mi hluboce utkvěly v paměti zájezdy na svatováclavské posvícení do Horních Krůt k rodině pana řídícího učitele Smoláka. Už doba toho posvícení ukazuje, že to byly cesty, které náležely do mých prázdnin vysokoškolských. Myslím, že jsem byl v Horních Krůtech o pouti nebo posvícení jen dvakrát, po maturitě r. 1901 a po prvním roce na univerzitě r. 1903, a byly to zájezdy, které nevybočovaly z hranic politického okresu kolínského, ale měly v sobě tolik lidských poznatků, že trvale obohatily mou životní zkušenost a zůstaly mi navždy milou vzpomínkou. Jel jsem kolínskou

⁷⁵ Bitte schön a danke schön (prosím pěkně, děkuji pěkně).

lokálkou do Bečvár a odtamtud se dostal krátkou pěší procházkou do Zásmuk, kde byla první zastávka v rodině pana řídícího učitele Pekla. S rodinou pana řídícího jsem se vlastně nijak zvlášť nesblížil, pan řídící byl trochu morousovitý a měl jistě hodně starostí se svou četnou rodinou, třemi syny a třemi dcerami. Byl jsem tam vlastně hostem svého kamaráda Pekla, jenž tehdy plul už plnými plachtami ve vědeckých vodách. Pracoval intenzivně i o prázdninách a na mě jeho příklad silně působil. Usadil se v jedné z tříd, kde byl chládek i za letních veder, po lavicích si rozložil soustavně vědeckou literaturu a rostlinný materiál a za stolem pracoval. Měl klid a ticho a mohl se zcela soustředit na svou práci. Když Sláva Smoláků mi přišel naproti až do Zásmuk, chodili jsme všichni tři v podvečer na procházku a mluvili jsme o vědě. Z rodiny přicházela k Peklovi do jeho svatyně nanejvýš jeho nejmladší sestřička Andula, tehdy osmiletá bosá a okatá žabka. Spřátelila se se mnou a říkala mi pan Materie, protože slyšela, že mne její bratr oslovuje Mathesie, a to si asi nedovedla zapamatovat.

Ze Zásmuk jsme se pak vydali do Horních Krůt, ležících už na kopcích tvořících přehradu mezi krajem zásmuckým a údolím Sázavy. To byla delší cesta nežli z Bečvár do Zásmuk, myslím, že trvala asi dvě hodiny. Ve škole v Krůtech byla atmosféra jiná než-li ve škole v Zásmukách. Jednak byla rodina pana řídícího Smoláka mladší a finančně také asi zabezpečenější, jednak jsem se tam dostal proti vědeckému světu Peklovu do světa hudby a zpěvu. Bylo tam vůbec veselo (v Krůtech byli dva synové a tři dcery), neboť pan řídící byl zřejmě rád na světě a rozšafná paní řídící také nic nepokazila. Veselou náladu působilo ostatně již posvácné ovzduší. Poprvé, jak se mi zdá, jsem jel do Krůt na pouť, nikoli na posvěcení. Neměli tam tenkrát jiných hostů a ubytovali mne v zadním pokoji, kde stála také knihovna se spisy vydanými Dědictvím Komenského. Spal jsem tam na posteli s teplou peřinou i spodnicí⁷⁶, a musil jsem spodnici vyhodit, abych mohl spát, neboť jsem nebyl zvyklý na tak teplé lůžko. Protože jsem byl tenkrát v rodině jediný host, užil jsem důkladněji zná-

⁷⁶ Spodní peřina (protiklad: vrchnice).

mosti s jejími jednotlivými členy. Pan řídící, horlivý pěstitel včel, hostil mne i Slávu různými druhy medoviny a Sláva, tenorista, mi musil na rodném klavíru se zažloutlými klávesami hrát a zpívat skladby z *Alba klasiků*, uspořádaného Emou Destinnovou. Zvláště se mi líbili Schumannovi *Dva granátníci* se slovy Heinovými a Schubertův *Král duchů* se slovy Goethovými. Pamatuji se, že mne Sláva zavedl také na víno k starému lesníku do Radlic. Byl to Němec a sliboval nám, že nám příště dá napít vína z „botu“, tj. ze sklenice v podobě boty.

Hudby a veselé společnosti jsem zažil v Horních Krůtech zejména při své druhé návštěvě, když jsem tam byl přímo o posvícení. To měli u Smoláků hostí tolik, že my chlapci, bylo nás celkem pět, jsme spali v jedné třídě na slavnících na zemi. Mimo hosty, kteří zůstali přes noc, přišli ovšem i hosté jen na den, a tak nás u bohatého posvícenského oběda seděla hezká řádka. Po obědě zazpívali páni učitelé několik skladeb pro čtyři hlasy a přitom jsem se dozvěděl, že touhou pana řídícího Smoláka je mít mužské kvarteto, které by dovedlo zpívat z listu. Dopoledne, při velké, nastoupila ovšem celá rodina pana řídícího na kůr, kde měl každý už přidělen úkol. Sláva hrál na varhany a já jsem alespoň pomáhal šlapat měchy. Bylo mi, jako bych byl prožíval některou z Jiráskových kantorských povídek z 18. století. Varhany jsou v krůtském kostele stavěny tak, že varhaník sedí zády k oltáři a vidí, co dělá zrovna kněz u oltáře, v zrcadle zavěšeném na varhanách. Sláva byl varhaník dobrý a dovedl i při pečlivém šlapání pedálů také kopnout některého ze sourozenců, který nezpíval buď vůbec, nebo tak hlasitě, jak měl. Peklo, který bere hudbu velmi vážně, vážněji nežli kumštýřsky založený Sláva, mne tenkrát poučil o řeckých stupnicích tónových a vyložil mi, jak je pro varhaníka některý kněz těžkým problémem, protože je nesnadno správně zachytit tóninu, v níž zpívá a podle níž se musí řídit responsoria a vůbec hra na varhany.

S panem řídícím i paní řídící jsem šel tenkrát v Krůtech i na posvícenskou muziku, kterou nesměli vynechat, aby sousedy neurazili. Netančil jsem ovšem, ale bylo pro mne zajímavé pozorovat, jak vypadá muzika v nízkém sále venkovské hospody, přeplněném lidmi v bujně

náladě, která považovala za dobrý žert pouštět pod nohy tanečníků třaskavé žabky. Mohu říci, že se mi ve škole v Horních Krútech líbilo, ať to bylo při intimnější náladě mé návštěvy první, nebo v hlučnějším ovzduší návštěvy druhé. Bylo věru velká škoda, že milá domácnost, kterou jsem tak poznal, byla brzo potom rozbita předčasnou smrtí pana řídícího Smoláka, jenž zemřel uprostřed svých čtyřicátých let, a že bolest paní řídící byla znovu nato rozryta tím, že její mladší syn Vladimír padl jako záložní důstojník v Haliči hned na počátku první světové války. Přesto však, že jsem se s rodinou pana řídícího Smoláka sblížil za těchto prázdninových návštěv víc nežli s rodinou pana řídícího Pekla, ukázala pozdější léta, že mé přátelství s Jaroslavem Peklem je mnohem pevnější a má kořeny mnohem hlubší nežli přátelství s Jaroslavem Smolákem.

K vyličení mých prázdninových zájezdů do Zásmuk a do Horních Krút je třeba ještě připojit rozmarový dovětek. Rozumělo se samo sebou, že pohostinství, jehož se mi dostalo na obou místech, musím svým kamarádům oplatit zvaním na posvícení k nám do Kolína. To však nebyla věc tak jednoduchá. Bratr, žárlivý v zásadě na všechny mé návštěvy u jiných lidí, byl zvláště nedůvěřivý, když šlo o návštěvy v rodinách, kde byla mladá děvčata. Podezíral zejména rodinu Smolákových z úkladů o mou mládeneckou svobodu, a v této situaci se matka neodvážila mi dovolit, abych své kamarády zval do Kolína, když byl bratr zrovna doma. Tak došlo k té kuriozitě, že jsem sice zval Pekla i Smoláka k nám do Kolína na posvícení, ale s podmínkou, že přijedou teprve po hlavním posvícenském dnu. Vyložil jsem jim zcela upřímně, proč to tak je, a oba byli tak rozumní, že si z toho nic nedělali. Vzpomínky na jejich návštěvy v Kolíně nejsou nějak souvislé a nevím, zdali byli někdy u nás oba najednou. Pamatuji se však zcela určitě na jednu návštěvu Peklovu, snad r. 1902, kdy jsme spolu po večeři šli na procházku na Kutnohorské předměstí, a stejně dobře se pamatuji na to, že Smolák u nás byl navečer o posvícenském jarmarku 1903, tedy již po konároveckém výletu, ale ještě před dobou, než jsem začal s Růženkou chodit. Matka, když byl bratr pryč, byla hostitelkou laskavou a štědrá.

15. Praha

Předzvěstí mého příchodu do Prahy na studie byl krátký pobyt v Praze v červnu roku 1901. Bratr, který nedlouho předtím byl přeložen jako okresní komisař do Prahy k místodržitelství, mne pozval po maturitě ke krátké návštěvě. Bylo to poprvé, co jsem se samostatně procházel po Praze, a procházel jsem se jí se sebevědomím a s lehkým srdcem abiturienta, který právě výborně maturoval. Protože jsem měl v kapse trochu grošů, cítil jsem se pánem, a zašel jsem si dokonce na přesnídávku do uzenářství Malého ve Spálené ulici na kousek uzeného a sklenici piva. Později, jako univerzitán, jsem na to neměl ani čas, ani zbytečné peníze. Bratr tehdy bydlil na Malé Straně v prostředním domě na severní straně Harrachova náměstí⁷⁷, v suterénu u pana Strnada, stavitele pian. Syn jeho bytného, K. Strnad, byl poštovní úředník a hudební kritik. Tam jsem se také k bratrovi přistěhoval, když jsem počátkem října téhož roku přišel do Prahy na studie, a odtamtud jsem začal chodit na univerzitu. Brzo však jsme se přestěhovali na Nové Město do Vladislavovy ulice číslo 14. Bydlili jsme tam u paní L. Stehlíkové v přízemí. Byla to vdova po krejčím a psala se tehdy Stehlíková z Čenkov a Treustättu. Dříve však, nežli jsme se po více než šesti letech odstěhovali, změnila se zase v prostou paní Stehlíkovou, protože se při projednávání aféry s podvodným obnovováním šlechtictví ukázalo, že také šlechtictví rodiny jejího manžela bylo získáno za pomoci podvodníka falešnými dokumenty. Jeden její švagr ze strany muže byl magistrátní rada a básník Čenkov⁷⁸, pěstitel styků česko-francouzských, druhý švagr byl okresním hejtmanem v Týně nad Vltavou. Sama měla synka Jaroslava, jenž v době, kdy jsme u ní bydlili, začal chodit do gymnázia. Dům patřil a dosud patří lékařské komoře a jeho správcem byl za naší doby uni-

⁷⁷ Dnes Vítězná ulice.

⁷⁸ Emanuel Čenkov, vl. jm. Emanuel Stehlík (1868–1940).

verzitní profesor Schrutz, který měl byt v 1. poschodí. Byl profesorem dějin lékařství.

Tam tedy, ve Vladislavově ulici č. 14, v přízemí, v posledním bytě Nerudově a právě v pokoji, který býval jeho pracovnou, jsem – ovšem s výjimkou četných prázdnin – žil téměř šest a čtvrt roku. Čtyři roky z toho, to je celou dobu studií na univerzitě, mne v Praze vydržoval bratr sám, neboť otec na mne něco platil jen asi dva měsíce a pak se dál o nic nestaral. Později, když se těžce rozstonal, potřeboval se ovšem na léčení každý krejcar, který zbýval, ale v prvních dvou letech by byli rodiče při soustavnějším hospodaření přece něco pro mne vyšetřili. Vlastních příjmů v době univerzitních studií jsem neměl, až na nějaké tzv. seminární odměny. Kondice jsem nedával a všechny žádosti o stipendium volně propůjčitelné (podával jsem je vytrvale každý rok a chodíval jsem také prosit o doporučení fakultního nadačního referenta, zprvu prof. Pastrnka, potom prof. Dvořáka) byly marné. Nebylo lze se tomu divit, neboť jsem byl jediný nezaopatřený syn úřednické rodiny a žadatelů z rodin chudších bylo víc než dost. Byt i strava byly ostatně levné. Když jsem už učil na staroměstské reálce, platil jsem jako bratrův spolubydlící za byt měsíčně 14 korun a za stravu podle délky měsíce 40–42,60 korun. V době mých studií to jistě nebylo dražší. Ceně ovšem odpovídalo to, co se za ni poskytovalo. Pokoj byl úzký, o jednom okně a jen tak tak se do něho vešel všechn nábytek, který tam byl: dvě postele, skříň, prosté umyvadlo, dva naše kufry, stolek u okna, u kterého jsem pracoval, polička na knihy a oválový stůl uprostřed, u kterého jsme jedli. Postele byly postaveny podél jedné stěny a mezi nimi byl bratrův kufr, kdežto můj byl u kamen. Oválový stůl byl přistrčen k bratrovu kufru mezi oběma postelemi. Skříní byly zastaveny dveře do sousedního pokoje, kde bydlila nějaká starší slečna z obchodu. Dům byl staršího data a bývalý byt Nerudův si nesmíme nějak představovat podle moderních měřítek. Do pokojů (byly tři) se chodilo přes kuchyň a do té se vcházelo z domovní chodby na konci otevřené. Klozet, společný pro všechny tři partaje v přízemku, byl na dvoře a ovšem starého systému, nesplachovací.

Stravu jsme měli prostou. K snídani jsem měl hrneček kávy s jedním rohlíkem, k obědu ve všední den trochu hovězí polévky, kousek hovězího masa a nějaký příkrm (škubánky, čočku, houskové knedlíky s povídkovou omáčkou, místo nichž jsem si vyžádal hned od počátku knedlíky jen maštěné sádlem, buchty atp.), v neděli obyčejně bramborovou polévku, tenoučkou smaženou kotletu a klofané brambory nebo bramborový salát, vlastně jen okyselené brambory s cibulí a okurkou, k večeři v týdně denně tři ohřáté vuřty s dalačankem a půl litru smíchovského, v neděli míchaný nářez bez piva, protože jsme pak pravidelně chodili do kavárny nebo do hostince. Proti domovu to byla strava příliš odměřená a zejména jalová. K obědu i k večeři jsem přicházel vždy hladový jako vlk, protože jsem nic nejedl ani dopoledne, ani odpoledne. Dojídal jsem se hlavně ze zásob, které jsem si každých čtrnáct dní vozil z domova. Na pravidelné dokupování jsem neměl dost zbytečných peněz. Kupoval jsem si něco, jen když jsem měl divoký hlad. Jako humorná drobnůstka mi uvízla v paměti vzpomínka na to, jak jsem jednou neměl z kapesného, které mi bratr měsíčně dával, už víc než tři haléře a jak mi to dalo práce přemluvit babku prodávající v nějakém průjezdu, aby mi prodala chleba zrovna za ty tři haléře. Zkusil jsem také obědovat v Akademické menze ve Spálené ulici, ale nenajedl jsem se tam víc než u bytné, a v bytě se mi přece jedlo útulněji.

Ve srovnání se životem mých kolegů se mi ovšem dařilo dobře, neboť jsem bydlil v tichém a čistém pokoji, měl jsem svůj pořádek, v zimě teplo a v ustanovenou dobu mne tam vždy už čekalo připravené jídlo. Je pravda, že proti pohodlí a hojnosti doma u rodičů měla léta prožitá ve Vladislavově ulici zabarvení trochu spartánské, ale to už patří u nás k tradičnímu sklonu studentského života a nijak mi to nekazilo radost z toho, co mi Praha poskytovala v životě duševním. Péče bratrova mi umožnila, abych se Praze a svým studiím mohl věnovat beze všech starostí existenčních, a to byl druhý velký dar, který poskytl mým mladým létům. Nijak nebyl vyvážen tím, že jsem roku 1908 před svatbou nahradil bratrovi ze svých suplentských úspor větší částku, myslím, že to bylo tisíc korun nebo o nějakou stovku víc. Bratr ostatně na ty peníze

nesáhl a vrátil je po třicíti letech v podobě cenných papírů mému synu i s úroky jako dar při jeho promoci.

Studentská léta, která jsem v Praze prožil, byla opravdu krásná. Přišel jsem do světa zcela nového, a to do světa, jehož kulturní intenzita byla tehdy vzpružena a zesílena řadou nových momentů. Správa Národního divadla přešla nedávno předtím do nových rukou a na nové cesty se dala jak činohra pod Jaroslavem Kvapilem, tak opera pod Karlem Kovařovicem. Hudební náš život byl obohacen Českou filharmonií a Pěveckým sdružením moravských učitelů a Spolek výtvarných umělců Mánes se dal na nové výboje jak založením *Volných směrů*, tak vybudováním výstavního pavilonu pod Kinskou. Všim tím jsem žil s celou dychtivostí svého mládí a vše to jsem prožíval věrně spolu s bratrem. Je pravda, že se už tehdy hodně ukazovala u bratra náročná žárlivost, s kterou u něho byl nerozlučně spjat každý akt laskavosti. Rozdíl ve věku, právě tehdy hodně znatelný (když jsem přišel do Prahy na studie, bylo mi devatenáct let a dva měsíce a jemu bez měsíce jedenatřicet), jakož i to, že mne v Praze vydržoval, mu dávalo nade mnou značnou moc. Kdybych byl toužil po volnosti, byli bychom se jistě spolu brzo srazili. Jedině do schůzí spolku evangelických akademiků Jeroným mne beze všeho pouštěl (konaly se tehdy v jednom domě na Moráni), zato se však zle mračil, když jsem asi dvakrát šel ke Kupcům ve Štěpánské ulici na schůzku naší oktávy. Ale já jsem po svobodě netoužil. Žil jsem tehdy intenzivně tím, že jsem měl průvodce, který nejen za mne platil, nýbrž byl také zkušenější, než jsem byl já sám, a že jsem měl někoho, komu jsem mohl neustále vykládat o dojmech a myšlenkách, které se na mne hrnuly, a s kým jsem mohl o nich debatovat. I bratr ovšem měl výhody z našeho soužití a jeho duševní život se jím na tu dobu tak vzeplal, jak jistě už nikdy potom. Můj prudší temperament tehdy zrychloval příliš volné tempo jeho rozhodování a konání a můj živelný zájem o všechny projevy duševního života mu nedovoľoval ustrnouti v těsných mezích úřednické odbornosti.

Ve všední dny jsme spolu trávívali ovšem jen pozdní odpoledne a večery, neboť náš denní program byl příliš rozdílný a já jsem na bra-

tra nemohl čekat ani se snídání, ani s obědem. Zato v neděli jsme spolu bývali celý den. Ústředním bodem našeho programu byla každodenní návštěva v čítárně Umělecké besedy, jejímž bratr byl členem. Byla tehdy v budově bývalé Svatováclavské záložny, rozsáhlé stavbě mezi ulicí Karlovou a Řetězovou, a to v traktu do Řetězové ulice⁷⁹. Bývalo v ní útulno jak v zimě, kdy byla příjemně vytopena kachlovými kamny a jasně osvětlena Auerovými hořáky, tak v létě, kdy otevřenými okny do ní proudil svěží vzduch z klidné a málo zastavěné staroměstské ulice. Ve všední dny, kdy jsme do čítárny chodívali po čtvrté hodině (k večeru jsem míval zřídka přednášky nebo semináře), jsme se tam pravidelně setkávali jen se dvěma jinými čtenáři. Byl to státní geometr ve výslužbě pan Teyrovský, stařec více než osmdesátiletý, který nám rád vyprávěl o tom, jak sloužival ještě v Uhrách před jejich administrativním osamostatněním, a katecheta ze Smíchova pan Hrudka, později dr. Hrudka, odborník v dějinách výtvarných umění. V neděli jsme chodívali číst před polednem. V tu dobu byla návštěva čítárny střídavá a s nikým z ostatních čtenářů jsme se neseznámili.

V čítárně Umělecké besedy jsem poprvé mohl srovnat různé naše denní noviny a seznamovat se s politickým prouděním u nás. Tam jsem také měl po ruce bohatý výběr z naší literatury revuální, z níž jsem pro vyhraněnost uměleckého stanoviska zvláště rád čítal *Moderní revui*. Doplnkem tohoto domácího výběru periodik byly mi tehdy výtvarněumělecké a literární časopisy německé a francouzské. Časopisy výtvarněumělecké jsem prohlížíval v čítárně Uměleckoprůmyslového muzea, kterou nám doporučil pan katecheta Hrudka a do níž jsme chodívali tu a tam v neděli dopoledne. *Revui literární* jsem čítával (vlastně jsem v ní jen listoval) v Kolářově kavárně, na rohu Můstku a Václavského náměstí, když jsme do ní zašli v neděli po večeri. Všecko to byla jen četba úryvkovitá, ale každý úryvek mi otvíral nějaký průhled a dával nějaký podnět. Byla to metoda výběrové receptivnosti, která jak dnes vidím, nejlépe odpovídala mému duševnímu životu a která se mi také vždy nej-

⁷⁹ Ulice Karlova 26, Řetězová 5.

lépe osvědčila. Její výhoda záleží v tom, že dodává myšlení jen tolik materiálu, kolik může zpracovat, a že tudíž neutlačuje jeho tvořivost. To je to, čeho potřebuji. Má povaha se nikdy nespokojovala s pouhou recepcí myšlenek a přijímáním dojmů, nýbrž od mládí tíhla za samostatným myšlením. Nejsem však typ samotářského myslitele a vždycky jsem měl zapotřebí k své myšlenkové práci podnětů ze styku s lidmi a knihami.

Výběrová receptivnost znamená střídme vnímání, a tím se vyznačoval můj duševní život pozdější. Žil jsem plným rozsahem kultury, literaturou, uměleckými výstavami i krásou Prahy, divadlem i koncerty, ale žil jsem vším tím střídme, a právě proto jsem všechno důkladně prožíval a vychutnával. Nikdy jsem – až snad na raná léta chlapecká – nehltal knihy, a tím méně ovšem za dob univerzitních studií, jejichž povinnosti na fakultě i doma zabíraly pro sebe hodně času. Ale přesto jsem přečetl za tu dobu hodně knih literárně cenných podle svého studijního programu i mimo něj. Hlavní mou dodavatelkou četby byla knihovna Umělecké besedy, kterou tehdy spravoval Antonín Sova. Nebylo mu tehdy ještě čtyřicet a rád s námi hovořil, když jsme si vybírali z knih, které ležely tak, jak byly vráceny, na dlouhém úzkém stole, u něhož shrben seděl. Živě se pamatuji na jeho pomalé, vláčné a jakoby zasněné pohyby a na jeho neobyčejně bílou pleť a zardělé oči.

Výběr knih byl ovšem hodně nahodilý, neboť se dalo vybírat jen z toho, co druzí právě vrátili, ale přece se pamatuji na literární směry a skupiny, které mne především zaujaly. Hodně jsem tehdy četl ruské romány, jejichž životní realismus mne zachraňoval, když mi univerzitní výklady počaly oddělovat vědu od života. Často trvalo, než jsem se prokousal k poznání, že skutečná věda, hledající a zápasící, je něco jiného než tradování výsledků, k nimž dospěli jiní, a v zlé době tápání mi byla oporou víra vtělená ve formulku, že život je prius⁸⁰. Posiloval jsem se v ní procházkami v dělnických ulicích holešovických, kde se denní starosti a radosti neskrývaly tolik za zdmi činžáků jako ve středu Prahy.

⁸⁰ Co předchází.

Dělával mi dobře i křik dětí, o něž v těch ulicích nebyla nouze, a žertem jsem takové procházce říkával lidská lázeň.

Lidskou lázní mi byly i romány ruských autorů, které jsem tehdy poznal, od Turgeněva až po Gorkého. Jedině Dostojevskému jsem se vyhýbal, protože mne neposiloval, nýbrž mátl. Přečetl jsem z něho jen *Zločin a trest* a o hodně později *Bratry Karamazovy*. *Běsy* jsem nikdy nedovedl dočíst. Poznal jsem je jako celek teprve mnohem později z Borovy drammatizace v Národním divadle. Vedle ruských románů jsem se tehdy začal také do nové české poezie. Na gymnáziu jsem z ní důkladně poznal jen Machara. V Praze Machara zatlačili zejména Sova a St. K. Neumann. I jimi jsem se intenzivně a kladně přibližoval soudobé realitě. Impresionismus Sovův mne učil rozeznávat pŕltónové její odstíny a i v odbojně rétorice Neumannově se mi líbil živelný vztah k ní.

Z literatury, kterou jsem tehdy četl z odborné povinnosti, mne zaujal především Goethe. Byl mi nějak zvlášť blízký svou typickou lidskostí a imponoval mi klidem, k němuž se dopracoval. Neboť i já jsem v přívalu dojmů a myšlenek odevšad na mne dorážejících usiloval ze všech sil o rovnováhu a klid. Některé věty zralé Goethovy moudrosti jsem si přímo vpisoval na první stránku zápisníku jako maximy, kterými se mám řídit. O vlivu, jímž tehdy Goethe na mne působil, svědčí věta, kterou jsem napsal ve psaní Jiřímu Horákovi o prázdninách roku 1904 a kterou mi on citoval o 38 let později v pozdravu k mým šedesátinám: „Já stavím klidně dál po vzoru Goethově.“ Tenkrát ovšem byl u mne vliv Goethův již také posilován uklidňující jistotou mladé lásky.

Čtenářská hodinka v Umělecké besedě se vždy (nebylo-li zrovna počasí pro psa) končila procházkou. Ve všední den to byla procházka večerní a jí se končil náš pobyt mimo dům, neboť po večeri jsme už zřídka kdy vycházeli. V říjnu po mém příjezdu do Prahy jsme chodívali na večer po Ferdinandově třídě⁸¹, neboť jsem se nemohl nasytit proudících davů a záře světél, která se tak podivuhodně mísila s modravými stíny houstnoucího soumraku.

⁸¹ Dnes Národní třída.

V létě jsme zase často zamířili přes Řetězovou lávku na Malou Stranu a pak na silnici pod Letnou, kde se to mezi Strakovou akademií a Eliščiným mostem tak dobře promenovalo a debatovalo. V neděli býval náš program rozmanitější. Místo promenády zašli jsme někdy z Umělecké besedy před polednem někam na výstavu nebo do galerie, anebo i do čítárny Uměleckoprůmyslového muzea. Odpoledne jsme se toulávali Prahou, která se mi líbívала zejména na podzim, kdy byla vymytá dešť. V létě jsme si někdy s bratrovými kolegy vyjeli na výlet do pražského okolí.

Nejvíce se mi líbívaly letní večery. Po večeři jsme chodívávali do Kolářovy kavárny, která byla tehdy právě otevřena v prvním patře novostavby na dolejší konci Václavského náměstí a měla výhled k Muzeu. Při šálku kávy a někdy i cigaretě jsme se probírali cizími uměleckými a literárními časopisy, debatovali jsme a dívali jsme se okny na dlouhý pruh náměstí lemovaný šňůrami nedávno instalovaných obloukovek. Kavárna byla prostorná, vzdušná a obyčejně jen zpola naplněná a pobyt v ní mi lahodil spojením elegantního prostředí s vědomím myšlenkové vybranosti a mezinárodního proudu kulturního. Později jsme, myslím, chodívávali i do nového tehdy Louvru. V létě, když byl perný den, zašli jsme někdy v neděli večer místo na kávu na pivo, a to buď k Pinkasům, nebo Choděřům do zahrady. Tam jsme ovšem jen hovořili nebo pozorovali jiné návštěvníky. Dlouho jsme se nikdy nezdrželi. K jedenácté hodině jsme zpravidla bývali už doma, a jen když jsme se někde stavěli po divadle, přicházeli jsme trochu později.

Do divadla jsme tehdy s bratrem chodili jen občas, ale za celou dobu mých univerzitních studií to jistě vydalo slušný počet představení. Jen jednou, pokud se pamatuji, jsme byli v Stavovském divadle, kde se tehdy hrálo německy, a jednou v Novém německém divadle⁸². Jinak jsme chodili do Národního divadla, a to do přízemí k stání. Stálo to tehdy dvě koruny na operu. Jenom několikrát v prvních dvou letech studií jsem se smluvil s kolegy a koupili jsme si čtyři nebo pět sedadel na druhé gale-

⁸² Neues Deutsches Theater; dnešní Smetanovo divadlo.

rii vedle sebe. Bylo tam neklidné obecenstvo, a proto i pro těsnost sedadel jsme říkali, že je to tam jako v římském cirku. Na nejstudentštějším místě, na první galerii k stání, jsem v Národním divadle kupodivu nikdy nebyl. Z repertoáru, který jsem tak poznal, mi víc v paměti utkvěly opery. Z činoher se jasněji pamatuji jen na některé hry Shakespearovy, na několik her Ibsenových a na Rostandova *Cyrana z Bergeracu*. Zjev Vojanův mám jistě v paměti již od té doby, třebaže tehdejší vzpomínky byly obnoveny a zesíleny dojmy pozdějšími, ale nějak mi úplně unikla příležitost vštípit si do paměti výsostné výkony Hany Kvapilové.

V oblasti operní se návštěvou Národního divadla doplňovala a rozmnožovala řada oper, s nimiž jsem se seznámil už v Kolíně při zájezdech Východočeského divadla. Znovu jsem slyšel *Carmen*, která mne elektrizovala svými rytmy, a nově jsem poznal Charpentierovu *Louisu*. Ta mne opravdu okouzila. I na Fibichův *Pád Arkuna*, tehdy novinku, se dobře pamatuji. Celkem však byly mé dojmy z oper, které jsem tehdy slyšel, a stejně i z koncertů symfonických i vokálních, na které jsme s bratrem zašli, jen zcela obecné. Hudba na mne tehdy působila jen rytmy a přístupnými melodiemi. Lépe jsem jí melodicky a zejména harmonicky počal rozumět teprve po svatbě, když jsem si alespoň nejdůležitější partie mohl prostudovat, ovšem jen s diletantskou primitivností, na pianě. Přesto mi již z dob mého pražského soužití s bratrem pevně utkvěly v paměti Janáčkův sbor *Maryčka Magdonova* a Čajkovského *Slavnostní symfonie 1812*.

Hlouběji jsem tehdy vnikl do umění výtvarného. Nejpřístupnější její část, architekturu, jsem poznával na kamenné kráse Prahy, k níž mi byly vzpomínky z Norimberku, Mnichova a Drážďan poučným pozadím. Chodívali jsme s bratrem na vycházky pořádané na jaře a na podzim v neděli odpoledne do jednotlivých pražských paláců a chrámů svatovítským nás jednou provedl katecheta Hrudka. Zamíloval jsem si ovšem starou Prahu, zejména Malou Stranu, ale s dychtivostí, kterou jsem měl pro všechno, co bylo mladé a co rostlo, jsem sledoval také budování Prahy nové. Smýšlením jsem byl zcela na straně modernistů. Těšil jsem se z nečetných staveb Kotěrových a Zaschových a zuřil jsem

na nevkus Riegrova nábřeží⁸³ a Mikulášské třídy⁸⁴, které byly tehdy budovány. Pro jejich původce jsem měl přání velmi nelidská a velmi násilnická.

Soudobé malířství jsem intenzivně prožíval na slavných a radostných výstavách Mánesa v pavilonu pod zahradou Kinských. Na členských výstavách jsem tam poznal vrcholnou dobu našeho impresionismu s osvědčenými již mistry Slavíčkem, Hudečkem atd., i se začátečníky, jako byl tehdy Ot. Nejedlý. Dosud se pamatuji na slavný jeho debut, venkovský kostelík v záři letního slunce. A mohl jsem sledovat vývoj kolorovaných perokreseb Švabinského. Z cizích mi ovšem byla výstava Rodinova opravdovým zjevením. Ke všemu tomu jsem pozorně četl kritiky a referáty. *Moderní revue* mi vysvětlovala i umění tak rafinované, jako je Ropsovo, jehož souborná výstava byla tehdy v Rudolfinu. Poznávání umění moderního bylo doplňováno poznáváním umění dob starších. Prošel jsem v té době oběma mnichovskými pinakotékami i tamější glyptotékou, drážďanským Zwingerem a ovšem také rudolfínskou galerií Společnosti vlasteneckých přátel umění. Ale tam, kde mne moderní umění elementárně chytlo některými svými reprezentanty, nechávalo ve mně umění starší jen obecný dojem bohatství a rozmanitosti, v němž jsem se ještě nenaučil rozeznávat jednotlivosti.

Zájem politický přicházel v tehdejším mém pražském životě málo k platnosti. Je pravda, že jsem v Praze leccos z politického života viděl a slyšel zblízka. Při protiburšáckých demonstracích jsem slyšel střítet na Příkopech, z Ferdinandovy třídy jsem musil utéci před dragouny, kteří s vytasenými šavlemi jeli v rozvité řadě po celé šíři ulice i s chodníkem, a později jsem byl i na nějaké veřejné schůzi Masarykově. Ale přitom všem jsem zůstával jen pouhým pozorovatelem a také čtení různých našich novin v Umělecké besedě bylo mi jen informativním doplňováním toho, co jsem o politice věděl už z dřívějška. Aktuální politické problémy, vázané tehdy na Vídeň, mi byly příliš vzdálené. Uvědomoval jsem si jen

⁸³ Masarykovo nábřeží, dobově též Heydrichovo nebo Gottwaldovo nábřeží.

⁸⁴ Pařížská ulice.

lépe než dřív existenci dělnických vrstev a jejich postavení a hlavně jsem cítil, že musíme kulturně růst, a byl jsem nepřitelem všeho vlasteneckého a staromileckého okřikování těch, kdo chtěli růst volně a po evropsku. Vždyť tak jsem chtěl růst a skutečně jsem také rostl i já.

Do dychtivého a radostného prožívání mých studentských let padly bohužel také dva temné stíny. Jeden se týkal speciálně mne a jeho závažnost jsem si tenkrát ani plně neuvědomoval. Šlo o můj zrak. Jako malý hoch jsem měl oči velmi dobré, a kdykoli se ztratila matce na podlaže jehla, vždycky mne volala, abych ji našel. V prvních letech gymnaziálních se u mne objevila krátkozrakost, a protože tenkrát nebyl v Kolíně oční lékař, zajel se mnou otec do Prahy do soukromé ordinace profesora Deyla⁸⁵. Profesor Deyl mi vyzkoušel zrak a předepsal mi skla, a ačkoli si vyžádal honorář, kterého se otec zhrzil, propustil nás beze slova dalšího poučení. Jeho málomluvnost měla pro mne zlé následky po celý život. Oči mi pod nezvyklými skly slzely, a protože na novou cestu k profesorovi Deylovi nebylo pomyšlení, nevěděli jsme, že si oči za čas zvyknou, a naši mi beze všeho vyměnili skla za slabší. Tím se stalo, že jsem v době pro vývoj zraku nejdůležitější nikdy nenosil náležitá skla a krátkozrakost, místo aby se korigovala, se stále stupňovala. Protože jsme byli oba, bratr i já, silně krátkozrací a otec i matka měli zrak normální, bylo to asi dědictví po generaci vzdálenější. Přicházelo podle všeho od otcovy matky, neboť v celém příbuzenstvu, pokud vím, jedině strýc Kašpar byl krátkozraký.

V druhém roce pražských studií se mi zrak pojednou zhoršil. Právě oko se mi zakalilo a linie jsem jím viděl zborčené. Šel jsem k věhlasnému tehdejšímu odborníku, k dvornímu radovi profesorovi Schöblovovi. Řekl, že je to překrvení sítnice, a dal mi kapky do očí a mastičku na spánek. O dvacet let později prohlásil profesor Lešer, že to bylo asi tolik, jako by mi byl řekl, abych se za uzdravení modlil. Ani profesor Lešer ovšem nepoznal pravou podstatu choroby a teprve profesor Löwenstein z německé univerzity pražské správně uhodl, že jde o one-

⁸⁵ Jan Deyl (1855–1924), profesor UK, zakladatel moderní české oftalmologie.

mocnění souvisící s infekcí tuberkulózní. To bylo ovšem o čtvrt století později a za tu dobu i oční lékařství značně pokročilo. Léčba předepsaná profesorem Schöblem mi sice nepomáhala, a když jsem si při druhé návštěvě u něho na to stěžoval, obořil se na mne, že jsem netrpělivý. Šel jsem ještě na oční oddělení polikliniky (to bylo v starém domě v Hopfenstockově ulici⁸⁶), ale tam jsem padl do rukou nějakým medikům nebo nezkušeným elévům a nedozvěděl jsem se vůbec nic. Byl jsem tím vším rozmrzen, a protože ani bratr nenaléhal, abych za věcí šel dál, nechal jsem další chození. Celá další studia a velkou část své vědecké práce jsem ovšem vykonal jen s pomocí levého oka. Jedinou výhodu jsem měl tu, že mne po vyšetření ve vojenské nemocnici, už ve druhé odvodní třídě, prohlásili za neschopného zbraně.

Druhý, tragičtější stín těch mých let byla smrtelná choroba otce. Když jsem byl v třetím roce filozofických studií, byla u něho konstatována rakovina konečníku. Profesor Jedlička⁸⁷ radil k operaci, ale netajil se s jejími potížemi. Náhodou se otec dozvěděl, že povrchové nádory (tak se choroba otce jevila) léčí zvláštní svou metodou doktor Černý v sanatoriu na Kavalírce v Košířích, a rozhodl se pro toto léčení. Léčil se ambulantně a dojížděl do Košíř vždy v sobotu na několik dní. Jen občas tam zůstal déle. Metoda doktora Černého, kterou v jeho sanatoriu prováděla pouze jedna medička a jeden medik, se arci vlastně týkala léčení lopusu a u otce mohla působit nanejvýš paliativně. Naděje na vyléčení ho ovšem načas duševně vzpružila a vůbec trvalo poměrně dlouho, než ho zlá nemoc počala zdolávat. Známký toho se zřetelnějevily už v prosinci 1906, kdy jsem měl promoci, a v roce 1907 se všecko již schylovalo ke katastrofě, která nastala toho roku v listopadu. Až do poslední doby však otec jen polehával a alespoň občas docházel do úřadu. Nemoc otce byla těžká rána pro nás všechny. Matka ji nesla – alespoň před námi – s trpělivou odevzdaností pravé ženy, ale bratr, který na

⁸⁶ Ulice Navrátilova.

⁸⁷ Rudolf Jedlička (1869–1926), profesor UK, chirurg, rentgenolog a zakladatel Jedličkova ústavu.

otci lpěl s celou svou zarytou vášnivostí, byl zdrcen. Na pražských procházkách i v našem pražském pokojíku mi připadl těžký úkol těšitele. Šťastná náhoda, která se mi v životě nejednou osvědčila, mne zrovna nedlouho předtím seznámila s mou pozdější chotí. Nové světlo se tím rozžalo v mém životě. Měl jsem o důvod víc k radostné práci, měl jsem novou oporu v hledání rovnováhy a v době, kdy bratr selhával, jsem měl nového důvěrníka, jemuž jsem mohl v dopisech vydávat počet ze svého pražského života. Štěstí z toho do značné míry vyvážilo temný stín, který padl na druhou polovinu mých studentských let v Praze, a způsobilo, že koneckonců celé to čtyřletí mi zůstalo v paměti jako doba mladého a krásného rozdychtění.

16. Na univerzitě

Rozhodnutí, že se dám na univerzitě zapsat na fakultu filozofickou, vyplynulo samo sebou z filologického zájmu, který se u mne na gymnáziu projevoval stále silněji. Matka by byla ovšem ráda viděla, kdybych se byl dal zapsat na práva jako předtím bratr, protože hrdá představa syna-doktora byla u ní spjata jen s tímto oborem, ale nepamatuji se, že by byla na mne nějak naléhala. Vyprávěla sice později, že jsem odjel do Prahy se slibem, že se dám zapsat na práva, a že jsem se vrátil jako zapsaný filozof, ale to byla historka vybájená, do níž si dodatečně vtělila své zklamání z hotového faktu.

Na filozofické fakultě, kde jsem pobyl od počátku zimního semestru 1901/2 do konce letního semestru 1905, se těžiště mých studií postupně pošinovalo. Přechody byly arci nenáhlé a vše se vyvíjelo nějak organicky. Začal jsem studovat češtinu a němčinu, ale hned v prvním semestru jsem si zapsal vedle četných přednášek a příslušných seminářů slavistických a germanistických také přednášku romanisty prof. Jarníka. Francouzština se dostala do jedné řady s češtinou a němčinou už v semestru druhém, kdy jsem si dal zapsat nejen románský seminář Jarníkův na naší fakultě, nýbrž i francouzský seminář prof. Freymonda na filozofické fakultě německé univerzity pražské, jejímž mimořádným posluchačem jsem se stal 8. dubna 1902. Francouzština mne brzo velmi zaujala svou bohatou literaturou starou i klasickou, kterou jsem poznával v živé interpretaci prof. Freymonda, rodilého Švýcara, a později i ze studia soukromého, a germanistika mne zase poutala jako hlavní můj obor studijní, neboť profesor Mourek mi velmi záhy – myslím, že už na konci druhého semestru (tedy v červenci 1902) – řekl, že mne považuje za schopného kandidáta pro vědeckou dráhu univerzitní. Přesto jsem se obíral slavistikou ve značném rozsahu až do konce pátého semestru a po dvou semestrech strávených v semináři prof. Pastrnka jsem byl po tři semestry členem semináře Gebauerova. Profe-

sor Gebauer mi dokonce schválil téma, které jsem si vybral pro seminární práci ze staré češtiny. Do té práce jsem se však ani nedal. Už ve čtvrtém semestru jsem totiž počal na německé univerzitě poslouchat také přednášky anglisty prof. Pogatschera, rodilého ze Štýrska, a když jsem v pátém semestru vstoupil i do jeho semináře, brzo jsem poznal, že studium čtyř velkých oborů je nad mé síly. Škrtl jsem ze svého programu tudíž slavistiku (nebo alespoň soustavné její studium). K těmto pronikavým změnám došlo tím, že mi někdy ve čtvrtém semestru prof. Mourek radil, abych se specializoval v anglistice. Mám zaznamenáno, že 10. července roku 1903 mi dal třetí vydání spisku *Einführung in das Studium der englischen Philologie* od profesora univerzity v Marburgu W. Viětora, které právě tehdy vyšlo jako průvodce pro další mé studium anglistické. Můj šestý a sedmý semestr byly tedy ve znamení studia němčiny, francouzštiny a angličtiny na české a německé univerzitě. V osmém semestru jsem se již pro přípravu ke zkouškám omezil na českou univerzitu a zapsal jsem si jen přednášky a seminář prof. Jarníka, Mourka a Krause. V květnu 1905 jsem požádal o vydání témat k domácím pracím z němčiny a francouzštiny a v prosinci toho roku jsem ukončil příslušné zkoušky ústní. Z germanistiky a romanistiky jsem také dosáhl doktorátu filozofie v prosinci roku 1906.

Na filozofické fakultě se v době, kdy jsem tam studoval, přednášelo zrovna tak jako později celkem asi sedm měsíců v roce, ale prázdniny byly tehdy jinak rozděleny. Počínalo se po desátém říjnu, ale před Vánocemi se přestávalo už kolem Mikuláše, a protože se začínalo zase teprve po Třech králech, trvaly vánoční prázdniny přinejmenším čtyři neděle. Další velké prázdniny byly teprve o Velikonocích, neboť tradiční prázdniny na poslední masopust trvaly jen tři dny. Velikonoční prázdniny byly zároveň prázdninami semestrálními a trvaly čtyři až pět neděl. Pak přišel na jen týden prázdnin svatodušních a kolem desátého července se přednášky definitivně končily, ačkoli úředně trval semestr do 31. července. Když jsem jezdíval domů na hlavní prázdniny, počínaly se v okolí Prahy obyčejně už žně. Staré tradiční rozdělení studijního roku univerzitního mělo velkou nevýhodu v pohyblivé hranici

mezi oběma semestry, neboť při pozdních Velikonocích trval zimní semestr doopravdy pět měsíců a letní jenom dva. Zato byly prázdniny vánoční a velikonoční tak dlouhé, že bylo možno se v nich zabrat do větší soustavné práce nebo vydat se na delší cestu. To platilo stejně pro profesory jako pro studenty. Pozdější novou úpravou byla napravena nevýhoda pohyblivých semestrů, ale spolu byla také ztracena výhoda dlouhých Vánoc a Velikonoc.

Hlavní sídlo filozofické fakulty bylo tehdy ještě Klementinum. Tam jsme měli v traktu, do něhož se vcházelo ze dvora pod obloukem chodby jdoucí k hvězdárenské věži, přednášky germanistické i romanistické, pedagogické i filozofické a románský seminář. Semináře germanistické i slavistické a většina slavistických přednášek byly však už tehdy ve Veleslavínově ulici č. 96. Tam jsem také šel v první polovině října r. 1901 poslechnout si první univerzitní přednášku. Byly to Gebauero-vy Vybrané části české literatury doby starší. Úzká, dlouhá a nízká síň, upravená z tří pokojů činžovního domu, byla přeplněna tak, že jsem našel místo jen na stojanu na deštníky, a atmosféra na konci hodiny byla k udušení. Později byl najat pro filozofickou fakultu velký sál v Lázních na Malé Straně a z mého programu tam byly přestěhovány přednášky germanistické. Od té doby jsme chodili pětkrát týdně v deset hodin průvodem z Klementina přes Karlův most na Malou Stranu a v jedenáct hodin zase touže cestou z Malé Strany do Veleslavínovy ulice. Dívali jsme se přitom na Vltavu a proti vodě k Národnímu divadlu a těšili jsme se z příchodu jara, když topoly přerůstající z Kampy Karlův most nabíhaly žlutozelenými lístky. Po vodě, nevím proč, jsme se při zpáteční cestě už tolik nedívali. Na německé univerzitě jsem chodil na přednášky do poslucháren v Klementinu, do nichž se vcházelo průjezdem z Mariánského náměstí a které byly ještě nevlídnější než české posluchárny v Klementinu, a na cvičení seminární do univerzitního domu na Ovocném trhu vedle Karolina, který celý voněl jablky uloženými dole ve sklepích.

To byl rámeček časový a místní, v němž mi stejnoměrně míjela dopoledne, zcela vyplněna přednáškami a semináři, a tu a tam i úseky odpo-

lední. Tam se vystřídávala u kateder a stolků řada profesorů, kteří tehdy u nás reprezentovali mé studijní obory a jejichž obraz se mi ostře vryl do paměti. Byl to předně tehdejší patriarcha české slavistiky, prof. Gebauer. Když jsem přišel na univerzitu, bylo mu třiašedesát let a jeho povadlá a zažloutlá pleť, slabě nachýlená postava a mdlé, pomalé pohyby svědčily o únavě a podrytém zdraví. Mluvil suchým, stařeckým hlasem, pomalu a jakoby s námahou. Za katedrou seděl těžce (nepamatuji se, že by kdy byl psal co na tabuli) a po přednáškách a po semináři pokaždé dlouho odpočíval v křesle ve své ředitelně. Přednášel jen dvě hodiny týdně a měl dvě hodiny seminárních cvičení. Jeho přednášky o staré české literatuře byly kapitoly o jednotlivých památkách, sledovaných podle literárních druhů, a podávaly pečlivé poučení o hlavních faktech týkajících se rukopisů a datování a o zařazení druhovém a látkoslovném. Obraz literární periody z těchto výkladů ovšem nevyrůstal. Byly to daleko spíše materiálie k literární historii nežli literární historie sama. V semináři se aplikovaly výsledky, ke kterým Gebauer došel v historické mluvnici češtiny, na interpretaci starých textů.

V prvním roce, v kterém jsem do semináře chodil, jsme četli *Rožmberskou knihu*, v druhém roce *Knížky o šaších*. Při výkladu byl Gebauer velice přísný. Netrpěl jalových řečí a neústupně trval na tom, aby se vždy doslova užilo přesné formulace, ke které sám dospěl. Pamatuji se, že jednou po sobě odmítl několik pokusů o výklad nějakého slova, v zásadě správných, protože vykladači neužili přesné formulace, že „toto slovo vypadlo ze své formální kategorie, a bylo proto podrobeno mimořádným změnám“. Od jednotlivých faktů a od pravidel, kterými se taková fakta vykládala, se k širším problémům nepostupovalo. Bylo to ovzduší, v němž se jasně cítila přísnost vědecké metody a váha vědecké autority, ale v němž se nerodily myšlenky. Není divu, že se v něm nerodili ani docenti.

Doyenem germanistiky na české univerzitě byl tehdy profesor Mourek, o osm let mladší než Gebauer. Byl svěží tělesně i duševně a na ulici, za katedrou i při soukromém styku si vedl přes zavalitost své malé postavy čile a s veselou bodrostí. V jeho zevnějšku jenom

nelesklý polocylindr, který nosil v zimě v létě, ukazoval k tomu, že kořeny jeho myšlení tkvěly v době před Gebauerem. Byl doopravdy staromilec, který se netajil svou nedůvěrou k leckterým moderním snahám, ba i odporem k nim, a za velikou autoritu měl V. V. Tomka, „starého pána“, s nímž se týdně scházel. Jeho povaha byla přitom vyrovnaná a klidná a přes všecku svou konzervativnost konflikty daleko spíše urovnával, než působil. Neměl v sobě také nic koženého. V pětadesáti letech si přepracoval celou první část svých gramatických přednášek podle Streitbergovy *Urgermanische Grammatik*, která vyšla r. 1900, a jeho zájem o mladé lidi a jeho laskavost k nim byly dobře známé. Prospěly mnoha lidem, ale protože přecházely snadno v dobráctví, přivedly s jeho aprobací na naše střední školy leckoho, kdo tam podle svého vědění jako profesor nepatřil. Na literaturu se díval starosvětsky a požadoval od ní především eticky založený realismus. Jeho literární přednášky, pečlivě snesené, podávaly proto jen dobrý přehled materiálu, který byl pro doby novější zkreslován jeho upřímně projevovanými antipatiemi. Proslulý byl jeho výklad o mladém Goethovi, kterému nemohl odpustit milostná dobrodružství. Jeho přednášky gramatické, opřené o důkladnou znalost starého jazyka, podávaly z dobrého pedagogického instinktu jen věci nejdůležitější a byly dokonale jasné.

Jeho mladší kolega, profesor Arnošt Kraus, tehdy extraordinarius⁸⁸ nedávno prošlý čtyřicítkou, byl z dřeva docela jiného. Již podobou byl pravý Mourkův opak. Byl štíhlý, vysoký, všecek jakoby do délky stylizovaný, a jeho pohyby byly kvapné a prudké. Jeho podlouhlý, snědý a černou mefistofelovskou bradkou ukončený obličej byl každou chvíli hotov se stáhnout v úsměv převahy zpola vítězný a zpola ironický. Naznačoval tím, že se mu právě podařilo na něčem odkrýt nějaký nečekaný, ale na výsost zajímavý rys nebo odhalit nějaký neznámý a překvapující vztah. Na své duchaplné vtipnosti si stejně zakládal jako na tom, že se ve vědecké práci germanistické vycvičil na univerzitě berlínské

⁸⁸ Mimořádný (zde v kontextu mimořádný profesor).

a že si z ciziny přinesl zkušenost vyššího stylu v životě. Měl také podivuhodnou paměť a rád ji ukazoval při různých příležitostech dlouhými citáty. Jako všichni lidé s výbornou pamětí zapomínal, že jiným bývá tento dar od přírody odepřen, a býval proto postrachem při zkouškách. Někdy mluvil, jako by se rozpomínal na něco nesmírně vzdáleného, ale zpravidla mu přival nápadů ani nedovoloval ukončovat začaté věty. Nedokončená věta byla důležitým elementem zejména jeho univerzitních přednášek. Nečetl je, nýbrž improvizoval na základě poznámek, psaných na množství osmerkových⁸⁹ papírků. Přitom nevydržel klidně stát u pultíku, postaveného na katedře, nýbrž co chvíli se rozběhl k procházce po pódiu. Sledovat jeho přednášky nebyla věc zrovna lehká, ale kdo se v tom vycvičil (mně se to podařilo velmi záhy), odnášel si z nich bohaté poučení. Literaturu cítil prof. Kraus velmi živě a měl značný smysl pro individuálnost uměleckého díla. Hlavně se jeho zájem ovšem soustřeďoval na problémy bibliografické a biografické a na obsahovou interpretaci děl. Tu opravdu uváděl do problémů a odborné literatury o nich. Nejdůležitější část jeho literárních přednášek, výklady o německé literatuře v osmnáctém století a na počátku století devatenáctého, jsem bohužel neslyšel. Měl tehdy svůj literární kurz rozpočten na jedenáct semestrů a pravidelné studium trvalo jen semestrů osm. Lingvista nebyl a jeho gramatické výklady byly zřídka kdy jasné.

Profesor Jarník, o dvě léta mladší než Mourek, byl za mých studentských časů vlastně jediný zástupce romanistiky na naší fakultě, neboť jeho mladší kolega, profesor Mohl, rodem Francouz, byl už tehdy těžce churav a v posluchárně se tak málokdy ukázal, že jsem ho slyšel přednášet jen jednou. Temperamentní a robustní Jarník by byl při své vědecké erudici, získané na univerzitě vídeňské, a při své velké znalosti jazykové ovšem stačil sám na celou romanistiku, třebaže roku 1903 překročil šedesátku, kdyby jeho zájem nebyly od vědy a od fakulty už dávno odvedly věci jiné, podpůrné akce studentské a budování Potštýna. Je až kupodivu, jak málo pedagogického a vědeckého

⁸⁹ Osmerka – formát A5, 148 × 210 mm.

vztahu měl k nám, svým fakultním posluchačům, profesor, který se tolik staral o sociální pomoc pro chudé studenty všech českých vysokých škol. Při přednáškách opravdu nešetřil silami (jeho hlas bylo slyšet v prvním patře Klementina ze zavřené posluchárny jasně až daleko na chodbu), ale o posluchače přitom tak málo dbal, že by jistě nic nebyl zpozoroval, kdybychom se mu byli při přednášce všichni potichu vytratili. Jeho zrak byl úplně zabrán listy, z kterých svou přednášku rychle předčítal, a tabulí, na niž, nepouštěje listy z rukou, stejně rychle psal své příklady. Jeho zdravá tvář, vroubená šedými vlasy a šedými vousy, přitom spěchem a intenzitou přednesu vždycky celá zbrunátněla. Na jeho seminář se mi nevybavuje žádná živá vzpomínka. Nebyl zajímavý a nechodili jsme tam pravidelně. Mimo hranice své přesně vytčené učitelské povinnosti se profesor Jarník o svůj obor nijak nestaral, a protože při zkouškách postupoval nejen ještě dobráctěji než profesor Mourek, nýbrž při svém temperamentu na většinu otázek odpovídal místo kandidáta vlastně sám, bylo především jeho vinou, že se francouzštině na našich středních školách dlouho vyučovalo tak špatně.

Gebauer, Mourek, Kraus a Jarník byla jména, která určovala všechnu práci v mých studijních oborech. Jimi byla označena většina přednášek a cvičení, zapsaných v mém indexu. Co jsem měl zapsáno mimo to, byl pouhý doplněk. Na germanistice a romanistice to byla jen cvičení lektorů, neboť tam mimo hlavní profesory nikdo jiný nepřednášel. Na slavistice byl ovšem výběr bohatší. O české literatuře jsem kromě uvedených přednášek Gebauerových poslouchal také Vlčka a Máchala. Ačkoli to byli v době mého příchodu na fakultu již čtyřicátníci (Máchal byl o pět let starší než Vlček⁹⁰), byli oba ještě tehdy soukromí docenti s pouhým titulem mimořádného profesora. Musíme ovšem povážít, že tehdy neexistoval ještě ani seminář pro českou literaturu. Vlček, který přednášel v redingotu a měl tehdy černou bradu, byl štíhlý a elegantní muž. Své výklady, pečlivě stylizované, předčítal mistrovsky a výborně dovedl

⁹⁰ Jan Máchal (1855–1939), Jaroslav Vlček (1860–1930).

zdůrazňovat různé jejich pointy. Citáty ze starého jazyka zněly u něho přirozeně, neboť jako rozený Slovák byl od malička zvyklý na leckterý rys staré české výslovnosti, který je nám Čechům dnes cizí. Ve svých výkladech podával svěží obraz doby, o které pojednával (slyšel jsem od něho přednášku o vývoji české literatury od husitství k humanismu), ale na mne působily jeho přednášky právě pro svou skvělou formu spíše umělecky než vědecky. To u Máchala, který přednášel s jakýmsi důrazným úsilím a který se jako stylista nemohl Vlčkovi rovnat, jsem si při výkladech o české literatuře v letech 1880 až 1900 nebo o vývoji ruské literární kritiky mnohem spíše uvědomoval, že jde o problémy.

Profesor Pastrnek, který byl roku 1902 ve 49 letech jmenován profesorem řádným, byl velmi reprezentativní jak svým zjevem, tak svým vystupováním, ale vědecky působil na většinu nás pro speciálnost svých témat málo intenzivně. Specializoval se na starou církevní slovanštinu a na literaturu v tom jazyce psanou a byl, zejména v otázkách této literatury, odborníkem jistě dobře informovaným, ale na jeho přednášky a cvičení chodili jen posluchači z prvních semestrů a ti posluchači ze semestrů posledních, kteří ho čekali za examinátora při státní zkoušce. Zato profesor Polívka, který byl o pět let mladší než Pastrnek a současně s jeho jmenováním se stal titulárním řádným profesorem, byl vyhledáván slavisty už opravdu specializovanými. Jen oni dovedli ocenit jeho odbornou učenost a nalézt v jeho přednáškách to, co tam hledali. Já jsem si dal zapsat jen jednu jeho kolegium o slovanském časování, ale byl jsem při něm úplně bezradný a nechodil jsem na ně ani měsíc. Profesor Polívka četl své výklady rychle a jednotvárně, jako pro sebe, nepsal, pokud se pamatuji, skoro nic na tabuli a to, že až na bulharštinu všemi slovanskými jazyky také skutečně mluvil, zmatek jeho méně orientovaných posluchačů jen zvyšovalo, neboť správně vyslovované tvary všech možných slovanských jazyků, které se na nás z jeho výkladů hrnuly, nám byly něčím zcela cizím.

Profesor Zubatý, který se svým oborem přimyká ke každé indoevropské filologii, byl v metodě přednášení pravý Polívkův opak. Poznámky měl v kapse a jen zřídka do nich nahlédl a přednášku před ná-

mi vlastně tvořil, jako by znovu prožíval řešení problémů, o kterých nám vykládal. Části vět často doslova opakoval, jako by se na pokračování musil teprve rozjíždět, pokašlával a profukoval si nos a soustřeďoval se tím, že kreslil na desce katedry křídou rozmanité kraječky. Logická souslednost jeho promyšlených výkladů nám vystupovala při této metodě zcela jasně před oči. Škoda, že vědecký zájem mne nesl k jinému materiálu, než byl ten, s kterým pracoval, a k jiným řadám problémů. Jinak by se tento hluboký a jemný badatel, stojící věkem mezi Pastrnkem a Polívkou, jistě byl stal důležitým činitelem v mém vědeckém vývoji.

Kdyby se mne někdo ptal, co mi dali mí profesori za čtyřletí, které jsem na filozofické fakultě strávil, musil bych říci, že v přednáškách víceméně soustavný přehled vědeckého materiálu a aktuálního nazírání na něj a v seminářích trochu praktického poučení o metodě vědecké práce. Nejsoustavnější byl přehled v germanistice, neboť tam jsem poznal z přednášek Mourkových a Krausových vývoj německé literatury od nejstarších dob až do konce 10. století a vývoj němčiny od pragermánštiny až do konce doby střední. O vzniku a vývoji nové spisovné němčiny se nepřednášelo. V romanistice jsem se poučil nejen o hláskovém a tvaroslovném vývoji francouzštiny, nýbrž i o hlavních věcech ve vývoji románských jazyků vůbec, ale zato vývoj francouzské literatury nám byl vyložen velmi kuse. Vedle přednášek o starofrancouzské epice, které byly zbytečně podrobné, jsem měl za celé čtyřletí zapsáno jen po jedné přednášce o Corneillovi a o Molièrovi. Pokud se však pamatuji, nechodil jsem ani na tyto řídké přednášky z literatury francouzské, protože mi neposkytovaly nic zajímavého.

Slavistiku jsem ovšem neposlouchal soustavně celých osm semestrů, ale stojí za zmínku, že za prvních pět semestrů, kdy jsem v tom oboru chodil na všechny důležité přednášky, se vůbec nic nepřednášelo o české gramatice. Nedá se tedy říci, že by se bylo ve všech třech oborech stejně dobře nebo se stejným úspěchem pečovalo o soustavné poučení posluchačů. Horší bylo, a v tom se chybovat nepřestává, že jsme se málo dověděli o problematice svých oborů a o jejich teoretic-

kých základech. Šmahem se nám vlastně předkládaly hotové výsledky vědecké práce a až na malé výjimky se nám nic nevykládalo o tom, jak se k nim dospělo nebo co je v nich bezpečného a o co jsou ještě spory. Proto u velké většiny posluchačů záleželo všechno studium jen v memorování a univerzita jim byla jen jakousi střední školou vyššího typu. Skutečnou problematiku vykládali z profesorů, které jsem poslouchal, jen Pastrnek v přednáškách o církevněslovanském písemnictví, Kraus v přednáškách o německé literatuře a Zubatý v přednáškách o srovnávací mluvnici jazyků indoevropských. Ale Pastrnek se nedovedl k vykládaným problémům postavit tak samostatně, aby na ně vrhl jasné světlo, Kraus zaměňoval velmi často objektivní důležitost a duchaplnickou zajímavost a Zubatý mi příliš unikal do oblastí, o které jsem neměl tolik zájmu, do nejstarších dob jazyků indoevropských a do prajazyka. Nebylo to lepší ani na univerzitě německé, kde jsem se u Pogatschera nejlépe pocvičil ve výkladu textů, kdežto ze souvislých výkladů o dějinách anglické literatury jsem u něho slyšel jen přednášku o Miltonovi.

Nechci podceňovat to, co jsem z odborných přednášek získal, byla to přece jen spousta faktů a osvojoval jsem si je dychtivě a rád a vím také, že na filozofické fakultě nelze při tradiční organizaci studia pěstovat jenom vědeckou problematiku, ale to, co jsem řekl o povaze univerzitních přednášek, bylo třeba říci, aby vyniklo, že ve vlastní podstatě své vědecké osobnosti, v schopnosti vidět problémy a v stálé snaze o jejich teoretické pochopení, jsem nebyl žák žádného ze svých univerzitních profesorů. Přijal jsem od nich základy svého odborného vzdělání, ale cesty pro vlastní vědeckou práci jsem si hledal sám. Pomáhali mi v tom ovšem drobné podněty z různých stran, kterých jsem podle své povahy dobře dovedl využít pro myšlenkový růst. Že se v mém pracovním programu záhy projevoval individuální směr, je patrné z témat, o kterých jsem tehdy pracoval, nebo alespoň chtěl pracovat, a na která jsem vždy přišel sám. Téma, které jsem prof. Gebauerovi nabídl pro seminární práci z češtiny a které schválil, se týkalo slovosledu v *Síti víry* Petra Chelčického, a v seminární práci z němčiny, která mi byla pak uznána

za práci státní, jsem zpracoval základní problémy slovosledné v jednom svazku kázání Abrahama a Sancta Clara. Oboje už ukazovalo na hlavní lingvistický problém, kterým jsem se potom vždycky především obíral, na vědecký rozbor jazyka v dané době na základě skutečných promluv. Má doktorská disertace, *Tainova kritika Shakespeara*, měla zase těžiště v problému vědeckého rozboru literárního díla uměleckého, který mi později byl ústředním problémem všech prací literárněhistorických. I její téma jsem si vybral sám.

Když se teď pokouším z dálky zjistit vědecké podněty, které mi přicházely za dob mých studií odjinud než z přednášek a seminářů v hranicích mých hlavních oborů, vidím, že mi jich velmi málo daly přednášky ležící mimo tyto hranice. Bylo to ovšem hlavně proto, že jsem se zabral do odborného studia tak intenzivně, že mi na přednášky, kterým jsem říkal luxusní, zbývalo jen velmi málo času a zájmu, a na luxusní semináře už vůbec žádný. Z pedagogiky a filozofie jsem si hned na začátku odposlouchal a odkolokvoval⁹¹ jen předepsané dvě tříhodinové přednášky (byly to v prvním semestru Drtinovy Dějiny pedagogiky, část o počátcích doby nové, a v druhém semestru Čádova Teorie vědy). Mimo to mi vybylo času jen na několik drobných přednášek jiných, a to ještě jen v prvních semestrech mého studia. Tak jsem slyšel v druhém semestru jednohodinový výklad Hostinského o Aristotelově poetice, v třetím semestru jednohodinový výklad Vrchlického o Dantově *Božské komedii* a v čtvrtém semestru jednohodinovou přednášku Masarykovu o filozofii náboženství. Jsem rád, že jsem tak poznal v přednáškové síni tři významné osobnosti tehdejšího univerzitního světa, ale k tomu, abych hlouběji vnikl do jejich myšlení, těch deset nebo dvanáct hodin nestačilo. Totéž lze říci o jednohodinové přednášce filozofa Martyho na německé univerzitě, kterou jsem poslouchal v létě 1904.

Profesory svých hlavních oborů, které jsem slyšel po řadu semestrů několik hodin týdně, jsem ovšem dobře poznal po stránce vědecké

⁹¹ Kolokvium – zkouška na vysoké škole, zpravidla z látky přednesené v právě uplynulém semestru.

i čistě lidské, ale jen na vzdálenost, která odděluje lavici posluchačovu od katedry profesorovy. Vzdálenost tuto překročil, pokud jsem byl pouhým posluchačem, několikrát jen profesor Mourek. Řekl jsem už, jak hned od začátku mne vybízel k soustavné práci vědecké a jak později mi radil specializovat se v anglistice. Ale profesor Mourek byl daleko víc výborný pedagog v oboru staršího jazyka a starší literatury než skutečný badatelský typ, a o vlastních problémech vědeckých se mnou nemluvil. Tak prošla má studentská léta, aniž se mi na univerzitě dostalo nejsilnějšího podnětu vědeckého, který může univerzita dát a který záleží v přímém, neoficiálním styku s vyhraněnými badatelskými osobnostmi. Má vnitřní dynamičnost se bez toho obešla, ale mnoho mladých nadaných lidí, kterým se nedostalo včas ani takového povzbuzení, jakého mi poskytla laskavost profesora Mourka, zapadlo u nás právě proto bez užitku a beze stopy ve vlnách všedních zájmů. Vidíme-li, že je u nás nedostatek vědeckého dorostu v oborech se sty a sty posluchačů, je tím vinna jen vědecká nezajímavost příslušných profesorů nebo jejich povýšenost, která jim nedovoluje sestoupit od katedry k lavicím.

Z tehdejších odborných spolků byla mým studijním oborům alespoň zčásti blízká pouze Jednota českých filologů. Chodíval jsem později na její přednáškové schůze, ale valného užitku jsem z toho neměl. Přednášky tam konané se týkaly hlavně speciálních otázek z klasické filologie a z bohemistiky, které mne nijak zvlášť nezajímaly, protože vztahů k obecným problémům si přednášející zásadně nevšíмали. K debatě, která by přece byla mohla přinést něco alespoň metodicky zajímavého, nikdy nedocházelo. Ze spolků neobdobných jsem chodíval jediné občas do týdenních schůzí spolku evangelických akademiků Jeroným. Konaly se v spolkových místnostech v přízemí jednoho domu na Moráni a bývaly vyplněny referáty a debatami o různých tématech z kulturního života. Náboženský ráz nijak nápadně nevystupoval. Jednou mezi nás také přišel profesor Masaryk. O čem s námi mluvil, už nevím. Pamatuji se jen na dvě drobnůstky. Když přišel, stěžoval si, že nás dlouho hledal, protože je krátkozraký, a nemohl nalézt číslo domu. V hovoru potom

užil pro nějaký typ lidí označení „prasata“. Zarazilo mne to, protože jsem byl na takové ostré výrazy vždy choulostivý. Debaty v Jeronýmu na mne působily hlavně tím, co mne vydražďovalo k odporu. Hodně se o to přičiňoval svou nesnášenlivostí k sektářským formacím protestantským mladý tehdy lékař doktor Lukl. Že jsem se s ním v názorech srážel, nebyla náhoda, neboť pozdější řidké styky s ním mi potvrdily, že opravdu reprezentuje ten typ protestantismu, který je v rozporu se vším mým cítěním. Jinak se z debat pamatuji jen na debatu o *Kreutzerově sonátě* Tolstého, při níž jsem mluvil proti příliš tělesnému způsobu, kterým Tolstoj v ní pojímá manželství.

Nejvolněji, a proto nejraději jsem se v době svých univerzitních studií stýkal s knihami a několika přáteli. Nečetl jsem soustavně ke zkouškám, nýbrž z největší části tak, jak mne vedl můj zájem o problémy obecné. Protože jsem si hledal cestu v těch věcech sám, byla má vědecká četba hodně nahodilá. Přesto mne však vedla správně, protože jsem si z ní dovedl vybrat to, čeho jsem potřeboval. V oboru literárním jsem brzo narazil na problém vědeckého rozboru uměleckého díla literárního. Pamatuji se, že mi tu hodně prospěla americká kniha o podstatě literární kritiky od Gayleye a Scotta, kterou jako tak mnoho jiných knih anglických a amerických navrhl v univerzitní knihovně ke koupi profesor Goll. Referoval jsem o ní a o podobných knihách Heinzelových⁹² a Wernerových v semináři profesora Krause. Tam jsem měl také později referát o různém pojetí srovnávací literární historie, při němž mi prospěla knížka novozélandského profesora Posnetta.⁹³

V jazykozpytu jsem se zase dostal k Wundtovi, k Steinthalovi, Gabelentzovi a Wegenerovi. Teprve později jsem poznal Sweeta a Jespersena. Přivedla mne k nim knížka Viëtorova, kterou jsem dostal od profesora Mourka, neboť Viëtor jako fonetik nesdílel archeologizující záliby mladogramatiků a hodně si všímal jazyka současného. K referátu

⁹² Richard Heinzel, *Beschreibung der isländischen Saga*, Wien 1880; *Beschreibung des geistlichen Schauspiels im deutschen Mittelalter*, Hamburg–Leipzig 1898.

⁹³ Hutchinson Macauley Posnett, *Comparative Literature*, London 1886.

o výsledcích této své četby jsem se v semináři ovšem nedostal, neboť tehdejší univerzitní jazykozpyt o problémy obecného rázu vůbec nedbal. Na vědeckou stránku otázek slovosledných, které jsem prakticky živě cítil při stylizování, mne náhodou upozornila Bernekerova knížka o slovosledu v starých slovanských jazycích⁹⁴, o které jsem se dověděl již na konci gymnázia z *Časopisu Českého Musea*. Tak došlo k tématům mých seminárních prací, nevypracovaných v semináři Gebauerově a vypracovaných v semináři Mourkově. Při práci v semináři Mourkově jsem se už opíral o svou znalost lingvistiky z doby před periodou mladogramatickou. Nevím už určitě, zdali jsem Masarykovy *Základové konkrétní logiky* četl už v době univerzitních studií, či o něco později. Necht' je tomu jakkoli, je jich tu třeba vzpomenout, neboť mi svou kapitolou o sociologii velmi vydatně pomohly v mém pojmání lingvistiky.

Také téměř ke všem přátelstvím, která pro mne tenkrát něco znamenala ve vědeckém vývoji, jsem přišel náhodou. S Adolfem Holkem jsem se seznámil v románském semináři německé univerzity, ačkoli byl Čech a odchovanec univerzity české. Byl o devět let starší než já a syn správce Šlikovského paláce⁹⁵. Bydlil s rodiči v traktu do Charvátovy uličky a tam jsem ho chodil navštěvovat. Když jsem se s ním seznámil, byl již absolvován, ale nespěchal ani s odchodem na školu, ani se zkouškami. Teprve na podzim roku 1903, tedy v stáří třiceti let, počal suplovat na staroměstské reálce a o rok později dosáhl aprobace z němčiny a francouzštiny. Ani předtím ovšem nezahálel. Pracoval v redakci *Ottova Naučného slovníku* a doplňoval na německé univerzitě své romanistické vědomosti. Byl povaha v jádře receptivní a s velkou zálibou sledoval novou odbornou literaturu, zejména pokud šlo o starou francouzštinu a literaturu starofrancouzskou. Jeho bohatá knihovna mne lépe poučila o současném stavu romanistiky nežli chudá a nesoustavně doplňovaná knihovna našeho románského semináře. Profesor Freymond z německé univerzity a přítel Holk měli hlavní zá-

⁹⁴ Erich Berneker, *Die Wortfolge in den slavischen Sprachen*, Berlin 1900.

⁹⁵ Dnes na jeho místě stojí obchodní dům My (dříve Máj).

sluhu o to, že jsem se důkladně a s chutí začel do starofrancouzské literatury, jejíž studium je – vedle literatury středolatinské – základem pro poznání všech středověkých literatur v oblasti západoevropské kultury. Při pozdějším soustavném studiu literatury středoanglické mi tato znalost velmi prospěla.

Josef Bohatec, také o několik let starší než já, byl protestantský teolog a zajel si ze studií v Německu do Prahy, aby si získal našeho doktorátu filozofie. Pomáhal jsem mu při tom, neboť si za vedlejší obor při rigorózech zvolil germanistiku. Bohatec byl člověk jemný a filozoficky založený. Poznal dobře vyspělý kulturní život v Německu a německou vzdělanou společnost (stýkal se i se sestrou filozofa Nietzscheho) a byl jimi okouzlen. Často mi o svých dojmech z Německa vyprávěl. Byl jsem sám sebou pln dychtivosti po vyšší duševní kultuře, a vyprávění Bohatcovo a jeho kritika českých poměrů tuto dychtivost ještě ve mně rozněcovaly. Škoda, že okouzlení Německem a německý sňatek zavedly později Bohatce tak daleko, že se na počátku války, kdy už působil na protestantské teologické fakultě ve Vídni, postavil po bok německým vysokoškolským profesorům, kteří veřejně hájili spravedlivost německého postupu. Proto se po převratě při zahájení Husovy teologické fakulty v Praze nepokoušeli jej získat pro Prahu. Když jsem jej koncem let dvacátých vyhledal ve Vídni, poznal jsem s lítostí, že s léty jsme se navzájem odcizili. V Praze za studentských dob jsme se hodně stýkali a já ho měl opravdu rád. Pomáhal jsem mu v germanistice a on mne zase poučoval ve filozofii a první mne upozornil na význam profesora Martyho.

Ke svým kolegům na univerzitě jsem se v myšlení vědeckém kupodivu nijak necítil blízky, ač mezi nimi bylo hodně těch, kteří se později věnovali dráze univerzitní. Jako se u nás starší generace historiků kupí svým narozením kolem roku 1870, tak se střední generace našich filologů seskupuje kolem roku 1880, takže všichni z nich byli více méně mými vrstevníky na univerzitě. Jediný z nich však, s kterým jsem už v době studií míval vědecké debaty, byl Josef Baudiš, později profesor srovnávacího jazykozpytu na Univerzitě Komenského v Bratislavě.

I s ním jsem se ovšem blíž seznámil teprve na německé univerzitě, kam jsme společně chodili na přednášky profesora Pogatschera. Baudiš byl o rok mladší než já a studoval češtinu a němčinu. Byl originální hlava, ale jako zhýčkaný jedináček drobné pražské úřednické rodiny byl úžasně egocentrický. Snad proto se také těžko dopracovával k jasnosti ve svých myšlenkách. V době studií to teprve všecko v něm kvasilo. Gourmandský ctitel antikvit i moderní poezie se v něm spojoval s jazykozpytce, usilujícím o veliké a vzdálené problémy, labužnictví života nevylučovalo u něho vědeckou vášnivost. Hovor s ním, pokud svou vehemencí neudolával, byl vždycky podnitivý, protože hodně znal a byl zvyklý se na všecko dívat zcela po svém. Plně se naše styky rozvily teprve později, ale už v době studií byl jediný z mých kolegů, s kterým jsem mohl mluvit o problémech obecného jazykozpytu.

Jediné z přátelství, která mne tehdy v Praze myšlenkově posilovala a obohacovala, vzniklo už před mým příchodem do Prahy v době gymnazijních studií. Bylo to přátelství, které mne poutalo k Jaroslavu Peklovi. Tento o rok starší učitelský syn, s kterým jsem už léta kamarádil v Kolíně a s nímž jsme se i později o prázdninách navštěvovali, se v mých pražských vzpomínkách vynořuje hlavně od roku 1903. Tehdy po tříletém usilovném studiu na univerzitě uzrával v něm slibný vědecký pracovník v biologii a fyziologii rostlin. Toho roku vyšla jeho první práce tiskem v publikacích České akademie a tenkrát byl také ustanoven demonstrátorem v ústavu profesora Němce v Benátské ulici Na slupi. Myslím, že tam také hned při nastoupení, nebo alespoň brzo po nastoupení dostal naturální byt. Tam jsem k němu občas rád chodil, abych se u něho, jak jsem říkal, nadýchal vědeckého vzduchu. Věděl jsem od něho už od dřívějšího hodně o jeho zamilovaném oboru, ale teprve v ústavě, kde pracoval, se mi uprostřed mikroskopů, chemických reagentů a rostlinného materiálu všechny ty otázky jevily něčím opravdu konkrétním. Peklo mi horlivě vykládal o svých pracích a hned také všecko demonstroval na mikroskopických preparátech, a to vše i s celým ovzduším badatelsky orientovaného ústavu na mne mocně působilo. Viděl jsem, jak v laboratorní práci je středem všeho

určité vymezený problém a metodicky přesná cesta k jeho řešení, a snažil jsem se postupovat analogicky i ve svém oboru. Neznamená to, že bych byl chtěl přenášet přírodovědecké nazírání na vědy duchové. Stykem s přesnými metodami a propracovanou problematikou bádání fyziologického a biologického jsem se jen posiloval ve snaze, abych také svůj vlastní obor pojímal opravdu vědecky.

Velikou vědeckou zkušeností pro mne bylo ke konci mých univerzitních studií setkání s norským slavistou Olafem Brochem, jenž se tehdy blížil čtyřicítce. Byl to už hotový vědec, známý svými pracemi o posouvání jazykových hranic mezi Slováky a Rusíny, a přišel do Prahy počátkem léta 1905, aby na místě studoval českou výslovnost. Byl petrohradskou akademií věd pověřen úkolem napsat pro její encyklopedii slavistiky svazek o fonetice živých slovanských jazyků a Praha byla dočasnou zastávkou na jeho cestě za sbíráním materiálu. Profesor Arnošt Kraus, jenž byl neoficiálním konzulem pro kulturní styky česko-skandinávské, mu doporučil za pomocníky své dva posluchače, dobře znalé němčiny, mne a kolegu Jiřího Horáka. Nevím, mnoho-li získal stykem s ním kolega Horák, jenž netíhl k jazykozpytu, ale pro mne bylo těch několik týdnů strávených s Olafem Brochem zdrojem cenných vědeckých zkušeností. Broch se usídlil v hotelu Viktoria, který býval na rohu třídy Jungmannovy a Palackého na straně ke Karlovu náměstí, a já jsem měl k němu z Vladislavovy ulice opravdu jen nějakých sto kroků. Chodíval jsem k němu do bytu a předčítal jsem mu připravené texty a vyslovoval slova, která si podle své potřeby sestavil, ale chodil jsem s ním také po Praze. Ve styku s ním jsem poznal fonetiku, o níž jsem dosud jen čítal, v praxi zkušeného odborníka. Broch měl velmi jemný sluch a dovedl beze všeho zahvízdat melodii pronesené věty. Naučil mne rozeznávat různé jemné rozdíly v české výslovnosti a já jsem ho zas upozorňoval na to, že některá slova v jeho seznamech nepatří do řeči opravdu živé a že třeba raná povídka Jiráskova, kterou mi dal předčítat z *Lumíru*, má zřetelně melodii charakteristickou pro sloh Třebízského.

Těsně k čtyřletí studií filozofických se připínaly státní zkoušky. O písemné práce z němčiny a francouzštiny jsem zažádal, jak bylo do-

voleno, již počátkem osmého semestru, a protože mi za domácí práci z němčiny byla uznána seminární práce ze semináře profesora Mourka, byl jsem s domácí prací z francouzštiny lehce hotov do konce semestru. Bylo to snadné tvaroslovné téma, a protože mi za materiál byla určena jedna skladba Chrétiena de Troyes, *Cligès*⁹⁶, přispěla i tato práce k mé znalosti starofrancouzské literatury. K ústním zkouškám z obou předmětů jsem se přihlásil najednou hned v nejbližším prosincovém termínu. Předseda zkušební komise dvorní rada Strouhal si mne zavolal a vymlouval mi můj úmysl, poukazuje na nesnáze dvojí ústní zkoušky najednou. Cítil jsem se však pevný a nepovolil jsem. Dopadlo to všechno velmi dobře. Jenom prof. Gebauer mi nedal z takzvané obecné češtiny nejlepší známku, nýbrž pouhou dobrou, ale to byla vina jeho, a nikoli má, neboť mne při zkoušce z obecné češtiny neměl přece zkoušet ze skloňování číslovek v staré církevní slovanštině. Kdybych nebyl chodil rok do semináře prof. Pastrnka, nebyl bych mu mohl dát na jeho otázky vůbec odpověď. Ústní zkoušku z němčiny jsem dělal dokonce o den nebo o dva dříve, nežli jsem měl. Vracel jsem se po desáté hodině domů ze staroměstské reálky, kde jsem tehdy již učil, a ze zájmu o zkoušky jsem šel skrz Klementinum. U okna fyzikálního ústavu, který tehdy stával u hvězdárenské věže a byl při pozdější úpravě Klementina zbořen, stál profesor Mourek, a když mne spatřil, zakýval na mne, abych k němu šel. Nedostavil se kandidát, který měl zrovna přijít ke zkoušce, a profesor Mourek se mne zeptal, nechci-li nastoupit místo něho. Ochotně jsem tak učinil a zbavil jsem se alespoň o něco dřív starostí se zkouškou. V polovici prosince r. 1905 jsem měl plnou aprobaci pro vyučování v němčině a francouzštině na vyšších školách reálných s českým jazykem vyučovacím a měl jsem tak potřebné podmínky pro existenční zabezpečení. Zbýval mi ještě doktorát jako ukončení mého vědeckého studia univerzitního, ale to nebylo už jen ukončení, nýbrž také počátek, a výklad o něm záleží do kapitoly o době, kterou jsem strávil na c. k. české vyšší reálce v Praze na Starém Městě.

⁹⁶ Plným názvem *Cligès ou la Fausse morte* (Cligès aneb Živá mrtvá).

17. Rodina Moravcových

Mé seznámení s Růženkou, dcerou kupce Moravce ze Zálabí, bylo jen z polovice čirou náhodou. Všiml jsem si již několikrát předtím při promenádě na kolínském náměstí pěkné podlouhlé tváře a výrazných hnědých očí mladičké tmavovlásky a ona se prý na mne zlobívala pro mou (jistě jen domnělou) nafoukanost. Ale bůh ví, jak dlouho by bylo při tom zůstat, kdyby spolek kolínských akademiků, nazvaný hrdě Kolínský klub mladých, nebyl pořádal v druhé polovici července roku 1903 odpolední výlet do restaurace Na Vinici v Konárovicích⁹⁷. Zrovna předtím, na sklonku svého druhého univerzitního roku, jsem se také přihlásil do spolku, abych se vytrhl ze své osamělosti, a byl jsem ihned zvolen místopředsedou, protože jsem jenom tuto funkci považoval za málo nebezpečnou pro svůj pracovní program. Jako funkcionář spolku jsem měl za svou povinnost zúčastnit se výletu. Na dívčí společnost jsem přitom ani nepomyslel a celou cestu do Konárovic jsem šel s kolegy. Valnou část cesty jsem hovořil s abiturientem Týlinkem, dnešním farářem v Nuslích, který mi vyprávěl o svém úmyslu vstoupit do semináře. Situace se změnila teprve v Konárovicích, kdy se počalo tančit v restauračním sále. Růžence Moravcové dovolila náhodou matka, jinak velmi přísná, na prosbu kamarádek kupodivu lehce v poslední chvíli, aby se zúčastnila výletu se starší sestrou Olgou, ale toho jsem si všiml až v tanečním sále. Růženka nebyla dobrá tanečnice (dověděl jsem se to od ní ještě téhož dne), a proto se raději starala o to, aby orchestrion hrál dobře k tanci ostatním, kdežto já jsem z téhož důvodu seděl sám u stolu na protější straně sálu, a protože jsem neměl co dělat, kouřil jsem cigarety, ačkoliv jsem nikdy nebyl kuřák. Potom jsem se nějak dostal k orchestrionu a brzo jsme si práci rozdělili tak, že já jsem točil klikou a ona sbírala krejcare, které bylo třeba do orchestrionu

⁹⁷ Obec u Kolína, vzdálená cca 6 km.

házet, aby hrál. Na řeči jsme neměli mnoho času a ona prý ani tomu, co jsem jí říkal, pro hlomoz hudby nerozuměla. Přesto stačilo těch několik chviliek k tomu, abychom se spřátelili, a rozhodlo o nás obou pro celý život. Domů z Konárovic jsme šli už spolu, a když cestou chytil lampiόν, který jsem nesl, přiložila Růženka svůj lampiόν k němu, aby shořel s ním. Snad to bylo symbolické. Po výletě jsme se dlouho nesetkali. V srpnu jsem se ozval lístkem z výstavy v Pardubicích, na němž jsem se podepsal jenom jako spoluflašinetář. Až teprve v září o mariánském svátku jsem se na dopolední promenádě k Růžence připojil a potom jsem ji doprovodil až blízko k domu. To byl počátek našich pravidelných schůzek. Ve všední den jsem chodíval na Zálabí v sedm hodin večer. To byl pan Moravec u večere a Růženka, která jej v krámě zastupovala, mohla vyklouznout ven a nechat na čtvrt hodiny obchod příručímu a učedníkovi. V neděli a ve svátek chodívala do města na devátou, a tu jsem na ni čekával v Mostecké ulici za přejížd'kou a místo do kostela jsme se spolu procházivali v ulici u kláštera nebo na Kutnohorském předměstí.

Růženka musila zpočátku dbát, aby se doma nedověděli, že se mnou chodí, a já jsem to zase musil skrývat alespoň před bratrem, jehož žárlivé panovačnosti se matka tolik bála. Zařídil jsem to později tak, že jsme už do Kolína z Prahy nejedli společně každou druhou neděli jako dřív, nýbrž každou neděli jeden. Pomohla mi v tom otcova těžká choroba, která tenkrát bohužel propukla. Když se bratr přece jen dověděl, že chodím s Růženkou, zavedl na to řeč jednou v Praze za nedělní procházky na dnešním Masarykově nábřeží. Začal útočit na mou ctižádost tvrzením, že si takovou předčasnou známostí kazím kariéru, ale já jsem mu odpověděl, že jsem jist, že jednám správně a že jednou život ukáže, kdo z nás má pravdu. Život ovšem ukázal, že jsem měl pravdu já. Bratra má pevnost rozzlobila a nakvašeně prohlásil, že se mi tedy o tom už ani nezmíní. Svému slovu dostál se svou obvyklou umíněností, ale se stejnou umíněností brojil proto mé známosti po straně dál. Ještě v prosinci roku 1906, když jsem už jako mladý suplent chodil k Moravcovým do rodiny, překazil svým nátlakem na matku účast pana Moravce a Rů-

ženky na mé promoci, ačkoli k tomu bylo už všechno připraveno. Pokázil mi tím jeden z nejhezčích dnů v životě mladého člověka a nic na tom nezměnilo, že mi vystrojil na vlastní útraty promoční hostinu v sále u Choděřů v prvním poschodí a že k ní sezval i naše pražské příbuzné.

Když jsme se s Růženkou seznámili, byli jsme oba ještě hodně mladí. Mně nebylo celých jedenadvacet, Růžence chybělo něco do půl sedmácti. Od počátku jsme cítili, že si patříme, ale plný dosah toho jsme si uvědomovali teprve postupem času. Také důvěrnosti a myšlenkového pochopení mezi námi přibývalo jen znenáhla, a právě tento pomalý, ale ničím nerušený vývoj činil dobu čtyř a tří čtvrtí roku, které jsme prožili od seznámení do svatby, dobou opravdu krásnou. Škoda, že nemám nadání romanopisce, abych konkrétně vylíčil jednotlivé fáze našeho citového srůstání. Většinou jsme ovšem žili od sebe vzdáleni, já v Praze a Růženka v Kolíně. Tím větší radost nám působila občasná setkání a tím důležitější byl úkol dopisů, kterých jsme za tu dobu vyměnili hezkou hromádku. Nejkrásnější bývala vždy doba velkých prázdnin, kdy jsme se po tři měsíce vídali denně. Každý z těch měsíců míval svou náladu. Červenec byl měsíc bujného dozrávání a horlivého sklízění, v němž ruch raného léta jen pomalu ustupoval klidu léta vysokého. Srpen byl vlastním měsícem pohodlné pomalosti a letního uvolnění, kdežto září, pro mne vždycky měsíc plánů do budoucna, svou chladnější svěžestí a dalekými průhledy pobouzel zase k čilosti. Tyto měnící se nálady léta ve venkovském městě zabarvovaly i naše schůzky. Prožíval jsem to všechno se zvýšenou intenzitou, neboť Růženka pro mne znamenala konec citového neklidu a nejasné nespokojenosti, které se u mě od maturity zřetelně vzrůstaly. Doba studií v Praze je vydatně krotila, ale v kolínské prázdninové uvolněnosti propukávaly broukavými náladami a nebylo nadarmo, že jsem se v prázdninovém dopisu kamarádovi přirovnával jednou k parní mlátičce, která ve dvore za naším domem hučela o žních od rána do večera. To vše ustoupilo od podzimu 1903 pocitu klidu a jistoty. Také verše, které jsem zase začal psát, byly tentokrát už verše jasné pohody. Cítil jsem opravdu hluboce to, co jsem tehdy napsal v krátkém čtyřverší: „Jsem jako strom, jenž kořeny vrostl

v svou odvěků určenou půdu a mocně chce růst a bohatě kvést a vzdorovat života trudu.“

Známost s Růženkou mi nepřinesla však jen citové zakotvení, nýbrž stykem s rodinou Moravcových mi otevřela zcela nový výhled na život. V úřednické atmosféře naší rodiny se zřídka kdy naráželo na praktické problémy většího rozsahu. Buď jich při naší poměrné zajištěnosti nebylo, nebo se přes ně lehce přecházelo, a jejich řešení se nechávalo náhodě. Když mi bylo asi deset let, byla starost o finanční zajištění dalších studií bratrových z rodičů snata tučným stipendiem, které dostal, a když byl se studiemi hotov, nechalo se rozhodnutí o jeho další životní dráze pouhé náhodě. Když jsem odešel na studie do Prahy zase já, přesunul otec beze všeho starost o mne na bratra, který byl zatím jmenován do Prahy, a více starostí si o mne nepřipouštěl. Dovedl se vůbec přenášet přes praktické problémy s podivuhodnou lehkostí a starosti matčiny se týkaly jen každodenních otázek domácího hospodaření. Není divu, že jsem žil v oblasti svých intelektuálních a uměleckých zájmů beze všeho vyrušování a že jsem se dostával od konkrétního života tím dále, čím hlouběji jsem zapadal do svých odborných studií. Instinktivně jsem cítil, že je vzduch, ve kterém dýši, příliš řídký, a dostal jsem se časem z té příčiny dokonce do jakési duševní krize, kterou jsem léčil tím, že jsem si problémy konkrétního života připomínal četbou ruských realistických románů a procházkami v hemžícím se davu lidí. Definitivní korekturu přílišné ideovosti jsem našel ve styku s rodinou Moravcových. Byli to lidé zcela jiného zrna, než na jaké jsem byl dosud uvyklý. Byli zcela odkázáni na praktický život a rychlé a energické rozhodování jim bylo denním chlebem.

Otec rodiny, František Ignác Moravec, pocházel z Posázaví (Brtnice u Šternberka) a z rodiny, která žila ve styku s posázavskou výrobou skla. Povolání zavedlo jeho otce na Moravu a František Ignác vychodil nižší reálku v Jihlavě. Šel se potom učit do Zbraslavic ke svému nevlastnímu staršímu bratru na kupectví a po vyučení praktikoval dál v Praze. Na

svatbě svého bratrance Šeby, strýce dnešního vyslance Šeby⁹⁸, se seznámil s Rozálií Bacilkovou z kolínského Zálabí a brzy byla z toho svatba. Otec Rozáliin, Václav Bacilek, byl povoláním hrnčíř a pocházel z Božce u Týnce nad Labem, kde se narodil roku 1825. V Kolíně provozoval živnost na Třídvorské silnici. Když se oženil podruhé, s mladičkou Rozálií Žižkovou z města Kouřimě, nechal hrnčířství, protože mladá paní nechtěla jezdit s vyrobeným zbožím po jarmarcích. Vyměnil původní svůj majetek za dům č. 19 v dnešní Tovární ulici a tam provozoval polní hospodářství. Byl člověk majetný, patřil k zálabským starousedlíkům a býval i členem kolínské městské rady, do jejíchž schůzí prý chodíval v cylindru. Byl málomluvný, přísný, umíněný a mladým manželům Moravcovým mnoho nepomohl. Ti nejprve převzali za nepříznivých podmínek bratrův obchod ve Zbraslavicích, a když se jim tam nedařilo, odstěhovali se po čase na energické zakročení mladé ženy do Kolína, kde začali v domě tchánově svou novou obchodní kariéru. Na novém místě se jim dařilo, protože oba byli příčinliví. Za několik let se přestěhovali do prostorného krámu u Šantrůčků na rohu Svatovítského náměstí a ulice k starému železnému mostu, a když jsem se seznámil s Růženkou, bydlili již třetí rok ve vlastním dvoupatrovém domě číslo 411 na Svatovítském náměstí hned vedle Šantrůčků. Tenkrát patřila nejslavnější doba jejich obchodu již minulosti. Bylo škoda, že se neodhodlali ke koupi Šantrůčkova domu, dokud byl ještě na prodej, protože krám v novém domě nebyl přece tak na ráně jako dřívější krám na rohu frekventované ulice, a vedle toho se v uprázdňeném krámě usadil konkurent. Vadily také některé věci v rodině.

Pan Moravec, muž vysoké postavy a značných tělesných rozměrů, byl poctivec od kosti a dřič, ale jeho myšlení bylo zhusta naivně překotné. Když se dopracoval zámožnosti, propadl docela, jak to často bývá u našich živnostníků (až na živnostníky židovské), občanské ctižádosti. Začal se účastnit místních zápasů politických a horlivě se za-

⁹⁸ Jan Šeba (1886–1953), působil jako generální konzul v Terstu a v Hamburku a jako vyslanec v Rumunsku, Jugoslávii a Číně.

bral do práce stavovské. Politicky patřil ke kolínským radikálům a dětinsky nenáviděl kolínské mladočechy. V letech před válkou byl svou stranou vyslán do kolínské městské rady. Kladnější výsledky než jeho zájem politický měla jeho práce stavovská. Zasadil se o zřízení celního úřadu v Kolíně, kolínská obchodní dvoutřídku, k níž se později přidružila obchodní akademie, vznikla hlavně jeho přičiněním a byl také mezi zakladateli kolínského Obchodního družstva. Bylo poctou opravdu dobře zaslouženou, že byl na sklonku života zvolen předsedou obchodního grémia v Kolíně. Zájmy politické a práce stavovská stály ovšem hodně peněz i času a ani to, ani ono obchodu F. J. Moravce neprospívalo.

Paní Moravcová, postavou drobná a mnohem menší než její manžel, byla žena kupodivu bystrá a chytrá. Její děti o ní říkaly, že je rozený detektiv. Poznala mnohem méně světa než její manžel, a přece v praktických věcech daleko spíš uhodila hřebíku na hlavu než on. Byla bohužel také umíněná a pánovitá a byla zvyklá, že její velitelské slovo ve všem rozhoduje, protože jí manžel od počátku ve všem vyhovoval. V obchodě mu byla jistě dobrou pomocnicí a rádkyní, ale v době, když jsem se seznámil s Růženkou, už do krámu nechodila, ačkoliv jí bylo tenkrát teprve dvaadvacet let. Nesouhlasila s tím, aby se do obchodu koupila americká kontrolní pokladna, a když se to přece stalo, přestala v obchodě pomáhat. To všecko byly okolnosti pro obchod nepříznivé. Ale i když obrat klesl proti době, kdy byl obchod na vrcholu svého rozkvětu, udržoval se stále ještě na úctyhodné výši a obchod (protokolovaná firma) stále ještě patřil k největším svého druhu v Kolíně. Jeho výtěžek dobře stačil na vydržování četné rodiny, která dorůstala. Již v tanečních hodinách jsem poznal nejstarší dceru Olgu, která byla o rok mladší než já, a jimi se také kmitl jediný syn Jaroslav, o dva roky mladší než Olga. Olga, Jaroslav a Růženka tvořili starší skupinu dětí, kdežto dvě nejmladší, Tonča a Lidka, tvořily skupinu druhou. Doma byly na počátku mé známosti jen dcery, protože Jaroslav, absolvent kolínské obchodní školy, byl v té době již úředníkem v továrně Standard bratří Kroupů ve Vokovicích u Prahy.

Režim v rodině byl přísný a vůle dcer platila málo. Bylo to vidět na svízelné cestě, plné domácích konfliktů, po které dospívali dcera Olga a její nápadník Josef Hanzlík, úředník Kolínské cikorky, od svého seznámení k zasnoubení v srpnu 1904 a k svatbě v červnu 1905. Naše cesta byla už mnohem schůdnější. Také se tenkrát u Moravců už mnohem víc šetřilo než dřív, kdy se jejich domácnost chlubívala zejména štědrým pohostinstvím vůči příbuzným z obou stran. Jednou prý se vařovalo denně pro šestnáct i sedmnáct lidí. Za mých dnů přicházela k Moravcovým v neděli a ve svátek, i někdy ve všední den, jenom paní Červinková, nejmladší z dcer Bacilkových (paní Moravcová byla nejstarší dcera z druhého manželství), provdaná za statkáře hospodařícího na dvoře na Kouřimském předměstí. Byla velké silné postavy a ráda dělala dámu, ale nejceněnější na ní byla vtipnost, se kterou dovedla vyprávět rozmarné historky ze života dvorské čeledi. Zpravidla to ovšem nebyly historky pro malé děti. Mladší bratr pana Moravce Čeněk, zámožný uzenář usdlý v Kolíně v městě, na návštěvy nepřicházel, protože rodiny obou bratří žily v nevůli. Zálabská paní Moravcová, jak se zdá, nedopustila, aby došlo ke smíru.

To byla rodina, kterou jsem za své známosti s Růženkou poznával a jejímž exponentem mi byla Růženka sama. I ona byla už z domova navyklá dívat se na věci prakticky a necouvat před rozhodnutím. Byla také zvyklá přímosti, neboť u Moravců neměli mezi dětmi bubáka, jakým byl u nás bratr, před kterým se nesmělo říci to nebo ono a pro kterého se nesmělo myslet na leccos, co by bývalo dobré a přirozené. Byla ostatně příliš kritická a příliš hrdá, aby byla zakrývala sobě nebo jiným skutečnost. Je pravda, že v prvních dobách našich hovorů se u ní ještě sem a tam ozvala sentimentálnost dívčího dospívání a ozvuky dvouletého pobytu v klášterním penzionátě v Moravské Třebové. To však jen zřídka a jen dočasně zastíralo aktivnost její povahy. Později zbyla u ní jako malý kaz jen jakási náklonnost k sebepodceňování. Nebylo možné, aby taková povaha nebyla na mne v stálém a důvěrném styku působila. Oba jsme se navzájem obohacovali. Hovory, dopisy i knihami, které jsem Růžence přivážel, jsem ji seznamoval se světem svých zájmů, který jí byl z největší

části něčím zcela novým, a ona zase navzájem vědomky nebo nevědomky kříсила ve mně praktickou energii, bystřila můj pohled na skutečnost a posilovala mne v odvaze k vlastnímu mínění. Mé myšlení a má povaha by se nebyly vyhranily tak, jak se vyhranily, kdyby se naše životy nebyly setkaly.

18. Staroměstská reálka

Dvě šťastné náhody přispěly k tomu, že jsem hned po absolvování filozofického kvadriennia mohl nastoupit jako suplent v Praze. Přítel Holk, který v prosinci roku 1904 konečně dodělal zkoušky, byl v létě roku 1905 jmenován profesorem městské reálky v Nymburce, založené roku 1903, a mně ovšem řekl, že bude od podzimku na staroměstské reálce zapotřebí za něho náhrady pro němčinu a francouzštinu. Hned jsem se o místo ucházel, a protože syn tamějšího ředitele byl náhodou mladším kolegou mého bratra na pražském místodržitelství, pochodil jsem dobře. Nastoupil jsem tedy patnáctého září roku 1905 na české vyšší reálce v Dušní ulici jako suplent, prozatím ještě nezkušený, s roční remunací patnáct set třicet šest korun za šestnáct týdenních hodin. Ještě v prosinci téhož roku jsem však dosáhl úplné aprobace a remunace mi byla zvýšena na ročních devatenáct set dvacet korun. Na staroměstské reálce jsem zůstal tři roky, až do jmenování definitivním profesorem na První české státní reálce v Plzni, kde jsem nastoupil 15. září 1908.

Ve třech letech, které jsem strávil na staroměstské reálce, uzrávaly důležité události v mé rodině, jedna smutná, postupující choroba mého otce, která ho počátkem listopadu 1907 sklátila do hrobu, a druhá radostná, mé citové a životní srůstání s Růženkou, které vedlo k našemu sňatku koncem dubna 1908. Dějiště toho obojího byl ovšem až do mé svatby téměř výhradně Kolín, kdežto v Praze se můj život kromě odlesků událostí kolínských soustřeďoval hlavně na dvě oblasti: na nové zkušenosti pedagogické a stavovské, které mi přinášelo postavení středoškolského profesora, a další vyžívání mých snah vědeckých.

Pokud jde o oblast pedagogickou, přišel jsem na střední školu jako všichni kandidáti profesury beze vší odborné pedagogické přípravy, neboť filozofická fakulta se podle své tradice starala jen o vzdělání vědecké, ale zaučil jsem se brzy. Řídil jsem se, jak to bývá, vzpomínkami na své nejlepší gymnazijní profesory a zkušenostmi ze tří let gymnazijních

kondic a vrozený pedagogický smysl mi nedal zabloudit. Jiné pomoci se mi nedostalo. Ředitel Mikuláš Hofman byl chemik se stařeckými podivnostmi. Říkalo se, že se opíjí, a za půl roku zmizel v důsledku nějakého disciplinárního případu na penzi ještě se seniorem sboru, známým historikem prof. dr. Justinem V. Práškem⁹⁹, jenž býval mým profesorem v Kolíně. Pedagogické rady, které jsem od něho dostal, se omezily na podnět – změnit jej v příkaz neměl přece odvahu –, že by se francouzské úkoly měly psát francouzským písmem. Po Hofmanovi se stal naším ředitelem Fr. Schüller, švagr zemského inspektora Rosického a předtím profesor na reálce v Ječné ulici. Byl to vážný a důstojný muž, který dovedl reálku výborně a taktně řídit po stránce administrativní, ale k předmětům, kterým jsem učil, neměl jako deskriptivář bližšího vztahu. Po celý první rok byl jsem podroben tzv. uvádění v úřad učitelský, ale to byla pouhá formalita. Chodil jsem celý rok jednou týdně poslouchat, jak vyučuje francouzštině prof. dr. Stanislav Petr, ale neměl jsem z toho nic, protože jeho chladná a málomluvná povaha byla na hony vzdálena od mého temperamentu a má představa úspěšné vyučovací hodiny byla ovšem zcela jiná než jeho. On také chodil jednou týdně poslouchat ke mně, ale vedl si při tom jen jako dobrý kolega, který nechce rušit. Při hospitaci četl noviny a o problémech vyučovacího postupu se mnou nikdy nemluvil. Učebnice byly staromódní a měly hlavně tu výhodu, že svou prostoduchostí vyučování neztěžovaly. Poznal jsem později, že se například podle učebnice Poverovy-Vojtíškovy, tváříci se moderně, učilo počátkům francouzštiny mnohem obtížněji nežli podle staromódní učebnice Šubrtovy. V té ovšem zase bylo možno nalézt nápady profesorsky podivné, jako například větu, že „motýlové poletovali nad květinami bzučíce“.

Po všechna tři léta jsem učil na staroměstské reálce jenom francouzštině a němčině, a to tak, že jsem se svými třídami postupoval. Začal jsem s tercií a kvartou, postoupil jsem se stejnými žáky druhý rok

⁹⁹ Justin Václav Prášek (1853–1924), historik českých dějin a odborník na starověký Přední východ.

do kvarty a kvinty a třetí rok jsem je učil v kvintě a sextě. Dobrému mínění, které o mně měl prof. Petr, mohl jsem asi děkovat za to, že jsem třetí rok byl pozván, abych učil nepovinné francouzštině na malostranském gymnáziu a v tzv. nižším kurzu na gymnáziu Akademickém. Malostranské gymnázium, jež bylo později za republiky zrušeno, mělo tehdy místnosti v paláci Oetingsensko-Wallersteinském na rohu Josefské ulice proti kostelu sv. Tomáše a v jeho sborovně jsem poznal starého pána, známého klasického filologa Václava Sládka, bratra básníka J. V. Sládka. Akademické gymnázium bylo v té době už přestěhováno do své nové pohodlné budovy za Rudolfinem, která byla za republiky zabrána pro parlament a spojena s jeho hlavní budovou ve výši prvního patra visutou chodbou. Na Akademickém gymnáziu jsem měl mezi svými žáky Bohuslava Havránka, pozdějšího univerzitního profesora a syna svého profesora na gymnáziu v Kolíně. Honorář za tyto kurzy nebyl valný, ale přišel mi vhod v školním roce, v jehož poslední třetině jsem se ženil.

Mohu říci, že mám pedagogický instinkt, a proto jsem vždycky rád učil a také jsem si s učením vždycky věděl rady. Na středních školách jsem strávil jako profesor celkem čtyři roky a na celou tu dobu mám dobré vzpomínky. Nejlepší ovšem na tři léta svého pobytu na staroměstské reálce, neboť to byl souvislý celek a mohl jsem své žáky dobře poznat. Čtvrtý rok mého středoškolského působení byl naproti tomu rozdělen na dvě polovice, z nichž jsem každou strávil na jiném ústavě, zimní semestr 1908/09 na První české státní reálce v Plzni a letní semestr 1909 na malostranské reálce v Praze. Učil jsem vždy s vervou a snažil jsem se vzbudit svým vlastním zájmem o to, co jsem vykládal, zájem také ve svých žácích. Je to jistě metoda účinná, ale klade značné nároky na toho, kdo učí. Chladný, monotónní postup vyučovací, jaký jsem poznal u prof. Petra, unaví učitele mnohem méně. Můj temperament i můj praktický smysl mne vedly k tomu, že jsem se předpisy řídil jenom v hlavních věcech. Sloužil jsem pod čtyřmi středoškolskými řediteli a poznal jsem, že i mladý profesor může si na střední škole počínat se značnou svobodou, je-li ve svém oboru pevný, pracuje-li poctivě

a dbá nutného pořádku a dovede-li své mínění zastávat pevně, ale s taktem. Poznal jsem to na dvou drobných příhodách.

Jednou jsem se dostal do sporu s ředitelem proto, že jsem dal nejlepší známku z mravů kvintánu, který propadal asi ze čtyř předmětů. Šlo o pozdějšího barytonistu Národního divadla Vávru¹⁰⁰. Mladík měl způsoby opravdu vybroušené a chování jemné, ale neučil se, protože už tehdy věnoval všechn svůj čas hudbě. Ředitel tvrdil, že žák, který tolik propadá, nemůže mít chování bezvadné, ale já jsem ho přesvědčil o správnosti své kvalifikace. Podruhé byl případ opačný: chlapci z Braníka, jenž měl pro svou předměstskou nespoutanost trojku z mravů, jsem dal nejlepší známku z francouzštiny, protože jsem u něho pozoroval velikou snahu a opravdu rychlé pokroky. I tu jsem se svým názorem zvítězil a chlapec byl mým uznáním velmi povzbuzen.

Jakmile jsem se na střední škole trochu ohřál, začal jsem ve vyučování podle svých vlastních názorů trochu experimentovat. V kvintě jsem například užíval při francouzštině jako pomocné knihy Komen-ského *Orbis pictus* v novém vydání z nakladatelství Pospíšilova. Sestavil jsem si z jeho prostičkových, ale logicky souvislých výkladů drobné články o různých stránkách vnějšího světa a na těch jsem s žáky nacvičoval soustavnou zásobu slovní. Dařilo se mi to velmi dobře a mohl jsem žáka třeba zavést k oknu a on mi po francouzsku popsal všechno, co venku viděl. Když jsem měl ve školním roce 1908/09 v Plzni a na Malé Straně také v primě češtinu, vymýšlel jsem si taková témata k úkolům, aby chlapci mohli co nejvíc užít vlastních zkušeností a vlastního pozorování. Četli jsme například v čítance vyprávění z *Latinské babičky* Ferdinanda Schulze¹⁰¹ o tom, jak hodná bytná uvítala primánka, když se k ní poprvé nastěhoval. Dal jsem svým chlapcům za úkol, aby vylíčili, jak by takový první den po nastěhování vypadal u bytné nevlídné a zlostné, a měl jsem opravdu radost, když jsem viděl, co trefných detailů dovedli hoši v té úloze nakupit. Brzo jsem počal výsledky svých středoškol-

¹⁰⁰ Jan Hilbert Vávra (1888–1950).

¹⁰¹ Ferdinand Schulz (1835–1905).

ských zkušeností a svého přemýšlení o problémech naší střední školy uveřejňovat ve *Věstníku českých profesorů*. V letech 1908/10 mi tam vyšly tyto články: „K otázce vyučování moderním jazykům na českých středních školách“ (r. 15), „Vzdělávací cena moderních jazyků“ (týž ročník), „K metodě výkladů literárních“ (r. 16), „Ukázky elementárních výkladů o literární kompozici“ (r. 17).

Reálky s četnými paralelkami měly tu výhodu, že značná část profesorského sboru náležela v nich k dorostové generaci suplentů. Staroměstská reálka byla mimo to ústav mladý, a proto na ní byla vedle starých pánů, dosluhujících si poslední desítiletí aktivity, a proměnlivé obce suplentské také početná skupina poměrně mladých definitivních profesorů. Ze starých pánů jsem se sblížil jen se dvěma, s češtinářem Jíchou a tělocvikářem Klenkou. Profesor Jícha již dosluhoval a odešel brzo na penzi. Svými kořeny tkvěl ještě v době před Gebauerem, a protože se vyznal dobře v kmenoslovné struktuře živé češtiny, rádával jsem se s ním, když jsem se měl rozhodovat pro přesné vyjadřování mezi adjektivy podobného tvoření. Jeho dcera, kterou jsem znal již z univerzity jako romanistku, se stala později chotí známého odborníka v literatuře pro mládež prof. V. F. Suka. Prof. Klenka, bývalý náčelník České obce sokolské, odkloňoval se tehdy od tělocvičné soustavy Tyršovy a blížil se k tělocviku švédskému. Měl hojné styky s cizinou a mne seznámil s Francisem P. Marchantem, jenž v dobách, kdy naše zahraniční orientace byla ještě zcela primitivní, platil u nás za exponenta anglického zájmu o Čechy. V Anglii jsem později poznal, jak vlastně ubohé je jeho společenské postavení, a musil jsem pak ze všech sil tlumit horlivost našich nadšenců, kteří by mu beze všeho byli dali i čestný doktorát Karlovy univerzity.

Obec suplentská bývala pestrá, protože stále někteří z ní ubývali jmenováním skutečnými profesory a jiní nastupovali na jejich místo. Stačí o ní připomenout, že v r. 1907/08 k ní patřil i Arne Novák. Z mladých profesorů definitivních mi byli ovšem nejbližší moderní filologové. S uzavřeným Stanislavem Petrem, zetěm skladatele Maláta, jsem se nikdy zvlášť nesblížil, ale zato jsem měl rád bodrého a poctivé-

ho Rudolfa Částku a jemného a obětavého Pavla Kredbu, nástupce Jíchova. Zajímavé byly styky s mladým profesorem matematiky a fyziky dr. Karlem Vorovkou, který se tehdy počínal přeorientovávat zájmem o teorii matematiky ve filozofa. Škoda, že už tenkrát, ve stáří necelých třiceti let, trpěl Vorovka cukrovkou, která asi přispěla k tomu, že ho zhoubný nádor zdolal ještě před dovršením padesátky. Přírodovědecká fakulta Karlovy univerzity, na níž byl Vorovka nakonec řádným profesorem filozofie, jeho smrtí mnoho ztratila. Vorovka se svým starším kolegou prof. Fridrichem seznámili několik nás v pěkné fyzikální laboratoři s rentgenovými paprsky pokusy, při nichž jsme např. viděli mince v zavřené kožené tobolce nebo skrz botu kostru svého chodidla. Nikoli věkem, ale zájmem a sympatiemi patřil k mladým profesorům také profesor historie dr. Jan Kosina, syn autora *Hovorů olympských*¹⁰². Byla to osobnost hodná úcty. Porucha zrakového nervu zbavila jeho jasné oči schopnosti vidět, ale Kosina se naučil chodit sám ze staroměstské reálky až do svého bytu ve Všehrdově ulici na Malé Straně a dovedl rozeznávat své početné žáky podle hlasu tak, že mohl jejich vědomosti bezpečně klasifikovat. Je věcí, která se rozumí sama sebou, že mu všichni hleděli jeho těžký úděl životní co nejvíce usnadnit.

Styk s mladými profesory mne přivedl k tomu, že jsem již za svých suplentských let činně zasáhl do věcí stavovských. Stal jsem se ovšem záhy členem Ústředního spolku českých profesorů, ale dráždilo mne, že mladá profesorská generace toliko nečinně hubovala na konzervativní vedení spolku, v jehož čele stál ředitel reálky v Ječné ulici V. Starý. Pozoroval jsem a uvažoval, a když jsem si všechno srovnal v hlavě, sedl jsem a napsal jsem důkladný článek o Ústředním spolku českých profesorů, o povinnosti opozice, aby se snažila činně zasáhnout do jeho vedení, a zejména o úkolech, které obrozený spolek bude musít řešit pro dobro naší střední školy. Článek jsem podepsal šifrou R+V a poslal do *Národních listů*. Šifra ovšem znamenala Růženka a Vila a jméno Růženky Moravcovy jsem do ní pojal z vděčnosti za vnitřní jistotu, kterou mi dávala

¹⁰² Jan Evangelista Kosina (1827–1899), první překladatel Platona do češtiny.

její oddaná láska. Redakce *Národních listů* článek přijala, ale pro jeho délku ho rozdělila ve dvě samostatné části se zvláštními tituly. První část vyšla 25. února 1907 s názvem „Potřeba organizace učitelstva středoškolského“ a 3 března nato část druhá nazvaná „Úkoly organizace učitelstva středoškolského“. Články vzbudily značný zájem a na některých ústavech, kde byl sbor mladý, si je přímo vyvěsili na černém prkně. Při příští valné hromadě opozice zvítězila na celé čáře. Předsedou spolku se stal přírodopisec dr. Appelt a redaktorem *Věstníku* matematik a fyzik dr. Jeništa. Já jsem byl zvolen za náhradníka. Spolek byl opravdu omlazen, ale další budoucnost ukázala, že výběr vedoucích osob nebyl vždy správný. Po převratu byli povoláni do středoškolského odboru ministerstva školství Appelt a Jeništa a Appelt se brzo stal šéfem celého odboru. Ukázal se však v této funkci velmi tuhým byrokratem, měl o středoškolských profesorech nevalné mínění a nepřál jim. Personální poměry na našich středních školách se za jeho režimu proti Rakousku velmi zhoršily, čehož názorným ukazatelem bylo stále zvyšování učebního úvazku, a protože také nová úprava platů stlačila příjmy zejména mladých profesorů hluboko pod dřívější úroveň, nastaly pro středoškolské profesory doby opravdu špatné. Profesor matematiky na Karlově univerzitě dr. Bohumil Bydžovský, který ze zájmu o střední školu vstoupil na čas do služeb ministerstva školství, prohlásil při hovoru v kroužku známých přímo, že Appeltův režim byl pro české střední školy neštěstím. Tak špatně se osvědčil ten, který se na své odpovědné místo v ministerstvu dostal jedině proto, že ho důvěra kolegů postavila v čelo stavovské organizace. Bohužel nevymizel duch Appeltův ze středoškolského odboru ministerstva školství ani tehdy, když se energii dočasného ministra konečně podařilo Appelta předčasně penzionovat. O tradici se postaral Appelt sám výběrem svých spolupracovníků. Pro ten je charakteristická jedna věc, která si zaslouží zaznamenání. Při nové systemizaci úředních míst pominul Appelt svého někdejšího spolubojovníka, jemného a obětavého Jeništu, a navrhl k jmenování ministerským radou místo něho mladšího, ale po appeltovsku řízného dr. Racka. Ten se také později stal šéfem středoškolského odboru. Jeništu hnětla tato zřejmá křivda tak,

že v něm propukla dědičná dispozice k předčasné skleróze a on zemřel krátce potom, nedosáhnuv ani stáří padesáti let.

Složením státních ústních zkoušek v prosinci 1905 se pro mne skončilo studium pevně regulované zkušebními předpisy a uvolnila se mi cesta pro vlastní práci vědeckou, k níž jsem tíhl na filozofické fakultě čím dál tím více. Obě pracovní oblasti, kterými jsem se zabýval, jazykozpyt a literární historie, se mi vzájemně doplňovaly a cesty, jimiž jsem se pro ně připravoval a nakonec jsem se v nich snažil dojít vlastního stanoviska, byly v podstatě stejné. Bylo to dáno dvěma skutečnostmi. Předně tím, že mi v obou pomáhal vedle poučení odborného také zájem umělecký. Od kvinty, ba snad již od konce kvarty jsem veršoval a toto veršování se stalo v době mé šťastné známosti s Růženkou Moravcovou upřímným vyznáním konkrétních citů. Mé verše nebyly průbojné a nikdy z nich nebylo nic tištěno, ale veršování bylo pro mne výbornou školou pro chápání jazyka i pro chápání literatury. Učil jsem se jemně cítit význam i rytmičnou váhu slov a v obojí oblasti, v jazyku i v literatuře, jsem se učil soustřeďovat pozornost na jevy nikoli jdoucí po sobě v historickém postupu, nýbrž časově vedle sebe existující. Druhým spojujícím momentem mezi oběma oblastmi bylo to, že se jich obou týkalo poučení o podstatě vědecké práce, které jsem přijímal od přítele Pekla. Ani mne nenapadlo chtít zavádět do jazykozpytu nebo do literární historie metody přírodovědecké, ale brzo mi bylo jasno, že si musím ve svých obou oblastech pracovních vytvořit takovou problematiku a najít takové metody, které bych mohl uznávat za rovnocenné s problematikou a badatelskými metodami moderní fyziologie a biologie rostlin. Cíl jsem viděl jasně před sebou, ale cestu k němu jsem si musil hledat sám, neboť po té stránce se mé vědecké zaměření zcela lišilo od vědeckého zaměření mých univerzitních učitelů. Ti byli ještě zcela zakletí v historismu, kdežto já jsem směřoval k obecnému jazykozpytu a k literární vědě, jak ji později u nás soustavně budoval Jan Mukařovský. Jedinou pomoc jsem našel v té části odborné literatury, která byla podobně orientována jako já. V jazykozpytu to byla skupina badatelů, která bývala před lety sdružena kolem časopisu *Zeitschrift für*

Völkerpsychologie, a pak dva anglisté, zaměření obecně a foneticky, na které mne upozornilo Viëtorovo *Einführung in das Studium der englischen Philologie*, Angličan Henry Sweet a Dán Otto Jespersen. V literární vědě některé proudy srovnávací literární historie, směřující spíš k literární vědě nežli k zjišťování vzájemných vlivů, a pak jednotlivci, kteří se snažili najít spolehlivou metodu pro objektivní rozbor literárního díla, jako Němci Heinzel a Werner a Američané Gayley a Scott. Svou osamělou cestou jsem sice dospěl časem k pevným a samostatným teoretickým základům jak v jazykozpytu, tak v literární vědě, ale na počátku jsem se nevyhnul tápání. Při pohledu zpět však vidím, že jsem z nějakého vrozeného instinktu nikdy nešel cestou v podstatě špatnou. Mé začátečnické chyby záležely jen v tom, že jsem vždycky nedovedl dojít až tam, kam jsem dojít chtěl a měl.

Náhodou se stalo, že se první má vědecká práce zásadního významu, do níž jsem se pustil po složení státních zkoušek a kterou jsem také brzo dokončil, týkala oblasti literární. Byla to má doktorská disertace, jejíž téma, Tainova kritika Shakespeara, jsem si sám vyhledal. Mohl jsem, jak se to dělávalo, zcela snadno přepracovat na disertaci svou seminární práci z germánského semináře, ale měl jsem chuť do práce nové. Vytkl jsem si v ní jasný cíl: ověřit si na Tainově traktování Shakespeara spolehlivost jeho literárněhistorických metod, a k tomu cíli jsem šel přímo a pevně. Nejdříve jsem sledoval Tainův myšlenkový vývoj až do doby, kdy začaly vznikat jeho *Dějiny anglické literatury*¹⁰³, a opřel jsem tuto část své práce nejen o díla, která Taine v té době vytvořil, nýbrž také o jeho korespondenci, jejíž třísvazkové vydání, zahájené r. 1902, bylo právě r. 1905 dokončeno. Nato jsem pojednal podle všech dostupných pramenů o vzniku Tainova díla o anglické literatuře a pak jsem teprve konečně vyřídil svůj hlavní úkol: ukázal jsem, že Tainovo pojetí Shakespeareova díla je příliš jednostranné a úzké a že v tom Taine zůstal věren francouzské tradici, neboť Francouzi pohlíželi na Shakespeara buď

¹⁰³ *Histoire de la littérature anglaise* vyšla v Paříži v r. 1863–64, v angličtině pak v r. 1871 a částečný český překlad v r. 1902, 1903 a 1910.

jako na geniálního šílence, jehož dílo se vymyká z hranic vlastního literárního umění, nebo naopak jako na nejvlastnější vzor, v jehož jménu je zapotřebí celou literaturu přehodnotit. Reprezentantem prvního směru byl Voltaire, reprezentantem směru druhého Victor Hugo, a Taine šel vlastně v svém posuzování Shakespeara stejnou cestou jako Voltaire. Jeho traktování Shakespeara ukazuje, že své *Dějiny anglické literatury* nezaložil na objektivním rozboru literárních děl, a tím padá celá jejich konstrukce. Tak jsem poprvé vyslovil své pevné přesvědčení, k němuž jsem dospěl, že základem literární historie je rozbor literárních děl a že první povinností vědy o literatuře je hledat metody, jak dospět k tomu, aby tento rozbor byl úplný a přesný. Když se dívám po letech na svou disertaci zpět, musím říci, že jsem jí udeřil hřebík přímo na hlavu. Je to doklad toho, co jsem pozoroval často i později, že dovedu anticipačně vyhmátnout instinktem pravé jádro věci i tam, kde ještě jasně nevidím podrobnosti. Jedinou vadou takového postupu bývá to, že svou myšlenkovou koncepcí mnohdy předstihuji možnost podrobné argumentace. Tak tomu bylo i s mou disertací. Její myšlenková výstavba i metodický postup byly zcela správné, ale vadilo, že jsem neměl v té době ještě dostatečně znalostí a zkušeností z podrobného studia Shakespeara a literatury o něm, abych byl mohl svou hlavní argumentaci vypracovat s přesvědčující plností.

S disertací jsem byl hotov v době kratší jednoho roku a na podzim r. 1906 jsem ji předložil fakultě v pečlivém a úhledném opisu, který mi pořídil jeden z mých starších žáků na staroměstské reálce, jakýsi Sojka. Prof. Arnošta Krause, jednoho z obou recenzentů disertace, stejnoměrná úhlednost Sojkova rukopisu podráždila a dopisem trochu rozčileným mne požádal, abych mu stručně napsal myšlenkový postup své disertace, protože prý ho při jejím čtení z jednotvárného písma rozbolela hlava. Rád jsem mu vyhověl, ale své pevné přesvědčení o správnosti svého postupu jsem mu ve psaní připomněl poznámkou, že se mi podle mého mínění podařilo v disertaci pevněji uchopit centrální problém Tainovy literární teorie než docentu dr. Václavu Tillemu v knize *Teorie literatury u Taina a předchůdců*, vyšlé r. 1902. Byla to poznámka

na mé mládí hodně sebevědomá, ale v podstatě správná. Tillova kniha byl knižní esej, v němž si autor pohrával s bohatým materiálem bez náležitého zaostření na určité problémy, a to byla metoda, která se mi při vědeckých pracích vždycky příčila. Nejjasněji jsem to vyslovil téměř o čtyřicet let později ve své dvoudílné recenzi Chudobovy *Knihy o Shakespearovi*. Na mé psaní prof. Kraus už nereagoval a disertace byla hladce schválena. Pak jsem složil dvě rigoróza, hlavní z germanistiky a romanistiky u prof. Mourka, prof. Krause a prof. Jarníka, vedlejší z filozofie u prof. Masaryka a prof. Drtiny. Při rigorózu se má vycházet z disertace, ale to se dělá jen tehdy, když se examinátoři o její problém opravdu zajímají. Problém, který jsem v disertaci řešil já, patrně nikoho z mých examinátorů nezajímal, neboť vyšel od ní při rigorózu toliko profesor Masaryk, a to nikoli se zřetelem k jejímu vlastnímu tématu, nýbrž se zřetelem k myslitelské osobnosti Tainově. Profesor Drtina mne zkoušel zcela školsky z Platonových dialogů a byl rozmrzen, že jsem neznal obsah jednoho z nich, o kterém jsem sotva kdy slyšel. Nebylo to příjemné, ale v jedné věci mi to pomohlo. Touha našich šla za promoci *sub summis auspiciis imperatoris*¹⁰⁴, kdežto já jsem o takovou slávu nestál, protože jsem jednání s tím spojené považoval za zbytečné zdržování. Znamka profesora Drtiny způsobila, že jsem vedlejší rigorózum udělal výborně jen většinou hlasů. Tím jsem nevyhověl podmínkám předepsaným pro promoci *sub auspiciis*, které požadovaly, aby všechna rigoróza byla složena s výsledkem jednohlasně výborným, a problém se rozřešil sám sebou. Promoce se mohla konat bez průtahů. O tom, jak mi radost z promoce pokazil odpor bratrův proti tomu, aby na ni přijeli také pan Moravec s Růženkou, jsem psal už v jedné z dřívějších kapitol.

Svou disertaci, trochu ještě přestylizovanou, jsem vydal tiskem ve *Věstníku České akademie* v ročníku 16. a 17. r. 1907 a 1908. Otiskl jsem tam z ní však jen první tři části, kdežto část čtvrtou, zařazující Tainovu kritiku Shakespeara do francouzské tradice, jsem chtěl přepracovat

¹⁰⁴ Pod nejvyšší záštitou císařovou.

ještě po dalším studiu pramenů v Paříži. Skutečně jsem o prázdninách r. 1908 studoval po několik týdnů příslušnou literaturu v Bibliothèque Nationale (to byla již Růženka se mnou a horlivě mi opisovala, co jsem potřeboval), ale materiál mi příliš rostl pod rukama a mimo to mne brzo zavalily starosti s habilitací, takže jsem se k přepracování čtvrté části své disertace pro tisk už vůbec nikdy nedostal. Musil jsem se spokojit tím, že jsem dvakrát ve vhodné souvislosti upozornil na její hlavní myšlenky. Poprvé to bylo v článku „O osobnost Shakespearovu“, jenž vyšel r. 1911 v devátém ročníku týdeníku *Přehled*, podruhé v kritické zprávě o obsáhlém úvodu, který napsal prof. A. Feuillerat k svazečkům obsahujícím francouzský výbor z díla Shakespearova. V této zprávě, otištěné r. 1924 v desátém ročníku *Časopisu pro moderní filologii* (str. 325–327), jsem mohl ukázat na to, že oba dřívější typy francouzského hodnocení díla Shakespearova, typ reprezentovaný Voltairem a typ reprezentovaný Victorem Hugem, byly pod vlivem vědecké anglistiky doplněny typem třetím, jenž v souhlase s odbornými znalci jiných národů, zejména Britů a Američanů, hodnotí dílo Shakespearovo bez ostrého zaměření proti němu nebo pro něj jako dílo vyvrátého umělce.

U profesorů, kteří disertaci recenzovali, nevzbudila problematika mé disertace žádný zájem. Zůstala po strážce čistě odborné vědeckým monologem, jako jím zůstávala převážná většina mých dalších prací až do doby, kdy se mi podařilo vytvořit si z mladších badatelů vlastní skupinu s podobnými cíli vědeckými, jaké jsem měl sám. Při disertaci se mi dostalo zadostiučinění alespoň z jedné strany. Když vyšla tiskem ve *Věstníku České akademie*, vzbudila zájem F. X. Šaldy a ten mne na jejím základě pozval, abych psal o francouzské kritice do jeho nového literárního čtrnáctideníku *Novina*, jenž začal tehdy zrovna vycházet. Omluvil jsem se mu, že francouzská kritika není můj vlastní pracovní obor. Škoda, že mne nenapadlo nabídnout se, že mu budu psát do *Noviny o pokusech vytvořit pevně založenou literární vědu*. Byl bych tím jistě značně pokročil ve svém vlastním přemýšlení o těch věcech.

Má disertace nebyla však první výsledek mé vědecké práce, který se objevil v tisku. Předěšel ji o celý rok rozsáhlý rozbor nové knihy Otty Jespersena, jenž vyšel již r. 1906 v patnáctém ročníku *Věstníku České akademie*. Kniha Jespersenova, o kterou šlo, byl jeho proslulý spis *Growth and Structure of the English Language*, vydaný v Lipsku u Teubnera r. 1905 a vyznamenaný ve Francii cenou Volneyovou. Pamatuji se, že jsme se původně smlouvali s kolegou Baudišem, že napíšeme podrobný referát o ní společně, ale pak se nějak stalo, že jsem se věci ujal sám a v dubnu r. 1906 byl můj referát v rukopise hotov. Vyplňuje půl osma obsažných stran *Věstníku České Akademie* a upozornil jsem jím u nás poprvé na dílo znamenitého dánského lingvisty. Jespersenův význam byl ovšem vedle anglistiky ve fonetice a v obecném jazykozpytu, a protože se vědecká anglistika u nás teprve rodila, o fonetice se stěží začínalo mluvit a obecný jazykozpyt měl tenkrát u našich filologů nízký kurz, zůstalo toto upozornění prakticky bez výsledku. Teprve mnohem později pronikla znalost Jespersenových prací ve větším měřítku alespoň k našim lingvistům modernějšího ražení. Dvě kapitoly, které skládají můj referát o Jespersenovi a které jsou vůbec první mou věcí, která byla vytištěna, ukazují zřejmě, jak se můj zájem obracel od sledovaných faktů k obecným závěrům, neboť v celé kapitole první vykládám o Jespersenových obecných názorech o jazyku a jeho vývoji a také fakta uváděná v druhé, speciální části rozboru se snažím osvětlovat z hlediska obecného.

První kapitolu své disertace jsem upravil pro tisk na podzim 1907, ale již v létě toho roku byla v rukopise hotova a brzo potom ve *Věstníku České akademie* vyšla první kapitola mé nové práce nazvané *Studie k dějinám anglického slovosledu*. Tato práce se stala mou prací habilitační. Již název ukazuje, že na rozdíl od mé disertace nebyla koncipována jako celek a od začátku hotova v myšlenkové struktuře. Jistě to bylo dáno povahou tématu, ale zavinila to také přílišná shovívavost profesora Mourka, která dostatečně nekrotila mou autorskou nedočkavost. Bylo to škoda, neboť tato má práce zůstala koneckonců torzem, a to torzem skutečným, a nikoli jen zdánlivým, jako tištěná verze mé

disertace proti verzi rukopisné. K problematice, na kterou jsem narazil, řekl jsem doplňující slovo teprve v několika pracích mnohem pozdějších, ale je třeba říci, že i tu jsem trefil na problémy plodné. O tom však bude příležitost něco říci až při výkladu o mé habilitaci.

Verše
(1892–1901)

Srpen

*Kosy na poli zvučí,
nad nimi zas včela bzučí.
V háji děva věnec vine,
nedaleko potok plyne;
v údolí příjemný větřík věje
rozsívač na roli seje.
Slunéčko mile hřeje,
v háji ptactvo libě pěje.
Bud'te za to vděčni Pánu,
jenž vás přijal v Svou ochranu.*

10. 2. 1892

Podivné

*„Paprsku ty mihotavý,
jako naděj moje,
kdy pak slunce vyplývá as
všecko zlato svoje?*

*Zlatem hýří v polibcích svých,
zlatem plývá stále,
jednou přec té zlaté krásy
bude snad na mále?“*

*„Nestarej se, pozemšťane,
zlata já mám dosti,
mám ho víc, než poesie
nitro tvoje hostí.*

*A ty přece poesíí
nikdy nespoříš;
kdo chce, toho uvádíš hned
v černou její říš.*

*Nebojíš se, protože snad
mrháš poesíí
nediv se též stále, že já
třpytné zlato šíji.“*

28. 5. 1898

Parabola

*Stál javor směle, obr jak když stojí,
svých ratolestí svěží druž ku nebi slal
a větví sborem v azur nebes zasahal –
stál pevně s živly v stálém boji.*

*Však v blesků svižných žhoucím roji
se náhle zachvěl jeden a svůj pal
v ten smělý javor z mračen letně vklál –
tak v plamenném stál javor kroji.*

*List sžehlý opadal a lidská noha
ted' tlačí k zemi prutů druž,
jež dříve k nebi hrdě čněla.*

*I člověk smělý, který strpěl mnohá
z těch příkoří, jež osud popřát můž',
na jeden ráz tak zničen bývá zcela.*

6. 8. 1898

Můj příteli!

*Mně u kolébky hřímal svoje písně
tam na východě labský tok
a splétal věnec bouřných slok
tak tajuplně, vážně, přísně.
Tvůj domek rodný ve vln komihu
zřel chmurný Svět zas dálném na jihu –
přec stejné city v prsou vyvřely,
můj příteli!*

*Vzdor símě své mi v prsa uložil,
ty pevný jsi vždy jako dub –
nám v čelo vryto „Neustup!“
Přec svár svůj jed do našich nevlil žil.
Jen časem z dále hřímal hněv,
blesk vzdoru šlehl, zasvištěv,
ni hádek jsme my neměli,
že, příteli!*

*Nám v prsou sterým třpytem hrál
cít vznešený, nás k výši nes,
leč z tváří často zmizel ples,
když čas nám zničil ideál.
Tu vždy jsi pevně zaťal pěst,
blesk z oka šlehl, však smutně nést
jsme hlavy nikdy nesměli,
ne, příteli!*

*Lesk cílů ještě nám nezhas
a dosud v oku zřít je zář*

*těch tužeb, které vždy v tvář
krev vhnaly nám – ty vzplanou zas.
Vlast, její sláva, jména lesk
zas vyloudí nám z oka blesk –
čas, bychom na to pomněli.
Nuž, přáteli?*

9. 8. 1898

Život (I)

*Bůh krásu v poupě růže včaroval,
když slunce šíp je žhoucí políbil:
když hrom svým třeskem v poplach bil,
zas duhou rosy purpur vzplápolal.*

*Však vichr oře svého hnal,
přes místo, keř kde poupě kryl;
lad nachu, jež vmet v bláta kal.*

*Tak život můj. Dřív nikdy žal
se v prsou mojích neskrýval –
ted' jed svůj vlil do všech mých žil.*

*Já se štěstím se rozžehnal –
ted' osudu mi mění pal
mou píseň v meluzíny kvil.*

26. 8. 1898

Smích

*Já v štěstí dřív se radoval,
kol hlavy zář svou tkal mi pých;
když jsem se nejšťastnějším zdál,
v jas žití osud bouř mi zdvih –
ten kletý smích,
tvůj, krutá skepse, hrozný smích!*

*Já v poesii hledal klid,
číš její k rtům jsem směle zdvih:
však dřív než moh jsem pokoj pít,
zpěv na rtech hrůzou umlk, ztich
a vyzněl v smích,
v tvůj, krutá skepse, děsný smích!*

*V strun osnovu jsem prsty klad,
a v rukou kmit se žíní sních,
jímž probudil jsem tónův řad –
však škleb se v strunách, žíních mih,
a zazněl smích,
tvůj, krutá skepse, děsný smích!*

*List sotva jsem ku kresbě vzal,
již zlostně jsem jím stranou švih,
jak ruku prudce rozchvěl žal:
vždyť prostřed směsi čar a rýh
se šklebil smích,
tvůj, krutá skepse, hrozný smích!*

*V tůň nebes jsem se zadíval,
kde křížem svým se třpytil jih
a v Polárce zas sever plál:
než, ač byl vesmír zcela tich,
já zaslech smích,
tvůj, krutá skepse, hrozný smích!*

30. 8. 1898

Večer

*Spí země klidně v loktech všehomíra –
šíp slunce slední na západě zmírá,
hrot v červánků nach noří plamenný
a sní
v jich purpuru sen poslední.*

*Plášť tmy se černý trhá v mraků tříšti
a skulinou jak stříbro na zem prýští
zář luny, která ve výši se tiše vznáší
a k ní
vzdech žalující z úst mi zní.*

31. 8. 1898

Stony

*Můj život jest jak bouřný let
skrz tesy, v nichž jak hroty vset
je zjištěný svět
a ze dnů mých bič osud splet.*

*Hrot závisti mi v srdce vnik,
když zřel jsem blaha jiných vznik:
já bolně vzkrík,
však v prsou mých žhavý vzlyk.*

*Já nenáviděl klidný let,
jenž ptáky vznášel k nebi pět,
ač skepse jed
mi šeptal, klid jak vše že klet.*

*Když zřel jsem slunce klidný svit,
já záviděl mu jeho klid
a chtěl mu klít,
že světlo své můž' v klidu lít.*

*Chtěl plakat jsem, však pouze sten
se z prsou stísněných dral ven
a štěstí sen
v slov vyzněl dvě: jsem nešťasten.*

1. 9. 1898

Mé nitro

*Strun osnovu já v nitru mám
a trylků zvonky v nich,
však osud když v ně zasáhne,
zní zoufalý z nich smích.*

*Když štěstí v líce jiného
svůj různý vkouzlí nach,
o mém osudu žalostný
zvuk sténá na strunách.*

*Když neštěstí zřím v čele znak,
jejž život bratru vryl,
pláč chví se rosou v očích mých
a ze srdce zní kvíl.
Kdy jednou v nitru ozve se
v akordu tichý hlas?
Snad až smrt oku vyrve svit
zpod unavených řas.*

24. 9. 1898

Usouzeno?

*Já smuten jsem, což můž' mi jinak být?
Jsem nekliden, což údělem mi klid?*

*Mně úzko jest a kol je volno tak,
já smát se chci a slza rosí zrak.*

*Jen klid v svém nitru chtěl bych mít,
pak spokojen bych byl,
mě nermoutil by slunce svit,
smích neměnil se v kvíl.*

Duha

*Velebná duho, nebeský páse,
Tvůrce jež ruka z paprsků spřádá,
tebe když vidím, duch zachvívá se,
vlhkost se třpytná do oka vkrádá.*

*Zázraku nebes, nad světem vzpjatý,
zda bys chtěl sestoupit z azurné výše,
opustit hvězdy, třpytné své braty,
sklonit se k zemi, strastí jež dýše?*

*Ó skloň se ke mně pestrým svým rtem.
Štěstí zas uhost' se v srdci mém
naděje rosou zvlaž sprahlou zem,
kol hlavy blaha skloň diadém.*

1898

Bouře

*Les písňe svoje šumí
a různým zvukem zní,
tam vážné slyším dumy,
zde píseň večerní.
Tu mísí v jeho lkání
své zurčivé bublání
potůček chvátavý.*

*Tak duch můj ve svém klidu
též různé písňe zná:
tu cítí svoji bídu,
hned zase vítězná
v něj tryskne píseň jásavá
a spokojenost zamává
v něm bělostným svým křídlem.
Však paprsek když sálavý
svým ohněm přerve píseň,
tu málokdo as vypraví
tu všecku lesa tíseň:
les nepohne se, oněmí
a chmurně hledí ku zemi
pak každý strom a kvítek.*

*A v duši moji často se
těž taká bleskem vkrade:
tu oko chví se ve rose
a smutno, teskno všade.
Pak nespokojen jsem s sebou
a myšlenky mi zlé střebou
jak upír krev a sílu.*

*Leč v lese když se zableskne,
tu tíseň každá mizí
a místo černě přeteskné
pak perla stkví se ryzí.
A ač řve z dálky stále krom,
již píseň svoji každý strom
si tiše šepce dále.*

*I v ducha mého cítění
se bouře často jeví:
tu krev se divě rozpění
a přeplňuje cévy.
Leč když zas ticho nastane,
tu v mysli mé se zdrásané
klid božský zas rozhostí.*

Podzimní nálada

*Sbor buků zrudnův slední sen svůj sní,
jak nach když líce zbarví přelétavý,
leč zakrátko je smutný zápas znaví;
jak růže květ, když písni ret nezní.*

*Potůček spěchá lesem vážně, tiše
a vlnky v tichu skotačnou hru snují,
jak přátelé když věrní odstupují
od lože, smrt kde runy svoje píše.*

*A mysl smutná, žalu šíp v níž tkví,
zde ve přírodě shledá družku lkavou:
ta ztratila též jara píseň smavou,
za níž ret lkáním rovněž se jí chví.*

6. 10. 1898 Lenau

Píseň v duši

*Chví v duši se mi písňě zvuk
tak divný, bolu plný,
že přehlušuje srdce tluk,
jej ztápí ve své vlny.*

*Hned jako lípa zakvílí,
když v pni se pila bleskne,
však v bouři vyzní za chvíli
a dum zní pásmo teskné.*

*Hned písni jezu zavíří
a v jeku vln se noří,
hned v smíchu trpkém zahýří
a zase utkví v hoři.*

*Však ať již bouří zahřímá
neb bolem teskně zní,
vždy rozteskní se duše má
a o štěstí svém sní.*

7. 10. 1898

Dumy

*já dumal kdys: jak blažen ten,
čí oko ve tmu mění den –
neb ve svět zřít
můž' z duše vyrvat vešken klid.*

*A myslel jsem: je štěstí pln,
čí sluch nevnímá zvuku vln:
lze slyšet jen
zvuk kleteb aneb nářků sten.*

*Však oba ti přec musí žít
a strast je žití třeba kmit –
je přešťasten,
kdo na svět nebyl uveden.*

17. 10. 1898

Život (II)

*Co život jest? Je krutý smích,
jejž ve tvář lidskou vmetl svět:
je člověk klet,
že v žilách se mu život mih.*

*Co život jest? Je smrti stín,
jenž ve střed lidstva náhle pad
a napořád
je trhá dále ve svůj klín.*

*Co život jest? Je ostrý svit,
jenž v lidstvu zapláv ukázal
ten hnusný kal,
v němž duch náš stále musí dlít.*

*Co život jest? Nic, pouhé nic
a maska blázna jeho šat –
kdo v spár mu pad,
jak v střed by padl lýtých lvic.*

18. 10. 1898

Osud

*Jak pěkně zná osudu děs
ve vířivý hrud' zvlnit ples.
Slz řady jako diadém
mých víček řásný zdobí lem
a krve rudé granáty
jsou ze srdce mi rozváty.*

9. 11. 1898

Jen v nitru mém

*Hvězd pohled kmitný již jas
a měsíc slední zásvit strás
na ztichlou zem.*

*S mhou v kotoučích se válí dým
a v nich svět chvilku ještě zdřím
před novým dnem.*

*Tak slunce stíhá luny svit,
po noci jas v svět zase vlít,
jímž slunce plá.
jen v nitru mém vždy noci děs,
jejž nevystřídá štěstí ples –
ó duše má.*

9. 11. 1898

Vždy

*Mlhavý závoj na vše pad,
v korunkách svěží rosy chlad –
já z jitra vsál
skeptický pal.*

*Ponořen v žáru slunce svět,
v prsou však svých já cítím led,
v něžž duše svár
zatíná spár.*

*Západu výhní plane jas,
v luka se plíží noční mráz –
a v hlavě mé
žár plamene.*

*Na nebi chví se hvězdný třpyt,
celý svět v temnu noci skryt,
leč na rtech mých
zhrdavý smích.*

Myšlenky

*Zři v světě kol a uzříš hned,
popatře v bouřný lidstva let,
že koster sbor
kol bude věčný žití chór.*

*Chvat šílený, jímž svět výš vzlít,
má smrti znak na čele vryt
a kostí chřest
vždy do nebes se bude nést.*

*Smích, který kol rtů lidstvu hrá,
je zoufalý – vždyť smrti hra
je dusí dál
a neztaje, byť smíchu pal
v ní zoufalosti jiskry sál.*

Růžový keř

*Zřím růží keř v purpuru plát,
jak zeleň s nachem pojí v lad;
zřím duhy svítit z rosných zrn,
však vztáhna ruku najdu – trn.*

*Zřím v černý úkryt temných řas,
kde chví se safír v poutu krás,
však na dno shlédnuv spatřím tam
jen v drahém rouchu skrytý klam.*

*Zřím krásy v růžích jemný kmit,
jsem vůní jejich zmámen, zpit,
však větrný zakroužil vír,
jest prázden keř a z lístků pýr.*

*Mně v žití pučel štěstí květ,
již chtěl jsem píseň blaha pět,
v to zaleh vichru skepse kvíl
a ze štěstí mi bol jen zbyl.*

11. 11. 1898

Ples

(Fantazie)

*Sta skelných hrání lámou světla kmit,
vše v jas je vnořeno a krásy třpyt
v tvůj prýští hled.
Jen mladík v koutě chmuří vpadlý zrak
a na čele mu visí pohrdání mrak,
když zírá vpřed.*

*Vše k zvukům hudby tance jímá vír:
vset v řasy šatů démantový pýr
kol si je blesk,
všem z očí štěstí v blaha jiskrách plá,
však v zracích jeho tmí se pocit zla
a zloby lesk:*

*„Zde každý ke rtům tiskne štěstí číš,
jak neznal by, že každý šine blíž
smrt srdce tluk.“*

*Hle – zesinal – ret horečně se chví –
a vytřeštěné oko v krvi tkví,
zříc v plesu hluk.*

*Slyš,
hlas temný v hloub jak spouští výš.*

*Pohasne očí hravý kmit,
nebude radost srdcem chvít,
až přijde čas;
život tvůj – malá chvilka, hned*

*obejme údy smrti led,
by život zhas.
V každý čas hrozí smrti říš –
užívej proto, dokud smíš,
života krás.*

*Když v tanci sblížil vírný let
dvou hlavy, ret když hledal ret,
nenašel nach,
jímž dříve plál, a kosti's shled
jak k sobě stáh,
kdo v objetí své ruce splet.*

*Tak kostra tancem s kostrou spjata,
v divokém chvatu sálem chvátá
a světla zář
jen bezmasitou světlí tvář.*

Hlas:

*Zři v světě kol a uzříš hned,
popatře v bouřný lidstva let,
že koster sbor
kol bude žití věčný chór.*

*Chvat šílený, jímž svět výš vzlét,
má smrti znak na čele vryt
a koster chřest
vždy do nebes se bude nést.*

*Smích, který kol rtů lidstvu hrá,
je zoufalý – vždyť smrti hra*

*je duší dál
a neztaje ji smíchu pal.*

*Hlas dozněl, obraz uprch v dál
a tance vír zas plnil sál –
dál vířil ples,
jen mladík mdloby v náruč kles.*

13. 11. 1898

Roztříštěný paprsek

(Pohádka místo úvodu)

Pozdvih člověk hlas svůj k nebi:
„Všem jsi, Bože, ptákům v hrdla
zvučné zpěvu perly vložil,
všem si květům do kalíšků
vůni vdechl, jenom mně jsi
ničeho, ó Bože, nedal,
v co bych vnořil srdce svoje,
v co bych vhroužil cit, jenž hárá
v prsou, rozrazit až hrozí
hrud', jak láva sopky vrchol.“
Usmál Bůh se. Z oka šlehl
paprsek mu mihotavý.
„V srdce lidské vtkní své jasy,
strun svých chorál pěj mu v prsou,
bol tam utiš, uspi vzdechy!“
Sterá duha v jasu vzplála;
zlato rubín stíhal krví,
azur hloub svou v zeleň měnil
a vše zase vířilo už
v zlatě, ohni, jasu, třpytu.
Plálo to jak ranní zář, když
líbá hory zrůžovělé,
hořelo jak poslední šíp
slunce, když již rudě zmírá,
chvělo se jak snívá luna,
chlad když světla na zem sílá,
jiskřilo se smělym žářem,

*který v mužově plá zoru,
třpyt v tom blýskal nevinnosti,
která z oka děcka zírá,
mísila se běl v to sněhu,
který napad na vlas v stáří,
a z té směsi barev, třpytu,
která plála duhou, zněla
hudba tichá, snivě krásná,
jako hlahol ptácat v dáli,
hned jak ztichlé řvaní hromu –
trylek smíchu chvěl se vzduchem
hvízdal vichr, syčel plamen,
ale všechny různé zvuky
v chorálu se spjaly mocném,
který tišil dchnutí v prsou,
bouř konejšil, klidnil vichr,
sušil slzy žalu v oku,
v srdci klenul blaha duhy.*

*Poesie z oka Boha
vítězně se drala v srdce
člověka, by žezlem svým
mír tam vnesla, uhostila.
Zachvělo se lidské srdce
zatřásl se – ale tvrdost,
v kterou skul je hřích a d'ábel,
nehnula se. Prudkým rázem
paprsek se rozlít, ztříštil
a v déšť jisker změnila se
poesie ve svém třpytu,
duhy její rozchvěly se,
barev skvosty rozprchaly –
ale v letu zapadly zas*

*v srdce lidská, ale v každé
jedna pouze jiskra vlétla,
jedna, ale žářem svým
srdce v plamen roznítla,
zaplála tam divnou září,
zalkala a zajásala.*

*Padla v srdce venkovana,
který oral, skrápěl zemi
hojným potem z čela vřelým –
padla tam a rozzvučela
rolníkův ret v prosté písni,
s přírodou jež hovořila –
třpytila se jiskra slunkem.*

*Padla v srdce poustevníka,
který, hlavu v rukou skrytu,
přemítal, jak divně řízen
svět jest rukou Boží silnou –
zaplála a hymna zvučná
rozzněla se ztichlou slují,
hřměla slávu moci Boží,
pěla o moudrosti jeho,
lkala nad hříšností lidskou,
tříštila se o skal stěny –
zavířila jiskra hromem.*

*Padla jiná v srdce snílka,
který v růžích svět zřel celý,
slyšel tlukot srdce země,
přírody dech cítil svatý –
zaplála a zazvonilo
srdce jeho písni snívou,
kouzlíc jemu říše nové,*

*ideálně, mlhovitě,
obláčejíc v roucho mýtů
sobecká mu srdce lidská –
zachvěla se třpytem luny.*

*Padla v srdce nešťastného,
jemuž osud srdce sdral,
náhradou dal bol a nářek –
zaplála a v záři děsné
neštěstí své spatřil jasné.
Smích mu skepse na rty vmetla,
v očích divé blesky záští
rozžehla mu ohněm svým
a hned v písni divé kvílel,
naříkal a proklínal zas
divný osud, života běh –
zaskučela jiskra vichrem.*

*Tak ztříštěné duhy vlétly
lidem v srdce různých citů,
zazvučely písní svojí,
ale vždycky jinak, jinak.
Avšak z písní jejich žádná
nezahřměla chorálem tím,
paprsek jímž jásal celý,
písní lásky, jedné myslí,
svornosti a vespornosti.
Až snad osud lidské nitro
zase v jedny city svede,
až jim zase vnukne stejnou
vůli dobro pouze konat,
zas se spojí malé jiskry
v paprsek snad jeden mocný,*

*spojí se zas duhy všechny,
zaplanou svou plnou září
a pak zazní světem zžaslým
mocně hřmící chorál lásky.*

16. 12. 1898

Náš život

*Je život náš jak bouřná v moři vlna,
již v horu zvíří vichr, by ji strás
hned v propast vodní, která temna plna,
ji zhltne bez stopy a v chvíli zas
výš vzepne pěny třpytné zářný pás
a v hloub jej strhne. V stálém kolotání
tříšť života se z výše k zemi sklání
a k nebi pne se jako duhy jas,
jejž ve vlasů svých šedých pusté vlání
si vplétá čas.*

Do památníku (I)

*Jak z růže kvetu, který zvad,
dech jara stále zdá se vát,
tak zašlé doby sladký sen
lze z paměti vždy zlákat ven,
jen chtějte, chtějte vzpomínat.*

*Jen vzpomeňte, jak akát strás
v klín hrst vám květů sněžných krás,
jak lípa dštíla vonný dech,
zvěst snivou na svých majíc rtech –
jak krásný dřív to býval čas!*

*Jen vzpomeňte, jak často smích
váš zachvěl se ve zmlklých zdích,
jak v hrom jej měnil echa hlas
a šeptem z dálky vracel zas –
vše minulost má v spárech svých.*

*Jen vzpomeňte, jak na váš ret
duch básníkův kdys ve hře slét,
jen vzpomeňte a dejte v sít'
svých vzpomínek se polapit –
vždyť v upomínkách žije svět!*

1898

Druhovi

*Nechci v slov se lesklých halit šat,
nechci mnoha verši málo říci,
jak to kolem slyšíš nastokrát,
nechci lkát snad s bolem zrytou lící –
chci ti pouze říci pravdy trochu,
milý hochu.*

*Rád tě mám – to není fráze snad,
množství jakých světem nyní víří –
přátelstvím já musím nitro hrát,
musím družné lásky něžné pýří
na strmou klást jinak žití plochu,
milý hochu.*

*Duch můj nezná snášet tlaku pout,
každá zdrtí, již by cítil v šíji –
přátelství však která umí skout,
chci-li strpět, růže v ně si vijí,
v jichžto lístcích třpyt jest lásky vláhy,
hochu drahý.*

Sám (I)

*Mně nejlépe, když bývám sám
a v hlavě vře mi žár,
mně nejlépe, když myslet smím
sám na osudu spár.*

*Pak hlava pálí, v prsou led,
já cítím v žilách pal
a je mi, jak by touhy plam
své jiskry v srdce sál.*

Vzpomínka

*Až osud vmet by v cestu, jíž určeno vám jíti,
trn ostrý nenávisti, jenž srdce měl by rvát,
až místo vroucí lásky z úst bližních vál by chlad
a potěchu váš přítel by v posměchu spjal síti,
můžete vzpomínat,
že přec je v světě někdo, kdo někdy měl vás rád.*

Ecce homo

*Již první čas, co slunce pal
na zemi vlít,
dech krve svět do sebe vsál –
vrah-člověk prchal v dál.*

*Po staletích zrak láskou plál,
dlel na rtech klid –
však v brzku kříž se k nebi vzpjal,
bez hnutí v líci sval.*

*Když svět by komu v nitro vklál
ocele třpyt,
jenž za ostří má skepse pal,
ted' člověk by se smál.*

Na vějíř

*Vějíře když vzdušné pýří
vlněním svým vzduch kol zvíří
a v ruch změnění klid,
upomínek družná četa
kol čela at' vždy vám splétá
hravou svoji síť.*

1898

Sestina

*Skepse ducha v hrozná vrhá pouta,
rozum sráží v bludů hlubou propast,
která halí mysl rouškou temnou.
Křídům vznětu odnímá jich volnost,
kterou vznášela se druhdy k výši
tam, kde citů slunce září jasné.*

*Skepse kalí očí blesky jasné,
zpěvy srdce, v těžká spjaté pouta,
nestoupají k azurné již výši:
zvuky jejich tají hrozná propast,
která v sebe zhltna ducha volnost,
člověku jež chvíli jasnivala temnou.*

*Skepse v šero větší halí stránku temnou
života, již paprsky dřív jasné
světlily – ty vrhala tam citů volnost.
Skepse kuje z kovu bludů pouta,
která ducha táhnou v tupství propast,
ač dřív hleděl stihnout nebes výši.*

*Skepse níží halem svým výši,
k níž se duch vzpjal, nevědomost temnou
svrhnuv z sebe v zapomnění propast.
Skepse hubí ideály jasné,
kterým něžná, ze snů stkaná pouta
poskytují vzletu ducha volnost.*

*Skepse dechu jedem ničí volnost,
která vlastní povahy jest výši,
nesnášejíc nikdy tlaku pouta.
Skepse zraky halí v mlhu temnou,
jež na světlo zvyklé jsou jasné,
chodce prvním krokem vedou v propast.
Skepse na nás vždy se šklebí propast,
přejeme-li vlivu světa volnost;
každou chvíli můžem sny své jasné
zničit a opustit strnou výši
ideálů, v hloub se spustit temnou,
ruce svoje vložit v klamu pouta.*

*Skepse sny ti jasné srazí z jejich výše,
uvrhne je v propast, bludů stínem temnou,
ducha tvého volnost vtěsná ve svá pouta.*

1898

Otázky

*Smích proč tobě křiví ret,
v zraku žár máš, v srdci led?
O své lásce chci ti pět,
o lásce, jež údy drtí,
o lásce, jež rovna smrti
stíhá toho, kdo je klet.*

*Zraku, proč ti pohas svit,
úhel čela vráskou zryt?
O žití chci tiše snít,
o žití svém, o svém štěstí,
jež můž' sníh mi ve vlas plésti,
do žil jed mi žhoucí vlít.*

*Co se líc tvá halí v běl,
ret svůj purpur z sebe schvěl?
Světa líc jsem v duchu zřel,
anděl smrti stál však před ní,
deptal nohou ruch ten všední,
zevšad zmizel krásy pel.*

17. 4. 1899

Slza

*Když stalo se, že čas mi sdral
květ naděje, jenž duhou plál,
a vmet jej v kal,
mně bol se sice duší mih –
však vyzněl v smích.*

*Když osud v tvář mi hanu vmet,
mně zdálo se, že posměšek vset
má v zraku svět,
a pocit ten krev v hlavu hnál –
já pomstu ždal.*

*Však když jsem spatřil slzný třpyt,
jenž příteli se zrakem kmit,
svět chtěl jsem klít,
leč kletby hlas mi v slzu ztál
a já jsem štkal...*

18. 4. 1899

Příteli

*Haha, haha, haha,
duše moje drahá,
haha, druhu můj,
k poslechu mi stůj!*

*Haha, haha, haha,
užij hodně blaha,
haha, druhu můj,
zdar ti v žití buj!*

*Haha, haha, haha,
po mně skepse sahá,
ty však, druhu můj,
sladká slova kuj!*

*Haha, haha, haha,
tužka psát se zdráhá –
sám si, druhu můj,
verše dále snuj!*

18. 4. 1899

Co mám?

*Mám sebe jen a přítelovu duši,
jimž svěřit mohu, nitro mé co tuší,
jimž vylkat mohu žal, jimž zpit
zřím city svoje věčně vřít.*

*Mám sebe jen – vždyť přítelova slova
jsou zobák osla, který srdce klová,
jsou ostrý meč, jenž v prsa vryt
v mé nitro kalný noří svit.*

*Mám sebe však? – Vždyť chmurné runy žití
mi nitro moje v žhoucí plamen nítí,
v nějž nořím-li se, cítím skepse pal –
nic nemám již než bol a žal.*

Píseň samotáře

*Mezi listů žlutí k upomínkám nutí
zvadlý, zbledlý květ,
stírá jíní z vlasů, střásá z dávných časů
pel mladistvých let.*

*Co mi z mládí zbylo? Pouze to, že vrylo
vrásek síť ve tvář,
z života hrst bolu osud strh mi dolů,
štěstí zahnal zář.*

*Sám jsem prožil léta – jíním vlas ted' zkvétá,
v hrdle chví se sten:
až mne rakev zočí, kdo zatlačí oči
samotáři jen?*

*Společník můj – prázdno – v duši budí mrazno,
přítelem mi bol;
v života jsem tříšti jako na strništi
zanechaný stvol.*

Jsem sám

*Jsem v světě sám jak skalný útes v moři,
jenž o samotě patu v příboj noří,
a v teskné černi věčně strmí tich.
Kol vře a kypí moře v stálém boji,
vln nával tříská v skalný bok, jenž stojí
jak obr by svou ruku k výši zdvih.*

*Kol život, ruch, však v nitru chladné skály
jen led a mrazno, jež však krutěj pálí,
než jiskry žití zážeh, vášně plam.
Tak oko nezří, co se ve mně skrývá,
zda klid tam sní, či zuří bouře divá –
ó žel, že v světě stále jsem jen sám.*

18. 5. 1899

Zátiší

*Hlohu trs, písek na stezce bílý,
koruna lípy nad ním se chýlí.
Zelené moře v pažitu skryté,
hluboké stíny v slunce jas vryté.
Zrcadlo řeky, zvlněné v dechu
Zefyra, který prsa dne vlnou.
V hladinu vodní, jiskérek plnou,
pažit se níží smaragdem mechu.*

*Slunce jas žhoucí, tříště se v pruhy,
na vodě v čárné klene se duhy,
v paprscích zlatých na stromy slétá,
v zeleni listů smaragdem zkvétá,
skulinou klouže na zem až dolů,
poslední blesk svůj na stezce tratí,
zrníčka písku ve třpytu zlatí –
všude kol světlo – ni stopy bolu.*

Vanitas

*Nes' bohatství a štěstí jas
kdys hory bok –
však břímě své ze sebe strás
a hrom řval „Vanitas“.*

*Nes' pyšně loďstvo moře vaz,
strach odpůrcům –
v tůň kleslo bouří, zahřměl hlas
nad hrobem „Vanitas“.*

*Hrst v životě jsem hledal krás
a štěstí zář –
dnes chví se bolest zpod mých řas,
svět sípá „Vanitas“.*

Dva pěvci

*Byl pěvec kdys, jenž zvukem strun
znal v srdce vkouzlit radost, kvíl,
a z perel písni stkal si trůn.*

*Ten písni poklad v srdci kryl
a místo žezla poupě měl,
v něž Bůh svůj úsměv lásky vlil.*

*A druhému se v ruce chvěl
lesk rubínu, z něžž šlehal plam –
tok písni jeho vášní vřel.*

*Ten trůnu bleskný drahokam
si mocí vyrval, vydobyl
a v žezlo vsadil lesklý klam,*

*jímž city v básně tesal, ryl,
však chtěl-li v pohnutí se chvít,
lesk zlata mrtvý neožil.*

*Když pohas očí chvějný třpyt,
dál první písni budil ples –
v zemi druhý tíží zlata vryt
v hloub hroznou zapomnění kles.*

Přec toužím dál

*V mých prsou žalu osten tkví,
jejž hloub vždy vráží vášně pal –
přec duch můj v touze dál se chví.*

*Mně osud slzy v oči vsál
a ledem svým mně mrtví hlas –
přec bol chci mít a toužím dál.*

*Když plamen v rubínu se třás,
jejž ze srdce mi vyrval žal,
já setřel jej a toužil zas.*

*Až v zoufalství bych padl kal
a v bezdnu skepse tonul snad,
já toužiti bych nepřestal –*

mou touhu přerve smrti chlad.

Přece

*Přec stojí život za vzetí,
jak za vztah ruky růže –
však svěžest z růže uletí
a život dříve prskne ti,
než kdo jej chytit může.*

*Přec stojí život za snění,
jak luny světlo chladné:
sen žalost vrhá v zaklení
a luna v křišťál promění
vše, kam třpyt její padne.*

*Přec stojí život za žití
i v tmě, v níž smrt jej sklání,
v sklon slunce jak se zatřpytí,
zná život v jas se haliti,
když cítit smrti vání.*

29. 5. 1899

Přání

*Chtěl zasmát bych se drsně tak,
by v led se měnil obsah žil,
až v bezhnutí by strnul zrak,
a v čelo rád bych strh si mrak,
jenž blesky zloby kol by sil.*

*Chtěl deptnouti bych nohou v zem,
až celý svět by chvěl se, třás,
a strh bych z nebe hvězdný lem,
jejž svět si vplet v rozmaru zlém
v svůj temné noci černý vlas.*

*Rád slunci v tvář bych hanu vmet
a zlatých pršek strhal síť,
z jich zářných jasů bič bych splet;
ran pod deštěm až lkal by svět,
snad ve hrud'! pokoj zas by vlít.*

30. 5. 1899

Sapienti sat!

*Ty starý český lve,
chtěl hřívu vrah ti z šíje sdrát,
jak lupič zlato z padlých rve,
však prch, když v tyl mu spár tvůj vpad.
Sapienti sat!*

*V hrob schýlil's řinkot pout,
jež cizák, jenž v tvou vlast se vkrad,
moh pod ochranou práva skout,
a smích mu vrýval v tvář tvůj pád.
Sapienti sat!*

*Však duhy vzeplál třpyt:
hlas český zahřměl odevšad
v sluch odpůrců, jichž jazyk plít
jed pomluv zná v střed našich řad.
Sapienti sat!*

*A znovu pout zní hlas:
pod štítem práva záští had
se zvolna plazí, aby zhas
svit žití v nás. Nuž v šik nás řad'.
Sapienti sat!*

19. 6. 1899

Na Řípu

*Stál na Řípu jsem – pohled vryt
v hor modrý věnec, který svít'
kol tvůrčí Boha rukou –
tich stál jsem tam – tu slzný třpyt
mi náhle v oči schvěl se, slít',
až zatřás jsem se mukou.*

*Však lící šlehl studu nach,
slz příval zdržel vícek práh,
v pěst tvrdou semk jsem ruku:
Ať bolest ta, že chtivě sáh
přes hradbu hor k nám drzý vrah,
v hůl víc nasije suků!*

červen 1899

Výčitka

*Vám na rtech se cos chvěje,
to výčitkou mně zdá se,
však přimknu-li se blíže,
jed smíchu cítím v hlase:
Proč slz znáš pouze třpyt?*

*Vám na rtech se to chvěje,
já zřím to v oka záři;
ač chápu to, přec v slovech
smích s žalem se zas sváží.
Což mohu jiný být?*

*Já šťasten jsem v svém lkání,
a žal když ňadro plní,
duch můj se v nejkrásnější
vždy akordy mi zvlní –
však bol z nich zdá se vát.*

*Až v štěstí svit se vnořím,
klid políbí mne v čelo,
já zapomenu na vše,
co nitrem bolně chvělo,
a zplesám písni rád.*

1899

Píseň

*Jak blesk, když ohněm roztne mraků tlum
a v svit kraj vnořiv v temnu bouře hasne,
já číši štěstí k svým jsem přitisk rtům,
zřel v jeho záři všechno kol se krásné,
až mihlo se mi myslí: tvoje štěstí
si klamu květ v svůj věnec může plést.*

*Cit přátelství to náhle v nitru vzplál,
jak drahokam se šlehem slunce nítí;
chtěl vyběhnout jsem z myšlenek, jichž kal
mi zprznil špínou svojí pojem žití,
chtěl s přítelem jsem srůst v jedno chtění
a nevzpomněl, že v světě toho není.*

*Když myslil jsem, že údělem mi smích,
chtěl v úkrytě jsem v mém žalu pěti –
řad veršů vytrysk; poezie v nich
však nezřel jsem, jež polibkem svým světí
žár myšlenek a závoj ze slz stkaný.
Což z osudí jsem vytáh úděl hany?*

1899

Žízním

*Má hrud' je lačna po rose jak květ,
jak prška zlatá chladném po objetí,
když z výšin nebes v jezerní tůň letí,
jak motýl, který mednou krůpěj zhléd.*

*Však neznám palu, jenž v mé hrudi vklet,
jak nezná pták, proč skryt jsa v klínu snětí,
vždy chce a musí v ticho lesní pěti –
jsem slep – kol jak by mlžný závoj slét.*

*Ó slétni ke mně, k prahnoucím mým rtům,
to neznámé, co schází kvilné hrudi,
ať snem, či láskou zve tě lidstva tlum,*

*a probudí mne, jak jitřní záblesk budí
klid lesních houštin ku novým zas snům
a lidstvo k všemu, život co mu trudí.*

12. 7. 1899

Mé city

*City mé jsou vzdechy,
jež se z řader noří,
klidně, samovolně,
jako vlnky v moři.*

*City mé jsou mrazno,
dech jež v jíní mění,
jsou jak luny záře,
když se noří v snění.*

*Cit můj jest jak víchr,
bouří umí pěti,
urve, co můž', od úst,
v dál zas kvílně letí.*

*Cit můj jest jak žáry,
v svět jež slunce hází:
kdo zdrav, toho pálí,
chorobného mrazí.*

20. 7. 1899

Prolog

*Jak vřelá voda krůpěje hází,
nehledíc v kterou stranu se šinou,
takže kde jedna v blyskotu vzchází,
sta a sta jiných tají zas, hynou,
v mé hrudi dojmy rodí se, hasnou.
Když někdy vyvrou v myšlenku jasnou,
jak v hlavě proudí bez ladu a skladu,
na papír v rýmů váží ji řadu.
Jak když se moře, dříve rozbouřené,
odlivem v tůň svou níží a žene,
na břehu nechá bahna kal, řasy,
hvězdice, škeble i perel jasy,
v mozaiku pestrou bouře mi spletla
myšlenky různé, jak která zkvetla.*

23. 7. 1899

Sám (II)

*Chci býti sám, mám v sobě celý svět –
a všednost padá na mě z lidských hlasů
i z ruchu žití, kolotání času,
jenž s úšklebkem si v tikot hodin sed –
prach pilířů, jež hrdý nesou chrám,
je špínou mi, jak prostých domků zed' –
chci býti sám.*

*Mne láska nevábí – vždyť její svit
plá v oku dvou a ze rtů dvou v svět jásá
svou hymnu blaha její zářná krása –
však nevěřte, že sobcem chtěl bych být.
V mém nitru strunou není lživý klam,
v nějž zasáh bych, chtě lidský hlásat cit –
chci být jen sám.*

5. 9. 1899

Chmurno

*V mé duši chmurno, před bouří jak bývá,
v líc mračen blesk když žhoucí vrásky vrývá,
však řvaní hromu posud tlumí dál.
Řve vichr jako ouvertura divá
a z mračných kulis zhouba již se dívá,
až okamžik by ku práci ji zval,
že zdá se, smrt jak obětím svým kývá.
V mé duši chmurno, před bouří jak bývá.*

*V mé duši chmurno, před bouří jak bývá.
Až rozechřmí se hymna její divá,
sám budu stromem, blesk v nějž pal svůj vrývá,
sám budu bleskem, který drtí strom.
Již myslí táhnou předtuch mračna sívá,
jichž temné lůno zápas hrudi skrývá
a z dálky táhle hlučí skepse hrom,
jak líný vzdech, když v zahálce smrt zívá.
V mé duši chmurno, před bouří jak bývá.*

7. 9. 1899

Moderní apoštolové

*Je moderní teď býti rozerván:
jak Baala knězi noří do svých hrudí
ve víře, krví pán že se jich vzbudí,
ted' básník vráží dýku ostrých hran
do prsou svých, že v světě vše ho trudí,
že nešťasten je, osudem jen štván –
je moderní teď býti rozerván.*

*A sedlou krůpěj krve ze svých ran
s pohrdou na rtech hází ve chřtán světu,
jen slabý stín prý žhavě bolných vznětů,
jichž pal mu v srdce životem byl vklán,
když hrud' vzpjal hrdě vstříc bouřnému letu,
jímž proti lidstvu bouřil Ahriman –
je moderní teď býti rozerván.*

*Kdo hřímá tak, jest apoštolem zván
a krev proniká na obálky spisů.
Z jich obsahu pod tlakem rychlolisů –
jet' krví duše každý řádek psán –
a tak svět zvykl klamnému již hnisu,
že pravá bolest kvakotem mu vran –
jet' moderní teď býti rozerván.*

7. 9. 1899

Když letí ptáci v jih

*Jak zbytky sněhu v jara vlahém dechu,
zas prchli spěšně ptáci v dálný jih,
nám prázdnotu jen zanechavše v spěchu
a šeré mlhy nocí podzimních.*

*Je pusto nyní v městě, poli, vsích,
jak v srdci snívém, svět když zřelo nahý
a místo přátel mělo štěstí vrahy.*

*Jak dítě, má-li třpytnou cetku z plechu,
se těším, že zbyl některý přec z nich,
když ostatní mi prchli v dálný jih.*

*A vzpomínám, co z prsou toužných vzdechů
mi vzlétlo již, jak ptáků letí v jih,
svou vlaštovka jak z jara hledá střechu
a známé místo v trámech podkrovních,
já dlouho čekal bez hlesu a tich,
že některý se vrátí k ztichlé hrudi,
že tóny v ní mladé jiskrou svou zas vybudí
a píseň všeptne srdci pro potěchu.
Vždy žal se myslí proto náhle mih,
když zřel jsem ptáky v dálný letět jih.*

11. 9. 1899

Revolucionářům francouzským

*Vy tlouct jste chtěli v spravedlnosti brány:
leb lidskou jste však k tomu v ruku vzali
a místo vroucích slov jste potupně jí láli.
Kvil obětí, krev z odpůrcovy rány –
to přerovat mělo těžký její sen.
Leb zpět k vám vlétla, úděl jak vám daný
a krev vám vpsala v čelo pečeť hany,
kvil nepřátel se ve váš změnil sten.*

*Vy vztyčili jste prapor nad své hlavy,
v krev smočivše své v práci sdrané cáry,
jichž rudost hasla před bleskem a žáry,
jež metal zor, a zaryli jste draví
páž v odpůrce – jste lepší však než on!
Leč saň jste přec, jež bez lítosti zdává
jak zlosyna, tak něžných dítek davy,
krev byla vám přec dražší nad zákon!*

*Čas s vámi lehce jako s míčem hraje:
hned z kalu bahna v diadém vás sází,
jenž branou je zas k okamžiku zkázy;
jak stkvoucí hvězda sněžná v lesku taje,
tak z výše slávy čas vás vrhá v kal.
A soudce dějin zná hned hrůzy taje,
hned diví se, vás za heroy maje
a klne sobě, že vás pošlapal.*

*Však nermuťte se, nepřátelé vaši
že svobodni snad jsou té záře bledé,*

*jež v mysli z šípů slunce oprátky vám přede
a v slově „zítrěk“ bez ustání straší.
Jim k boku pne se zlatý řetěz pout
a stálý strach, že v sluch jim zaharaší,
sen klidný svíček v tichu nočním plaší
tak strašlivý, jak svědomí zná skout!*

11. 9. 1899

Do památníku (II)

*Jak z růže květu, který zvad,
dech jara stále zdá se vát,
tak zašlé doby prchlý sen
lze z paměti vždy zlákat ven,
jen chtějte, chtějte vzpomínat.*

*Vás cizoty teď pojme chlad,
však vzpomínky vás mohou hřát,
tak jako světlo plaší stín
a zář svou vrhá ve tmy klín –
jen budete-li vzpomínat.*

*Jen vzpomeňte, když den již zhas
a tmu svou večer ve svět strás,
jak v svitu lampy řady vět
vám branou byly v palác věd –
pad v minulosti jak vše, ten čas.*

*Jen vzpomeňte, když slunce svit
nás v síť svou hleděl vyvábit,
jak z číslic, písmen dlouhých řad
vám okov zdál se vyrůstat,
jenž v objetí své váš spjal klid.*

*Jen vzpomeňte, jak někdy v sluch
mých ideálů, snů a tuch
hlas zalét vám – ret váš však v smích
chtěl zvrátit upřímnost slov mých
a k nadšení jste zůstal hluch.*

*Jen vzpomeňte, jak pokyn rad
jsem v žerty hleděl zaplétat,
a pamatujte: všední svět
má zalíbení v třpytu cet,
cit však a ducha nechce znát.*

*Jen vzpomeňte, mytický svit
jak ze svíc padal v zbožný lid
a v „Pange lingua“ tonul chrám.
My ze světla vstříc vyšli tmám,
hrud' dojmem dál se zdála chvít.*

*Jen vzpomeňte, jak v modro hor
náš spolu zalét z dálky zor,
jak v obou vzrostla horská říš,
když toužně jsme jí spěli blíž,
jak slunce spěchá za obzor.*

*Jen vzpomeňte – já v řadě let
vám v duchu vstříc vždy budu spět,
jen vzpomeňte a dejte v sít'
svých vzpomínek se polapit –
vždyť ve vzpomínkách žije svět.*

13. 9. 1899

Podzimní

*Zas zežlout list a na zem spad –
jak často jsem to zřel –
přec v oku slzu cítím tát
a teprv vím, jak velmi rád
jsem svěží zeleň měl.*

*Zas zežlout list a na zem spad,
již mlhy strou se dál,
zas mrazné větry začnou vát
a stromy loupit o jich šat
a toho jsem se bál.*

Ke konci školního roku

*V černý se oblečme šat,
kvílení zněj odevšad,
v hrob se tu chýlí náš druh,
k pláči a k smíchu jsa hluch.*

*Prší, prší, jen se leje,
slzy, zmizte z obličejů,
stopy smutku v naší tváři,
ustupujte smíchu září,
vesele, vesele,
školní rok již v hrobě je.*

*Věrně nás doprovázel,
pecary padati zřel,
ted' ale v hrob padl sám,
nářek jen zanechal nám!*

*Prší, prší, jen se leje,
čas z žití nám smutek pleje,
prázdnin doba v plné kráse
před námi již otvírá se,
vesele, vesele,
školní rok už v hrobě je.*

*V září v týl loni nám sed,
ze dnů svých bič na nás spleť,
dlouhý byl učení čas,
konec v tvář vnesl nám jas.*

*Ano, ano, páni bratří,
veselme se, jak se patří,
zpěv necht' vzduchem již se vlní,
korbel když se pivem plní.
vesele, vesele,
školní rok již v hrobě je.*

1899

Sextánská

*Sextáni, to jsou hoši,
nemohou být už horší,
poslyšte, moji zlatí,
ve knihách rozum tratí!*

*Jsou vám to knihomoli,
zasloužej pardus holí,
neznaj než stále jen dřít,
ni jeden neumí pít!*

*Kež se už jen polepší,
ať je to pravda – hepčí!
Ať znají hospodářský řád
a uměj „až ráno“ řvát!*

*Pivečko ve sklenici,
proč pak se jen červenáš?
Snad protože bělostnou
na sobě čepičku máš?*

*Nepudem odsud domů,
nepudem, až bude den.
Nepudem ani potom,
budem se potácet ven!*

Pečecká balada

*Prší, prší, jen se leje,
na výlet my pojedeme:
zavítáme v Poděbrady
veselí, jak vždy a všady,
pojedem, pojedem,
nic se rmoutit nebudem.*

*Prší, prší, jen se leje,
My od Kloudů vylezeme?
Píseň hřímá k nebes výši,
o odchodu jsme však tiši.
Loučení, loučení,
radostného nic není.*

*Prší, prší, jen se leje,
po silnici se ženeme:
v oblak prachu ječí váda:
Sie verfluchter, kde je řada?
Kupředu, kupředu,
pospícháme k obědu.*

*Prší, prší, jen se leje
a my dolů nelezeme,
stoupáme jen v patra vyšší,
potíme se už jak myši –
dost už dost, dost už dost,
dost je toho pro radost.*

*Prší, prší, jen se leje –
čerstvý vzduch jen kde je, kde je?
Trhá nám to nos a plíce,
nevylezem snad už více,
pojd'me ven, pojd'me ven,
k západu se chýlí den.*

*Prší, prší, jen se leje,
mazurka se vzduchem chvěje,
jeden tančí, druhý koulí,
některý se k spánku choulí –
vesele, vesele,
vždyť se pění z korbele.*

*Prší, prší, jen se leje,
jak se domů dostaneme –
kapsy prázdné, plná hlava
a rozum nám sbohem dává –
nevíme, nevíme,
však to nějak spravíme.*

*Prší, prší, jen se leje,
my se domů dostaneme,
třeba kapsy prázdný byly,
jen když jsme se veselili –
veselost a mládost,
na tom dvojím máme dost.*

Jičínská legenda

*Noc se temná rozprostřela
nad Jičínem, starým městem,
spustila své temné řasy
na budovy, věže, střechy,
zahalila v plášť svůj černý
všecko vůkol. Jenom v sále,
Fügnera kde socha bílá
vážné rysy k nebi tyčí,
roztrhána její rouška
paprskem mdlým, který sílá
prostřed síně zavěšená
lampa. Kolem stěn se řadí
lůžko jedno ke druhému:
bělá se ta řada kolem
jako v ústech otevřených
perly zubů sněhobílých.
Vábně čeká jejich četa
na znavená cestou těla,
by jim skytla odpočinku.
Prázdná dosud skoro všechna –
v některých se pouze tají
pod pokrývkou tělo skryté,
sen na víčka strhnout chtějíc.
Ticho vůkol – pouze zdola
výskot, rámus, hlasů hřmění
jásá, křičí – na chvílku zas
ztichla vřava mnohohlasá,
pak zas propuk chechtot prudký*

provázený třeskem sklenic
v ráz na sebe vrážejících.
Jako vítr, zalehne-li
do lomenic, oken, štítů,
hvízdá, výská, jak pes vyje,
pak zas bouří, hřímá, tříská,
ztichne trochu a zas letí
v divém kvapu s jekem dále –
tak ta vřava zdola slábne,
aby v chvíli zase vstala
v plné síle, ba by větší
síly ještě rozpoutala.

Dupot nohou – dveře prudce
rozlétly se pod nárazem
a v síň vrazil zástup postav,
rejdí síní – divé stíny
po zdi honí svoje sledy.
Polštář mih se – za ním druhý
síní sobě cestu razí
a již celé krupobití
praští, sviští vírem vzduchu.
Rány duní, kleteb řvaní
v to se mísí – chvilka prchla,
houf zas zmizel a klid opět
křídlem v síni mává bílý.
Náhle hlasy zprvu ztichlé
v hluk se mění výraznější,
přírodopis prošel skoro
celý ústy svářících se –
ztichla hádka, praskot kostí,
svalů lupot, těžké vzdechy,
pád zas duní ztichlou síní.

*Těl když splet' se rozmotala,
slyšet lání: „Divé zvíře,
palec jsi mi celý prokous.“
V odvěť hlas mu ječí druhý:
„Vlasy jsi mi strhal z hlavy.“
Mručí, brumlá celý houfec
a pak k spánku ulehne zas.*

Ticho, klidno...

*Nové kroky,
dveře zase rozlítly se
a jimi zas tlupa nová
vlítla v sál. Má v hrdlech skřeky,
jaké slyšíš u krkavců,
u vran nebo jiných, chceš-li,
příslušníků ptačí říše.
Rejdili zas celým sálem,
polštářů pak celé deště
z jedné strany sálu v druhou
sviští vzduchem, zšedlým prachem.
Náhle z lože zdi uprostřed
postava se zvedla bílá.
„Hele, Franci,“ zní to v sboru –
rány jsou však odpovědí.
Hluk zas ztichl. – V lože prázdná
postavy se bílé vrací.
Za chvíli však v temnu bělá
roucho se zas něčí – klekne
postava ta k loži, budíc
jiného, jež v objetí své
spánek pojal lahodný již.
Zvuky divné zpočátku jen,*

*jako z dálky hřmění slabé,
z úst se řinou ospalého;
silněj v chvíli hrom již bije,
rachot jeho mocně zvučí,
zem se třese, hukot, hřmění
nad hlavou nám rej již slaví –
vyzuří se a zas dále
hromnou hru svou valí, žene
a už z dálky jen je slyšet
slabý ohlas řvaní hromu.
Tak i z úst probuzeného
proud už kleteb hřímá – v chvilce
slábně ale a pak tichne –
spánek sed mu zas na víčka.
Takto řadou lůžek bílou
postava se plíží v sále,
plašíc spánek z víček druhých,
budíc hromy v ústech jejich.*

*Ztichl šumot, jenom z věže
blízké vzduch sem rány nese,
říší duchů život nový
v ztuhlé žíly vlévající.
A pak kvapem první, druhá
hodina sem z věže lítá,
vzápětí jí běží třetí.
Náhle schody zapraskaly,
dveře prudce rozraženy –
řvaní, hluk se vbouří ve síň,
lampa mrká dušičkově.
Stoly brzo pokáceny,
nohy židlic vzhůru trčí
a uprostřed rozbořenin*

*karty šustí, kletba hřímá –
až pak náhle karty letí
v kout a hráči v divém jeku
po síni se porozběhnou.
U jednoho lože staví
zmatené své vratké kroky.
Slyšet pleskot, jako kapr
ocasem když v řeku pleskne,
vyšvihna se nad hladinu,
slyšet výskot: „Tohle je šús!“
a zas v druhé části sálu
společnost už divá bouří.*

*Chvíli ticho – až zas kletby
salvou smíchu provázené
naříkavě síní letí.
Kalhoty mé – sedm zlatých –
lupiči – a nadávek proud
sténá lkavě v směsi hlasů.
Náhle hlas se zadrh, zajík
proudem čehos přerván v mžiku.
„Bruno, Bruno!“ hřmí to sálem.
Chvíle prchla – jinde zase
houká křik a hlasy řvavé.
Iliada, Héra, Zeus,
Héfaistos a jiná jména
poznámkami provázená
sálem zvučí – náhle šum zas
v druhém konci sálu povstal:
pohled hrozný: řady postav
v bílá roucha zahalených
potichu se k lůžkům plíží,
pod ochranou Fügnera již*

bílé rámě rozpínají.
Výkřik – a už rány deští,
kletby hřmí a krupobití
polštářů se mihá vzduchem.
Zuřivějším boj se stává –
náhle zazní prudká rána;
dveře mocně zařinčely,
sklo zalkalo, mrklo světlo,
šumot utich – avšak mocněj
ryk zas zdvih se. Kletby, řvaní
a už bílá postava se
na Fügnera prudce žene,
nade hlavou pozdviženým
polštářem kol se mávající,
„Počkej, chlape, já tě zlískám!“
Prudká rána – Ježíš Marjá!
Fügner rozbit – mžikem umlk
všecek křik a rámus utich,
postavy se bílé kupí
k dojemné apoteóze:
na slamníku střepy bílé,
prostěradla kol zmačkaná,
polštářů tu kupy leží,
prach se vznáší celým sálem,
lampy mdlý svit s denním světlem
potýká se na všech stranách;
manžeta zde, límec zas tam
o lože se dělí s zemí,
v koutě kupa bílých postav
dojemně řve „Requiescat“
Fügnerovi, jehož lebka
utrpěla mocné rány,
ale proti sokolským všem

*pravidlům a řádům, zvykům,
dolů slétla v kotrmelci.
„Tys ho rozbil!“ „Koukejme se,
ted' to všechno na mě svádí.“
„Dybys držel raděj hubu,“
váda dvou se síní řine.
„Nechte hádky, pod'te raděj
tady toho chlapa slepit,“
okřikne je kdosi z davu,
střepy kupí, jak lze jenom,
dolů se však všechno svalí.
„I nech toho, pod' si lehnout.“
A už v lože ubírá se
celý houf a ticho vůkol.*

— — —

*Světlo denní na bojiště
zvědavě se okny dívá:
Hrozný pohled. – Náhle „Hoří!“
sálem zazní, rány v poplach
síní duní. Všecko vstává,
co jen může, ale ztěžka.*

— — —

*Prchla noc a stopy její
na lících lze zřítí bledých,
v ocích vpadlých, zčervenalých,
zříceninách lůžek v síni,
prachu, který hustou vrstvou
všecko pokryl, co jen mohl –
jitro vstalo v plné kráse.*

II

*Před verandou zástup stojí,
znavený je – necestoval,
spal pryč – ale přece zívá,
ráno je – přec plno prachu
pomačkaný šat jich nese.
Divno, ale vysvětlení
podá tobě ret jich sžehlý,
oběť který nikotinu
přinášel as v noci hojnou.
Stojí líně, ústa jejich
vzduch lapají zívající.
Náhle druh k nim zprudka vrazí:
„Hoši, hoši, co se stalo,
vrchní číšník vám to poví.“*

*Postava předstoupí černá,
hrozný hněv lze v tváři čísti:
„Jdu vám ráno do sálu já –
co jsem viděl, hrozno říci,
odcházel jsem v hrozném hněvu.
Náhle kluk můj křikne v žasu:
,Toutej, táto, tenle panát
nemá havu.‘ ,Rány boží,
Fügnera tam spatřím ležet,
místo hlavy hrstka střepů,
podstavec též proražený.“
Hrozný úžas v tváři junů:
„Jak se to jen mohlo státi?“*

*Nebudu dál vypravovat,
co se dalo – podotknu jen,*

*konec že byl prázdná kapsa
u studentů, ale úsměv
na číšníka tváří chytré.*

III

*Večer zas je. Temný soumrak
rozptýlen je slabým světlem,
jež vylévá na nádraží
několik lamp dýchavičných.
Večer je a na lavičích,
jichžto řada peron zdobí,
zřítí těla přeházená:
ten má hlavu k předu skleslou,
jiný ji zas k pažím kloní,
ruce jejich v jednom klubku,
malebnou směs tvoří nohy;
víčka těžká, ale ústa
stále ještě čilá, živá.
„Čhim, čhum – panenky šly – vrby –“
bručí ten, ten zase výská.
„Silnicí šly“; všechny zvuky
slévají se v jeden chaos.
Vlak ted' zahvízd – rozpletly se
postavy hned na lavičkách,
klopýtají do vagonů,
z nichž zní stále v rachot vozů,
skřípot kol a šumot páry
nešťastné to „Za vrbama...“*

O Jičínu

*Jičín je město přeslavné,
kamenná je dlažba tam,
z minulosti stavby dávné
petroleje světlí plam.*

*V městě tom na kraji stojí
budova, sličný má vzhled,
Fügner tam v sokolském kroji
k nebi svůj obrací hled.*

*Jednou vám zapadla četa
bujarých jinochů sem;
kadeřavý vlas se splétá
kol lící jim v černý lem.*

*Slétli se k zábavě čilé,
písní jim zazvučel ret;
při pivě prchala chvíle,
noci plášť v týl jim sed.*

*V lůžka svá volně se brali,
víčka jim obtížil sen;
sotva lehli však, zas vstali,
ztichli, dech že's slyšel jen.*

*Strašidlo šlo síní bílé,
nad hlavou se polštář třás –
ztajili dech – hrozná chvíle –
Fügnerův teď kvílel hlas:*

*„Kdy pokoj budeš mít, duše,
kdo můž' ti pomocník být?“
Řekla však postava suše:
„Kéž by tě chtěl kozel vzít!“*

*Řekla a pozvedla ruku
a švihla Fügnera v leb –
mžikem oka v hrozném hluku
Fügner proměnil se v střep.*

*Od doby té v noci stále
strašidla prý rejdí tam;
Fügner s tou postavou v sále
a sklepník s portmoné sám!*

Jičín a Fügner

Chór:

*Temno všude prostírá se,
noc již vstala ve své kráse,
všude ticho je a klid,
zde však písňě slyšíš hřmít.*

Studenti:

*Nepudem odsud domů,
nepudem, až bude den,
nepudem ani potom,
potácet budem se ven.*

Chór:

*Nahoře však ticho jesti;
Fügner sní tam o svém štěstí,
jež měl v světě, když živ byl:
tělocvičil ze všech sil.*

Fügner:

*Dokud jsem já sokolem býval,
to vždy jsem se naskákal dost;
v tělocvičně jsem stále dlíval,
jako bych měl z kaučuku kost.*

Chór:

*Avšak již se Osud blíží,
hlavu věše, žalu tíží:
jde on totiž zvěstovat
Fügnerovi jeho pád.*

Osud:

*Fügnere náš,
copak děláš,
smrt je ti souzena,
desítka tvá cena,
ty nic nedbáš?*

Chór:

*Náhle se rozlínou dveře
a s pokřikem divé zvěře
studenti veběhnou tam:
pomoz soše Pán Bůh sám!*

Studenti:

*Bujnosti jiskra nám v zraku plá,
bujná a ohnivá vře v nás krev,
ač tísní někdy nás bída zlá,
z úst nám přec hlaholí zpěv.*

Chór:

*A z prostředku toho sboru
vyjde mladík plný vzdoru.
Fügnere, to tvůj je vrah –
po polštáři divě sáh.*

Vrah:

*Dosti dlouho jsi už jistě,
Fügnere, zde v sále stál:
dnes chci já stát na tvém místě,
a proto se hýbej dál!*

Chór:

*V prachu Fügnerova hlava,
ze zřícenin vrah zas vstává,
avšak, ač je zase klid,
Fügner už nebude žít.*

Všichni:

*Requiescas hic in pace
a popel tvůj pokoj měj;
nobis in vita rapace
šťěstí Bůh zas jenom přej.*

Jičínská balada

*Jičíne, Jičíne,
ty jsi nám dal!
Nohy's nám unavil,
peníze vzal.*

*Když my jsme vcházeli
do tvojích hran,
na nás se dívali
hned ze všech stran.*

*Tobolky nabité,
tváře jak květ –
tak nás tam uvítal
jičínský svět.*

*Však když jsme táhli zas
do Kolína,
ze tváří koukala
kocovina.*

*Z kapes nám prázdnota
strašná zela,
prázdnotu ospalost
provázela.*

*Ve tváři pobledlé
sžehnutý ret –
to se as podívil
jičínský svět.*

Moderně mytické dueto

*Kvinta: Jupitero Pluvie,
ať už se nelije
jak z konve z nebe!
Ať už je hezký čas –
ne-li, to neznáš nás,
zmažeme tebe!*

*Jupiter: Já si budu dělat, co sám budu chtít,
bleskem třeba do vás v dešti budu bít.
Nevím, zdali půjde vám ta psina k duhu,
já však nebudu vám nikdy dělat sluhu!*

*Kvinta: Ho, ho! Jen ne takhle zprudka,
pane Jupitero!
Mohla by ti draze přijít
s kvintou každá pře.*

*Připomeň si, co jen chová
naše třída volů!
Bez obětí z hladu bys
z nebe koukal dolů!*

Prší dále.

*Kvinta: Jupitero náš,
copak děláš?
Nebe se kaboní,
vítr mraky honí,
ty nic nedbáš?*

*Jen si nás teď
usmířit hled',
jinak jak v komínu
v kouři nikotinu
budeš sedět.*

*Smích bude zas
na dlouhý čas,
uzeného tebe
až spatří i nebe –
to bude špás!*

Sexta

*Žert zůstává žertem a vážně ho v obsahu brátí
ozvěna nesprávná – v smích jej obrátit jest.*

*Zná Bruna ústa také tiše semknout, sen-li na víčka
sedne mu, šeptat musí v snu přece aspoň: amō.*

*Váhá Čech příliš vyvolán jsa ku pódiu kráčet,
nespíší s večerem k posteli, ráno ni ven.*

*Čepka noha cvičená míč zná hbitě v dálku kopnouti;
divno-li, častože též skopne, co právě nemá?*

*Pravda to, s usměvavou tváří Čermák že otázn
od kohos, živ-li je přec, odvětil: „Vskutku nevím.“*

*Dajbych, prý knihomol že není, chce stále dokázat,
vždyť knihy z slov jsou, on slova ústy drtí.*

*Pyrrha a Deukalion z kamenů vytvářeli lidstvo,
z ostrohranného Dědič balvanu byl stvořen as.*

*Z tvých se, Dvořáku, retů jen přírodopis line stále;
druh je-li obraz tvůj, přítelem as kdo je tím?*

*Prý voda jest, Fifko, hluboká, tiše jež břeh omývá,
dej pozor, v hloubce tiché sám abys nezmizel své.*

*Skrývá jádro opačné vždy v sobě, pravda-li vnějšek?
Tož tedy Franc duši má snít jako právě padlý.*

*Krátký gramatiku přespříliš jednoduchou má:
všecko vymýtě nechá v ní slovo jedno si – já.*

*Záporná s kladnou vždy prý se při počtu rušívá:
„rychlost“ plus „Němeček“ – nezbude nám z toho nic.*

*Cukr, ač více platí, v tvém úsměvu své ceny pozbyl:
slov, Nesládku, neslad', radš trochu pepře do úst.*

*Reich obránce je práva, on ústy je nadšeně hájí;
zdá se mi „právu“ jeho „prāvus“ latinsky bratrem.*

*Proč snaha jíti mizí v boj, Stehlík jejž chce nabízet?
Rámě-li slábo, větší má v svalech sílu jazyk.*

Sedm hlasů z pouště

„Rýn celé Alpy na dva body dělí.“

„Dost, Putna, lepší teď a sám!“

„Hm, otázka je, je-li to tak, je-li.“

„Ajajaj, Franci, vyložte to nám!“

„Ach, psovský psotník hned bych z toho chyt.“

„Ten nestyda, v perštině nevyzná se!“

„Ó, Nesládku, ty měl bys sladký být!“

A o ostatních někde jinde zase.

Praha, 14. 6. 1900?

Začarováný

*Sluníčko již na nebíčku
povylezlo výše,
teplým dechem na záda nám
přemilostně dýše.*

*Stojí, stojí budovečka –
nemysli, že malá –
vydechne-li, latinský dech
a řecký z ní sálá.*

*V ní se mučí převelice
mladík líce sličné,
něco chmýří na rtech, v hrdle
sucho ustavičné.*

*By však dobrou vůli pěstí
nesplatil mi rázem,
sáhnu v pytel pseudonymů:
Srbem si ho nazvem.*

*Gaudeamus igitur!
tak zní jeho heslo;
dbá, by jeho konání
vždy se k tomu neslo.*

*Při učení však jen vzdychá,
očka točí malá
tam, kde chrámu věž se tyčí
a zed' zčernalá.*

*Kolínských již špičky věží
hrají do růžova,
tak as něžně jako nosu
špička pijákova.*

*Sluníčko to po procházce
k odpočinku jechá;
hrdina náš rychlým krokem
také někam spěchá.*

*Soumrak houstne – kolem chrámu
Srb se vážně točí,
zvolna chodí, ohlíží se,
touha mu plá z očí.*

*Čím to, kolínský že kostel
čarovnou má moc?
Vábí k sobě Srba ráno,
i když vládne noc.*

*Stálet', kdykoli jen může,
kol kostela chodí.
Kde se duše dobrá najde,
jež ho vysvobodí?*

Jazyková balada

*Jazykové, jazykové,
vy jste Srbu dali!
V rozličné jste vy podobě
spáry své v něj vtáli.*

*Jako odkaz věků dávných
velice ho trápíte,
při latině, řečtině mu
rozum v knize stápite.*

*Družku svou mu – jazyk jeho –
při němčině lámete,
spjavše hrůzy dřívější jen
do nového klepete.*

*V botanice ubohého
jelení straší jazyk,
jazykokvětých pak zástup
vyloudí mu na rtech vzlyk.*

*V politiku on jsa zabrán,
není též před vámi jist:
v zákonech jazykových
nechce totiž stále číst.*

*Při tom při všem na korzu mu
rudě pláte v oči,
neví rozpaky co dělat,
kdykoli vás zočí.*

*By pak neštěstí se jeho
ukončilo jazykem,
mluvný jazyk můj ho tady
popíchal svým mečíkem.*

Ut desint vires

*Vy chudáčkové rozmilí
jste při verších se potili
a nakonec – ach, nakonec –
vám prázdný papír zbyl jen přec!*

Tři popisné básně,

pro přednášeče napsal na známé téma V. Mathesius

1

*Ticho, klid – až vlastní dech je slyšet...
Však jako vánek, lehký dřív, se mění
ráz na ráz prudce v bouřnou vichřici
a blíž a blíž se valí jeho hřmění,
až vyzní v rachot, všechno tříštící,
tak dole buchot, šum a hlasů směs.
Však pojednou, když rána trojí sletí
tam z výše kdesi mezi oblaky,
hluk, dupot, rámus blíž a blíže letí,
až dveře třísknou,
zahřmí v hlasů změti,
jak bouř když hromu třeskem začíná:
„I hergot, kluci, dyť je latina!“*

2

*A ticho zas – jen včely jak když bzučí,
hlas ševelí – to mládenci se učí.
Jen tu a tam to výskne, křikne, zařve
a bouchne snad – však ticho zas je dál.
Až prudce dveře rozevřou se zase
a kdosi vstoupí – v ústřety mu letí
i v tenoru i v příbučelém base,
jak triumf v Římě vítán býval časem,
neb padišáh svých janičářů hlasem –
tak hřmí to, ječí jako přívalem:
„Bzem, Dědič, bzem, Dědiči, bzem bzem bzem!“*

*Však i to tichne, ševel je zas v síni
a prchá čas, jak aoristy z hlavy:
juž duní rány zase v oblacích
a zazní zvonek usedavý, lkavý,
smích mizí na rtech reků srdnatých:
a dveře zas se tiše rozstupují –
však nežli jimi v třídu někdo vlez,
hlas tlumený, jak v úzké volán sluji
se třídou ozval: „Lando, ty jsi pes!“*

9. 5. 1900

Proroctví Pepé Fialy

do veršů vlisované od V. Mathesia

*Až Čepek s rozvahou jen jednat bude
a Láches (tedy) goalu vale dá,
až z Fifky kost a kůže jenom zbude
a Franc až soprán lehce zazpívá,
až Louda mlčet dovede jen chvíli
a Stehlík vyřkne, že nic neumí,
až k polce Řehák svoje napne síly
Šup z lidí bude tahat rozumy –
pak přátelé se na pokání dejte
a měchýře si k tělu připínejte
nebo tehdy něco velkého se stane,
bud' přijde potopa, nebo svět vzplane.*

9. 5. 1900

Taneční hodiny

*Slečny, studenti z Kolína,
jedna spáchaná konina,
potom kouře, prachu moc
a pak Pánhůh dobrou noc!*

*Nejdřív polka od zdi ke zdi,
pak valčík po sále jezdí
a nakonec – smíchu fůry –
čtverylkové páchaj túry!*

*Z toho všeho, páni milí,
když se tanec v konec chýlí,
nohy notně pošlapané –
světlo věčné at' jim plane.*

Jiskry

*Ach běda, Čepku ubohý,
zas lásky býk tě sebral na rohy.
Po kolikáté již,
že zbláznil's se, mi díš?*

— — —

*Příteli, nos při bavení vždy několik s sebou měchů,
abys mohl vylouditi, kolik bys chtěl toužných vzdechů.*

— — —

*Čepku, vážných ty do rysů nikdy nenut' svoji tvář,
hodil bys se nanejvýš pak pro Vilímkův kalendář.
Víš, říčením hlučným kde se touha po chvále jevívá?
V cirku koní při rejích, při slečen hrách pak u nás!*

Hněv Achillův

Všichni:

*Četli jste snad kdesi kdysi,
že mezi řeckými spisy
Iliady září skvost
a v něm hloupost nad hloupost.*

*Proto slyšte, moji milí,
shromáždění v tuto chvíli,
co jen z toho pravda jest,
nenechte se za nos vést.*

Agamemnón:

*Nechal jsem vás svolat,
hrdinové z trojské války,
nechal jsem vás svolat
k poradě.*

*Rozhněval se totiž
Apollónek, vládce slunce,
rozhněval se hrozně
Apollo.*

*A začal nás trápit
hroznou žízňí, suchem v krku,
a začal nás trápit
ukrutně.*

Achilles:

*Sešli jsme se na tvoje pozvání,
ač žízní v krku už pálí nás;
proto nikdo ať dlouho nežvaní,
nebo ať ho hned sebere d'as.*

Kalchás:

*Až jindy, až jindy
vám všecko vypovím,
co jenom znám a vím.*

Achilles:

*Jen směle mluv, Kalchante,
ať někdo sáhne na tě!
Kdyby chtěl někdo tě bít,
však já mu zliskám gatě.*

Kalchás:

*Agamemnón musí dát
Chrýseovi jeho dceř –
ne-li, mor hned všechny schvátí,
Apollonovi čert věř.*

Agamemnón:

*O, Chrýseovno má, ouvej,
dám já tě, dám,
však musí dát Achilles nám
zas Bríseovnu.*

Achilles:

*Ó, Bríseovno, hvězdo mého žití,
bez tebe jen vodu já chci pítí,
a proto tě nevydám nikomu,
i kdyby to chtěl Agamemnón sám.*

Všichni:

*Nebud'te jenom tak nehybní,
dejte se do pranice,
vždyť to jen tak za nic nestojí,
když nelítaj sklenice.*

Achilles:

*Však já tomu uličníku
zasolím až až až dost,
nebudu teď bojovati,
Hektor je můj milý host.*

Všichni:

*Už je to uděláno, už je to hotovo,
trochu křiku, pláče, vzlyku,
žádný neví pro koho.*

Sokrates

*Charakteristika dle školní četby
jako druhou práci maturitní zdělal
V. Mathesius*

1

*Ten Sokrates byl přemoudrý pán
a věděl toho moc:
když bylo světlo, řek, že je den,
a potmě že je noc.
Když něco tak na světlo vynes,
tu šňupl si a kých
a Kritón, jeho věrný přítel,
vždy vroucně „Jo“ si vzdych.*

2

*Tak Sokrates mu jednou pravil:
„Je první ctnosti rád:
když nemáš, co bys do úst vložil,
abys se postil rád.“
A když to řek, hned řemenem si
svůj prázdný stáhl břich
a Kritón, jeho věrný přítel,
jen vroucně „Jo“ si vzdych.*

3

*„A jestliže kdy pozoruješ,
že bys něco snad slíz,
tu schlípni uši, zavři hubu
a kam to jde, tam zmiz!“
Tu Kritónův obličej trpce
se v několik stáh rýh –
on prohnul se a na hřbet sáh si
a bolestně „Jo“ vzdych.*

4

*„A k posledku již, příteli můj,
ti dobrou radu dám:
ať neženís se nikdy, nikdy!
Vždyť víš, co zkusím sám!“
A při těch Sokratových slovech
již Kritón zůstal tich,
však mistr bázlivě se ohlíd
a tiše „Jo“ si vzdych.*

5

*Už hodně jsem vám řekl tady –
však přece schází cos;
vždyť Lachéze měl Sokrat taky
a to byl náký kos:
když tomu mistr něco řekl,
on stoup si, k nebi vzhled,
a zatímco zrak k výši patřil,
své „tedy“ šeptal ret.*

9. 5. 1901

— — —
Semkneme hbitě
pravice v pěst,
strhejme sítě,
jež smutek hbitě
z drobných zná nezdarů splést!

— — —
*S písni na rtech, s jiskrou v oku
jdeme vždy jen vpřed.
Nebojme se, bratři, soků –
stojít' pevně nám po boku
celý mladý svět.*

— — —
*Srazme druh se k druha boku
v pevný kruh,
řad'me v písni k sloce sloku,
v hřímovém však jejich toku
jeden zrač se duch!*

*Hoj, jak se nám mládím pění
v žilách krev!
Budí radost, kde jí není,
tiší zlobné hněvu vření,
v ústa vkládá zpěv.*

*Hrdě vzhůru nesme čela,
hajme vlast,
když nepřátel rota smělá
překážky by v cestu chtěla
někdy snad jí klást.*

Vlastenectví

*Má Praho, kolik předtuch střídá
se denně duší sklíčenou,
že zrak můj víc už neuhlídá
tvou panoramu vznešenou.
Ať, je to hloupost, říkám denně,
snad nemoc nervů v rozkvěť,
a nutno zvyknout této změně,
jak zvyk' jsem všemu na světě.
Však co to platno...! Pokutován
je člověk nyní pro vždycky,
že hrdopysně blazeován
chtěl přepínati cynicky,
že možno cítit v zadumání
kdes pod cizími oblaky
to žhavé Odyssea přání
po mráčku kouře z Ithaky.*

Vindobona

— — —

*Hned jako hymnus, zdá se, nové síly
že znovu ženou národ do ruchu,
zvuk starých palcátů sem slyším chvíli,
však švihá se jen mocně do vzduchu.*

— — —

*Hned jako hrana, jimiž zvoní kdesi
vždy v pravou chvíli chytře, obratně,
a národ okamžitě hlavu věší
a „Co teď, co teď?“ ptá se malátně.*

*Zas Hossanah zní, národ palmy stele,
„Náš spasitel zde!“ duní ze všech stran
však vposled osel a bez spasitele
vyjede v scénu z těchto slavobran.*

*Blýskavé fráze, hesla, slova, slova,
vše nic než hořkost vzbouzí ve hrudi
a v obzor stoupá doba hrozná, nová,
tak my s ní jdeme k svému osudí.*

*A člověk myslí na ty pláně táhlé,
na města, vísky, hvozdů lem
a šílí skorem, že by mohl náhle
z té elegie slyšet rekviem.*

— — —

*Ó, moje otčino, je to tak divný cit,
jenž hrudí člověka chvěje,
když oko hledá tě přes vrchů modrý stůl
a rty si zavzdychnou, kde je?*

— — —

*My balancuji se svou sympatií
z Východu v západ, ze západu v Východ
chybami obou, ne však jejich silou.
A to je konečně to nejsmutnější.*

— — —

*Ó, velká moci, kterou zovou Bohem
či Osudem či posvěcenými Řády,
před klidem chraň nás rukou milosrdnou
před zlatým květem svatojánské noci.*

Budoucnost lidstva

*Těhotný hrozný příští čas,
ta otázka, jež lidskou hrudí
chví všudy: Jak vás bude as? –*

Vindobona

Svatební lavička

Věnováno budoucímu monogramu L. Š.

*Večer před pondělí svatou velkonoční
dřív než na zem spadly temné stíny noční,
hle, jak Lidka téměř perutěmi se nese
tam, kde svatební lavička pne se.
Na zem hodí zprudka Političku starou,
klekne na ni zbožně a hned s myslí jarou
(kdo jde zrovna přes most dívajíc se stále),
takto rychle spustí k lavičky své chvále:
přece, lavičko má, dočkala ses jednou!
Zítra asi všecko rozhodne se se mnou.
Půjdu z domova, kde na mně všickni sedí,
ku práci mě honí, sužovat mě hledí.
Půjdu daleko, na druhý břeh Labe,
by si odpočinuly síly moje slabé.
Zítra přivedu sem svého stavitele,
musíš přivítat ho nějak hezky, vřele!
Vždyť jsem pro ženicha tebe urobila,
abych se tu k němu něžně přitulila.
Ach, ale počkej, kolena to tlačí,
nechám klečení a posadím se radši.
Jen moc nevrzej. Ten darebácký Vilka
tě rozvrzal. Nu, není v něm ni žilka,
co by za groš stála. Chudák Denda zkusí,
když s ním tam v té Praze pořád býti musí.
Ale ať, proč si ho po svém neotočí.
To já budu jiná a stavitel krotčí.
Má ted' Denda práce! Dobře se však stalo,*

že budou mít křtiny. Přece mi to dalo
trochu štěstí k tomu, co se zítra stane.
No, na svatbu Denda doma nezůstane.
Jaký klobouk bude asi při tom mít?
A co se uráčí k svatbě mně koupiti?
Musím najít zítra Neffův ceník starý,
abych si uměla vybírat dary.
Olga, ta dá hodně, teta ještě více.
Pro dary bych vdávala se každé dva měsíce.
Ach, jak je to hezké býti mladou paní.
Nikdo nehartusí ráno na vstávání,
celý den se může v županu jen chodit,
po ránu hned muže třeba vyprovodit.
Škoda, že jsem sama. Kde jsi teď, můj hochu?
A ve sladkém snění natáhla se trochu,
v lavičce to puklo, ránu slyšet bylo,
po zemi si Lidka sbírá svoje dílo,
mumlá přitom cosi, jako „Neřád“ zní to,
a pak vzpomene si, že jí má být líto
svatební lavičky, chystá se už k pláči,
když tu „Lido, Lido“ zazní na pavlači.
Poslouchat se musí, proto konec psaní.
Počkejte si ale na pokračování.

Novomanželka

*Jak se radostí dnes Lidce hlava točí,
že jí konečně už manžel zmizel z očí.
Stýská se jí trochu – nač to zapíratí –,
ale všecky stesky do dálky se tratí,
splněno když vidí dávné svoje přání:
ve svém novém bytě konečně je paní.
Poprvé dnes může vládnout, jak se ráčí,
nikdo nedoví se, když si zapytlačí.
Co chce, může dělat, jak chce, může vařit,
po své hlavě zcela ve všem hospodařit.
S plnou důstojností k vládě své se chystá
(mocnou paní dělat umí dozajista):
prsa trochu vypne, na zad hlavu hodí,
hrdě zatváří se – ví, jak se v tom chodí.
Nad jídelní lístek sedne s vážnou tváří.
Doma jahelník dnes jako vždycky vaří,
ale tím se řídit, kam by hlavu dala:
maminky se přec už dost naposlouchala.
Teď je svojí paní, sama rozhoduje.
A již zápisků svých kupu vytahuje,
v kalendář se dívá, co je na programu
(je to starý ceník, který vzala z krámu).
Z jeho rad však volit nejde jen tak hladce:
někdy je to drahé, jindy – moc dá práce.
Sešit letí v šuplík, ať si tam jen leží,
tolik krámů s jídlem dělat bude stěží.
Upeče jen husu – má ji ještě z domu –
trochu brambor potom a bábovku k tomu.*

*A již Lidka úbor k vaření si chystá:
 přes župan jí stačí zástěrečka čistá,
 bílá jako z cukru s kraječkami všude –
 jakpak mladé paní slušeti to bude?
 Před zrcadlo velké k umývadlu v mžiku
 na židli si leze (má v tom hodně cviku),
 otáčí se, shlíží, ruce v boky klade,
 do úsměvu rovná rtíky svoje mladé –
 když v tom židle sklouzne a – náhodo hloupá –
 župánek se v mžiku v umývadle koupá,
 kam si Lidka sedla věru bez pozvání
 ve vši eleganci toaletky ranní.
 Jak ta voda studí! Rychle vyskočila
 (je to přece štěstí, že nic nerozbila),
 do kuchyně letí, rychle utírá se,
 rychle šaty shodí a ve chvíli zase
 v jiném županu je se zástěrou jinou
 a jen mráčky, které čelem se jí šinou,
 obviňují židli, že je závistivá,
 když se někdo hezký do zrcadla dívá.
 Ale čas je vařit! Bábovečka třená
 vyžaduje péče jak rozmarná žena.
 A již vejce tluče, žloutky v mísu hází,
 hrstěmi je cukru spěšně doprovází.
 Tře a tře, až mísa žluťoučká je celá.
 Jak to sladce voní! A jak mlsná včela,
 která kvítek sladký uviděla v lese,
 Liduščin se prstík v lůno mísy snese
 a pak rychle do úst. Prstík je však málo:
 pro lžici si dojde, by to za to stálo.
 Je to přece právo každé hospodyně
 ochutnat, co na stůl přijít má z kuchyně.
 Chutná jednou, dvakrát, chutná do třetice,*

počtvrté se do úst vrací plná lžíce,
chutná po páté, už chutná prostě stále,
za každou je lžící psáno: a tak dále.
Posléz vyděsí se: ó, nehodo nová!
Vždyť bábovku celou snědla za syrova.
Nu, co zbývá dělat? Mísu dovytřela
(nač by bábovku tu znovu dělat měla?)
a pak zvolna kráčí tam, kde husu skrývá.
Vytáhla ji na svět, pozorně se dívá,
zda ji k pečení už matka připravila,
do trouby ji strčí (jak je pěkně bílá)
a pak zatopí si. Oheň, v kamnech hučí
a Lidušku milou dlouhá chvíle mučí.
Sedne, zadumá se, jakou má kde práci
(nechce hospodyňkou být jen pro legraci),
a čile vstala, v kamna přiložila,
(když se Lídě zachce, je jak drak do díla),
do jídelny zašla, by tam poklidila.
Prach utírá pilně, chvíli poodskočí
oheň opatřit si, a zas se už točí
po pokoji hbitě. „Knihovničko milá,
co jsem se už s tebou doma natěšila!“
nad knížek svých řadou povzdechne si.
Otírá je s péčí, jednu otevře si
(ze starého zvyku – velmi dobře zná ji,
třicetkrát ji četla) a v pohovky kraji
s ní se uvelebí. Jak je napínává!
Sotva kousek přečtla, zas jí hoří hlava
od otázky staré, svatbu-li mít budou,
až se on i ona překážek všech zbudou.
Jak omamný nápoj v žilách rozlévá se
historie lásky třicetkrát už čtená.
Pro Lidku svět zmizel. Tiše jako pěna

*sedí ve svém koutku, čte a čte jen stále,
jak by kuchaření byla dala vale.
Nedbá, že to syčí v kuchyni až běda,
že se pokojem už oblak dýmu zvedá,
který stále houstne – až konečně rázem
vyskočí jak divá, knihu hodí na zem.
„Moje husa,“ vzkřikne, letí do kuchyně.
Nehoda třetí mladé hospodyně:
husa celá černá! Jak Lotova žena
Lidka nad ní stojí ve sloup obrácena.
Už je po obědě. Až se manžel vrátí,
co mu ubožačka bude předkládati?
Ani šišku nemá, by ho nakrmila,
jak to za svobodna stokrát přislíbila.
„Máček musí pomoci!“ kmitne se jí hlavou,
zas osvěžena myšlenky své slávou
jako ptáček letí k sestře svojí milé
(je již před dvanáctou, drahá každá chvíle).
Do kuchyně vklouzne (matka vpředu šije)
a již rychle spouští svoje litanie.
Máčku, šeptá, pomoz, něco se mi stalo,
půjč mi rychle oběd, vařila jsem málo.
Bůh je milosrdný, mladým žínkám přeje:
Máček nad pekáčem blaženě se směje.
Půjčím, Mimi, půjčím, ráda se ho zbudu,
vždyť bych jinak měla věru jen ostudu.
Navařila jsem já spoustu jahelníku,
jako bychom měli čtyřicet strážníků.
Pustila jsem Labem, co se pustit dalo,
kočce dala jsem ho, ta však žere málo.
Nevím, co si počít, dám ti pekáč celý.
A tak se též stalo. Proto tenkrát měli*

*u dcery i u matky po starém jich zvyku
muži při obědě porci jahelníku.
V úpravě se lišily však přece obě dámy,
ta mastila jáhly špekem, ona hubičkami.*

Quodlibet

Paměti, díl druhý, torzo

První manželství
Druhá kniha pamětí
První cesta do Anglie
Plzeň Habilitace
První léta na univerzitě
Další cesty do Anglie
Válka
Svízele poválečné
Filozofická fakulta po válce
Budování nových univerzit
Kulturní styky s cizinou
Kalamita zraková
Hall a Babylon
Starosti rodinné
Soužití kulturní a lidské
Pražský lingvistický kroužek a mezinárodní sjezdy
Nová nemoc
Rok 1933

Válka

Dívám-li se zpět na poslední léta před válkou, vidím z jedné věci zcela zřetelně, že jsme si byli tenkrát jasně vědomi houstnoucích mraků nad Evropou. Když jsme jeli do Paříže a do Londýna roku 1908, ani nás nenapadlo se shánět po cestovním pase a také roku 1910 jsme jeli do Anglie bez osobních průkazů, třebaže jsem si je roku 1908 musil dát dodatečně do Paříže poslat, abych si s pomocí rakouského konzulátu vymohl pro nás oba dovolení pracovat v Bibliothèque nationale. Ale balkánská válka a její ozvěna v evropské politice silně otráslы vírou v bezpečnost zahraniční situace a roku 1912 jsme se pro novou cestu do Anglie opatřili rakouským cestovním pasem. Pamatuji se zcela dobře, že mne k tomu vedla obava, aby nás hrozící evropský konflikt nezaštíhl v cizině bez úředních průkazů. Konflikt ovšem propukl teprve o dva roky později.

O sarajevském atentátu jsme se dověděli druhý den odpoledne na ulici od známého a hned jsem řekl, že to znamená válku. Přesto nás vypovězení války překvapilo. Odjeli jsme v polovici července na letní byt do Roztok u Křivokláta, kde jsme měli v Chaloupkách od slečny Švarcové najatu vilku až na konci osady, a protože jsem byl unaven univerzitní prací, řekl jsem si, že čtrnáct dní nebudu číst ani noviny. Celých čtrnáct dní jsem to však nevydržel a 26. července jsem si šel poprvé do Křivokláta koupit Národní politiku, kterou tam jediné bylo lze dostat. Tak jsem se dověděl bez přípravy o vypovězení války a o první mobilizační vyhlášce. I v Chaloupkách nastalo rozčilení, třebaže Křivoklátsko, pokud se pamatuji, nebylo zasaženo první mobilizací, ale mnohem hůře bylo v Praze, odkudž jsme od bratra a od matky dostávali dopisy velmi poplašené. Pak přicházely ovšem mobilizace další a jednou, když mobilizovaní odjížděli hromadně také od nás, zašel jsem k jejich odjezdu na křivoklátskou stanici. Stanice byla hustě napl-

něna, ale všude bylo ponuré ticho. Bolest odjíždějících i bolest opouštěných byla němá.

O skutečném rozsahu a trvání válečného požáru neměl ovšem tenkrát nikdo ani tušení, a protože z našich nejbližších nebyl nikdo mobilizován, dostal se náš život brzo zase do klidnější nálady a byl zcela vyplňován starostmi i s hospodařením v najaté vilce a péčí o jednoletého synáčka. Chytřejší ovšem mysleli dál do budoucna a židovský kupec v Roztokách velmi brzo počal omezovat naše obvyklé nákupy. V polovici září, když se křivoklátské kopce začaly halit do podzimní mlhy, jsme se stěhovali zase do Prahy. Týden před tím jsme si pozvali fotografa z Křivoklátska, aby nás vyfotografoval i s vilkou, a tím se zase jako by nás válka přímo dotkla, neboť fotograf patřil k čtyřicátníkům, kteří o několik dní později museli rukovat. Válka zatím počala ztrácet dramatickost prvních, předem připravených útoků, a měnila se v zoufalý zápas protivníků skoro rovnocenných, jehož trvání jsme se učili počítat nikoli na týdny a měsíce, nýbrž na roky.

V paměti se mi čtyři zlá léta válečná nedělí v jasné drobné úseky, nýbrž splývají v jednotné pásmo rostoucí tísně a stoupajícího dusna, z něhož tu a tam vynikají některé časové momenty.

Srůstání kulturní a lidské

Nejkrásnějším rysem mého prvního manželství bylo neustálé srůstání kulturní a lidské. Byli jsme lidé, a proto naše soužití nebyla žádná pohádka o andělech. Měli jsme každý svou tvrdohlavost, své slabosti a své omyly. Ale lnuli jsme k sobě, jak jen dva lidé k sobě mohou lnout, byli jsme oba plní upřímné touhy po spokojenosti druhého a nikdo z nás neměl před druhým tajnosti. Nad našimi spory opravdu nikdy slunce nezapadalo. Oba jsme také byli plní životní dynamičnosti. U každého byla ovšem jinak zabarvená. U mě byla téměř zcela zaměřená do věcí kulturních, u mé choti byla povahou i výchovou rázu spíše praktického. Společným životem se rozdíly vyrovnávaly. Přibližovali jsme se k sobě nikoli otíráním své svébytnosti, nýbrž jejím obohacováním o prvky, kterými vynikal druhý. Potlačený u mne smysl praktický se zesílil a smysl mé choti pro věci kulturní se krásně rozvil.

Některé rysy mé povahy

1. Je velmi důležité, že k poznání nepotřebuji široké základny zkušeností, nýbrž že k němu docházím na základě zkušeností nevelkých, za přispění instinktu a intuice. To neznamená, že bych materiál daný zkušeností podceňoval. Snažím se jej uchopit pevně a přesně a prožívám jej s velkou soustředěností a intenzitou. Takto ovšem není možno se zabývat materiálem zkušenostním najednou po dlouhou dobu. Proto pracuji po malých, ale důkladných dávkách a nikdy jsem nevysedával nad prací do noci.

2. Dynamičnost mé povahy s sebou nese, že proměňuji poznání rychle v čin, ať jde o teoretickou myšlenkovou konkluzi, nebo o rozhodnutí, jak jednat. Jsou tedy mé myšlenkové konkluze i má rozhodnutí, jak jednat, zpravidla založeny na nevelikém materiálu zkušenostním, intenzivně prožitým a osvětleným instinktem a intuicí.

3. Zdá se, že to není spolehlivá cesta k správným výsledkům. Přesto má životní zkušenost ukazuje, že jsem alespoň ve věcech důležitých vždy udeřil hřebík na hlavu, ať šlo o oblast teoretickou, nebo praktickou. Často jsem se tomu dodatečně sám divil. Výjimkou jsou tu jenom některé věci peněžní [?], ale i při nich šlo o nezdary jenom dílčí.

4. Má životní dráha vedla k časným a častým úspěchům. Nemám však dojem, že bych byl žil rychle. Naopak se mi zdá, že jsem k lecčemu zrál pomaleji nežli druzí, ale pak jsem je jakoby nějakým náhlým šťastným výpadem předhonil. Pomalé vyžívání je asi příčinou, že se tak dlouho cítím duševně mlád.

5. Krásným dokladem toho, co jsem dosud řekl, je v praktické oblasti má milostná historie. Poprvé jsem začal s děvčetem chodit teprve v jednadvacíti letech, tedy později nežli druzí s mým temperamentem, ale hned to byla známost definitivní, která vedla v několika letech k manželství, a zároveň největší výhra mého života.

6. V oblasti teoretické je poučná historie mé habilitace. Ze stanoviska dnešních zkušeností bych řekl, že byla předčasná, ale přece přišla v pravý čas a byla počátkem zdárné činnosti vědecké i akademické. Má habilitační práce nebyla nikdy dokončena, protože V. E. Mourek byl na mne málo přísný. Dovolil mi, abych ji tiskl po částech, jak rostla, habilitoval mne na práci hotovou jen zčásti a po habilitaci mi už nezbyl čas ji dokončit. A přece tato práce obsahuje *in nuce* problémy a myšlenky z mé vědecké práce budoucí. Základem jsem tam učinil rozbor řeči současné a tomu principu jsem zůstal věren už trvale. Problém slovosledný v práci té načatý jsem si dořešil roku 1924 a význam nejcennější části práce, zkoumání o dynamické linii anglické věty, se zřetelně objevil teprve analogickou studií o dynamické linii české věty, která vyšla roku 1931. Také statistické metody této práce jsem později užil na nové problémy.

7. Má metoda poznávání byla jako předurčena pro vědeckého pracovníka, kterému bylo souzeno, aby ve čtyřicíti letech pozbyl schopnosti číst, a vysvětluje asi také pozorování prof. Trnky, že se u mne myšlenky spíše rozvíjejí, než vyvíjejí.

Vilém Mathesius

Paměti a jiné rukopisy

Edice Odborná literatura
Redakce Jaroslava Bednářová

Vydala **Městská knihovna v Praze**
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. vydání
Verze 1.0 z 21. 11. 2017

ISBN 978-80-7587-458-0 (epub)
ISBN 978-80-7587-459-7 (pdf)
ISBN 978-80-7587-460-3 (prc)
ISBN 978-80-7587-461-0 (html)